N. 1. di Copia

BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III.
RACCOLTA
VILLAROSA
B
635
NAPOLI

Digitized by Google

Sig.or D. Giuseppe Biagnane

Digitized by Google

Al Sig.r D. Carlantonio di Rosa

Digitized by Google

Race. Vill. B 635

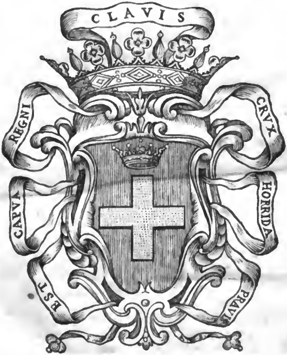
ALEXII SYMMACHI MAZOCHII

Metropolitanae Eccleſiae Campanae Canonici Theologi

IN MVTILVM CAMPANI AMPHITHEATRI TITVLVM

Aliaſque nonnullas Campanas inſcriptiones.

COMMENTARIVS.

NEAPOLI ex typographia Felicis Muſcae MDCCXXVII.

SVPERIORVM PERMISSV.

Bibliotheca de Rosa
Cj. 274

Digitized by Google

592542

Digitized by Google

ILLVSTRISSIMIS AC GENEROSISSIMIS
CAPVAE SEXVIRIS

IOSEPHO A CAPVA CAPYCIO
CAROLO MAROTTAE
: : : : : : : : : : : : : : : :
IOH. BAPTISTAE VENTRILIAE
NICOLAO CICERI
DOMINICO MAZZARELLAE

ALEXIVS SYMMACHVS MAZOCHIVS.

QVOD de Campano hoc tota Europa celeberrimo amphitheatro nihil admodum ante Langobardica tempora proditum litteris inveniatur, & mirantur ple-

Digitized by Google

rique noſtrum, & vero etiam vetuſtis ſcriptoribus quandoque ſuccenſent. Quanquam nihil illi, quamobrem ſint magnopere reprehendendi, commeruerunt: propterea quod ex tanto auctorum veterum veluti incendio paucae, quae ſuperant, reliquiae, adeo etiam truncatae ac lacerae ad nos pervenerunt; fruſtra ut futuri ſimus, atque adeo injuſtiſſimi, ſi tam mutilos ſcriptores, ac vix nonnullos tertia ſui parte ſuperſtites dicere teſtimonium coegerimus. Vt ecce accuratiſſimus ille rerum Romanarum ſcriptor Dio Caſſius, cum Capuae fixiſſet domicilium, ibique ſuam hiſtoriam conſcripſiſſet: fieri vix poteſt, quin aliqua ſuorum voluminum parte hujus amphitheatri mentionem injeciſſet. Sed luculentiſſima viri magni opera maximam partem deſiderantur, eaque potiſſimum, quibus Caeſaream complectebatur hiſtoriam. Ita antiquis omnibus altum ſilentibus, illud unum optare veniebat in mentem, ut inter tot litteratos lapides, qui quotidie deteguntur, ille potiſſimum in conſpectum, lucemque hominum prodiret, qui huic tanto operi titulus exſtitiſſet. Quoties, ILLVSTRISSIMI PROCERES, tellurem, quam pedibus proculcamus, pellucidam fieri cupiveramus, ut quo tandem receſſu illud quantivis

pre-

Digitized by Google

pretii monumentum deliteſceret , perſpiceretur ? Itaque (quid enim moror ?) poſt quam illa quamlibet mutila inſcriptio ex amphitheatri ruderibus eſt educta nuperrime : dici vix poteſt quanta gratulatio conſecuta ſit univerſorum , tum eorum potiſſimum , qui rerum antiquarum ſtudio delectantur . Veſtra vero , PRAESTANTISSIMI SEXVIRI , quanta cura fuit , ut pretioſa illa antiquitatis lacinia ne periret ? Nam & viro docto Franciſco Ciccarellio , qui marmoris illud fruſtum e lapicidarum omnia corrumpentium ictibus ſervavit , gratias egiſtis : nihil vero antiquius habuiſtis, quam ut illud ſpectatiſſimo civitatis loco ad memoriam poſteritatis exſtaret . Quare omnis, mihi credite , ſecutura aetas gratias VOBIS aget , veſtraeque laudes vigebunt praeconio ſaeculorum omnium , tamdiu quidem certe , quamdiu monumentum illud a VOBIS ſervatum ſera poſteritas intuebitur . Pulchrum enim vero ac decorum eſt principibus civitatis tueri ac fovere litteras , eaque una cogitatione opes , deliciaſque poſteriores ducere : tum vero ea monumenta , quibus patriae conſignantur origines , religioſe ac ſancte ſervare longe omnium praeclariſſimum , eorumque faſcium poteſtate , quos concredidit VOBIS Patria,

tria,

tria, digniſſimum. Atqui non cuſtodiſtis VOS tantum illud, verum etiam tanquam clari honoratique viri reliquias, ſic marmoris illud fruſtum quodam veluti honore Mauſolei proſecuti eſtis: nimirum ut non tuenda haec modo, verum etiam in honore habenda eſſe ſentiant univerſi. Vtinam vero hanc mentem Deus immortalis civibus Campanis omnibus daret, ut elogia, quae poſt tot allatas a barbaris vaſtitates adhuc aetatem ferunt, & ſaltem in pretio haberent, quo apud cultiores Italiae civitates eſſe intelligimus. Nam cujus eſt inſaniae in ea marmora, quibus majores noſtri res ſuas ad aeternitatis memoriam tranſmiſerunt, debacchari, iiſque per ſummam injuriam in fruſta conciſis aut oſtiorum antas communire, aut, nequid foedius dicam, ſcalarum gradus, retractioneſve inſtruere; quibus cimeliis virorum principum gazae ditiores evaderent? Vtinam providentia veſtra, qua de hoc fragmento tam bene meremini, ceteris in poſterum religionem injiciat, ne vetera hujus urbis epigrammata fabrorum committant ſecuribus; atque adeo ne hoc, quantulumcumque illud eſt, quod e ſtupenda amphitheatri mole vix adhuc reſtat, in cujus reliquiis demirandis exteri homines tantopere

defixi

Digitized by Google

defixi haerent, vix ut inde avellantur, quaſſare & convellere per ſummum ſcelus, quod hactenus factum doluimus, porro perſiſtant. In hoc nervos omnes atque vim veſtrae auctoritatis exerite, non modo ne impune iis ſit, quicunque illud in poſterum violatum iverint: verum etiam ut ſarta tecta ejus operis & quantivis locentur, & vero etiam exigantur: neve committite, ut illae pauculae veluti e maximo naufragio tabulae, vivis ac videntibus VOBIS, inſulſiſſimorum hominum parricidio diſcerpantur. Sed nae ego ineptiſſimus hominum, qui curarum veſtrarum alacritati ſpatia, quae conficiat, quibuſve ſeſe coerceat, definire auſim.

Iam vero, quod mihi negotium dediſtis, ut illud inſcriptionis fragmentum a me ſuppletum juſto etiam aliquo commentario illuſtrarem, comitas ea veſtra fuit, & quaedam de me pronior exiſtimatio; pro qua tum gratias ago, tum vero, quibus potiſſimum verbis utar, non invenio: mihimet vero ipſe de hoc honore gratulor, quem longe ampliſsimum veſtro de me judicio ſum conſecutus. Et vero cum pergratum mihi, perque jucundum eſt in rerum perſcrutatione veterum volutari; tum de patriis potiſsimum originibus commentari longe

omnium

omnium jucundiſsimum: ad quae ſponte mea propenſiſsimum mandata veſtra tantopere incitaverunt, ut veluti currenti ſtimulos admoviſſe videamini. Atque in eo quidem quid praeſtiterim, doctorum hominum eſto exiſtimatio: ne dum meum hoc levidenſe munus apud VOS verbis ornare ſatago, in ipſo orationis veſtibulo videar inſolentius gloriari. Verum quidquid hoc eſt opuſculi, quod in veſtro nomine apparet, quamque illud cunque hominum pro ſuo quaeque captu atque ingenio aeſtimantium nanciſcetur opinionem: veſtri me tamen ordinis, quo nihil amplius, nihil illuſtrius in hac olim principe, terrarumque imperio digniſsima, nunc quoque tamen non ultimi nominis civitate eminere poteſt, favor atque auctoritas unice confirmabit. Quamobrem opus VOBIS ſuſceptum perfectumque auctoribus, VOBIS potiſsimum ipſis, GENEROSISSIMI PROCERES, ſiſtitur ac dicatur: mecum vero agi praeclariſsime exiſtimabo, ſi ad ceteras urbis noſtrae excutiendas origines, quod equidem ante hos aliquot annos non deſtiti facere, veſtra in primis, quae poteſt apud me plurimum, excitaverit approbatio.

LE-

LECTORI BENEVOLO.

DUM haec typis ederentur, cumque, uti ſaepe fit, opus in manibus creſceret, multo certe magis quam praedixeram: ſcio me admirationi non paucis, nonnullis etiam joco ac ludibrio fuiſſe, quaſi vero laureolam in muſtaceo quaeſierim; dum in una illuſtranda inſcriptione, quo jure, quaque injuria nihil non infarciendo, moli potius, quam legentium commodo ſtuduerim. Quibus ut brevi reſpondeam: jam primum omnium hoc ſcire volo univerſos, in noſtrorum hominum haec commodam ſcribi; a quibus inire gratiam multo juſtius fuit, quam, nequa ſatietate exteri homines diſtenderentur, ſatagere. Deinde cur Cardinali Noriſio (cui litterae univerſae quando unquam invenient parem? ita in uno efformando totam ſe videtur impendiſſe natura) ſed eruditiſſimo Card. Noriſio cur non hoc vitio vertitur, qui tam ſpiſſum volumen in duobus Piſanis elogiis exponendis inſumſerit: mihi (ſi modo fas eſt magnis componere parva) lis intentatur, qui non pauca urbis noſtrae epigrammata non magno hoc commentario ſim proſecutus? Iam vero homines faſtidioſos, quibus debent haec noſtra ludibrium, prodire & coram dicere cauſſam jubeo, ecquid in hoc commentario deprehenderint (tametſi ſecum ſi qui haec muſſitant, nego eos ullam ſcriptionis hujus laciniam lectitaſſe) quod non jure optimo poſitum fuerit. Hoccine illos offendit, quod de colonia Capua, totque adſcriptis in eam ſupplementis fuſius diſſeruerim? An aut ἀπροσδιόνυσος ea tractatio fuit; aut omnino nullo operae pretio obſcura antea res ſuo lumini eſt reſtituta? Dedicationibus, inquis, tam copioſe tractandis, aliiſque non paucis digreſſionibus ſuperſederi poterat. Atqui ego nunquam ivi inficias, quin una alterave pagella ſatis & amphitheatri titulus explanari, & ſupplementi ratio reddi potuiſſet. Verum ubi ſemel conſtitutum fuit, quae paucae nunc ſeorſum prodeunt inſcriptiones, eas non parce ac jejune, ſed, qui meus amor in patriam, atque in ornatiſſimum magiſtratum, qui me huic operi admovit, obſervantia, affluentius aliquanto tractari: in eo, inquam, cum eſſem; nihil eorum ferme omiſſum fuit, quae quidem inter ipſam typographicam feſtinationem in mentem venire potuiſſent. Et norunt eruditi omnes plus otii ſaepe requiri ad eorum, quae cum quodam impetu funduntur, poſtquam ille calor deferbuit, delectum inſtituendum, ut quid admittere, quid reſpuere debeas, tecum ſtatuere poſſis; quam ad implendam utramque paginam. Iam vero illam de dedicatio-

tionibus diatribam domi hoc ipſo tempore mihi natam cur praetermitterem? Sic tamen a reliquo ſejunxi opere, cuique ut liberum ſit eam legendo praetervehi. Sic ceteris quoque digreſſionibus factum fuit, quas plurimum in notationibus ſepoſui; ut & praeteriri facile poſſent; & tamen ſi quid vel novitate allicere, vel cuicui uſui eſſe poſſent, eorum gratia non periret. Adhaec quod, antequam hoc, quod adhuc ex amphitheatro ſupereſt, non tam temporis, quam, ut confidentiſſime dicam, hominum corrumpat injuria, quam equidem potuerim totius operis tum pedaturam, tum orthographiam cum ſecutura aetate feci communem: ſpero me non ingratam navaſſe operam eruditis. Quid demum magnopere peccatum fuit, aut quid commerui, quod amphitheatrali eo quocunque labore defunctus, de theatro etiam noſtro cogitarim, ejuſque rei gratia tria non amplius marmora expoſuerim? Nam quoniam noſtrae demum aetati hoc debebatur, noſtri ut amphitheatri auctor cognoſceretur: erat quoque praeclarum non ignorare quis THEATRI A FVNDAMENTIS (uti loquitur inſcriptio) exſtruendi curator exſtitiſſet; tum quis REDEMPTOR PROSCENI, & quo anaglyptum illud ſpectaret, quod una cum amphitheatri titulo ſub uno eodemque fornice ad S. Eligii viſitur. Adjunxi quoque tertium ejuſdem generis epigramma, ex quo, praeter cetera commoda inde ad φιλομούσοις redundatura, intelligeretur, quam ab antiquiſſimis temporibus ſcenicorum ſtudio Campani tenerentur, quando in pagis etiam prope centum ante ortum Servatoris annis theatra publice exſtruebantur. Spero me vel moroſiſſimis reprehenſorum cauſſam probaſſe: cupio quidem certe. Vtinam vero illud praeſtare poſſim, ut opus cenſoribus, quorum ejus operis exigendi jus faſque erit, ita perfectum atque probatum tradam, nihil ut ſint improbaturi, omnia vero, tanquam ex lege dicta operi faciundo facta, comprobaturi veniant. Sed ſi in aedificiorum operibus exigendis columnas ad perpendiculum exigi poſſe negat Tullius: (*) quanto magis in his operibus philologicis, ubi ſolis ſaepiſſime conjecturis veritas exploratur, danda eſt venia, ſi minus omnia, tanquam aurum ad obruſſam, ſic ad certae rationis judicium exiguntur.

Do-

* Lib. 1 in Ver. n. 51. . . . . .

Doctorum virorum de Campano amphitheatro teſtimonia.

ACTIVS SINCERVS SANNAZARIVS epigrammaton libro II.

DIcite ſemidei, ſilvarum numina, Panes,
Et ſi qua adventu es nympha fugata meo:
Cui licuit tantas ſaxorum evertere moles,
Quas jam disjectas vix nemora alta tegunt?
Hiſne olim ſueta eſt cuneis Campana juventus
Amphitheatrales laeta videre jocos?
Nunc ubi tot plauſuſque hominum voceſque canorae,
Tot riſus, tot jam gaudia, tot facies?
Scilicet, heu fati leges, rapit omnia tempus:
Et quae ſuſtulerat, deprimit ipſa dies.

ANTONIVS SANFELICIVS in aureo opuſculo de origine & ſitu Campaniae pag. 26. nuperae editionis notis illuſtratae Neap. 1726.

De quo (Campano agro) *Poeta cum felicis terrae ſigna indicaſſet:*
Talem dives arat Capua. georg. II, 224.
Opulenta erat, cum ille georgica canebat: nihil tamen ad illam Capuam, quae ad immortalem ſui memoriam publicorum operum erexit ſpectacula. Exſtant ex iis duae amphitheatri moles opere Dorico, tam vaſtae eaque architectura, ut nemo ſit, qui primo ejus aſpectu non obſtupeſcat; nam quamvis immanium barbarorum ferro incendiiſque lacera & corrupta, triumphantis tamen urbis repraeſentat imaginem. Non longo hinc intervallo, non tam effuſo ſumtu, ſed abſoluta itidem arte viſitur tribus porticibus ampliſſima cryptoporticus, quae tam longo aevo contra vim temporis reſiſtit. Adſcripſiſſem integra, ni rimis fatiſcerent parietes, ubi teſtudines ſtillicidiis eſſent obnoxiae: dignum profecto opus, quod ſartum tectum locetur. Animi cauſſa huc Campani patricii ad antemeridianam inambulationem conveniebant, pomeridianaſque ſeſſiones; ubi otioſas diei horas, quavis caeli excluſa injuria, tranſigebant. Circa haec loca aratro paſſim eruuntur priſci aeris, argenti, auri pulcherrima numiſmata, tum doctiſſimorum manu artificum ſcalptae gemmae, parioque e marmore elegantiſſima ſigna, praeſtantiſſimae civitatis deliciae.

Idem Carminum Iuvenilium lib. III de Campano ampitheatro carm. VI.

Immanem quiſnam molem, quis grandia ſaxa
Aequavit caeli nubibus aligeris?
Montibus impoſitos montes quae deinde ruina
Dejicit e caeli nubibus aligeris?

Celſa giganteis manibus fabricata, ſuperba eſt
Machina, forma tamen Daedaleo ingenio.
Mirati ſunt Graeci impoſitum Pelio Oſſam,
Impia gens ſuperis cum fera bella ciet:
Hoc opus egregium miretur Graecia, ſummo
Quod vicit rupes vertice Theſſalicas.
Auricomus nunquam Phoebus ſpectavit Eoo
A Gange ad Gades, Herculeumque mare.
Campani hic plauſere olim juveneſque ſeneſque,
Et feſto reſonant alta Tifata ſono.

IVSTVS LIPSIVS in libello de amphitheatris quae extra Romam cap.1, Capuae amphitheatrum vocat *magnificum, & e ſolido marmore.*

LAVRENTIVS SCHRADERVS in monumentis Italiae pag.258.

Ejus (Capuae) *magnificentiam ruinae oſtendunt, in quibus aurea, argentea, aenea numiſmata, gemmae, marmora, aliaque luxus indicia quotidie ab incolis effodiuntur. Inter ruinas praeter cetera inſigne amphitheatrum marmoreum, quod quatuor porticus videtur habuiſſe, quarum extrema* (non tantum extrema, ſed & altera quae pone ſequitur) *ex ingentibus quadratis lapidibus fuit non calce caementove, ſed ferro plumboque compactis. Ingreſſus patuit locis duobus, qui adhuc paene integri ſunt, & viſuntur bina capita marmorea, unum viri, alterum mulieris.*

Tum de cryptoporticu ſtatim haec ſubjicit:

Praeterea fornices quidam ſubterranei ita deducti, ut ſi quartus adderetur, quadrangulum efficerent: habuit in univerſum feneſtras XCVI *lumen ſuperne praebentes, januas triginta. Lati ſunt etiam & ampli, ſed ad quem uſum exſtructi ſunt, incertum eſt. Exſtat inter vineta etiam portae unius locus, & ſive templi ſive thermarum veſtigia, ubi nunc eſt monaſteriolum Capuccinorum. Totus autem ille locus, qui habitatur, & qui Capuae nomen habuit, nunc S. Mariae dicitur, a templo ibi exaedificato, duobus a Capua nova milliaribus habitata, &c.*

In CAMILLI PEREGRINII ſenioris Capuae primicerii manu exaratis poematibus exſtat hoc de amphitheatro carmen, quo Capuam loquentem ſic facit:

S'Eroi, ſe Dei queſti ſuperbi marmi
Di sì gran mole inſin' al cielo alzaro,
Ch' al mondo, d'ogni maraviglia a paro
Già poteo di valor loda recarmi:
Ne le ruine ſue, ch' a tomba farmi
Di gloria mille e mille anni reſtaro
Salde a l'offeſe ognor del tempo avaro,
E di Barbare genti al foco, a l'armi,
Vie piu ch'in carte del mio antico ſtato
La potenza ſi legge, e lo ſplendore,
Non le delizie pur, le pompe e gli agi.

Emu-

Emula fui di Roma, e ſe del core
A l'ardir non oſtava immobil fato,
Foran piu chiari i miei Guibelli, e Magi.

GEOGRAPHIAE BLAVIANAE to.8. p.175.

Viſuntur hodie ejus (Capuae) *altero ab nova Capua lapide peringentes ruinae . . . eae ſunt portae ſemirutae, amphitheatrum, quod aliquo modo deſcribit Laurentius Schraderus in Italiæ monumentis; immenſa porticuum, thermarum, aedificiorumque publicorum rudera: praeter haec longa vaſtaque aquarum receptacula ſubterranea, & caſtella, quae, qualis & quanta fuerit antiqua urbs abunde teſtantur. Capitolii Capuani mentio apud Suetonium in Tiberii principis vita cap.40. &c.*

PETRVS LASENA in gymnaſio Neapolitano p. 137. poſtquam a Tyrrhenis Campanis ludos gladiatorios Romam derivaſſe ex Nicolao Damaſceno (cujus locum gratulor a viro docto eodem modo intellectum, quo nos p.115. interpretati ſumus) demonſtraſſet; ſubjungit in hunc modum:

Onde di vantaggio parmi dover affermare, nel modo che ſopra abbiamo concbiuſo del noſtro ginnaſio, che il famoſo anfiteatro Capuano, di cui è ancora qualche notabile avanzo, foſſe il modello, e l'eſſempio anche del piu magnifico, che ſia poſcia in Roma ſtato ammirato; e cio con piu probabile congettura, che dell'anfiteatro Veroneſe non abbia fatto il Saraina. Ma io tutte queſte, & altre coſe a cio attenenti, laſcio di propoſito a PELLEGRINA PENNA, (Camilli Peregrinii junioris antiquitates Campanas, quas poſtea ignis abſumſit, deſignat) *a cui l'iſtoria di coteſta Città ſia ſoggetto particolare.*

CAMILLVS tamen PEREGRINIVS junior ad Campanae coloniae tempora, contra quam Laſena ſenſerat, opus amphitheatri retulit: haec enim habet in Campania Felice p.723.

Di così alta nuova felicità di Capua (colonia) *non moſtrano aver avuta notizia quei noſtri Capuani, che nel ſecolo paſſato ſi perſuaſero (e n'è rimaſta la medeſima opinione a' preſenti) che i ſuoi maggiori edificii, e ſingolarmente il marmoreo anfiteatro, non poſſano eſſere ſtati opere, che de' tempi della ſua antica emulazione co' Romani. Ma di ſentenza così disfavorevole a' geminati meriti della patria, & al vero puo eſſere manifeſto diſinganno, per laſciar ogni altra piu lunga conſiderazione, che nè men' eſſa Roma prima di Auguſto era di nobili edificii ornata, come da lui poi fu reſa,* ut jure ſit gloriatus (*per uſar le parole di Suetonio nel cap. 29. del lib.2.*) marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſſet. *E l'anfiteatro Romano, ch'è tuttavia per molta parte in piede, alla cui pianta è del tutto ſimile, benche di miſure alquanto minori, quella del noſtro, non fu opera d'altri, che dell'imperator Tito. Ma di queſte coſe diſteſamente converrà ragionarſi in altro molto piu opportuno luogo.*

Vir doctiſſimus poſtremis his verbis peculiare opus indicat, quod de

de amphitheatro ſcripſerat, de quo Paſchalis in calce hiſt. primae Eccleſiae Capuae p. 116. ait: *Servabatur inter haec* (incenſa Peregrinii opera) *quindecim digeſta per capita de Amphitheatro pereruditа tractatio*. Quin & ipſe Peregrinius idem opus deſignat in Camp. Fel. p.117. his verbis: *I quali* (anfiteatri) *ſolean collocarſi per la loro lunghezza da ſettentrione verſo mezzo giorno, per rendergli alquanto men noioſi ne' caldi eſtivi, come dichiareremo altrove*.

VINCENTII ZITI Campani pag. 354.

Machina eccelſa, Anfiteatro altero,
Qual benche rotto in cento parti e cento,
Pur raſſembri dell'arte almo portento
Del tempo ad onta ingiurioſo e fero.
Ammiro in te del ſecolo primiero
De' noſtri Eroi l'ingegno e l'ardimento,
E dal tuo muto favellare i' ſento
L'alta poſſanza de l'antico impero.
Liete vantinſi pur l'alme Latine
Di terme, d'obeliſchi e di teatri,
Maraviglie del mondo, opre divine:
Che i lor fregi appo i tuoi ſon vili, ed atri,
Benche ingombro ne ſtii fra ſterpi, e ſpine,
Anfiteatro onor d'Anfiteatri.

CAELESTINVS GVICCIARDINVS in Mercurio Campano perhonorifice de hoc amphitheatro loquitur, ſcripto quoque in illud epigrammate: qui nunc liber non eſt ad manus.

IOHANNES MABILLONIVS vir mira eruditione ac modeſtia in itinere Italico haec habet pagina, ni fallor, 103.
Capuae veteri, quae altero milliari a nova diſſita eſt, adiacet amphitheatrum, quod quadraginta millia ſpectatorum capiebat. (numerum iſtum ſpectatorum Mabillonius e Paſchali deſumſit: ſed ſi Flavium amphitheatrum LXXXVII millia ex P. Victore capiebat, paullo infra hunc numerum in noſtro ſpectare potuerunt) *Cryptoporticus centum octoginta columnarum triquadrato ordine conſtructa*: (haec quoque ab eodem Paſchali ficta ad libitum) *nunc etiam priſcam aedificii magnificentiam parietes reliqui oſtentant. Eccleſia major aliquid itidem retinet venerandae antiquitatis &c.*

Demum Galliarum lumen illud BERNARDVM DE MONTFAVCON, virum ſatis ſuorum luculentiſſimorum operum praeconio celeberrimum, quo pacto praeterire poſſum? Is in diario Italico edito an. 1702. initio cap. 22. haec habet.
In Capuae veteris veſtigiis ſiſtimus parumper ſpectandis, maxime amphi-

phitheatri ruderibus : quod quidem uni Romano Coliſeo magnificentia, amplitudine & ornamentis paullum concedebat ; ceteris vero , quorum hodie veſtigia comparent , longe praeerat : quatuor architectonices ordinibus perinde atque Romanum decorabatur . In primi ſive inferioris ordinis epiſtyliis capita numinum egregie caelata viſuntur hodieque : in ſecundi icones ab umbilico eorundem numinum inerant ; in tertii epiſtyliis integrae ſtatuae erectae (hanc diſtributionem capitum , protomarum , & integrarum ſtatuarum a Paſchali videtur ſumſiſſe vir ſummus : ſed integrae ſtatuae nullae hactenus mihi viſae , & dubito , an ſummis arcubus commode aptari potuerint) *quod ornamenti genus a Romano Coliſeo aberat : eratque ſane res admodum ſingularis , totam veterum numinum turbam uno circuitu germana ſingulorum forma diſpicere . Ambitus exterior ingentibus ſaxis conſtat , interiora vero lateritia ſunt . Quae ſuperſunt reliquiae , in dies amoventur , variiſque uſibus pro libidine deſtinantur . Qua die iſtac iter habuimus , primi ambitus lapides eruebantur ſternendae publicae viae . Haud procul amphitheatro erigitur triumphalis arcus jam ornamentis ſpoliatus ſuis , quem perinde atque amphitheatrum extra muros veteris Capuae fuiſſe narrant . Cetera nobiliſſimam antiquam urbem ſpectantia accurate deſcripta ſunt in veteris Capuae ichnographia ſimul & ſcenographia ſtudio & opera Caeſaris Coſtae olim Archiepiſcopi Capuani edita, & typis data Neapoli anno* 1676. (a Ioh. Petro Paſchali) *additis rerum & monumentorum explicationibus .*

IOSEPHI

IOSEPHI A CAPVA CAPYCII

Campanorum ſexvirum primi ad auctorem.

C Om' altamente ; ALESSIO , il tuo penſiero
S' inoltra a penetrar l' interna parte
De' ſecoli vetuſti , e con qual' arte
Diſcerne involto d'atra nebbia il vero !
D'ovre eccelſe , onde ben degna d' impero
Fu l' alma Patria , alla Città di Marte
Emula un tempo , le veſtigia ſparte
Traggi di Lete omai tacito e nero ;
Di letizia , e d'onor con atti adorni
L' ombre de' Padri antiche e venerande
Farti corona intorno , e dirti or parmi :
Siccome , ALESSIO , illuminando i marmi ,
Di noi ravvivi alta memoria , e grande ,
Viva il tuo nome eterno in chiari giorni .

Ejuſdem ad illuſtriſſimos ſexviros Campanos de amphitheatro tuendo.

V Oi , ch' a l'alma Città , pria donna altera
Del felice terren reggete il freno ,
De gli anni ad onta or ravviſate appieno
Del Campano ſplendor l'immagin vera .
L'ampio immenſo COLOSSO (*) o quant'egli era
Di rupi adorno , anzi che marmi , il ſeno !
Quante immagin d'Eroi lui'n guardia avieno !
Qual d' eccelſe colonne eletta ſchiera !
Pur miratelo , ahi viſta acerba e dura !
Squallid'or giace , e depredato e vinto
Da barbaro furor , dal tempo avaro !
Ecco a voi ſi rivolge , a voi la cura
Ne commette la Patria , ah non ſia eſtinto
Segno di ſuo valor unico e raro .

Ga-

(*) Campanum amphitheatrum ſaepe *coloſſum* Erchempertus appellat , cujus locos vide in hoc opere pag. 141. 145. & not. 84. vide etiam not. 76.

IANVARII MAIELLI

Metropolitanae Eccleſiae Neapolitanae Canonici

AD IOSEPHVM A CAPVA CAPYCIVM.

CHiaro ſpirto gentil, ch' alta fortuna
Dal duro calle di virtù non parte,
Cui par non vide in lieta ſorte, o bruna
L' emula gente al popolo di Marte.
Ben la futura età per Voi queſt' una
Maraviglia vedrà d' ardire, e d'arte,
E i fatti egregj, ch'or Aleſſio aduna,
Sovra 'l marmo ſerbar le dotte carte.
Mentre ambi intenti a riſtorare i danni
Siete dell' opre auguſte, onde fu adornò
Più ch'altronde, e felice il terren noſtro,
Non fia che ſparga obblio tenebre intorno
All' alma patria, e dal furor degli anni
Securo andrà l'immortal nome voſtro.

NICOLAI CAPASSI

In gymnaſio Neapolitano primarii juris interpretis

AD AVCTOREM.

BEn da queſte del tempo eccelſe ſpoglie,
Ov' a l'occhio il penſier contende il vero,
Scorge, ALESSIO, di Capoa il grande impero,
E più di lui, che tutto doma e ſcioglie.
Ma qual di Febo diè su ſparte foglie
La Vergine Cumana il ſenſo intero,
Tal de la priſca età tuo 'ngegno altero
Da ciechi infranti marmi il ver raccoglie.
Or la ſuperba mole, e i ſaldi monti
Indarno al ciel la nobil Donna ergeo,
Se guaſta l' armi del fier Veglio han l'opra;
Sol tuoi penſieri a chiare impreſe pronti
Dolce di madre amor deſtar poteo,
Perche l'alte memorie obblio non copra.

NICOLAI CYRILLI in Neapolitano gymnaſio primarii medicinae profeſſoris de amphitheatro Campano.

Τοῦτο κυνηγετικὸν τὸ θέατρον, ὁδοιπόρ᾽, ὃ λεύσσεις,
    Στήσατο μὲν Κάπυος παμβασίλεια πόλις.
Ἀλλὰ διαπαθὲν, πυμάτης παραπλήσιον ἤδη
    Ὥρης, σῶσε δυοῖν δῖα σαοφροσύνη.
Καὶ γὰρ ἀπ᾽ Αὐστριακῆς πάτριον ποτὶ γαῖαν ἱκάνων
    ΚΑΠΥΚΙΟΣ, κλείους κηδόμενος πατρίδος,
Δυσσεβέων ἀνδρῶν τὰς χεῖρας ἔερξεν ἀνηλεῖς·
    Πρὸς τάδε τῆς ἀρχῆς μνήματα μαινομένων.
ΜΑΖΟΧΙΟΣ δ᾽ ἡμίπτωτον πάλ᾽ ἔδειμε γραφῆσιν,
    Οὔτε βίην ἐχθρῶν δειδιὸς, οὔτε χρόνου.
Εὖ μάλ᾽, ὅσον γὰρ τῆς ἀρχῆς σημεῖα παλαιῆς
    Ζήσεται, οὐ Καπύης λησόμεθ᾽ αὐτονόμου.

QVam molem mirare aſtris capita alta ferentem,
*   Capyadum ſtitit hanc imperioſa domus.*
Quam niſi ſervaſſet virtus praeclara duorum,
*   Iam diſcerpta diu membra ſolo aſpiceres.*
Alter ab Auſtriacis patrias delatus ad oras
*   CAPYCIVS, decori ut proſpiceret patriae,*
Audaces hominum contra haec monumenta furentum
*   Imperii, oppreſſit continuitque manus.*
Alter ſemirutam inſtaurat, ſibi nil metuentem,
*   MAZOCHIVS, longi a temporis invidia.*
Quamque diu imperii haec ſtabunt veſtigia priſci,
*   Haud Capuae nomen nox taciturna premet.*

GALEOTTI IVNIANI Metropolitanae Eccleſiae Campanae Canonici de eodem.

ERgone quae celſo moles ſurgebat Olympo,
*   Corruit? heu ſuperi quale ſcelus luitur!*
Semiſepulta ſolo ſqualent ſimulacra deorum,
*   Trunca aures, truncis naribus atque comis;*
Quae lapicida ferox media inter rudera nactus,
*   Laedere crudeli vulnere non dubitet.*
Gloria Campani ſic concidit amphitheatri,
*   Quo nihil in toto pulchrius orbe fuit.*

Moe-

Moenia uti Babylon, ut diruta templa Quirinus
Vidit, ut excidium Troia peruſta ſuum.
Pyramidum pars magna, Pharus Pharus illa, Coloſsus
Quem Rhodos aequavit nubibus, en ubi ſunt?
Omnia ad occaſum properant: rapit omnia ſaecli
Vis, operi & magno magna ruina manet.

AVCTORIS DE EODEM.

AEre quae vacuo cernis pendentia ſaxa,
Et male congeſta rudera magna ſtrue,
Clivorumque orbes, quos graminis herba pererrat,
Horridaque indecori germine dumus habet:
Hic aſtris propiora reflexilis amphitheatri
Culmina ſe aeriis nubibus abdiderant.
Campana bis plebes gradibus, ſanctuſque ſenatus
Vtriuſque illecti muneris illecebris
Plaudebant, ſeu cum diro Samnite ſecutor,
Cum Threce aut Gallus compoſitus batuat:
Seu Myrmilloni carmen, NON TE PETO, PISCEM
GALLE PETO, QVID ME GALLE FVGIS? canitur:
Millia ſeu, quotquot fictis rudis inſtruit armis,
Committi placeat denſa humeris paria.
Pegmata quid memorem modo contingentia caelum,
Repere humi nexus mox reſoluta ſuos?
Cernere jam videor rictu indignante leones,
Audire atque urſos, ac genus omne ferae
Frendere, & indomitas ſpumas agere ore cruentas.
Vos, fontes animae, quos fuga nulla manet!
Quis tamen, o cives, furor eſt haurire cruorem
Luminibus, caedem & plauſibus excipere?
Verum olim haec fuerint. Nam quo nunc ludicra, quo nunc
Tot pompae, quo tot nunc abiere neces?
Nec caveae de mole ſuper, niſi triſte cadaver,
Et buſtum cineri quod parat ipſa ſuo, eſt.
Quaeque ſupercilio feriebat ſidera, turpe
Heu jacet, agricolae ludibrium & pecori.
Quid tantum mortale genus virtute ſuperbis
Aut opibus? quid non proterit hora fugax?

Re-

Reverendiſs. Dom. Canon. D. Iannarius Maiellus videat, & in ſcriptis referat. Neap. 7. Octob. 1726.
DOM. ANTONIVS CANONICVS CASTELLI VICAR. GENER.
D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

EMINENTISSIME ET REVERENDISSME DOMINE.

IVſſu Em. T. legi librum, cui titulus *De Campano Amphitheatro* conſcriptum, a Viro ſapientiſſimo Alexio Symmacho Mazochio Metropolitanae Eccleſiae Capuanae Canonico Theologo; neque in eo quidquam reperi Catholicae Fidei, & Chriſtianis moribus abſonum. Auctor enim inſigni pietate ornatus locupletiſſimam penitioris doctrinae ſupellectilem ad fovendam pietatem, patriamque illuſtrandam unice continuit. In hoc autem opera, quod, ſi judicio meo Em. T. auctoritas acceſſerit, typis quantocius mandandum cenſeo, Vir egregius Campanae gloriae, rerum viciſſitudine, & temporum injuria jam prope evaneſcenti, ſuper ipſas magnitudinis ejus ruinas, *Exegit monumentum aere perennius, quod non imber edax, nec fuga temporum poſſit diruere.*

Em. T.

Addictiſs. & Obſequentiſs. Famulus
Ianuarius Maielius.

Attenta ſupradicta relatione imprimatur. Neap. 5. Novemb. 1726.
DOM. ANTONIVS CANONICVS CASTELLI VICAR. GENER.
D. Petrus Marcus Giptius Can. Dep.

Rev. D. Iacobus Grazini videat, & in ſcriptis referat.

MAZZACCARA REG. VLLOA REG. ALVAREZ REG. PISACANE REG.
CRIVELLI REG. THOMAS REG. VENTVRA REG.

Proviſum per S. Em. Neap. 9. Octob. 1726.

Maſtellonus.

EMINENTISSIME DOMINE.

TVo, Eminentiſſima Princeps, impetio librum *In Campani Amphitheatri titulum, aliaſque nonnullas inſcriptiones Commentarius* D. Alexii Mazochii cathedralis Capuae Canonici Theologi, ſumma rerum prudentia, ipſoque florentis linguae Latinae genio conſcriptum perlegi, in quo non modo nihil notavi, quod Regiam juriſdictionem laedat, vel Chriſtianos mores corrumpat; ſed ſummopere ſum gratulatus, quod res praeſtantiſſimas ſcriptor tam eruditiſſime in hoc commentario enucleavit. Quapropter eum, tum doctiſſimi viri, tum operis nobilitatis merito, formis literariis conſignari publicum decus cenſeo. Neap. 7. die Maii 1727.

Em. T.

Addictiſſimus Famulus
D. Iacobus Grazini.

Viſa relatione imprimatur, & in publicatione ſervetur Regia Pragmatica.

MAZZACCARA REG. PISACANE REG. CRIVELLI REG.
THOMAS REG. VENTVRA REG.

Proviſum per S. Em. Neap. 27. Maii 1727.

Maſtellonus.

INDEX CAPITVM.

CAP. I. IN priores duas elogii lineas. 1.
I. Quoties Capuam deducta colonia fuerit. 3.
II. De Capua a C. Iulio colonia conſtituta. 14.
III. Vnde Felicis nomen Capuae obvenerit. 27.
IV. De Campanae coloniae ſupplementis ab Octaviano conſcriptis. 31.
Auctarium prius. De Campana pertica & praefectutis. 42.
Auctarium alterum. De Campanae coloniae terminis litteratis. 51.
V. De tempore extructi amphitheatri, & Campani aerarii viribus. 57.
CAP. II. In proximos duos tituli verſus. 65.
CAP. III. In poſtremas duas elogii lineas. 71.
DIATRIBA de dedicationibus. 79.
I. Vera dedicationis notio traditur. 79.
II. Templorum & publicorum operum dedicatio ad quem pertineret. 91.
III. Quo ritu templa, hoſtium bona, arae, ſigna conſecrarentur: itemque an cetera quoque opera publica ſacrari oporteret. 97.
IV. De rerum ſingularum encaeniis. 102.
CAP. IV. In alterum amphitheatrale epigramma per eadem haec tempora repertum. De Campano apodyterio, catabulo, & ludo gladiatorio. 107.
CAP. V. De Campanorum ſtudio in omne genus ludos praecipue gladiatorios. 123.
CAP. VI. Campani amphitheatri deſcriptio. 220.
CAP. VII. De Campano amphitheatro per ſequiora ſaecula.
I. Variae ejuſdem appellationes. 233.
II. Amphitheatri Campani per ſequiorem aetatem hiſtoria. 239.
CAP. VIII. De Campanorum ſcenicis, eorumque theatro.
I. Campanorum in ſcenicos ludos ſtudium. 246.
II. De Campano theatro. 255.
ADDITAMENTA. 265.

IN

Digitized by Google

IN
CAMPANI AMPHITHEATRI
TITVLVM
Aliaſque nonnullas Campanas inſcriptiones
COMMENTARIVS.

NVPER hoc ipſo menſe Septembri hujus anni MDCCXXVI cum amiciſſimus, idemque eruditus vir Franciſcus Ciccarellus literati fragmenti inter rudera amphitheatri reperti exemplum ad me detuliſſet in hunc modum:

-IA·FELIX·AV
FECIT
IANVS·AV
Γ·COLVMNAS·AD
-IVS·HADRIANV
PIVS·DEDICAVI (✱)

ſtatim intellexi ad totius operis titulum pertinere: praeſertim cum praegrandibus literis conſtaret, & ad portam ipſam amphitheatri, quae auſtrum ſpectat, erutum fuiſſet. In hunc vero maxime modum ſupplevi:

A CO-

(✱) Characteres nactus non eadem proportione decreſcentes, qua in ipſo marmore, hic quidem ut potui exhibui. Ceterum marmor cum ſupplemento exactiſſime in aes incidendum curavi: nam praeter cetera quae commentarius docebit, characterum etiam ſpatiorumque exacta proportio, ſic reſtitutum oportuiſſe ſignificabit.

COLONIA.IVLIA.FELIX.AVG.CAPVA
FECIT
DIVVS.HADRIANVS.AVG.RESTITVI
IMAGINES.ET.COLVMNAS.ADDI.IVSSIT
IMP.CAES.T.AELIVS.HADRIANVS.ANTONINVS
AVG.PIVS.DEDICAVIT.

(*) Aut tale aliquid.

Vtrinque enim marmor & ex aequo fuiſſe ſupplendum vox FECIT, quae alterius lineae media ferme occupat ſpatia, ſatis indicabat: plus vero aliquanto initio quam fini adjiciendum fuiſſe eadem quoque vox admonebat, quae dextrorſum propius accederet. Ac ne multis, recte necne ſuppleverim, afferetur hoc commentario ratio. Dum enim ſingulas inſcriptionis partes luſtrabimus, ſimul vix aliter elogium ſeſe habuiſſe intelligetur.

Ac fragmentum ipſum quod attinet, eſt illud quidem e candido marmore, ſane quam elegantiſſimis characteribus inſculptum, iiſque prope *σπιθαμιαίους*; ſed ita ut per ſingulas paullatim lineas decreſcant, ut deorſum ſpectantibus, ſecundum opticae leges, aequales omnes viderentur: ſic enim politiore illo Antoninorum ſaeculo conſuevere. Dimenſiones vero has habet area literis exarata, (nam de corona ceteriſque ornamentis taceo) ut tres maxime romanos pedes altitudinis habeat, quatuor fere in latum excurrat: ut literarum, itaut ſupplevi, integras ſtrigas ad decem eoque amplius pedes fuiſſe exporrectas oporteat.

Hunc vero commentarium ſic nos quidem partiemur, ut tria hujus epigrammatis commata binis ſingula verſibus comprehenſa, totidem capitibus exponamus: tum alteram quoque amphitheatralem inſcriptionem per eadem haec tempora detectam dabimus: deinde

quae

quae olim , quae nunc hujus amphitheatri facies : quod ei per ſequiora tempora fuerit nomen , quidve eo tum factum fuerit , exequemur: poſtremo ad theatricas quaſdam inſcriptiones digrediemur.

Hujus commentarii partitio.

CAPUT I.

In priores duas elogii lineas.

COLONIA. IVLIA. FELIX. AVG. CAPVA) Ita primum hunc verſum meo periculo conſtitue:id quod & vetus apud Frontinum Campanae coloniae nomen *Colonia Iulia Felix* , de quo deinceps , declarat , & linearum quoque proportio id ſuadet : ac demum ratio ipſa nominum coloniarum , in quibus nominandis eandem fere, quae in libertis ſervatam conſuetudinem deprehendo ; itaque ſicut hi poſt manumiſſionem , patronorum praenominibus nominibuſque aſſumtis , vetera ſua nomina cognominum loco habuere : ſic poſtquam in aliquam civitatem deducta colonia fuit , ejus nomine , a quo deducta erat , ſaepe accepto , proprium civitatis nomen in cognomen tranſibat ; vox vero COLONIA tanquam praenomen praefigebatur . Sic quoniam lege Iulia Capua deducta fuit , IVLIA eſt appellata ; nam de voce FELIX ſuo loco dicam . In eundem modum ſunt *Colonia Iulia Auguſta Parma* , *Colonia Iulia Fanum Fortunae* , *Col. Iulia Hiſpellum* , *Col. Iulia Paterna Narbo Martia* , *Col. Iulia Paterna Arelate* (in poſtremis autem hiſce duabus illud *Paterna* curioſe additum , ut ab Iulio patre, non a Iulio Octaviano deductas noteturr) & ſexcenta id genus . Interdum tamen nomen proprium civitatis in derivativum tranſit ut *Colonia Felix Auguſta Nolana* , & aliae in eundem modum . Eadem ratione hic CAMPANA pro CAPVA poni potuiſſe affirmarem , (nam & Velleius lib. II cap.81. *Coloniam Campanam* dixit) ſi id primae lineae ſpatia admitterent , cujus literae & grandiores ceteris , & vero etiam disjunctiores exiſtunt: ſed & vox FECIT , quae ſequitur , a mediis ſpatiis longiuſcule abiret , ſi CAMPANA pro CAPVA poſitum fuiſſet .

Coloniis fere ut libertis nova impoſita nomina.

Quoties Capuam deducta colonia fuerit.

COLONIA) Colonia fuit,non municipium Capua. Tacitus qui III hiſt.57. *municipia coloniaeque* dixit,illud fort.ad Puteolos,hoc ad

Digitized by Google

Capuam retulit, quam XIII annal. 31. *Coloniam* diſerte vocavit. Ceteroqui confuſa interdum fuere haec duo vocabula. Gellius XIII, 13. *Municipes & Municipia verba ſunt dictu facilia, & uſu obvia, & neutiquam reperias qui haec dicat, qui ſcire ſe plane putet quid dicat. Quotus enim fere noſtrum eſt, qui cum ex colonia populi Romani ſit, non & ſe municipem eſſe, & populares ſuos municipes eſſe dicat?* Quid tamen proprie *Municipium* a *Colonia* differret, ibidem Gellius luculenter exponit: *Municipes*, inquit, *ſunt cives Romani ex municipiis legibus ſuis & ſuo jure utentes: muneris tantum cum populo Rom. honorarii participes, a quo munere capeſſendo appellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, neque ulla populi Romani lege adſtricti*. Contra vero de coloniis ait: *Coloniae non veniunt extrinſecus in civitatem, nec ſuis radicibus nituntur, ſed ex civitate propagatae ſunt, & jura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii habent*. Haec quamvis translatitia, eo tamen huc comportavi, ut ad ea quae de colonia Capua enarranda ſunt, veluti aditus muniatur: praeſertim cum & municipium olim aliquando fuiſſe Capuam compertiſſimum habeamus. Nam ex eo uſque tempore quo T. Veturio Calvino, Sp. Poſtumio Coſ. qui eſt annus V. C. CCCCXIX, (ſequor faſtos Sigon.) civitas Campanis data fuit, uſque ad proditam Hannibali urbem, quando a Romanis devicta in praefecturae formam eſt redacta, inter municipia fuiſſe numeratam oportuit. De civitate Campanis data meminit Ennius apud Cenſorinum *de die natali*:

Civeis Romanei tunc facti ſunt Campanei.

meminit & Velleius I, 14. *Abhinc annos autem CCCL Sp. Poſtumio, Veturio Calvino Coſ. Campanis data eſt civitas, partique Samnitium ſine ſuffragio*. Nam quod Livius ad L. Furium, C. Maenium conſules refert, ideſt quadriennio ante Velleii notam: id vero non incommodat, quia de ſolis equitibus ibi Livius commemoraverat: *Campanis*, inquit, *equitibus honoris cauſſa, quia rebellare cum Latinis noluiſſent, ſine ſuffragio civitas data*. Ab anno ergo CCCCXIX, quo, Velleio teſte, univerſis Campanis civitas data fuit, uſque ad annum DXLII, quo in praefecturae formam redacta eſt, Capua municipii jure ſine ſuffragio gaviſa fuit: ex quo efficiebatur, ut in legionibus uti cives, non in auxiliis uti ſocii, Campani adſcriberentur: eoque amplius, ut connubiorum cum Romanis jura aſſequerentur: unde cum primum Capuam venit Hannibal, multae nobiles Campanorum familiae affinitate cum Romanis junctae erant: ceterum ſuis legibus, ſuiſque ſacris utebantur, eratque eadem reip. forma quae ante fuiſſet.

Inter colonias municipiaque diſcrimen.

Quando Capua municipium fuerit.

De-

Digitized by Google

Devicta demum civitate, ac Romanorum jugo accepto, una ex Romanis praefecturis, quas Feſtus enumerat, fuit, accipiebatque quotannis ab Roma praefectum qui jura daret. Iſque ſtatus civitatis fuit per annos CLII, quot Velleius uſque ad deductam a Caeſare coloniam colligit. Quanquam vero per idem ſpatium deducta non ſemel eo tum civium, tum militum colonia fuit, jus tamen Campanis uſque ad legem Iuliam agrariam non reſtitutum idem Velleius affirmat: quod, quemadmodum ſit accipiendum, deinceps exponam. Capua una ex praefecturis.

Quando autem Capuam ante C. Iulium non ſemel coloniam deductam, modo admonebam, ac ter quoque poſt eundem comperio: operae pretium fecerim, ſi tam diſſitae antiquitatis quam potero maxime diſpulſa caligine, quoties Capuam adſcripta colonia fuerit, quoties inſuper tentata explanare aggrediar: praeſertim cum & *Coloniae* vox de qua hic commentamur, id ſibi ſuo jure poſtulare videatur. Quoties Capuam deducta colonia.

Ac memini Lauredanum virum doctum ad illud *Capuae & Leocreanti*, quod in II Agr. num. 34. legitur, ſic emendare, ut *Capuae & Tarenti* legendum putet. Hoc magis miror, quod ait C. Gracchi lege una cum Tarento Capuam deductam fuiſſe coloniam, Appiano lib. I. auctore. Vbi hoc quaeſo in Appiano legitur?

I. Duas omnino non incelebres Campanae coloniae deductiones ante C. Iulium Caeſarem invenio, quas non magno inter ſeſe intervallo in Ciceronis juventutem incidiſſe exiſtimo. Vna eſt M. Bruti, de qua tum ſaepe Cicero in II Agr. meminit, tum vero copioſiſſime num. 34. in hunc modum: *Haec conſilia majorum* (de Campanae praefecturae forma retinenda) *~~M. Bruto, ut antea~~ dixi reprehendenda, & P. ~~Rullo viſa ſunt,~~ neque te P. Rulle omina illa M. Bruti atque auſpicia a ſimili furore deterrent. Nam & ipſe qui deduxit, & qui magiſtratum Capuae & Leocreanti* (viri docti hanc vocem indubie corruptam ſic reſtituunt, ut *ab eo creati*, aut *eo creante*, aut tale aliquid legatur) *ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas impiorum poenas pertulerunt. Et quoniam Bruti atque temporis illius feci mentionem, commemorabo id quod egomet vidi, cum veniſſem Capuam coloniam deductam L. Conſidio & Sex. Saltio, quemadmodum ipſi loquebantur, praetoribus, ut intelligatis quantam locus ipſe afferat ſuperbiam: quae paucis diebus, quibus illo colonia deducta fuit, perſpici atque intelligi poſſit. Nam, primum id quod dixi, cum ceteris in coloniis duumviri appellentur, hi ſe praetores appellari volebant. Quibus primus annus hanc cupiditatem attuliſſet, nonne ar-* M. Bruti colonia.

bi-

bitramini paucis annis fuiſse conſulum nomen appetituros? Deinde anteibant lictores non cum bacillis, ſed, ut hic prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus. Erant hoſtiae majores in foro conſtitutae, quae ab his praetoribus de tribunali ſicut a nobis conſulibus de conſilii ſententia probatis, ad praeconem & ad tibicinem immolabantur. Deinde patres conſcripti vocabantur. Iam vero vultum Conſidii videre ferendum vix erat; quem hominem vegrandi macie torridum, Romae contemtum atque abjectum videbamus, hunc Capuae Campano ſupercilio, ac regio ſpiritu cum videremus, Magios, Bloſſios mihi videbar illos videre ac Iubellios. Iam verò qui metus erat tunicatorum illorum? Et in Albana & Seplaſia quae concurſatio percontantium, quid praetor edixiſset? ubi cenaret? quid enuntiaſset? Quem locum eo libentius huc integrum adſcripſi, quod, cum ab hac Agraria diſceſſeris, non alibi hujus coloniae mentio exiſtit. Iam illud, cur Capuae duumviri ſe praetores potiſſimum appellari juberent, afferetur a me alio in opuſculo ratio.

II. Altera eſt L. Cornelii Syllae, qui & primus militaribus coloniis complevit Italiam, & quam coloniam Capuae impoſuit, militum eam fuiſſe veriſimile eſt. Is poſtquam externis perfunctus bellis ty-
Syllana colonia. rannidem occupavit, cum eſſet acerrimus ſuorum hoſtium inſectator, pleraſque civitates quae contra ſe arma ſumſerant, proque inimicis ſuis ſteterant, agro multavit, quem ſuis militibus diviſit, quos in eas colonias adſcripſit. Mitto de Etruria, de Latio ac ceteris Italiae regionibus dicere. In Campania vero idem infortunium Capua & Nola ſubiere, quod Syllae adverſae fuiſſent. De Nolani agri aſſignatione teſtatur Frontinus lib. de coloniis. Itemque de Syllana huc adſcripta colonia mentio eſt apud eundem, qui, poſtquam de celebri Caeſaris ἀποικίᾳ dixerat, ſubjungit: *Ager ejus* (Capuae) *lege Syllana fuerat aſſignatus*. Tum & ex iis quae de Calatiae deductione narrat, idem prorſus colligas. *Calatia*, inquit, *oppidum muro ductum: iter populo debetur pedes decem: COLONIÆ CAPVENSI cum territorio ſuo a Sylla Felice adjudicata olim ob hoſticam pugnam.*

Ad hanc etiam Syllanam deductionem refert Sigonius in III de jure Italiae cap. 4. illa Ciceronis ex altera Agraria, quae modo recitavimus: *Neque te, P. Rulle, omina illa M. Bruti atque auſpicia a ſimili furore deterrent. Nam & ipſe qui deduxit, & qui magiſtratum Capuae ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attigerunt, omnes acerbiſſimas impiorum poenas pertulerunt:*
Sigonii aberratio. Sed vir magnus immane quantum ab hiſtoriae veritate aberrat: nam & diverſiſſimae prorſus hae duae coloniae fuerunt, & multa utranque

tem-

temporum rerumque diſcrimina ſejungunt. 1. Nam cum haec Syllana militaris fuerit: contra illam alteram M. Bruti civium Romanorum fuiſſe, non militum, ex eadem 11 Agraria colligo. Etenim n. 32. inter Karthaginem, Corinthum, Capuam comparatione inſtituta; *quas tres ſolum urbes in terris omnibus . . . . poſſe imperii gravitatem ac nomen ſuſtinere* praedixerat: Karthaginem quidem & Corinthum, quod procul erant a conſpectu imperii, non ſolum afflictas, ſed etiam, ne quando erigere ſe poſſent, funditus ſublatas affirmat: de Capua longe aliud fuiſſe conſilium, cui ſi agrum, ſi magiſtratus, ſi ſenatum ademiſſent, nihil fore, quo Capua magnopere timeretur: atque idcirco urbem non eſſe deletam, ut eſſet locus comportandis condendiſque fructibus, aratorum ruſticorumque receptaculum. Tum n. 33. ſubjungit: *Videte quantum intervallum ſit interjectum inter majorum noſtrorum conſilia, & inter iſtorum hominum dementiam. Illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas ruſticorum, cellam atque horreum Campani agri eſſe voluerunt: hi expulſis aratoribus, effuſis ac diſſipatis fructibus veſtris, eandem Capuam ſedem novae reipublicae conſtituunt, molem contra veterem rempublicam comparant. Quod ſi majores noſtri exiſtimaſſent quemquam in tam illuſtri imperio, & tam praeclara populi R. diſciplina, BRVTI aut P. RVLLI ſimilem futurum; hos enim duos adhuc videmus, qui hanc rempublicam Capuam totam transferre vellent, profecto nomen illius urbis non reliquiſſent.* Nonne vides vel ex hoc ipſo, quod P. Rulli conſilium cum Bruti facto comparatur, ſequi non minus Bruti deductionem civium fuiſſe, quam illam a P. Rullo agitatam? Sed quid his immoror, cum num. 36. diſerte de utraque, tanquam de civium Romanorum colonia ſermo habeatur? *Haec tu*, inquit, *P. Rulle, M. BRVTI ſceleris veſtigia, quam monumenta majorum ſapientiae ſequi maluiſti.* Tum nonnullis interjectis, *Vt*, inquit, *invidioſos agros a SVLLANIS POSSESSORIBVS . . . . emtos, quanti velletis, POPVLO ROMANO induceretis.* Quae poſtrema verba, quanquam de Rullo ejuſque ſectatoribus dicuntur, de eo tamen Rullo dicuntur, qui M. Bruti ſceleris veſtigia ſequeretur. An non intelligis eidem POPVLO ROMANO agros fuiſſe olim a M. Bruto aſſignatos, cui poſtea Rulli lex aſſignabat? Vtriuſque enim viri molitionem per omnia aequiparat Tullius.

M. Bruti colonia civium R. fecit.

2. M. Bruti colonia Campanae praefecturae formam ſuſtulit, ut ex prolixiore Ciceronis loco, quem ſupra recitavi intelligitur, qua Capuae duoviros, ſive, ut ipſi audire malebant, praetores conſtitutos, & cetera quoque ad principis urbis imaginem ordinata ſignifica-

Bruti colonia praefecturam ſuſtulit, Syllana retinuit.

ca-

catur: contra vero per Syllanam *ἀποικίαν* nihil hic de praefecturae forma deceſſit : quam idcirco ab recepta Capua ad legem uſque Iuliam agrariam Velleius lib.II c.44.continuat:quia quam Capuae M.Brutus Romanae reipublicae imaginem deformarat , ea ſtatim evanuit: Sylla vero, qui paulo poſt hic coloniam collocavit , nihil de praefecturae forma immutavit . Id enim ſi feciſſet Sylla , cur Cicero duos tantummodo inventos dixiſſet , qui ſpretis majorum conſiliis , Capuam ſedem novae reipublicae conſtituerent , M. Brutum & P. Rullum ? An non tertius his Sylla adjungendus fuiſſet ? Itaque Sylla cum ſatis habuiſſet agros militibus adſignare , nihil praeterea novandum putavit. Et ſane an olim libera adhuc republica , civium tantum coloniae ad Romanae urbis faciem exigerentur , militum non item , haud facile dixerim : de quo viderint eruditi.

Bruti colonia brevi evanuit: Syllana ſtetit.

3. M. Bruti hic conſtituta colonia haud diu ſtetit : nam , ſi Ciceroni fidem adhibemus , & ipſe qui deduxit , & qui magiſtratum Capuae ceperunt,& qui partem aliquam illius deductionis, honoris, muneris attigerunt , omnes acerbiſſimas impiorum poenas pertulerunt. Quo ſane exemplo propoſito , Rullum deterret M. Cicero : *Neque te*, inquit , *P. Rulle , omina illa M. Bruti atque auſpicia a ſimili furore deterrent* . Quae non ſic accipienda cenſeo , quaſi obnuntiante augure Brutus coloniam conſtituerit, ſed quod coloniae ab eo deductae infelix eventus Rullo ſimilia molienti male ominaretur . Contra vero Syllana colonia aetatem tulit , quod deinceps opportunius mihi demonſtrabitur .

Bruti colonia ante Syllanam fuit.

4. Poſtremo Bruti colonia vetuſtior Syllana fuit , ut terrae caelum prorſus miſcere videatur , qui utramque veluti uno tempore deductam confuderit . Id vero ut doceam , quis ille M. Brutus fuerit, de quo Cicero , inveſtigari neceſſe fuerit . Ex tot eruditiſſimis viris, qui Tullianas Agrarias illuſtrarunt , nemo praeter Turnebum de hoc homine verbum unum poſuit . Turnebus autem ad II Agr. num.34 , & 36. eum & Marianarum fuiſſe partium , & tribunum de Capua colonia deducenda legem tuliſſe , eumque ipſum triumvirum coloniae deducendae fuiſſe tradit : & Brutum quidem bello civili acerba morte oppetiiſſe , coloniam vero ab eo inſtitutam a Sylla ejuſque factione, ſive, ut alibi ait, a ſenatu ſublatam. Haec vir incomparabilis, nullo adhibito teſte , docet , quae auctoritate veterum firmanda mihi cenſeo . Nam illud quidem , quod de Bruti tribunatu , ejuſdemque triumviratu affert , eſt incertiſſimum : & etiamſi alterutrum tantum Brutus ille fecerit , ut aut tribunus legem tulerit , aut triumvir deduxerit , tamen recte Cicero dixerit , *Nam & ipſe qui deduxit* . Ac

Quis iſte M. Brutus?

pro-

propius fidem eſt, fuiſſe tantum triumvirum coloniae deducendae, non item tribunum plebei. (1) Deinde quod ad num. 36. ex Salluſtio in oratione M. Lepidi trib. pl. refert, Bruti & Mamerci conſulatu tumultum in urbe fuiſſe: id vero eſt ἀπροσδιόνυσον; nam anno ſuperiore, ut infra dicam, diem ſuum obierat is, de quo agitur, Brutus. Quod vero hic civili bello acerba morte oppetierit: id cum videatur conjectura magis Turnebus, quam certa auctoritate aſſecutus, eam omnem narrationem illuſtribus Appiani Plutarchique locis certam atque explicatam efficiam. Ille in II τῶν ἐμφυλ. p. 497. M. Brutum Caeſaris interfectorem alterius Bruti τοῦ κατὰ Σύλλαν ἀνῃρημένου, qui noſter haud dubie eſt, filium fuiſſe teſtatur. *Ejus*, inquit, *conjurationis duo maxime architecti fuere, M. Brutus Caepio, Bruti illius per Syllana tempora interfecti filius . . . & C. Caſſius*. Sed & hoc ipſum, & quo mortis genere Brutus ille pater ſublatus, copioſius e Chaeronenſi diſcas in Pompeii vita: ubi poſt Syllae obitum, cum, redintegrante civile bellum Lepido, Pompeium Catuli, & optimatum partes ſecutum tradidiſſet, ſubjungit: *Cum autem optimatibus ſe adjunxiſſet, dux eſt contra Lepidum deſignatus, qui magnam jam Italiae partem ſubegerat, & exercitu per Brutum ciſalpinam Galliam obtinebat. Ac reliqua quidem adventu ſuo facile Pompeius oppreſſit: ad Mutinam vero in Gallia perdiu caſtra collata Bruti caſtris habuit. Interea cum Lepidus Romam advolitans moenibus aſſideret, multoque exercitu populum territans ſecundum peteret conſulatum: eum metum allatae a Pompeio literae, quibus bellum ſine certamine confectum nuntiabatur, abſterſerunt. Brutus enim ſive quod exercitum ipſe tradidit, ſive quod tranſitionem dum faceret, eſt proditus, Pompeii fidei ſe commiſit, acceptiſque equitibus qui ſe comitarentur, in oppidulum quoddam circumpadanae Galliae digreſſus, ibi poſtero die, immiſſo per Pompeium Geminio, eſt interfectus. Qua de cauſa Pompeius vehementer eſt laceratus: qui enim mox ab initio tranſitionis ſcripſerat ad ſenatum, Brutum ultro ad ſe tranſgreſſum, miſit denuo alteras literas, quibus inſectatus eſt interemtum. Hujus Brutus, qui cum Caſſio Caeſarem occidit, filius fuit, vir patris neque in bello* ge-

Noſter Brutus pater ejus eſt, qui Caeſarem interfecit.

Ob eundem perfide interfectum Pompeio conflatur invidia.

B

(1) Non enim eſt veriſimile Iunios Brutos, qui genus ſuum ad L. Brutum virum patricium, qui reges exegit, referrent, magiſtratum plebeium in ſuam familiam fuiſſe illaturos. Nam etiam ſi veriſſima ſit Dionyſii Halicarnaſſenſis ſententia, illius L. Bruti, qui monarchiam evertit, genus fuiſſe extinctum, hos vero alteros Brutos eſſe plebeios: ac Ciceronis tamen, & Poſidonii apud Plutarchum adverſantia prorſus Dionyſio teſtimonia hoc ſaltem efficient, Brutos, qui Ciceronis aetate jactitarent ab illo L. Bruto ſtirpem ſuam in prope quingenteſimum annum propagatam, non fuiſſe illo eodem tempore pertribunatum plebis geſturos ſe ſuamet confeſſione plebeios.

gerendo, neque in oppetenda morte ſimilis, ut in illius hiſtoria explicuimus. Ex quo luculentiſſimo loco facile quivis intelligat non alium fuiſſe coloniae Capuae dedoctorem: nam & recte eum cum Rullo comparat Cicero, vel ob hoc quod uterque Syllanis adverſus fuerit: & omnino veriſſime Cicero ait eum *acerbiſſimas impiorum poenas* pertuliſſe, quia miſerandum in modum & morte non ſua periit.

Ciceronis aſſentatio.

Temperare autem mihi hoc loco non poſſum, quin Ciceronis non obſcuram aſſentationem hoc loco detegam. Scimus Plutarcho auctore Pompeium ob hanc perfidiam adverſariorum maledictis fuiſſe proſciſſum. Idem quoque ex Val. Max. lib. VI, cap. 2. diſcimus, apud quem Helvius Mantia ultimae ſenectutis homo Libonem accuſans, cum a Pompeio per jocum ſugillaretur, cum diceret *ab inferis illum ad accuſandum remiſſum*, vocem illam libertatis plenam emiſit: *Venio enim*, inquit, *ab inferis L. Libonem accuſaturus, ſed dum illic moror, vidi cruentum Cn. Domitium Abenobarbum deflentem, quod ſummo genere natus, integerrimae vitae, amantiſſimus patriae, in ipſo juventutis flore tuo juſſu eſſet occiſus. Vidi pari claritate conſpicuum* (2) *Brutum ferro laceratum, querentem id ſibi prius perfidia, deinde etiam crudelitate tua accidiſſe. Vidi Cn. Carbonem &c.* Tamen M. Cicero, ut Pompeio gratificetur, cujus laudi tum alibi ſaepiſſime, tum hac ipſa oratione velificatur, in Brutum iſtum invehitur, ejus factum inſectatur, & cum Rulli conſilio comparat, po-

Mantia Pompeio convitiatur.

(2) Ex hoc loco Pighins ad an. 676. colligit ſaltem praetorium fuiſſe M. Brutum, cum occideretur, quando confertur cum Cn. Domitio & Co. Carbone conſularibus viris. Sed iſtuc quidem non neceſſario ſequitur: nam illud PARI CLARITATE referri poteſt non ſolum ad honores geſtos, ſed etiam ad claritatem familiae. Et quidem noſter hic, de quo tamdiu loquimur, M. Brutus, ſi idem ille ſit acerrimus accuſator, de quo Cicero tum II Offic. tum vero in Bruto haec ait: *Iiſdem temporibus M. Brutus, in quo magnum fuit, Brute, dedecus generi veſtro, qui cum tanto nomine eſſet, patremque optimum virum habuiſſet, & juris peritiſſimum, accuſationem factitaverit, ut Athenis Lycurgus. Is MAGISTRATVS NON PETIVIT, ſed fuit accuſator vehemens & moleſtus, ut facile cerneres naturale quoddam ſtirpis bonum degeneraſſe vitio pravae voluntatis.* Si, inquam, is quem Pompeius oppreſſit, idem qui Accuſator fuit: is certe adeo praeturam non geſſit, ut omnino MAGISTRATVS NON PETIVERIT. Et video multos doctiſſimos viros, qui Caeſaris interfectorem hoc Accuſatore natum ſtatuant. Mihi tamen non fit veriſimile, primum Bruto ipſo auſcultante, tam contumelioſe de Patre loqui Ciceronem: deinde ſi is pater alterius, ex quo Tullii dialogus nomen invenit, extitiſſet, hoc ibi praetermiſſum non eſſet. Accedit quod Accuſator ille Craſſi oratoris aequalis fuit, atque, ut videtur, aliquantu remotior a Bruti a Pompeio ſublati temporibus, ut alter alterius pater exiſtere potuiſſet. Demum inter multa Craſſi in M. Brutum accuſatorem egregia ſcommata, quae in II de Oratore Cicero conſignavit, eſt & acris in eundem invectiva, qua illum praeter cetera rerum omnium rudem, etiam rei militaris, ſugillat: *An rei*, inquit, *militari? qui nunquam caſtra videris*. Eſtne vero credibile id ei M. Bruto a Craſſo objectum fuiſſe, qui deligi potuiſſet ut Galliam exercitu teneret? Taceo quod Mantiae plena laudis oratio apud Valerium in iſtum Accuſatorem virum illaudatum, quem gurgitem, quem luce aſpectuque hominum indigniſſimum Craſſus appellat, convenire non poteſt. Itaque a vero minime abhorret, Brutum Caepionem, qui Caeſari eſt inſidiatus, M. Bruti Mariani a Pompeio interfecti, Campanaeque coloniae deductoris fuiſſe filium, Marci accuſatoris nepotem, ac Marci Iuriſconſulti, cujus tres libros laudat Cicero in II de Oratore (Pomponius *de orig. jur.* ſeptem numerat) pronepotem.

poſtremo acerbiſſimas impiorum poenas pertuliſſe eum affirmat, qui ſumma perfidia enectus eſſet. Quae omnia Pompeii auribus data aequus lector mecum judicabit. Ac ne illud quidem poſſum, quin M. Bruti ejus, qui Caeſarem oppreſſit, incredibile erga patriam ſtudium (ut illis quidem temporibus ac ſapientia: nam nobis quidem longe aliud lex Chriſtiana ſuadet) ſuae familiae veluti hereditarium admirer. Quis enim dubitat, quin Pompeio patris ſui interfectori infenſiſſimus eſſe debuiſſet? tamen & ad Pompeii partes illa tyrannis ſemper inimica progenies civili tumultu ſeſe applicuit, & ejuſdem poſtea mortem per amiciſſimi ſibi monarchae caedem acerrime eſt ultus: quod altiores ejus animo caritas in patriam, quam Caeſaris benevolentia, radices egiſſet. Bruti Caepionis in patriam amor.

Mors M. Bruti ejus, qui Capuae coloniam collocavit, videtur incidere in ann. V. C. DCLXXV, quo eodem anno & Sylla obiit, & Lepidus cum Catulo conſul proceſſerat. Id quidem vel ex Appiani I de bel. civ. p. 418. licet intelligere, ubi Lepidus eo ipſo anno, quo conſulatum gerebat, ad urbem cum copiis adventaſſe dicitur; quod Lepidi factum Plutarchus cum M. Bruti morte conjungit. Sed multo id evidentius e Plutarchi Pompeio colligas, qui ante illa verba, quae modo recitabam, ſic praefatur: Ὁ δὲ συνάρχων αὐτοῦ (Λεπίδου) Κάτλος, ᾧ τὸ καθαρὸν καὶ ὑγιαῖνον μάλιστα τῆς βουλῆς, καὶ τοῦ δήμου προσεῖχεν, &c. *Collega autem ejus* (Lepidi) *Catulus, ad quem aggregavit ſe integra & ſanior pars ſenatus populique &c.* Ergo cum Lepidi adverſus Catulum in eorundem conſulatu bellum eruperit: eodem anno, quo Sylla interiit, M. Brutum interfectum oportuit. Nec deſunt tamen quae ad annum inſequentem, D. Bruto & Mamerco Coſ. (quo etiam anno tumultus in urbe fuit, teſte Salluſtio in oratione M. Lepidi trib. pl.) M. Bruti mortem referre ſuadeant. Primum, quo pacto Lepidus Galliam, quam ſortitus erat, per Brutum exercitu obtineret, niſi jam magiſtratu abiiſſet? Verum in illo civili tumultu provincias latrociniis magis, opinor, quam legibus obtinebant; & vi illam invaſiſſe conſulem mihi perſuadeo, ἤδη, ut ait Plut. πολλὰ τῆς Ἰταλίας νενεμημένα, καὶ . . . Γαλατίαν κατέχοντα διὰ Βρούτου στρατεύματι. Deinde objici mihi poſſit jurisjurandi religio, quo Lepidus tenebatur, ut ſaltem in conſulatu (ſic enim interpretabatur) bello ſe abſtineret, ut ait Appianus. Tamen nihil facilius Romanis fuit, quam lingua jurare, mentem injuratam gerere. Nihil igitur muto, & eodem anno quo Sylla periit, & Lepidum moviſſe bellum, & M. Brutum occiſum ſtatuo: quoad alius veriſimiliora non afferat. Nam Pighius quid fuerit Noſter Brutus quo anno mortuus.

Pighius notatus. rit ſecutus,ut ad conſulatum D.Bruti & Mamerci caſum M.Bruti, *totamque* illam Plutarchi narrationem, quam ſupra recitavi, rejiceret, nec ipſe exponit, nec ſcire intereſt. Quare ab eodem huc deducta colonia referenda eſt ad illud maxime tempus, quo Sylla in
Tempus deductae a Bruto coloniae. Mithradaticum bellum intento, per Italiam Marianorum foediſſima dominatio graſſabatur. Quam coloniam veriſimile eſt a Sylla labefactatam, ſtatim ut Marianis devictis, colonos ſuos Capuam, veteribus utique expulſis, immiſit. Haec copioſius aliquanto diſſeruimus, non tam ut e tam illuſtribus Sigonii commentariis quantuluſcumque hic naevus expungeretur, quo a M. Bruto hic inſtitutam coloniam cum Syllana commiſcuit: quam ut explicatior jam noſtris hominibus primae illius M. Bruti *ἀποικίας* cognitio exiſteret.

Rulli tentata colonia. III. Sequitur jam P.Servilii Rulli tribuni pl.molitio, qui eo Decembri, qui initum a M. Tullio conſulatum proxime praeceſſit, legem pernicioſiſſimam promulgavit, inter cujus capita hoc etiam erat, ut Capuam in coloniam quinque colonorum millia adſcriberentur, iiſque & Campanus ager & Stellatis divideretur. Cicero Kal. ipſis Ianuariis, quibus iniit conſulatum, qui eſt annus V. C. DCXC, legem in ſenatu diſſuaſit, ac paucis poſt diebus in concione ad Quirites, tanto impetu ac vehementia, ut quam legem Rullus promulgarat, eandem ferre non auſus fuerit. Hinc Plinius inter Tullii laudes l.VII, c.30. hoc etiam refert: *Te dicente, legem agrariam, hoc eſt alimenta ſua abdicaverunt tribus*. De tota vero Ciceronis cum Rullo concertatione legantur orationes agrariae, quas toties nominavi. (3) Adi & Rulli legis capita XXI a Goeſio collecta, quorum poſtremum ſic concepit: *Capuam tamen quinque civium R. millia tranſcribantur, ſingulisque agri Campani dena, Stellatis duodena jugera dividuntor, quae heredem ſequantur.*

IV. Sed

(3) Et quidem ſcimus Campanos unum ſibi patronum Ciceronem adoptaſſe, imo etiam ſtatuam ei poſuiſſe, teſte Plutarcho in Cic., ipſoque Tullio in Piſonem num.XI, ubi haec ait: *Quorum Capuae te praetextatum* (Piſonem alloquitur Capuae duumvirum, nam duoviri in coloniis praetexta utebantur) *nemo aſpexit, qui non gemeret deſiderio mei, cujus conſilio cum univerſam remp. tum illam ipſam urbem meminerant eſſe ſervatam: ME INAVRATA STATVA DONARANT: ME PATRONVM VNVM ADSCIVERANT: a me ſe habere vitam, fortunas, liberos arbitrabantur*. Et ſolebant ſtatuae patronis poni: Seneca VI de beneſ.8. *Nemo . . . ſtatuam ſibi tanquam patrono ponit*. Verum quid illud ſit, quod Capua Ciceronis conſulatu ſervata fuiſſe dicatur, ac propterea ſtatua illum tanquam patronum Campani donarint: & ſi ad Rulli conatus de agro Campano aſſignando a Cicerone eluſos antea referebam: tamen ipſe Cicero in Sextiana num.4. ad Capuam ab impia & ſcelerata Catilinae, qui eam *propter plurimas belli opportunitates* attentabat, manu ſervatam refundere quoque videtur. Cum vero Romae Tullius ob urbem ab illo metu liberatam PATER PATRIAE audiret: non erit fortaſſe a vero alienum conventum (non enim alio nomine praefecturarum ſenatus appellabatur, eodemque vocabulo hic utitur Cicero in Sextiana num.4.) Capuae Romam etiam tum in humili fortuna pro viribus aemulantis ſubſcripſiſſe ſtatuae Ciceronis PATER VRBIS, aut tale aliquid: quo forſan adſpexerit Horatius III 24.

O quis-

IV. Sed enim quam legem de Capua deducenda Rullus ferre non potuit, eandem poſt quadriennium C. Iulius Caeſar primo ſuo conſulatu, ideſt anno V. C. DCXCIV pertulit: eaque eſt omnium celeberrima deductio, itaut tum primum inter Romanas colonias Capuam fuiſſe cenſitam veteres ſcriptores tradant, de qua deinceps uberius diſſertabimus.

C. Iulii colonia.

V. Et tamen poſt annos quindecim, uno alterove poſt Caeſaris necem menſe, M. Antonius is, qui poſtea triumvir fuit, iterum Capuam deducere coloniam eſt aggreſſus: neque prius incepto abſtitit, quam eum Campani paene occidiſſent. Patet hoc luculenter ex Philippica altera n.39. ubi ſic in eum invehitur M. Cicero: *O praeclaram illam percurſationem tuam menſe Aprili atque Maio, tum cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es! Quemadmodum illinc abieris, vel potius paene non abieris, ſcimus: cui tu urbi minitaris: utinam conere ut illud PAENE tollatur*: (paene interfectus eſt Capuae Antonius, hinc optat ut illud PAENE tollatur, ac re occidatur.) *At quam nobilis eſt tua illa peregrinatio! quid prandiorum apparatus, quid furioſam vinolentiam tuam proferam? tua iſta detrimenta ſunt, illa noſtra. Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reip. vulnus putabamus: hunc tu compranſoribus tuis, & colluſoribus dividebas: mimos dico & mimas, P.C. in agro Campano collocatos. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hae quondam arationes Campana & Leontina in populi R. patrimonio grandi foenore & fructuoſae ferebantur. Medico tria millia jugerum, quaſi te ſanum feciſſet: rhetori duo, quaſi diſertum facere potuiſſet.* Et Philippica XII, n.3. *Quemadmodum*, inquit, *veſtrum hoc conſilium* (de legatione ad Antonium mittenda) *Capua probabit, quae temporibus bis ROMA ALTERA eſt? Illa impios cives judicavit, ejecit, excluſit. Illi, illi, inquam, urbi fortiſſime conanti e manibus eſt ereptus Antonius.* Sed & Philip. VIII, n.8. *Addit praeterea, VT QVOS IPSE CVM DOLABELLA DEDERIT AGROS TENEANT II, QVIBVS DATI SVNT. Hic eſt Campanus ager & Leontinus, quae duo majores noſtri annonae perſugia ducebant. Cavet mimis, aleatoribus, lenonibus: Caſoni etiam & Saxae cavet, quos centuriones pugnaces & lacertoſos*

M. Anton. iterum Capuam coloniam deducere molitus ranrum non interficitur.

Capua altera Roma.

ſos

O quisquis volet impias
Caedeis, & rabiem tollere civicam,
Si quaeret pater urbium
Subſcribi ſtatuis &c.

Nihil enim vetat, quominus ſicut Capua Romae exemplum imitata ea epigraphe uſa fuerit, eodem exemplo & aliae non paucae civitates idem fortaſſe fecerint: ut vere *pater urbium* Tullius diceretur.

ſos inter mimorum & mimarum greges collocavit. Tamen M.Antonius cum Capuam nequiſſet, Caſilinum coloniam deduxit, quo paucis ante annis fuerat a Caeſare deducta; ut in ſecunda Philippica eidem exprobrat Cicero.

Caeſaris Octaviani ſupplementa.

VI. Demum Octavianus Aug. ter colonias, ſeu verius ſupplementa huc adſcripſit, de quo infra opportunius dicam. Ita intra annos circiter ſexaginta Capuam ſexies eſt deducta colonia, praeter illas a Rullo, rurſusque ab Antonio tentatas ἀποικίας.

II. *De Capua a C. Iulio colonia conſtituta.*

Cur Iulia appellata.

IVLIA) Cum primo Caeſaris conſulatu, ideſt anno DCXCIV, ab Iulio Caeſare celeberrima illa frequentiſſimaque colonia Capuam eſſet deducta: hinc Campana colonia Iuliae nomen eſt conſecuta. Frontinus lib. de coloniis: *Capua muro ducta COLONIA IVLIA FELIX juſſu imp. Caeſaris a xx. viris eſt deducta. Iter populo debetur pedibus centum.* Quid porro de tam celebri deductione praeter Frontinum literis proditum inveniatur, huc libentiſſime adſcribam. Atque inter ejus rei teſtes primus prodeat Caeſar ipſe qui deduxit, qui lib. I de bell. civ. haec ait: *Capuae primum ſeſe confirmant, & colligunt* (Pompeiani) *delectumque colonorum, qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere inſtituunt.*

Lex Iulia Ciceroni valde diſplicuit.

Cicero quoque, cui lex Campana (ſic enim II ad Att. 18. dicitur, quae aliis Iulia appellatur) ſummopere diſplicuit, de ea ſaepiſſime injicit mentionem. Sed prae ceteris laciniam epiſtolae ad Att. II, 16. hic inſerendam cenſui. *Cenato mihi & jam dormitanti prid. Kal. Maii epiſtola eſt illa reddita, in qua de agro Campano ſcribis. Quid quaeris? primum ita me pupugit, ut ſomnum mihi ademerit, ſed id cogitatione magis quam moleſtia. Primum ex eo quod ſuperioribus literis ſcripſeras, ex familiari te illius audiſſe, prolatum iri aliquid, quod nemo improbaret; majus aliquid timueram: hoc mihi ejuſmodi non videbatur. Deinde, ut me ego conſoler, omnis exſpectatio largitionis agrariae in agrum Campanum videtur eſſe derivata: qui ager, ut dena jugera ſint, non amplius hominum quinquemillia poteſt ſuſtinere: reliqua omnis multitudo ab illis abalienetur neceſſe eſt. Praeterea ſi ulla res eſt quae bonorum animos, quos jam video eſſe commotos, vehementius poſſit incendere, haec certe eſt, & eo magis quod portoriis Italiae ſublatis, agro Campano diviſo, quod vectigal ſupereſt domeſticum praeter viceſimam? quae mihi videtur una conciuncula clamore pediſſequorum noſtrorum eſſe peritura.* Inſignis ſa-

ne

ne locus ad agri Campani praeſtantiam demonſtrandam, quo diviſo, nullum ſupereſſe vectigal domeſticum praeter *viceſimam libertatis* Cicero exclamat. Sed eſt quod Ciceroni dicam impingat Caſaubonus ad Suetonii Iulium cap. 20. qui agri Campani modum incompertum Ciceroni fuiſſe expoſtulat. Nam quem agrum vix quinquemillibus ſuffecturum Tullius putabat, is xx millibus reipſa diviſus fuit, quod eſt ex hiſtoria notiſſimum. Neque vero id mihi in praeſentia ſumo Ciceronem gromaticam tenuiſſe. Dicam tamen, omiſſis rebus aliis, quae pro Cicerone reponit Caſaubonus, quae cauſa eum impulerit, ut de quinque millibus faceret mentionem. Meminerat ſummus orator, unum inter Agrariae legis, quam contra Rullum ſuo conſulatu diſſuaſerat, capita hoc fuiſſe, ut Capuam quinque millia civium R. tranſcriberentur, ſingulisque agri Campani dena, Stellatis duodena jugera dividerentur (ut ex orationibus agrariis patet) idcirco, non dum lege Iulia promulgata, totidem tantum colonos agrum Campanum ſuſtinere poſſe ſuſpicabatur, vel ſi dena tantum jugera ſingulis darentur. Accedit, quod in Rulli lege hoc quoque continebatur, ut agri a Sullanis poſſeſſoribus coëmerentur (ut ex ſupra recitatis II Agrariae verbis liquet) qui plebi dividerentur, fortaſſe quod publicum agrum non ſuffecturum credidiſſent. An agri Campani modum Tullius habuerit exploratum.

Sed & Velleius, cum eſſet origine ſaltem Campanus, non hoc ſilentio praeterivit: itaque lib. II, cap. 44. haec poſuit: *In hoc conſulatu Caeſar legem tulit, ut ager Campanus plebei divideretur, ſuaſore legis Pompeio. Ita circiter xx millia civium eo deducta, & jus ab his* (4) *reſtitutum poſt annus circiter* CLII, *quam bello Punico* ab

(4) Puteanus, Vrſinus aliique, *Jus civitatis* legendum putant. Nam jus civitatis, quod adepti fuerant, quando, ut loquitur idem Paterculus I, c. 4. *Sp. Poſtumio, Veturio Calvino Coſ. Campanis data eſt civitas*, id, Punico altero bello devicta a Romanis Capua & in praefecturae formam redacta, amiſerant: quod demum illuc deducta colonia recuperarunt. Lipſius, quamquam Puteani emendationem maxime probat: tamen ſola particula *Ab* deleta, legi poſſe ait, *jus bis reſtitutum*. Nam poſtquam in praefecturae formam redacta fuit, jus apud eos nullum, aut juriſdictio manſit, ſed petebant Ruma. Livius lib. 26. *Ceterum habitari tantum tanquam urbem Capuam, frequentarique placuit: corpus nullum civitatis, nec ſenatum, nec plebis conſilium, nec magiſtratus eſſe. Praefectum ad jura reddenda ab Roma quotannis miſſuros.*

Hanc Lipſii interpretationem, rejectis aliis, unice probo. Hac vero maxime ratione permoveor, quod ſi *jus civitatis* ſecundum Puteani emendationem legerimus, erroris manifeſtus erit Paterculus; neque enim verum eſt tum demum, cum lege Iulia, eo deducta colonia eſt, jus civitatis Campanos recuperaſſe. Iam ante id recuperarunt anno DLXIV, niſi me fallit Livius lib. 37. (an 38? non enim memini) Nobiliore & Vulſone Coſ. *Cum Campani*, inquit, *ubi cenſerentur, ſenatum conſuluiſſent (nam antea incertum hoc fuerat) decretum, ut Romae cenſerentur*. Tum anno DLXV Meſſalla & Salinatore Coſ. haec refert Liv. XXXVIII, 36. *Campani, cum eos ex S. C., quod priore anno factum erat, Cenſores Romae cenſeri coegiſſent (nam antea incertum fuerat, ubi cenſerentur) petierunt, ut ſibi cives Romanas ducere uxores liceret, & ſi qui prius duxiſſent, ut habere eas; & ante diem nati, uti juſti ſibi liberi heredeſque eſſent: utraque res impetrata*. Rumae a Cenſoribus R. cenſeri, matrimonia cum civibus R. jungere, & quae inſuper adjicit Livius, omnino ſunt civium Romanorum.

Ergo cum hoc tempore jus civitatis Campani recuperaſſent, tamen non dum IVS iis reſtitutum ait

ab Romanis Capua in formam praefecturae redacta erat.

Idem paullo poſt cap. 45. de Ciceronis exilii calamitate narrans: *Non caruerunt*, inquit, *ſuſpicione oppreſſi Ciceronis Caeſar & Pompeius. Hoc ſibi contraxiſſe videbatur Cicero, quod inter* xx. *viros dividendo agro Campano eſſe noluiſſet*. Nimirum Caeſar ad totam novorum conſiliorum molitionem, qua ſibi gratiam imperiorumque perpetuitatem parabat, occulendam, id agebat, ut optimum quemque agris dividendis admoveret, ut non tam ſua quam eorum auctoritate res geri videretur. Contra vero M. Cicero minime ſervile nactus ingenium, rem indecoram eſt arbitratus alienae dominationi velificari: quod ei exitio fuit. At vero P. Clodius cum unus ex illis xx. eſſe cuperet, non eſt aſſecutus: unde eſt egregius ille Ciceronis ad Att. II, 7. σαρκασμῶς: *Subcontumelioſe*, inquit, *tractatur noſter Publius: primum, qui cum in domo Caeſaris quondam unus vir fuerit* (quod pertinet ad Bonae Deae ſacra contaminata) *nunc ne in viginti quidem eſſe potuerit*. Sed & epiſtola VI ejuſdem libri meminit quoque xx. virorum: nec non IX ad Att. 2. ubi de repudiato olim a ſe xx. viratu ait: *Repudiari ſe totum magis etiam, quam olim in* xx. *viratu putabit* (Caeſar) *ac ſolet, cum ſe purgat, in me conferre omnem illorum temporum culpam: ita me ſibi fuiſſe inimicum, ut ne honorem quidem a ſe accipere vellem*. Meminit & Dio lib. XXXVIII iſtorum xx. virorum. Verum illud incommodat, quod in or. de prov. conſ. n. 17. eum honorem v. *viratum* appellat, itemque II ad Att. 7. ubi poſt ſcomma illud in Clodium jactum, paullo poſt ait: *Illud quid ſit, ſcire cupio, quod jacis obſcure, jam etiam ex ipſis quinqueviris loqui quoſdam*. In quem locum Manutius *vigintiviris* legi poſſe affirmat, quod & ego ſequi malim: nam & quem locum modo ex IX ad Att. 2. recitabam, in eo alii v. *viratu*, alii xx. *viratu* habent, credo ob veterum librorum diſcrepantiam. (5)

Cicero ob recuſatum Campanum xx. viratum exulavit.

Clodius xx. viratus repulſam patitur.

Hinc

ait Patereulus, quia adhuc praefecturae formam retinebant. Et quanquam per extrema praefecturae Campanae tempora aliquid Capuae *Conventus* (is erat praefecturae veluti ſenatus) poterat, nam, ut in Sextiana num. 4. legitur, Ciceronem ſibi patronum adoptavit, eundem ex or. in Piſ. inaurata ſtatua donavit: tamen non dum ſuus magiſtratus Campanis erat, qui IVS diceret, ſed eum quotannis ab Roma accipiebant. Hoc demum per legem Iuliam obtinuerunt, quando, ut ait Velleius, IVS AB HIS RESTITVTVM: etenim illud AB, quod Lipſius expungit, non video quin retineri poſſit, ut τὸ AB HIS aut ad Caeſarem & Pompeium, alterum latorem, ſuaſorem alterum legis referatur, aut ad illos xx millia deductos.

(5) Alibi tamen Manutius ad Velleium difficilem hunc nodum putat, & judicium aliis permittit. Plerique viri doctiſſimi, qui in or. de prov. conſ. illud v. *viratum* & II ad Att. 7. illud *quinqueviris* retinent, ita v. viros a xx. viris diſtinguunt, ut hi aeſtimando agro Campano, illi dividendo curatores comparati fuerint. Sed hoc diſcrimen, quod ſibi ſumunt, nullum ſibi a vetere ullo ſcriptore praeſidium adſciſcit: imo aperte huic diſcrimini Plinium refragari video, qui lib. VII, cap. 52. ait Varronem xx. virum agros diviſiſſe Capuae, in quem locum vide not. ſequentem.

Equidem etiamſi illa v. *virorum* aut v. *viratus* proba ſit lectio: putarim inter xx. viros quinq; fuiſſe

Hinc vero maxime patet magnitudo Capuenſis coloniae, quod cum ad ceteras triumviri crearentur, in hac deducenda xx. viri adhibiti fuere, qui xx millibus civium deductorum veluti reſpondebant. Ceterum qui iſti xx. viri fuerint, difficile eſt divinare, praeter paucos quos teneo. (6)

Campanorum xx. virum catalogus.

C Per-

ſe ceteris praeſtantiores, in quibus ipſe Cicero, qui eum tamen honorem repudiavit, Craſſus, Pompeius, Piſo &c. Aliquam enim lucem vel ipſe Cicero affulget or. de prov. conſ. num. 17. *Me ille* (Caeſar) *ut quinqueviratum acciperem, rogavit: me in tribus ſibi conjunctiſſimis conſularibus eſſe voluit*. Qui ſunt vero iſti? Pompeius, Piſo, quorum hic ſocer, ille gener Caeſaris fuit (vel, ſi lubet, pro Piſone Craſſum reſtitue) tertius vero Cicero. Majorem etiam Ciceronis jocus, quem ſupra commemoravi, affert ad Att. II, 7. ubi de Clodio in hunc modum: *Qui cum in domo Caeſaris quondam unus vir fuerit, nunc ne in viginti quidem eſſe potuerit*. Quaſi ſi dixiſſet, qui quondam *Unus*, nunc non modo in v. viris, ſed ne in xx. quidem.

Verum nihil iſtis argutationibus opus eſſe arbitror; ac nihil verius puto, quam corruptos eos eſſe locos, quibus v. *viri* aut v. *viratus*, pro xx. *viris* & xx. *viratu* legitur. Neque id mirum, nam cum librariis hic xx. viratus eſſet inauditus, eum apud alios etiam praeter Ciceronem auctores, ſubſtituto III. *viratu*, expunxerunt. Apud Frontinum pro eo quod recte legitur: *Capua muro ducta . . . a xx. viris eſt deducta*: eſt ubi in MSS. legatur *a* III. *viris*. Varro I de R.R. 2. (editionis Aldinae) de Tremellio Scrofa ait: *Triumvir qui fuit ad agros dividundos Campanos* nec dubito, quin xx. *vir* legi oporteat. Nihil ergo mirandum ſi uno alterove Tullii loco v. *viri* pro xx. *viris* reperiatur.

(6) Duos ex his xx. viris debeo Franciſco Fabricio in hiſtoria Ciceronis ad annum DCXCIV, Coſconium & Cn. Tremellium Scrofam. Sed ex his eximendus eſt Coſconius (quem eum C. Coſconium eſſe putat Manutius, qui Cicerone Coſ. geſſit praeturam) quia morte praeventus eum honorem non geſſit, in ejuſque locum ſuffectus eſt Cicero qui id repudiavit. *Coſconio mortuo*, inquit Tullius II ad Att. 19. *ſum in ejus locum invitatus. Id erat vocari in locum mortui. Nihil me turpius apud homines fuiſſet: neque vero ad iſtam ipſam ἀσφάλειαν quidquam alienius. Sunt enim illi apud bonos invidioſi: ego apud improbos meam retinuiſſem invidiam, alienam aſſumſiſſem.* Reſtat Scrofa Tremellius, de quo haec habet Varro I de R. R. 2. (editionis Aldinae an. 1533. quam habeo ad manus) *Alterum collegam tuum, triumvir qui fuit ad agros dividundos Campanos, video huc venire Cn. Tremellium Scrofam, virum omnibus virtutibus politum, qui de agricultura Romanus peritiſſimus exiſtimatur*. Sed ſine controverſia xx. *vir*, non *triumvir* legendum puto; etiam ſi libri veteres non adſtipulentur: nam hiſtoria quidem certe, quae apud me plus ſexcentis codicibus poteſt, xx. *vir* requirit. Sed & hunc ipſum M. Varronem, quem modo teſtem produxi, unum e xx. viris fuiſſe didici e Plinio VII, 52. ubi ait: *Varro quoque auctor eſt, xx. viro ſe agros dividente Capuae, quendam, qui efferretur, foro domum remeaſſe pedibus*. Atque ita hunc locum ab Harduino e veterum omnium, ut ipſe teſtatur, librorum conſenſu reſtitutum video: cum antea in editis legeretur xx. *viris agros dividentibus*. Quamquam ante Harduinum eodem modo correxiſſe e vetere libro Pintianum invenio, quem laudatum ab Harduino oportuerat. Praeterea Pompeium & Piſonem in xx. viris numerandos certiſſimum habeo, tum ob arctiſſimam Caeſaris affinitatem, tum etiam quod ambo primum Capuae duumviratum geſſere. His Craſſum etiam accenſere licet, nam is quoque non minus, quam Pompeius, legis Iuliae ſuaſor fuit, ut ex Appiano & Dione intelligimus, & erat tum uterque Caeſari conjunctiſſimus, unde celebris illa a Varrone per luſum ſcripta *Tricipitina* quam omnes norunt: ac praeterea Dio initio lib. XXXVIII cum dixiſſet Caeſarem ſeſe e xx. virorum numero exemiſſe, diſerte ait: *Aperte autem Pompeio, Craſſo aliiſque gratificabatur*: unde nihil dubium Craſſum non minus quam Pompeium e xx. viris fuiſſe. Ad haec de M. Atio Balbo Auguſti avo materno invenio apud Suet. cap. 4. *Familiaſque honore praeturae, inter xx. viros agrum Campanum plebi Iulia lege diviſit*. Demum ex his quae idem Suetonius in Iulio cap. 81. de L. Cornelio Balbo Majore refert, eum etiam inter xx. viros fuiſſe poſſumus ſuſpicari. *Sed Caeſari*, inquit, *futura caedes evidentibus prodigiis denunciata eſt. Paucos ante menſes cum in colonia Capua deducti lege Iulia coloni, ad extruendas villas ſepulcra vetuſtiſſima disjicerent, idque eo ſtudioſius facerent, quod aliquantum vaſculorum operis antiqui ſcrutantes reperiebant: tabula aenea in monumento in quo dicebatur Capys, conditor Capuae ſepultus, inventa eſt, conſcripta literis verbiſque graecis, hac ſententia. Quandoque oſſa Capys detecta eſſent, fore ut Iulo prognatus manu conſanguineorum necaretur, magniſque mox Italiae cladibus vindicaretur, cujus rei, ne quis fabuloſam aut commentitiam putet, auctor eſt Cornelius Balbus familiariſſimus Caeſaris*. Balbus hic Major cum & Caeſaris amicitia maxime floruerit, & ejus prodigii teſtis producatur a Suetonio, nihil propius eſt, quam ut inter xx. viros fuerit: accedit etiam quod hunc Campani patronum ſibi aſciverunt, ut ex elogio quod Capuae in foro extat, intelligitur, quod ſic habet:

L. COR-

Pergamus vero Campanae ἀνομίας teſtes producere: Suetonius in Iulio cap. 20. *Lege autem agraria promulgata, obnuntiantem collegam armis foro expulit. Ac poſtero die in ſenatu conqueſtum, nec quoquam reperto, qui ſuper tali conſternatione referre aut cenſere aliquid auderet, qualia multa ſaepe in levioribus turbis decreta erant, in eam coegit deſperationem, ut quoad poteſtate abiret, domo abditus nihil aliud quam per edicta obnuntiaret. Vnus ex eo tempore omnia in rep. & ad arbitrium adminiſtravit, ut nonnulli urbanorum, cum quid per jocum teſtandi gratia ſignarent, non Caeſare & Bibulo, ſed Iulio & Caeſare Coſ. actum ſcriberent. Bis eundem praeponentes nomine atque cognomine: utque vulgo mox ferrentur hi verſus:*

Non Bibulo quidquam nuper, ſed Caeſare factum eſt;
Nam Bibulo fieri conſule nil memini.

Campum Stellatem majoribus conſecratum, (7) agrumque Campanum ad ſubſidia reip. vectigalem relictum diviſit extra ſortem (8) ad xx millibus civium, quibus terni pluresque liberi eſſent.

Appianus lib. 11 bell. civ. p.433 ait: *Cumque ſerio pauci ſtudere videretur* (Caeſar) *incauto nec praemuniente ſe altero* (Coſ. Bibulo) *ut qui nihil dum eorum quae agitabantur ſuſpicaretur, magna occulte manu comparata, & rogationes in ſenatu tulit in favorem egenorum, & agros eis diſtribuit: & agrum Campanum longe omnium fertiliſſimum trium liberorum patribus, ita ut publico tenerentur, elocavit.* (9) *Cujus mercede gratiae ingentem multitudinem obnoxiam*

L. CORNELIO. L. . . .
BALBO COS. PATR. . . .
D. D.

Quod etiam indicio eſt eum fuiſſe inter xx. viros. Praeter hos ſeptem, quos expiſcati ſumus, Tremellium Scrofam, M. Varronem, Pompeium, Piſonem, Craſſum, duoſque Balbos M. Atium & L. Cornelium (etſi hunc poſtremum conjectura tantum aſſequimur) ceteros nondum teneo.

(7) De agro Stellate, quem Suetonius ἀνέργαστον fuiſſe ait, Cicero vero hominum uſibus expoſitum in orationibus agrariis non obſcure ſignificat, difficilis ſane quaeſtio viros eruditos exercet: dum alii quibuſcumque modis inter ſeſe conciliare duos nobiliſſimos ſcriptores ſtudent: alii vero aut hunc aut illum ignorantiae arceſſant. Quas ego potiſſimum partes amplectar, non eſt hujus temporis exponere, prolixiorem enim digreſſionem, quam prae hac operarum feſtinatione expoſceret. Vide interim, an non illud *Majoribus conſecratum* Suetonius obiter tantum & ἐκ παρέργου dixerit, quaſi haec ſit ſententia: *Agrum Stellatem (quem, ut obiter dicam, majores conſecrarant, poſtea vero cultui rurſum reſtituerant) diviſit &c.* Sic nihil erit inter Ciceronem ac Suetonium diſſidii.

Notaſſe vero hic proderit Suetonium unum, ac praeterea neminem, de agri Stellatis diviſione meminiſſe: hoc ideo, quia ceteri ſatis habuerunt agrum Campanum memorare, cujus ager Stellatis pars eſſe videbatur.

(8) Extra ſortem idcirco addidit, quia duo prae ceteris fuere legis hujus Iuliae agrariae capita, quantum e Graecis ſcriptoribus Appiano, ac potiſſimum Dione cognoſcimus: unum, quo egenae plebi, cujus infinita vis Romae, agri alibi aſſignabantur: alterum, quo trium liberorum patribus eximius ille Campanus ager divideretur.

(9) Aliter haec doctiſſimus interpres Gelenius verterat in hunc modum: *Et agrum Campanum longe fertiliſſimum ex publico dilargitus eſt trium liberorum patribus.* Nae ille non tam ad Grae-

xiam ſibi fecit : viginti enim millia plane extiterunt , ii dumtaxat qui tres filios alerent . (10) Quid vero turbarum Caeſaris rogatio exciverit , ubertim eodem loco exſequitur Appianus : quorum ſum- Turbae ob legem Iuliam.

Graeci ſcriptoris fidem quam ceterorum hiſtoricorum, qui vulgo agrum Campanum diviſum aut datum (*ἐδόθη* , inquit Dio) tradiderunt, ſic eſt interpretatus. Graece vero Appianus ſic habet : *Καὶ τὴν ἀρεςεύουσαν αὐτοῖς μάλιςα περὶ Καπύην ἐς τὰ κοινὰ διεμισθοῦτο τοῖς οὖσι πατράσι παίδων τριῶν*. Compoſitum iſtud *Διαμισθοῦμαι* , quod non alibi fortaſſe legas , haud dubium quin ſimplicis *Μισθοῦμαι* ſignificationem ſequatur , cui praepoſitio *Διὰ* nihil aliud quam diſtribuendi vim addit . H.St. in theſauro *Μισθόω* & *Μισθοῦμαι* cum ſuis compoſitis ita diſtinguit, ut illud ſemper locandi , hoc vero conducendi ſignificationem habeat . Sed vel hic Appiani locus docere poteſt *Μισθοῦμαι* etiam locandi notionem habere , apud quem *Διαμισθοῦσθαι* indubie *Dilocare* (ut *αὐτολεξεὶ* dicam) ſignificat . Contra & activam vocem pro *Conduco* reperiri poſſe Theodorus Gaza evincat , qui (apud H. St. in *Ἀπομισθόω*) illud Theophraſti *Τὰς γεωργίας ἀπομισθοῦντες* , *Mercede conducentes* interpretatur. Et, ut vera ſit H. Stephani verſio , qui *Ablocantes* mavult reponi , tamen perſuaſum Gazae fuit id verbum mediae ſignificationis fuiſſe . Sane vero & apud Fevorinum in voce *Ξένος* ſic reperio; qui cum hac voce & eum qui recipit & qui recipitur hoſpitio ſignificari dixiſſet, aliquibus interjectis ſubjungit : *Ἐπεὶ τοῖς δ᾽ ἂν μισθοῦσθαι καὶ μισθῶσαι εἶχεν , ὅπερ Ἡρόδοτος ἐνδεδόναι καλεῖ* . Experimento didici omnia , quae in hoc doctiſſimi epiſcopi lexico leguntur , e veteribus lexicographis aut ſcholiaſtis deſumta .

Quod ſi tamen adhuc *διαμισθοῦσθαι* pro *τοῦ διαμισθῶσαι* dici non poſſe contendis : legeſis in Appiano *διεμίσθου* , aut *διεμίσθωσε* : nam certe & ex dandi caſu rui conjungitur , & ex illo *ἐς τὰ κοινὰ* (quod peſſime Gelenius vertit *ex publico*) apertiſſime colligo Appianum de locatione locutum : ac de eo locationis genere accipiendus, de quo lib. primo dixerat agrum hoſtium modo diviſum colonis fuiſſe, modo elocatum . Quod ſi agrum Campanum vere largiebatur lex , non vero tantum elocabat , fuerit hoc ſane Appiani *ἱςορικὸν ἁμάρτημα* , qualia non pauca & in hoc & in aliis deprehendas.

Quid ſi Appiani dictio ſit magis ex hiſtoriae fide ? Nam vide quae collegerim , quae ejus ſcriptoris *φράσιν* juvare poſſint . Nam primum & ex aliis auctoribus , & ex Dione potiſſimum ſcimus , Caeſarem ita legem compoſuiſſe , nihil ut eſſet , quod improbari poſſet : id quod ſummopere Ciceronem mordebat , ut ex II ad Att. 16 intelligimus , ubi hoc legitur : *Primum ita me pupugit, ut ſomnum mihi ademerit. . . . quod ſcripſeras . . . . prolatum iri aliquid , quod nemo improbaret* . Atqui ſi ager Campanus , qui ad reip. ſubſidia relictus fuerat , ita dividendus fuiſſet , nihil ut inde inferretur in aerarium populi R. non video quid lex habuerit , quo probari poſſet . Nunc vero ut ſua probabilitate lex ſe omnibus commendaret, locationem propoſuit , qua efficiebatur , ut decumae quotannis populo R. perſolverentur . Et hoc a more deducendarum coloniarum non abhorrebat , de quo idem Appianus (lib. 1 bel. civ. p. 353. ideſt ſtatim poſt prooemium) docuerat , agrum hoſticum , ſi cultus eſſet , modo diviſum colonis fuiſſe , modo iiſdem venditum aut elocatum. At enim , inquies , cur Cicero II ad Att. 16 conqueritur agrum Campanum a vectigalibus auferri? Fortaſſe, inquam, quia, cum ante legem Iuliam toti proventus ejus agri populo R. redirent (teſte eodem Tullio Philip. II num. 39. *Quandoquidem*, inquit , *hae quondam arationes Campana & Leontina in populi R. patrimonio grandi foenore & fructuoſae ferebantur* : & Suetonio , qui *agrum Campanum ad ſubſidia reip. relictum* olim fuiſſe affirmat) poſtea cum ſolae decumae fructuum eſſent penſitandae , auferri jam totum videbatur .

Sed miſſis conjecturis, quin potius Dionem in medium affero ? cujus inſignis *ἀντιλογία* non de nihilo eſt. Is poſtquam initio lib. xxxviii dixerat lege Iulia cautum fuiſſe, ut ex agris dividendis ager Campanus ſuae praeſtantiae cauſſa eximeretur , demum in ejus narrationis fine ait , *praeterea decretum , ut ager Campanus ternorum aut plurium filiorum patribus daretur* . Haud enim ſcio an non ager Campanus , quem exemtum antea dixerat, ea conditione datus fuerit , ut decumae nomine aliquid perſolveretur . Graeca Dionis ſic habent: *Καὶ προσέτι καὶ ἡ τῶν Καμπανῶν γῆ τοῖς τρία τε πλείω τε ἔτι τέκνα ἔχουσιν ἐδόθη*. Vide autem an non *διδόναι* hic apud Dionem idem ſit quod *μισθῶσαι* : nam recte is , quem ſupra produxi, Favorinus *ἐνδεδόναι* apud Herodotum idem ſignificare ait quod *μισθῶσαι* : & exemplum ſtatim hoc affert : *Ἐμισθοῦντο παρ᾽ οὐκ ἐνδιδόντος τὴν αὐλήν* . Quare mea ſententia aut *ἐνεδόθη* apud Dionem legatur , aut *ἐδόθη* idem quod *ἐνεδόθη* valet . Atque haec pro Appiano imo & Dionis ſententia habui dicere : quae conjecturae tantum loco habeantur per me licebit .

(10) Haec quoque, quae paullo aliter Gelenius expreſſerat , propius ad Graeci auctoris ſententiam hic poſui . Peccatur autem ab Appiano graviſſime , quod eos tantum conſcriptos affirmat, quibus nec plures nec pauciores ternis liberis eſſent . Primum haud facillimum fuiſſet viginti millia hujus tantum generis *ἀνδρῶν* (qua voce is utitur) invenire : deinde lex fuiſſet injuſtiſſima , ut plurium liberorum patres , quibus potiſſimum ſuerat ſuccurrendum excluderentur . Demum refragatur apertiſſime Suetonius , cujus

mam tantum rerum huc adſcribam. Cum rogationi conſulis multi obſiſterent, Caeſar vehementer ſtomachatus proripuit ſe e curia, nec toto anni tempore ſenatum habuit: tantum pro roſtris concionabundus Pompeium Craſſumque praeſentes rogitabat, ecquid leges placerent: quibus approbantibus, plebes occultis ſicis armata vocabatur ad ſuffragia. Ex adverſo Bibuli alterius conſulis in forum irrumpentis ſicarii faſces perfregerunt: dumque ille nudatum praeberet jugulum, ut morte ſaltem ſua invidioſum faceret collegam, in proximum fanum reluctans ab amicis ſubductus eſt. Sed & Catone bis in forum irrumpente, atque incaſſum vociferante, tamen eo ſemel atque iterum exturbato, nihilominus conſul leges ſuas pertulit, juratis in eas non ſolum plebeiis, ſed etiam patribus; nam quamvis hi recuſarent, metu tamen capitali poenae jurarunt. Interea Vetius quidam e plebe, ſtrictum cultrum oſtentans, quaſi Bibuli, Ciceronis Catoniſque mandato Caeſarem Pompeiumque confoſſurus, procur-

rit

verba paullo ante recitavi, & Dio mox proferendus, qui ternorum pluriumve filiorum patribus agrum Campanum diviſum ſtatuunt.

Hinc Campanae coloniae frequentiam licet intelligere: nec enim facile numeroſiorem invenies. Sane cum olim colonia Carthaginem decreta fuiſſet, Graccho & Fulvio Flacco ad eam deducendam delectis: *Adſcripti ſunt*, inquit Appianus lib. I bel. civ. p. 364., *eo ſtales mille, ſupra lege praeſtitutum numerum*: pauciores ergo quam ſex millia, lex ejus coloniae definiverat. Si tam pauci in Carthaginienſia latifundia deducendi erant, nihil eſt quod numeroſiores ceteras deductiones ſperes.

Iam vero ſi xx millia colonorum, totidem uxores, ac ternos tantum liberos in unam ſummam colligas, centum millia conſicient. Multis tamen deni, duodeni aut fortaſſe plures erant liberi. Sic facile CL millia minimum evadent. Adde his ſervitia, quae, ut illa tempeſtate, etiam tenuiores fortunae homines alebant: vix effugies quin ducenta millia, eoque amplius ad incolendam tum Capuam venerint. Veteribus vero Campanis quid fiet? neque enim hi alio demigrabant, cum deducebatur colonia: & certe plures tet altero tanto fuiſſe mihi perſuadeo, qui ſciam in frequentiſſimas alioqui civitates quam pauci coloni conſcriberentur, praeter Capuam conſcripti fuere. Adde & ſervos eorum & ancillas. Adde vero jam gladiatorum ingentem manum ibidem commorantium, *quos ibi Caeſar in ludo habebat . . . & circum familias conventus Campani cuſtodiae cauſſa diſtribuit*, ut ipſemet I de bel. civ. 14 teſtatur. Hos autem gladiatores XL ſaltem millia fuiſſe, ex VII ad Att. 14. colligitur. *Gladiatores*, ait ibi Cicero, *Caeſaris, qui Capuae ſunt . . . ſane commode Pompeius diſtribuit, binos ſingulis patribus familiarum. Scutorum in ludo* I000 *fuerunt*. Si hos patres familias de xx millibus colonorum lege Iulia deductorum tantum accipias: tamen efficientur XL millia gladiatorum. Quid ſi veteres etiam Campanos patres familias intelligas? quid enim vetat? praeſertim cum circum familias *conventus Campani* eos olim Caeſar diſtribuiſſe ſe dicat: neque enim *Conventus* ad ſola illa xx. millia deductos eſt coarctandus. Huſce gladiatores, ut obiter dicam, bello civili a Lentulo armatos Caeſar narrat eodem loco: nimirum quia, uti Cicero eadem epiſtola fatetur, Campani coloni parum prolixe delectui reſponderent; quod, credo, Caeſari magis favebant, a quo deducti. Ad rem vero: quid de advenis & peregrinis dicam, quos undique amoeniſſima luxurians ac deſidioſa civitas arceſſebat?

Ita Campanam coloniam ſi a decies centenis millibus fuiſſe inhabitatam dixero, parciſſime me puto definiturum. Nam & Cicero cum Philippica XII, n.3. de Capua ait: *Quae temporibus his Roma altera eſt*, etiam urbis frequentiam videtur contemplatus. Lege parumper, quae de Romanae urbis incolarum multitudine Lipſius III de magnit. 3. Iſ. Voſſius, Bergierius aliique ſcripſerunt: tum profecto intelliges non paradoxa, ſed minora veris me protuliſſe.

Et tamen Octavianus rer quoque ejus coloniae ſupplementa conſcripſit, atque ita magna, ut alii coloniam ab eo deductam prodiderint. Quid porro mirum ſi Strabo, ſi Velleius, ſi alii, quos alibi opportunius congeremus, tam magnifice de Campana colonia locuti fuerint? Quibus omnibus accedit amphitheatri Campani magnitudo, quod minimo intervallo a Titiani dimenſionibus abeſt. Amphitheatra vero pro urbium frequentia extruebantur.

rit in medium. Quo facto ambiguae per ſe ſuſpicionis, quodque alii aliter interpretabantur, Caeſar ad exaſperandam multitudinem uſus, effecit ut populus ei permitteret, ut ab inſidiatoribus ſe defenderet. Tum omiſſa in reliquum anni a Bibulo in univerſum reip. tractatione, Caeſar omnia pro arbitrio moderabatur, qui alias inſuper leges tulit, quibus aut gratiam ſibi aut imperia comparavit. Deinde mota illa in Ciceronem tempeſtas, quae illum exilii cauſſa ſolum vertere coëgit. Atque haec fere Appianus.

Sed nemo accuratius Dione Caſſio ſtatim ab initio libri XXXVIII hanc totam hiſtoriam illuſtrat, qui & illam Caeſaris calliditatem aperit: qui cum revera plebis ſibi animos adverſus optimates conciliatos hac lege cuperet, auctoritatem tamen optimatum, conſenſumque in ſpeciem requirebat praeferebatque, tota molitione ita diſpoſita, ut ne occaſio quidem contradicendi iis afferretur. Nam ita de agro dividendo legem tulit, ut ne minimum quidem in ea reprehendendum inveniretur, ob eas cauſas quas initio lib. XXXVIII Dio exequitur. Quid autem illud eſt, quod Dio ſubjungit? *Omnem autem*, inquit, *regionem, quae publica populi R. erat, excepto agro Campano (hunc reip. exemtum ob praeſtantiam cenſuit relinquendum) diviſit &c.* Turbat enim vero hic Dio, atque ipſe etiam ſibi in fine hujus narrationis contradicit, ubi diſerte agrum Campanum patribus ternorum pluriumve liberorum datum tradit. Sed quo pacto nec aliis Dio, nec ſibi porro ipſe adverſetur, praeter ea quae nota 9. monui, dicam etiam ſuo loco deinceps. Goëſium vero cenſorem ſane quam moroſiſsimum quo pàcto excuſabimus? qui cum legis Iuliae Agrariae capita ſibi colligenda ſumſiſſet, primum quidem caput ſic poſuit, ut ager Campanus exciperetur, nec vero unquam deinceps de ejus diviſione meminit: imo & XX. viros ceteris agris, excepto agro Campano, dividendis adhibet: quae ſunt ἀσύστατα. Vide auctores rei agrariae p. 350.

Dionis inconſtantia.

Goëſii indiligentia.

In ejus legis rogatione etiam de diviſoribus adjectum fuiſſe caput Dio affirmat, quos viginti numero eſſe jubebat, ut plures in honoris partem venirent: a quorum numero ſeſe exemit, ne quid ſui ipſius cauſſa decernere putaretur. Ergo cum patres probe jam perciperent, ac vererentur quorſum ejus legis exitus evaderet, nimirum ad dominationem Caeſari comparandam: tamen ne hiſcere quidem audebant: & hoc ipſum ante alia indignabantur, quod lex ita eſſet compoſita, nulla ut ejus invadendae anſa daretur. Et M. quidem Cato cum legem a ſe non reprehendi quidem diceret, negaret tamen quidquam eſſe novandum; juſſu conſu-

lis

Digitized by Google

lis e ſenatu abreptus, in carcerem truſus eſt; unde vix ob liberam M. Petronii Catonem in carcerem proſequentis vocem eſt liberatus: cum quidem Caeſar indignabundus dictitaret, ſe non amplius ad ſenatum, ſed recta ad populum tum de hoc, tum de omnibus relaturum. (11) Id quod conſtantiſſime fecit, inſtructis duobus legis ſuaſoribus Pompeio atque Craſſo, quibuscum depoſita ſimultate, omnia tum in commune agebat: quae res multis optimatum fraudi fuit, qui non dum eos rediiſſe in gratiam reſciverant. Quare cum Caeſar, nihil Bibulum legi oblatrantem moratus, certam diem legi perferendae praeſtituiſſet, noctuque jam forum plebs occupaſſet: Bibulus quidem contra niti aggreſſus, per gradus dejectus eſt, & faſces ejus fracti: lex vero eſt perlata, omnibus in eam juratis optimatibus, praeter Metellum & Catonem & M. quendam Favonium; qui & ipſi tamen multa deterriti, poſtea jurarunt.

Totam vero narrationem, quae apud ipſum auctorem fuſius expoſita legi poteſt, his verbis Dio concludit: *Sic tandem ea lex perlata eſt: PRAETEREAQVE decretum, ut ager Campanus iis, qui ternos pluresve liberos haberent, daretur. Atque ita tunc primum Capua inter Romanorum colonias relata eſt.* Quae verba pugnare videntur cum iis quae initio recitavi, ubi dixerat Dio agrum Campanum fuiſſe exceptum. Sed in ſpeciem tantum pugnant: nam ſatis ab inconſtantiae reprehenſione vocula unica προτέρω caviſſe ſibi Dionem Caſaubonus ad Suetonii Iulium cap. 20 aſſirmat. Nimirum initio aliis agris, qui egenae plebi dividerentur, propoſitis, ager Campanus expreſse ob ſui praeſtantiam excipiebatur: poſtea vero etiam Campanus ager tres liberos alentibus datus. Ego vero neſcio quomodo in ea, quam nota 9 propoſui, hujus ſolutione ἀντιλογίας mihi magis placeo: ex qua id etiam commodi percipimus, quod ita demum Dio cum ceteris ſcriptoribus conciliabitur. Nam alii omnes ſtatim initio propoſitam de agro Campano rogationem teſtantur: imo hujus tantum & Stellatis agri Latini auctores meminerunt, de ceteris agris ne verbum quidem fecerunt. Quae quidem ita ex Appiani & Dionis ſententia accipienda cenſeo, ut ceteri quidem agri ex lege Iulia egenis civibus ἁπλῶς diſtribuerentur: ab ea vero penitus immuni aſſignatione ager Campanus ob ſui praeſtantiam eximeretur, qui ea conditione diviſus fuit, ut tamen coloni publico tenerentur, decumaſque frugum perſolverent: quam propterea diviſionem Appianus lo-

Dio ſecum ipſe & cum aliis conciliatur.

(11) Hinc opportune Caeſarem eo nomine carpit Plutarchus, quod in lege agraria perferenda, non conſulis, ſed tribuni plebis officio functus videretur.

locationem appellavit. Lege totas Appiani & Dionis ſupra poſitas narrationes, ac praeterea nonam notationem noſtram.

Quid illud vero eſt, quod idem in extremam narrationem conjecit? *Tunc primum*, inquit, *Capua inter Romanorum colonias relata eſt*. an non ſaepius ante Caeſarem deducta eo colonia fuerat? ita ſane: ſed earum deductionum non eſt habita ratio, quaſi tum primum ea colonia Romana fuerit.

Deinceps vero Dio Caſſius tum alia Caeſaris facta exſequitur, tum quomodo Clodium adverſus Ciceronem inſtruxerit, ut eum in exſilium pelleret. Neque enim quiſquam veterum ſcriptorum eſt, qui non ad Caeſarem totam illam Tullii calamitatem auctorem refundat.

Et quoniam in maximi illius oratoris exſilii ſaepe incidimus mentionem, non diſſimulabo Campanos decuriones, Cn. Pompeio, qui tum duumviratum Capuae gerebat, maxime agente, primos omnium decreviſſe, ut Romam coucurrerent ad Ciceronem reſtituendum: quo veluti ſigno dato, ceterae Italiae civitates idem fecerunt: ut non immerito Italiae humeris reſtitutus,ut loquitur Tullius, fuiſſe videretur. Teſtatur hoc ipſemet M. Cicero in Miloniana n. 15. *Cn. Pompeius*, inquit, *auctor & dux mei reditus, illius* (Clodii) *hoſtis: cujus ſententiam ſenatus omnis de ſalute mea graviſſimam, & ornatiſſimam ſecutus eſt: qui populum R. cohortatus eſt, qui CVM DE ME DECRETVM CAPVAE FECISSET, ipſe cunctae Italiae cupienti, & ejus fidem imploranti ſignum dedit, ut ad me reſtituendum Romam concurrerent*. Teſtatur & in or. in Piſonem n. 11. ubi de Campanis ait: *Me inaurata ſtatua donarant: me patronum unum adſciverant: a me ſe habere vitam, liberos arbitrabantur: me & praeſentem contra latrocinium tuum ſuis decretis legatiſque defenderunt, & ABSENTEM, principe Cn. Pompeio referente, & de corpore reip. tuorum ſcelerum tela revellente, REVOCARVNT.* Campanorum ſtudium in Cicerone revocando.

Iam vero quod dixi eo anno quo Cicero eſt revocatus, Lentulo & Metello Coſ. qui fuit tertius poſtquam Capua colonia fuerat conſtituta, Pompeium adhuc Capuae duovirum geſſiſſe, vel ex hoc loco patet: neque enim, niſi ſummo in magiſtratu eſſet, DECRETVM CAPVAE facere potuiſſet. Et ceteroqui Pompeii Campanus duumviratus luculentiſſime conſtat ex *or. poſt red. in ſen. n. 11.* ubi de eadem re orator ſic loquitur: *Qui* (Pompeius) *in colonia nuper conſtituta cum ipſe gereret magiſtratum, in qua nemo erat emtus interceſſor* (ſicut AElius Ligur a Clodio emtus, ut legi de Cicerone revocando intercederet) *VIM & CRVDELITATEM privilegii* Pompeius Capuae Duumvir.

(Clo-

(Clodii legem, qua Cicero pulſus, privilegium appellat) *auctoritate honeſtiſſimorum hominum* (Campanorum) *& publicis literis* (ideſt decreto, de quo in Milonianae loco modo recitato) *conſignavit, princepſque Italiae totius praeſidium ad meam ſalutem implorandum putavit?* Ex quo intelligimus in DECRETO CAPVAE legem Clodiam tanquam violentam & crudelem fuiſſe taxatam.

Itemque Piſo. L. etiam Piſonem eodem tempore ſummum magiſtratum Capuae cepiſſe affirmat idem ſaepe in partes vocatus M. Cicero in Sextiana oratione, & in Piſonem n. 11: *Seplaſia mehercle, ut dici audiebam, te, ut primum aſpexit, Campanum conſulem repudiavit... Gabinium denique ſi vidiſſent duumvirum veſtri illi unguentarii, citius agnoviſſent: erant illi comti capilli &c.* Cur vero Seplaſia Piſonem repudiaret, declarat in Sextiana: *Capillo*, inquit, *ita horrido, ut Capuā, in qua ipſe* (Piſo) *tum imaginis formandae cauſa* (ideſt ut colonia Capua ad reip. R. imaginem formaretur) *duumviratum gerebat, Seplaſiam ſublaturus videbatur*.

Ex quibus ſummi Oratoris locis aliiſque & primum Campanorum duumvirum collegium aſſequimur, Piſonem & Pompeium, illum Caeſaris ſocerum, hunc vero generum, & alia nonnulla mihi minime praetereunda. 1. Ac primum hi ſummi reip. R. viri non in ſpeciem ſolum, utque eum honorem coloniae tribuerent, colonicum magiſtratum inierunt, ſed re vera Capuae degentes duumviros ſe geſſerunt. Hinc 11 ad Att. 19. cum Difilus tragoedus in Pompeium petulanter inveheretur, *Noſtra*, inquiens, *miſeria tu es Magnus*, & cetera in eandem ſententiam: *Literae*, inquit Cicero, *Capuam ad Pompeium volare dicebantur*, nimirum duumviratu ibi fungentem. Et opportune Lipſius *var. lect. lib.* 1 *cap.* 11. aut erraſſe Valerium & Macrobium, cum ſcribunt intentis in praeſentem Pompeium manibus ab hiſtrione iſta dicta, aut certe hiſtoriam ſpecioſo mendacio ornare voluiſſe affirmat. 2. Haud temere vero Piſonem Tullius Campanum conſulem ſaepenumero appellat: aut enim

Campani conſules. per ludibrium ſic illum vocat, aut ad Campanorum ſimul faſtum alludit, quo ſe olim Praetores compellari jubebant. Atque haud ſcio an non re vera & ſerio per illa coloniae initia conſules nuncuparentur; cum praeſertim coloniam Capuam Romam alteram idem orator non raro appellarit. Sane *or. poſt red. in ſen.* n. 7. ſerio iſta in Piſonem jaciuntur: *Capuae ne te putabas, in qua urbe domicilium quondam ſuperbiae fuit, CONSVLEM ESSE, SICVT ERAS EO TEMPORE, an Romae, in qua civitate omnes ante vos conſules ſenatui paruerunt?* Multa hic haberem, quae de municipalibus; & praeſer-

ſertim de Campanis conſulibus dicerem : ſed ea ad aliud Campanum monumentum de TVRCIO COS. id eſt conſule Campano, ut interpretor, illuſtrandum alias σὺν Θεῷ afferemus. Ceteroqui ſcimus Lanuvii & alibi ſummum magiſtratum dictatoris nomine appellatum : quidni Capuae conſules & duumviri promiſcue dicerentur? 3. Tempus Campani conſulatus ſive duumviratus (eadem de ceterarum coloniarum duoviris difficultas) quamdiu perdurarit, difficile eſt definire. Primum illud duumvirum par Piſo atque Pompeius Caeſaris conſulatu magiſtratum inierunt, eoque, nonniſi poſt biennium ſaltem exactum, abiiſſe putandum eſt : nam & quo anno Piſo cum Gabinio conſul proceſſit, tamen & Capuae idem ille conſul erat : & Pompeius, cum de revocando Cicerone, Lentulo & Metello Coſ. decretum Capuae fecit, ibidem ſummo in magiſtratu erat. Ideone, quia ad formandam coloniae πολιτείαν eoſdem duumviros in annum alterum, & fortaſſe etiam tertium refici opus fuerit? an vero conſuetum ejus magiſtratus tempus diuturnius annuo fuerit? Enim vero memini etiam virum ſummum Card. Noriſium, cujus ad cenotaphia Piſana commentarium diu eſt cum evolverem, de tempore geſti duumviratus addubitare. Et ſub Auguſto ſaltem principe incertae diuturnitatis fuit, quantum ex bene longo Campanorum faſtorum fragmento, quod Gruterus pag. 299 ex Apiano habet, & Pighius ad annum V. C. DCCXIX, perſpicimus : ubi modo ad ſex menſes, modo breviore aut longiore ſpatio Campani duumviri eo honore uſi comperiuntur.

Tempus geſti duumviratus.

Sed antequam manum de tabula : Iuliam hanc coloniam civilem, non militarem fuiſſe ſaepiſſime dixi. Dubitationem tamen nonnullam poſſit Plutarchus in Cicerone injicere, apud quem inter Tullii ſales hoc reperio : *Cum Caeſar legem tuliſſet de agro Campano MILITIBVS* (graece τοῖς ϛρατιώταις) *dividendo, multis res in ſenatu diſplicuit : L. autem Gellius, qui fere natu erat maximus, hoc ſe vivo negavit futurum. Hic Cicero, expectemus, ait ; haud longam dilationem poſtulat Gellius.* Plutarchumne Graecum hominem indiligentiae accuſabis, qui ad conſuetas Auguſti aliorumque militares colonias aſpiciens, hanc etiam militarem putarit? Etiamne vero M. Ciceronem ſive ignorationis ſive ſupinitatis arceſſes, qui in altera Philippica n. 39 Antonium coloniam Capuam ex integro deducere conatum inſectans, inter cetera hoc ait: *Agrum Campanum, qui cum de vectigalibus eximebatur, ut MILITIBVS daretur, tamen infligi magnum reip. vulnus putabamus, hunc tu compranſoribus tuis & conluſoribus dividebas, &c.* Ac fuit, cum illud MILITIBVS ad An-

Ciceronis jocus.

D to-

tonium ipſum referrem, ut haec eſſet ſententia: Etiam ſi agrum Campanum MILITIBVS, uti tu quidem praetexebas, diviſiſſes, tamen infligi magnum reip. vulnus putaviſſemus: propterea quod is ager colonis olim a Caeſare elocatus (uti notatione 9 dictum) nunc e vectigalibus per tuam gratuitam aſſignationem eximeretur: nunc vero cum compranſoribus & conluſoribus eundem diſtribuas, non eſt ferendum. Sed tamen propendebat magis animus, ut ad Caeſarianam aſſignationem referrem, prius etiam quam Plutarchi locum animadvertiſsem. Nec illud obeſt, quod de Campani agri e vectigalibus exemtione Cicero conqueritur, quem tamen agrum fuiſſe potius elocatum alibi conjecimus: nam poteſt reſponderi in hanc ſententiam: magnum enim reip. vulnus Caeſar inflixit, qui, cum ſolidi ex eo agro proventus antea reip. redirent, fecit ut decumae tantum perſolverentur, eoque tam grandes agri Campani fructus e vectigalibus exemit. Illud vero quod non civibus, ſed MILITIBVS DATVM ait (& vide an non τὸ DARETVR eadem *locandi* ſignificatione a Cicerone ſit dictum, qua ἐδόθη apud Dionem, ut not. 9 explicui) nihil civili coloniae incommodat: nam cives illi deducti, iidem milites emeriti fuere. Scitiſſima ſunt haec Lucani 1, 344:

In quas milites deducebantur, non continuo militares coloniae.

Quae ſedes erit emeritis, quae rura dabuntur,
Quae noſter veteranus aret, quae moenia feſſis?

Brutus in concione poſt oppreſſum Caeſarem apud Appianum in II bell. civ. p. 516. *Idemque* (olim populus) *hoſtes victos non omni agro, ſed parte multabat, in eamque EMERITOS deducebat, ut eſſent quaſi hoſtium, quos deviciſſent, cuſtodes.* Ecce civium colonias: deinceps militares depingit. *Sylla vero,* inquit, *& Caeſar, quod patria armis occupata, cuſtodibus & ſatellitibus adverſus eam egerent..... agros ſociorum Latini nominis diviſerunt, & vos in eos frequentes ſub ſignis & ordinibus deduxerunt.* Ac de diſcrimine inter civiles militareſque colonias vide Goëſii antiquitates agrarias cap. 3. qui militares eas demum eſſe definit, quae jure militari, ideſt vi & armis ſunt deductae: ut ſint eaedem quas deductas a dictatoribus ſcribit Hyginus. Nam ſi militaris ea ſit, in quam miles veteranuſve mittitur, multae ante Syllam dictatorem militares invenientur; veluti cum in Frontino legitur veteranis lege Sempronia, quae Syllae dictaturam anteceſſit, aſſignatum agrum Abeſſinenſem, & Ferentinenſem: & ceteroqui negari non poteſt non minus militem, quam alium civem Senatus auctoritate, aut plebiſcito deduci in colonias potuiſſe.

III. *Vnde Felicis nomen Capuae obvenerit.*

FELIX) Hoc etiam Capuenſis coloniae nomen abſque hac inſcriptione ex Frontino jam notum erat, qui eam *Iuliam Felicem* dictam fuiſſe teſtatur. Sed unde ei hoc cognomen obvenerit, merito quaeri poſſit. Scio non defuturos, qui, quod *Campaniae Felicis* ea eſſet metropolis, idcirco *Felicem* agnominatam ſtatuant. Verum haec conjectura vel pluma levior eſt: tum quod aliquas extra Campaniam colonias *Felices* appellatas in marmoribus deprehendimus: tum vero quod cognomen FELIX, quod nunc vulgo Campaniae tribuitur, χθὲς καὶ πρώην in ἐπωνυμίαν tranſiit, ut optime animadvertit Peregrinius p. 484 & 485. Nam olim ἁπλῶς Campania dicebatur. Nec Plinius lib. III, cap. 5, cum ait: *Hinc felix illa Campania eſt. Ab hoc ſinu incipiunt vitiferi colles, &c.* proprium aliquod ejus regionis cognomen tradere, ſed ſolum a felicitate, hoc eſt fertilitate illam celebrare in animo habuit: quomodo etiam de eadem Strabo lib. v dixit, πεδίον εὐδαιμονέστατον τῶν ἁπάντων, *ſolum omnium feliciſſimum.* Itaque a Campania hoc cognomen in metropolim coloniam corrivaro ſtultiſſimum fuerit.

Campania recens Felix appellata.

Dicam tamen quid de eo cognomine ſuſpicer. Coloniarum nomina vel a deducente, vel a deductis legionibus plurimum ſumi ſolebant. Sic ne a noſtra diſcedam, Iulia ob legem Iuliam dicta fuit: & eadem Auguſta ob deductam ab Auguſto coloniam. Quis igitur vetat hanc noſtram a tribus celeberrimis deductoribus tria ſua nomina hauſiſſe, & *Felicem* idcirco dictum, quia olim a Sylla Felice fuerat conſtituta colonia? Idem de Nola dicendum, quam a Sylla coloniam inſtitutam nemo ignorat, qui Frontinum legerit; atque ob hanc cauſſam *Felicem* appellatam conjicio: ſic enim invenio apud Grut. p. 1085. n. 14. COL. FEL. AVG. NOL. Ad haec cum Samnites olim acerrime contra Syllam ſtetiſſent, veriſimile eſt Beneventanos agro fuiſſe multatos, adſcriptamque eo coloniam: unde in inſcriptione: quae Caudii exſtat, quam refert Peregrinius in Camp. Fel. p. 745. FELIX ea quoque appellatur in hunc modum: COLONIA. IVLIA. CONCORDIA. AVG. FELIX. BENEVENTVM.

Capua Felix a Sylla dicta.

Huic tamen ſuſpicioni duo maxime poſſe incommodare video. Vnum quod Sigonius in III de antiquo jure Italiae cap. 4 ait: *Eſt autem veriſimile, cum alia Syllae acta poſt mortem ejus reſcinderentur, hanc quoque deductionem* (coloniae Capuae) *eſſe labefactatam.* Alterum quod illud *Felix* Capua commune cum aliis quibuſ-

dam coloniis habeat, quas nunquam, quod quidem ſciatur, Sylla deduxerit.

Syllae acta non fuere reſciſſa.

Quibus tamen reſpondere non eſt difficile. Nam primum, quod Syllae acta reſciſſa poſt mortem ait Sigonius: hoc neque apud Plutarchum in Sylla, neque apud Appianum in primo bellorum civilium, nec dum apud alium auctorem inveni. Scio de honore funeris fuiſſe diſceptatum: & vicit ea ſententia qua funus longe ſumtuoſiſſimum ei apparatum fuit, ita ut ſenatoribus ſuccollantibus in campum Martium illatus fuerit, ubi ſolos reges ſepelire mos erat. Verum quod propius Colonias a Sylla deductas ſpectat: Appianus lib. 1 p. 418 teſtatur, revertentes ab exſequiis conſules Lepidum & Catulum mutuis conviciis fuiſſe altercatos, diviſa in eorum favorem urbana multitudine. Nam Syllae infeſtiſſimus Lepidus redditurum ſe veteribus poſſeſſoribus agros jactabat, quos Sylla ademtos militibus aſſignarat. Ceterum ſenatus ambos conſules jurejurando obſtrinxit, ne bello rem decernerent, ac decreta Lepido provincia Gallia tranſalpina, bellum tamen dilatum, non reſtinctum fuit. Nam cum Lepidus, quem bellum jam meditari palam eſſet, revocatus a patribus urbi copias admoviſſet, ſuoſque ad arma capienda incitaſſet: idem faciente Catulo, non longe a campo Martio confligitur: qua pugna Lepidus victus trajecit in Sardiniam, ubi tabe periit. Sertorius & ipſe Syllanis adverſus, cum per aliquot annos in Hiſpaniis, tanquam in ſuo regno, fuiſſet dominatus, tandem a Perpenna per proditionem occubuit: nec diu poſt, Perpenna ſublato, omnes illius incendii favillae penitus ſunt reſtinctae. Ita nec Syllae acta quando abrogata fuerint percipio: &, colonias potiſſimum ab eo conſtitutas quod attinet, nunquam milites ab eo deducti ab aſſignatis ſibi poſſeſſionibus ſunt deturbati. His accedit, quod cum Rullus novam deductionem Capuam moliretur, inter legis illius capita hoc erat, ut agri a Sullanis poſſeſſoribus emti novis colonis dividerentur. Teſtatur hoc Cicero in II Agraria n. 36. *Ut*, inquit, *invidioſos agros A SULLANIS POSSESSORIBUS . . . EMTOS, quanti velletis, populo Romano induceretis*. An non intelligis Sullanos milites ſervaſſe ſemper poſſeſſiones ſuas: ac ne tum quidem, cum Rullus, qui ſe Marianum eſſe jactabat, alios colonos inducere aggrederetur, hoc pertendiſſe, ut agri Sullanis adimerentur, ſed ut ab iis potius redimerentur? Eſtque in eam ſententiam tota tertia Tullii agraria oratio conſcripta, cum ei criminationi reſponderet, qua Quiritium animos menteſque Rullus occuparat, Ciceronem, quo Sullanarum aſſignationum poſſeſſoribus gratificaretur, agrariae legi obſiſtere. Cui

Syllanis nunquam poſſeſſiones ademtae.

ſic

ſic reſpondet orator, ut in ipſa orationis propoſitione oſtenſurum ſe dicat, lege Rulli agraria *non modo non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris*, *ſed etiam genus id agrorum certo capite legis impudentiſſime confirmari atque ſanciri*. Huc accedit, quod neque Caeſarem, cum agrum Campanum publicum populi R. aſsignavit, quidquam in Syllanorum poſseſsiones molitum reperimus; nec eas demum Auguſtus invaſit, cum undique agros in hac regione conquireret, quos ſuis veteranis largiretur: ſed ſatius habuit publicos Campanae coloniae agros, data viciſsim noſtris terra Gnoſia & aqua Iulia, militibus aſsignare. Et ecce Frontinus lib. de coloniis tres illas deductiones quaſi ratas enumerat: *Capua*, inquit, *muro ducta, colonia Iulia Felix. Iuſſu imp. Caeſaris a* xx. *viris eſt deducta. Iter populo debetur pedibus* c. *Ager ejus lege Sullana fuerat aſſignatus. Poſtea Caeſar in jugeribus militi pro merito dividi juſſit*.

Accedit hoc etiam, quod cetera quoque a Sylla hic ordinata, poſtea manſerunt. De Calatia Frontinus: *Calatia oppidum muro ductum. Iter populo debetur pedibus* LX. *coloniae Capuenſi a Sulla Felice cum territorio ſuo adjudicatum olim ob hoſticam pugnam*. Calatiam Capuae Sylla adjudicarat, idque Frontini adhuc aetate manſit, ut ejus verba demonſtrant. De utra ex duabus Calatiis (12) Frontinus ſit accipiendus, non omnino certum. Item colonia Vrbana, quae ab Sylla quondam deducta fuerat, Plinii adhuc aetate id nomen tuebatur: ſic enim lib. XIV, cap. 6. *Falernus ager a ponte Campano laeva petentibus Vrbanam* COLONIAM SYLLANAM, *nuper Capuae contributam incipit*. Nam mitto ceteras colonias a Sylla olim deductas, quarum tanquam manentium ac ratarum meminit Frontinus. Si tot coloniae ab eo conſtitutae perſtiterunt: ſi Calatia Capuae a Sylla contributa, etiam ſic poſtea manſit: imo ſi Syllani milites ab eo Capuam deducti, ſuas ſemper poſseſsiones, uti modo demonſtrabam, inſederunt: & hoc ergo in praeclaro Sigonii Sigonii hallucinatio. opere ſuadeo, corrigatur, quod ait reſciſsis Syllae poſt mortem actis, ejuſdem Campanam deductionem fuiſse labefactatam. Nam & Sylla-

(12) Duas fuiſſe Calatias, unam quae trans Volturnum poſita, hodieque inter non obſcuras urbes numeratur, alteram quae jamdiu interiit ad viam Appiam prope oppidum Magdalonum, & Peutingeri tabulae demonſtrant, & Peregrinius in deſcriptione Campaniae luculenter evincit. Frontini locum de transfluviana Calatia cepiſſe videtur noſter Peregrinius in *Camp. Fel.* p. 273. nam in indice quidem certe geographico ad hodiernam id Calatiam refert. Equidem de ciſfluviana viae Appiae adſita facilius eum locum perceperim: nam illa altera incertum ad Campaniamne, an ad Samnium per Syllana tempora pertinuerit, & erat multo, quam haec, remotior, &, in quo caput eſt, cum Romani ſemper montibus ac fluminibus veluti a natura poſitis terminis, non agrorum tantum, ſed & imperii limites definirent, hanc potius cis Volturnum, quam alteram trans flumen & montibus impoſitam, a Sylla Capuae contributam crediderim.

Digitized by Google

dam coloniis habeat, quas nunquam, quod quidem ſciatur, Sylla deduxerit.

Syllae acta non fuere reſciſſa.

Quibus tamen reſpondere non eſt difficile. Nam primum, quod Syllae acta reſciſſa poſt mortem ait Sigonius: hoc neque apud Plutarchum in Sylla, neque apud Appianum in primo bellorum civilium, nec dum apud alium auctorem inveni. Scio de honore funeris fuiſſe diſceptatum: & vicit ea ſententia qua funus longe ſumtuoſiſſimum ei apparatum fuit, ita ut ſenatoribus ſuccollantibus in campum Martium illatus fuerit, ubi ſolos reges ſepelire mos erat. Verum quod propius Colonias a Sylla deductas ſpectat: Appianus lib. I p. 418 teſtatur, revertentes ab exſequiis conſules Lepidum & Catulum mutuis convitiis fuiſſe altercatos, diviſa in eorum favorem urbana multitudine. Nam Syllae infeſtiſſimus Lepidus redditurum ſe veteribus poſſeſſoribus agros jactabat, quos Sylla ademtos militibus aſſignarat. Ceterum ſenatus ambos conſules jurejurando obſtrinxit, ne bello rem decernerent, ac decreta Lepido provincia Gallia tranſalpina, bellum tamen dilatum, non reſtinctum fuit. Nam cum Lepidus, quem bellum jam meditari palam eſſet, revocatus a patribus urbi copias admoviſſet, ſuoſque ad arma capienda incitaſſet: idem faciente Catulo, non longe a campo Martio confligitur: qua pugna Lepidus victus trajecit in Sardiniam, ubi tabe periit. Sertorius & ipſe Syllanis adverſus, cum per aliquot annos in Hiſpaniis, tanquam in ſuo regno, fuiſſet dominatus, tandem a Perpenna per proditionem occubuit: nec diu poſt, Perpenna ſublato, omnes illius incendii favillae penitus ſunt reſtinctae. Ita nec Syllae acta quando abrogata fuerint percipio: &, colonias potiſſimum ab eo conſtitutas quod attinet, nunquam milites ab eo deducti ab aſſignatis ſibi poſſeſsionibus ſunt deturbati. His accedit, quod cum Rullus novam deductionem Capuam moliretur, inter legis illius capita hoc erat, ut agri a Sullanis poſſeſſoribus emti novis colonis dividerentur. Teſtatur hoc Cicero in II Agraria n. 36. *Vt*, inquit, *invidioſos agros A SVLLANIS POSSESSORIBVS . . . EMTOS, quanti velletis, populo Romano induceretis*. An non intelligis Sullanos milites ſervaſſe ſemper poſſeſsiones ſuas: ac ne tum quidem, cum Rullus, qui ſe Marianum eſse jactabat, alios colonos inducere aggrederetur, hoc pertendiſse, ut agri Sullanis adimerentur, ſed ut ab iis potius redimerentur? Eſtque in eam ſententiam tota tertia Tullii agraria oratio conſcripta, cum ei criminationi reſponderet, qua Quiritium animos menteſque Rullus occuparat, Ciceronem, quo Sullanarum aſſignationum poſſeſsoribus gratificaretur, agrariae legi obſiſtere. Cui ſic

Syllanis nunquam poſſeſſiones ademtae.

ſic reſpondet orator, ut in ipſa orationis propoſitione oſtenſurum ſe dicat, lege Rulli agraria *non modo non adimi cuiquam glebam de Sullanis agris, ſed etiam genus id agrorum certo capite legis impudentiſſime confirmari atque ſanciri*. Huc accedit, quod neque Caeſarem, cum agrum Campanum publicum populi R. aſsignavit, quidquam in Syllanorum poſseſsiones molitum reperimus; nec eas demum Auguſtus invaſit, cum undique agros in hac regione conquireret, quos ſuis veteranis largiretur: ſed ſatius habuit publicos Campanae coloniae agros, data viciſsim noſtris terra Gnoſia & aqua Iulla, militibus aſsignare. Et ecce Frontinus lib. de coloniis tres illas deductiones quaſi ratas enumerat: *Capua*, inquit, *muro ducta, colonia Iulia Felix. Iuſſu imp. Caeſaris a* xx. *viris eſt deducta. Iter populo debetur pedibus* c. *Ager ejus lege Sullana fuerat aſſignatus. Poſtea Caeſar in jugeribus militi pro merito dividi juſſit*.

Accedit hoc etiam, quod cetera quoque a Sylla hic ordinata, poſtea manſerunt. De Calatia Frontinus: *Calatia oppidum muro ductum. Iter populo debetur pedibus* LX. *coloniae Capuenſi a Sulla Felice cum territorio ſuo adjudicatum olim ob hoſticam pugnam*. Calatiam Capuae Sylla adjudicarat, idque Frontini adhuc aetate manſit, ut ejus verba demonſtrant. De utra ex duabus Calatiis (12) Frontinus ſit accipiendus, non omnino certum. Item colonia Vrbana, quae ab Sylla quondam deducta fuerat, Plinii adhuc aetate id nomen tuebatur: ſic enim lib. XIV, cap. 6. *Falernus ager a ponte Campano laeva petentibus Vrbanam COLONIAM SYLLANAM, nuper Capuae contributam incipit*. Nam mitto ceteras colonias a Sylla olim deductas, quarum tanquam manentium ac ratarum meminit Frontinus. Si tot coloniae ab eo conſtitutae perſtiterunt: ſi Calatia Capuae a Sylla contributa, etiam ſic poſtea manſit: imo ſi Syllani milites ab eo Capuam deducti, ſuas ſemper poſseſsiones, uti modo demonſtrabam, inſederunt: & hoc ergo in praeclaro Sigonii opere ſuadeo, corrigatur, quod ait reſciſsis Syllae poſt mortem actis, ejuſdem Campanam deductionem fuiſse labefactatam. Nam & Syl- Sigonii hallucinatio.

la-

(12) Duas fuiſſe Calatias, unam quae trans Volturnum poſita, hodieque inter non obſcuras urbes numeratur, alteram quae jamdiu interiit ad viam Appiam prope oppidum Magdalonum, & Peutingeri tabulae demonſtrant, & Peregrinius in deſcriptione Campaniae luculenter evincit. Frontini locum de transfluviana Calatia cepiſſe viderur noſter Peregrinius in *Camp. Fel.* p. 271. nam in indice quidem certe geographico ad hodiernam id Calatiam refert. Equidem de cisflu-viana viae Appiae adſita facilius eum locum perceperim: nam illa altera incertum ad Campaniamne, an ad Samnium per Syllana tempora pertinuerit; & erat multo, quam haec, remotior, &, in quo caput eſt, cum Romani ſemper montibus ac fluminibus veluti a natura poſitis terminis, non agrorum tantum, ſed & imperii limites definirent, hanc potius eis Volturnum, quam alteram trans flumen & montibus impoſitam, a Sylla Capuae contributam crediderim.

lanam agri noſtri aſſignationem non fuiſse abrogatam ſatis docui: nec vero, quod caput eſt, Syllae acta unquam fuere reſciſsa, quae ſi fuiſsent reſciſsa, etiam ejus ſtatua, quae pro roſtris erat, dejecta fuiſset. Nunc vero tempore Pharſalicae pugnae adhuc ſtabat, teſte Dione lib. XLII: ac tum demum dejecta fuit, cum Caeſari ſtetiſse victoriam, certus nuntius eſt allatus: *Poſteaquam tandem creditum eſt*, inquit Dio, *id tantum egerunt, imagines Pompeii Syllaeque, quae pro roſtris ſtabant, dejecere. Et erant complures, qui ne hoc quidem faciendum putarent*. Quid hoc clarius? Accedit quod eo ipſo anno quo Caeſar occubuit, cum tribunal e medio foro in alium tranſtuliſset: *reſtitutaeque ſunt*, inquit Dio lib. XLIII *juxta illud tribunal Syllae ac Pompeii ſtatuae: qua re laudem Caeſar invenit*.

Quo colonia jure deducta, iterum deducere non licebat.

At enim, inquies, ſi Syllanae deductioni robur ſuum manſiſſet, quo pacto eam Caeſar denuo deducere potuiſſet, cum Cicero in II Philippica n. 40 neget eo deduci poſſe coloniam, quo auſpicato eſſet ante deducta? *Deduxiſti*, inquit, *Coloniam Caſilinum, quo Caeſar ante deduxerat*. (13) *Conſuluiſti me per literas de Capua tu quidem: ſed idem de Caſilino reſpondiſſem: poſſes ne, ubi colonia eſſet, eo coloniam novam jure deducere. Negavi in eam coloniam, quae eſſet auſpicato deducta, dum eſſet incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adſcribi poſſe reſcripſi: tu autem inſolentia elatus, omni auſpiciorum jure turbato, Caſilinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis ante annis deducta, ut vexillum videres, & aratrum circumduceres, cujus quidem vomere portam Capuae paene perſtrinxiſti, ut florenti coloniae territorium minueretur*.

Cui exceptioni promtiſſimum eſt reponere, M. quidem Bruti *ἀποικίαν* non diu ſtetiſſe INCOLVMEM (hac enim ipſa voce modo Tullius utebatur) fuiſſe enim a Sylla dictatore ſublatam, ac fortaſse ne AVSPICATO quidem deductam; cum in II agraria n.34, Tullius *omina illa M. Bruti atque auſpicia* ponat ob oculos, ut Rullum *a ſimili furore* deterreat: ita impedimento non fuiſſe, quin nova illuc colonia decerneretur. Syllanam vero deductionem nihil admodum in hujus urbis politia immutaſſe: nec vero aliud cum coloniis habuiſſe commune, quam agri novis colonis aſſignationem: ceterum manſiſſe eandem praefecturae formam, quae antea fuiſſet ſupra p.8, n.4, eſt demonſtratum: ubi & eam dubitationem injeci, an com-

(13) Caeſar confectis bellis civilibus dictator coloniam Caſilinum deduxit. Et exſtat nummus apud Goltzium in theſauro p. 238, & 256, cujus una parte legitur: CAES. DICT. PERP. in altera vero: TI. SEMPRON. GRACCVS. Q. DESIG. ITER. COL. CASILIN.

commune hoc fuerit militaribus pleriſque coloniis, ut excepta agri diviſione, nihil praeterea mutaretur, quamobrem reip. R. imaginem urbs illa referret. Ita nec Bruti nec Syllae colonia impedimento fuit, quin Caeſar novam tranſcriberet. Poſt legem vero Iuliam, cum jam juſtae coloniae forma hic eſſet conſtituta, non licuiſſe Antonio iterum deducere Cicero pronuntiavit, niſi ſolum ſupplementum, ſive novos colonos inducere.

Nec illud magnopere reformido (quod alterum fuerit eorum, quae mihimet ſupra objeceram) nonnullas alias inveniri praeterea colonias cognomento Felices. Quis enim vetat, cum longe plurimas colonias per Italiam olim Sylla Felix ſtatuiſſet (nam in Epitoma Livianorum LXXXIX de Sulla legitur, XLVII *legiones in agros captos deduxit, & eos iis diviſit*; & Appianus CXX millia hominum a Sylla eſse deducta tradidit) pleraſque earum in eo ſibi cognomento placuiſse? Sane cur Nola, uti ſupra monebam, FELIX AVG. fuerit appellata, quid aliud cauſsae aſſignare potes, quam quod eam Sulla Frontino teſte deduxerit? De Benevento quoque ſuſpicabamur a Sulla fuiſse deductam, a quo Samnites ſibi infeſtos agro fuiſſe multatos eſt veriſimile: atque idcirco inter ejus nomina etiam illud FELIX invenitur. Coloniae omnes cognomento Felices fortaſſe a Sylla deductae.

Tres praeterea, nec amplius FELICES, imo IVLIAS FELICES inveni. Vna eſt ap.Grut.p.1093, 8. ubi legitur quidam AEDILIS. COLONIA. IVLIA. FELICI. CLASSICA. SVESSA. Altera apud Fabrettum p.106, n.211, ubi eſt: COL. IVL. FELICI. LVCOFERonenſi. Tertia ibidem n.252, ubi legitur: COLONIAE. IVL. FELIC. PISAVR. Quas etiam conjicio, a Sylla Felice, primum, tum etiam ab Iullo fuiſse deductas, atque idcirco *Iulias Felices* audivſse. Scio Dionem lib.LIX queri ſua aetate colonias ſuo ſibi arbitrio nominum catalogos contexere, cum antea nonniſi ex auctoritate id ſenatus liceret. Sed de ſua id aetate expoſtulat. Quid his commune cum Nola atque Capua, quas certo ſcimus ab Sylla olim deductas? Atque idcirco *Felices* tum has potiſsimum duas, tum quatuor alias Beneventum, Sueſsam, Lucum Feroniae ac Piſaurum appellatas non abſurde conjectavimus. Nam & hoc quoque Syllae felicitati poſsumus adſcribere, quod hae per illum inſtitutae coloniae (14) in eo ſibi nomine tanto opere placerent.

Ac

(14) Erunt & aliae forſan plures a ſex illis, quas recenſui, coloniae FELICES, quas veterum lapidum inopia ignoramus: nam in vetuſtis dumtaxat titulis omnia coloniarum nomina oſtentari ſolent, quae a ſcriptoribus plerumque tacentur. Quid quod ne in cippis quidem aſſumta a colo-

Ac mihi ſane videtur non ob aliam cauſam de Syllae aſsignatione meminiſse Frontinus, quam ut ejus cognominis rationem afferret: *Colonia*, inquit, *Iulia Felix juſsu imp. Caeſaris a xx. viris eſt deducta*: en cur *Iulia* diceretur. *Ager ejus*, inquit, *lege Sullana fuerat aſſignatus*: en cur *Felix* cognominaretur. Pergit vero: *Poſtea Caeſar* (ſupplendum fortaſse *Auguſtus*, ex libro qui *Frontini Siculi* inſcribitur) *in jugeribus militi pro merito dividi juſſit*: ecce demum, cur *Auguſtae* etiam cognomen accederet. Vt non immerito ſuſpicer Frontinum quidem ipſum ſic ſcriptum reliquiſse: *Colonia Iulia Felix Aug.* prorſus ut in noſtro monumento legitur: quippe cum appareat eum ſingulorum nominum veluti reddidiſse rationem: ſed poſtea librariorum culpa illud *Aug.* deperiiſse, quod a Frontino fuiſse omiſsum non eſt veriſimile. Accedit ad hanc firmandam conjecturam, quod ordo deductionum, quas hic recitat Frontinus, ſeriei trium illorum nominum exacte reſpondet: alioqui temporum potius rationem tenuiſset, ac prius de Syllana, tum de Iuliana, demum de Auguſtea deductione meminiſset: nunc prorſus alium ordinem inſiſtit, ac prius de Iulio, tum de Sylla, demum de Auguſto docet, non aliam utique ob cauſam, quam ut trium illorum nominum rationem afferat *Iulia Felix Auguſta*. (15) Sed poſtea, ut con-

Iuliis nomina ubique enuntiantur, ac ſaepenumero vetera tantum urbium nomina exprimuntur? Ac ne a domeſticis exemplis diſcedam: in hoc primum, quo de commentamur, Campanum marmor incurri, quod Campanae coloniae nomina complectitur: in ceteris omnibus quae quidem exſtare ſciam, CAPVA ſine ullo additamento ſcriptum deprehenditur, praeter unam illam Septimio Severo dicatam baſim, quae in foro Campano viſitur eodem loci, quo hunc amphitheatri titulum ab illuſtriſſimis Capuae ſeviris collocatum iri ſentio; qua in baſi eum ſolo praenomine COLONIA CAPVA appellatur: quam epigraphen alias cum ceteris dabimus.

(15) Atque hinc illa criminatio depellitur, qua contra hunc de coloniis libellum Goëſius in notis eſt uſus, quo eum librum a Frontino abjudicaret. Meum non eſt cum viro docto, quo hoc opuſculum Frontino afferam, magnopere dimicare: praeſertim cum ſaltem e Frontino excerptum Goëſius conſentiat. Sed abſurda prorſus eſt illa cavillatio: *Omitto*, inquit, *quod hic* (auctor) *rationem temporis neglexerit, atque Sullae praepoſuerit Caeſarem*. Falſa, inquam, accuſatio, tum quia nominum magis ſeriem *Iuliae & Felicis*, quam temporum ſecutus videtur Frontinus, tum etiam quia ſatis ſibi a Goëſii criminatione caverat auctor illis verbis FVERAT ASSIGNATVS, quae longe remotius tempus ſignificant, praeut de Caeſare dicitur EST DEDVCTA.

Sequitur altera Goëſii reprehenſio: *Deinde nec verum eſt*, inquit, *ante hanc deductionem* (C. Iulii) *agrum Campanum fuiſſe aſſignatum*. Vera accuſatio, ſi de agro Campano, qui publicus erat populi R. Frontinum intelligas: nam hunc quidem Caeſar primus aſſignavit. Veriſimilius eſt Capuam potius agro multatam, ac partem agri decisam, qui ſive publicus urbis Capuae, ſive privatus Campanorum fuiſſet. Nam ait recte Frontinus: *Ager ejus lege Sullana fuerat aſſignatus*. Agrum Capuae, non agrum Campanum populi R. publicum intelligit. Quod vero ſubjicit Goëſius partem agri Campani *novis in vicinia colonis* a Sulla videri aſſignatam: id ei non poſſum aſſentiri: nec quidquam cauſſae eſt, cur Goëſio magis credam, quam Frontino qui de Calatia ſcriptum reliquit, fuiſſe id oppidum *COLONIAE CAPVENSI cum territorio ſuo adjudicatum olim ob hoſticam pugnam*. Hinc enim & Coloniam Capuenſem a Sulla deductam apparet, & iis demum colonis agrum Campanum a Sulla aſſignatum, quibus Calatinum etiam territorium adjudicavit. Sed tertiam Frontiniani hujus loci a Goëſio oblatam criminationem, eamque non contemnendam, in excurſu quodam, qui adnectetur, huic capiti, depellemus.

conjiciebam librariorum incuria, aut ſciolorum putantium illud *Aug.* (quod fortaſse *Augusti* interpretabantur) eſse ſupervacaneum, ea vox intercidit, uti paullo poſt demonſtrabitur.

Atque haec dicta ſint, ut intelligatur a vero non abhorrere noſtram coloniam a Sylla potiſsimum *Felicis* invenisſe cognomen. Ceterum nihil adfirmare de hoc definio: & fieri poteſt, ut FELIX in his idem ſit quod *frugifera*, ut apud Grut. p.362, n.2. COLONIA. CONCORDIA. VLPIA. TRAIANA. AVG. FRVGIFERA. HADRVMETINA: aut omnino ad felicitatem ſuam notandam illud epitheton fuerit uſurpatum.

IV. *De Campanae coloniae ſupplementis ab Octaviano conſcriptis.*

AVGVSTA) Ita ὁλογραμμάτως in marmore fuiſse ſcriptum (non vero AVG. ut initio poſui) ſextus verſus a fine longiuſculus, uti poſtea animadverti, omnino evincit. *Auguſtae* cognomentum, in quo potiſsimum ſibi Capuam placuiſse mihi perſuadeo, abſque hoc marmore eſset, ignoraremus: nam ſive librariorum ſupinitate, aut ejus qui Frontinum in epitomen contraxit (nam excerpta tantum Frontiniana de coloniis habere nos putat Goeſius) ſive ab ipſomet Frontino omiſſum fuerit: in libello certe de coloniis quem terimus, *Iulia Felix* tantum, non etiam *Aug.* legitur. Sed placet hoc magis, Frontinum quidem non omiſiſse τὸ *Aug.* ſed eorum potius, qui iſta deſcripſerunt, culpa, tres illas literas deſiderari. (16) Cur autem hoc nomen Campana colonia nacta fuerit, ſaepe jam monui: quia ab Octaviano etiam Auguſto non ſemel eſt, ſive iterum deducta colonia, ſive vetus renovata.

Senatus conſulto ad id opus fuiſse, ut Capua Auguſtae cognomen conſequeretur, ut tum ea ferebant tempora, Dio lib. LIV nos affirmare cogit. Ibi de Paphiis haec habet: *Paphiis terraemotu affli-*

E *ctis*

(16) Variis quippe modis librarios in hunc locum video graſſatos. Eſt ubi pro xx. *viris* ſubſtitutum inveniatur xxx. *viris*: hoc ideo quia non de Iuliana, quando per xx. *viros* res eſt tranſacta, ſed de Auguſtea colonia per xxx. *viros*, opinor, deducta intellexerunt, falſi utique illa ſyllaba *Aug.* (quam a Frontino poſt *Felix* poſitam mihi perſuadeo) quam cum *Auguſti* non *Auguſta* illi interpretarentur, referrentque ad ſequentia hoc modo, *Colonia Iulia Felix*, *Auguſti juſſu imp. Caeſaris*; idcirco etiam xxx. *viros* in locum xx. *virorum* ſuffecerunt. Sed quid opus argutationibus cum in altero de coloniis libro, qui *Iulii Frontini Siculi* inſcribitur, qui parum ab alio celebri Frontini differt, & ab eo certe manavit, ſic legatur: *Capua muro ducta colonia Felix, lege Iulia juſſu imperatoris Auguſti a* xx. *viris eſt aſſignata &c.* Nonne vides eam deductionem ſciolos non ad Iulium, ſed ad Auguſtum retuliſſe? Quam putas ob cauſſam, niſi quia in Frontino antea legebatur *Felix Aug.*, ſemidocti vero ſyllabam ad ſequentia referentes, ut concinnius dicerent, trajecerunt, atque *imperatoris Auguſti* repoſuerunt?

Digitized by Google

ctis pecunias largitus eſt, ac permiſit ut ex ſenatus conſulto urbem Auguſtam nominarent. Illud *ex ſenatus conſulto* a Xylandro omiſſum Leunclavius reſtituit: nam graece eſt κατὰ δόγμα ἐπέτρεψε. Pergit vero idem hiſtoriographus: *Id non eo a me refertur, quaſi non aliis quoque urbibus multis prius, ac poſtea in ſimili infortunio Auguſtus, ac Senatores auxilium tulerint; quas ſi quis omnes enumerare velit, res in infinitum ſe extenderit: ſed quod cognomina etiam urbibus honoris cauſſa ſenatus impoſuit, aliter ac modo fit, cum plerunque ſinguli nominum catalogos ipſi ſibi conficiunt, quibus uti volunt.* (17)

Ex S. C. cognomina urbibus imponebantur.

Ter Octavius Capuam coloniam deduxit.

Ter autem ab Octaviano Caeſare militum coloniam huc adſcriptam comperio: ſemel ex lege triumvirali, iterum ipſius Octavii juſſu poſt devictum Sex. Pompeium, Lepidumque in ordinem redactum, ac tertio poſt victoriam Actiacam. De ſingulis ordine dicam. Sed de Frontino prius monendum. Is poſtquam de colonia Iulia dixerat: *Iuſſu imperatoris Caeſaris a* XX. *viris eſt deducta*: & de Felice, *Ager ejus lege Sullana fuerat aſſignatus*: demum de Colonia Auguſta monet, *Poſtea Caeſar in jugeribus militi pro merito dividi juſſit*. Quae verba de Caeſare filio intelligenda eſſe multa mihi perſuadent: primum quod MILITI non Iulius, ſed Octavianus agrum Campanum aſsignavit, nam colonia Iulia civilis fuerat: deinde quod in altero hujus libelli de coloniis exemplari, quod *Iulii Frontini Siculi* inſcribitur, corrupte quidem, ſed tamen ſic legitur: *Ager ejus lege Sullana fuerat aſſignatus a Ceſare Auguſto in jugeribus: ſed poſtea militibus dividi juſſus eſt pro merito*. Ex quibus proniſsima eſt conjectura ita recitatum Frontini locum poſſe reſtitui: *Poſtea Caeſar AVGVSTVS in jugeribus &c.*

Lege triumvirali Capua colonia deſtinata.

I. Statim poſt initum triumviratum cum ampliſsima praemia militibus alliciendis promitterentur, XVIII coloniae iis oſtentantur, inter quas Capua eminebat. *Et quo alacrior* (inquit Appianus in IV bell. civ. in fine p. 590) *redderetur exercitus, poſt propoſita victoriae praemia, praeter alia donativa promiſsae ſunt eis coloniae* XVIII *Italicarum urbium tam opibus, quam agri bonitate ac aedificiorum pulcritudine praecellentium, quarum urbana ac ruſtica praedia non ſecus quam bello capta dividerentur. Inter has eminebant Capua, Rhegium, Venuſia, Beneventum, Nuceria, Ariminum, Vi-*

(17) Poſtrema haec verba ad fidem Graeci ſcriptoris optime Leunclavius emendavit: nam Xylander paullo aliter verterat in hunc modum: *Ipſae ſibi nomina quotquot vellent delegerunt*. Verum in Dione legitur *αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἕκαστοι &c.* ſupple *πολῖται*. Ipſos ſibi cives nominum catalogos ſibi confeciſſe ait.

Vibona. Atque ita pulcherrima Italiae pars militibus adſcripta eſt. Id promiſſum in cauſſa fuit, ut plurimi paſſim ex iis XVIII civitatibus ad victoriae triumviralis praemium deſtinatis (quae civitates, ut ait Appianus, id ferebant aegerrime) ad Vetulini proſcripti, qui circa Rhegium bellum movebat, ſigna concurrerent, teſte Appiano IV civ. p.604: rurſumque p. 638 idem tradit plurimos etiam ex iiſdem civitatibus, quibus nihil erat abominatius triumvirorum victoria, quando poſt hanc praemia victoribus ipſae deſtinabantur, profugos e ſuis patriis quas deploratas habebant, ad Sex. Pompeium, qui tum primum Sicilia potitus erat, apud omnes eo tempore gratioſum confugiſse. Sed & poſt agros aſſignatos multo tum plures, imo ii fere omnes qui agris fuerant ſpoliati, eidem Sex. Pompeio ſe adjunxerunt, ut enarrat Appianus V civ. p.685. Et eodem lib. pag. 686, bello Peruſino inter Lucium Antonii fratrem, & Caeſ. Octavium erumpente, earundem civitatum, quae id infortunii jam ſubierant, ſtudia erga Lucium commemorat. Iam enim poſt Philippenſem pugnam agri earumdem XVIII civitatum, quarum primam fuiſse Capuam diximus, aſſignati militibus fuere. Quod quemadmodum geſtum ſit, brevi exſequamur.

Bruto Caſſioque Philippenſi pugna devictis, haec ſubjungit Appianus V civ. p. 673: *Moxque ad perſolvenda praemia profectus eſt dux alter* (Octavius) *in Italiam, ut agros militibus divideret, ipſoſque in domos adſcriberet: hoc enim elegerat propter valetudinem.* Cumque Brundiſii gravius aegrotaſset, ut ſe recreavit, ſtatim ad diviſionem ventum fuit, quae graphice ab Appiano deſcribitur, quem latine loquentem audire operae pretium fuerit. Sed tamen eum locum, quod erat longiuſculus, conjeci in ſubjectam notationem. (18)

 Ex

(18) Appianus V civ. p. 678. „ Deducenti autem milites in colonias, & agros dividen„ti magna difficultas objecta eſt: milites enim pe„tebant optimam quamque urbem tota Italia, ut „ante bellum ſelectae fuerant: contra civitates „illae poſtulabant, ut univerſa Italia diviſioni „huic adhiberetur, aut ſortito deducerentur co„loniae: & agrorum pretium repetebant ab impe„ratoribus deficiente aerario. Conveniebantque „agminatim in urbem promiſcue juvenes pariter „ac ſeniores, mulieresque cum parvis liberis, & „per fora templaq; coetus faciebant lamentabun„di, conquerentes nullo ſuo peccato ſe homines „Italici nominis pelli agris foci ſq;, tanquam jure „belli raptos. Quapropter populus condolebat & „illacrymabat eorum calamitatibus, praeſertim „dum reputant non pro republica, ſed pro libidine „aliquot civium bellum id geſtum ad mutationem „ſtatus publici, & nunc reddi victoriae praemia, „ut deductis coloniis poſthac nequeat caput attol„lere reſpublica, dum coloni hac mercede obſtri„cti, parati ſunt principibus ad omne obſequium. „Ibi Caeſar civitatibus neceſſitatis rationem „exponebat, & ne ſic quidem ſatis fore, nec „fuit, ita uti vicini opprimerentur a militibus „limites contumaciter tranſeuntibus, & plus „quam conceſſa uſurpantibus, & potiora prae„ripientibus, dum nec jurgiis Caeſaris a male„ficio deterrentur, nec deliniuntur aliis largitio„nibus: quandoquidem principes, ut opis ſuae ad „confirmandam dominationem egentes, facile „contemnebant. Iam enim inſtabat finis hujus „quinquennii, & utriſque ad ſecuritatem opus „erat favore mutuo: imperatoribus, ut per „milites principatum confirmarent: militibus „ut accepta retinerent, manente penes auctores „ ejus

Ex qua narratione percipimus Octaviano quidem datum fuiſse negotium, ut colonias deduceret, eumque jam diviſionis munere perfunctum: ſed enim interveniſse Lucium Antonii fratrem, ac perviciſse, ut Antonianae ſaltem legiones a Lucio deducerentur. Itaque jure quaeri poteſt, uter tum Capuam coloniam deduxerit, Caeſarne Octavius, an Lucius: tum Caeſarisne, an Antonii legiones huc adſcriptae fuerint. Et equidem perſuaſiſſimum habeo Caeſarem ipſum, non vero L. Antonium Capuam tunc coloniam adſcripſiſse. Nam primum ante Lucii expoſtulationes revera, Appiano teſte, deducendarum coloniarum negotio Octavius ſeſe immiſcuit: & neceſſe fuit, eum ab omnium praeſtantiſſima Capua, quam idcirco Appianus primo loco nominavit, incepiſse: praeſertim quod *milites*, inquit Appianus, *petebant optimam quamque urbem tota Italia, ut ante bellum ſelectae fuerant*. Accedit ſtudium Campanorum in Caeſarem, & animorum averſio ab Antonio, quem Capuam deducere coloniam olim conantem Campani paene occiderant, ut alibi dictum. Octaviani vero ſtudioſiſſimi erant, propterea quod ab ejus patre Iulio veteres coloni tranſcripti fuerant. Demum *Caeſar*, inquit Appianus v civ. p.685, *Capuae quatuor legiones habebat*, veluti in ſibi obſtrictiſſima civitate. Quae omnia argumento ſunt Octavium ipſum per id tempus tunc tranſcripſiſse coloniam, & quidem e ſuis le-

Octevius, non Lucius, lege xxv.virali Capuam colonos tranſcripſit.

„ ejus donationis imperio, quos neceſſitas benevolentia vel propter ſeipſos proſequebantur. Quin & aliis largitionibus egenos milites ſolabatur Ceeſar, e fanis mutuo ſumens pecunias: quo facto conciliavit ſibi eorum animos, promta erga largitorem gratia, cui agros, urbes, pecunias acceptas ferebant, invidioſe occlamantibus qui ſpoliabantur, illo vero fortiter hoc ferente in gratiam militum.

„ His enimadverſis Antonii frater Lucius, tunc coſ. & ejuſdem uxor Fulvia, & qui abſentis bona procurabat Manius, ne Caeſaris videretur totum hoc beneficium, neve ſoli deberetur gratia, & alter imperetor fraudaretur favore militum, vaframentis agebant, ut coloniarum deductio differretur in edventum Antonii. Quod cum impoſſibile videretur propter feſtinationem militum, petebant a Caeſare, ut Antonianos ipſi deducerent in colonias, quemvis ex pacto id munus Antonius ſoli Caeſari ceſſeret, quod tamen conceſſum negabant: productaque ad exercitum Fulvia cum parvis Antonii liberis, invidioſe ſupplicebant, ne paterentur illum fraudari ſua gloria, ſimul occaſione referendae ipſis gratiae. Et erat tum inclytum Antonii nomen & apud milites & apud ceteros: nam Philippenſis victoria, propter adverſam Caeſaris veletudinem, tota videbatur unius Antonii. Caeſar, quamvis non ignarus pacta violari, ceſſit tamen in gratiam Antonii, atque ita legiones Antonienae in colonias deductae ſunt, nimia militum deductorum licentia, dum ne videretur Caeſar beneficentia vincere, minus cohibentur e maleficiis. Fuerunt & aliae civitates vicinae his, quarum agri militibus diviſi ſunt, multas ab eis injurias paſſae, quae clamabant in Caeſarem, iniquiores coloniarum deductiones nunc eſſe, quem proſcriptiones ante fuerant, tunc enim inimicos mulctatos, nunc vero innoxios. Et Caeſar intelligebat quidem injuriem, ſed mederi non poterat: nem neque pecuniam habebat, unde pretium agrorum veteribus poſſeſſoribus redderet, neque victoriee merces differri propter inſtantia bella poterat, Pompeio marie tenente & Vrbi famem intentante, interclusis commeatibus, Ahenobarbo etiam Murcoque claſſem aliam & exercitum colligentibus; militibus vero ſegniorem operam praebituris, niſi accipiant debita victoriae praemia. Et ferme jam jam exierat quinquennium, ut rurſum opus eſſet exercitus benevolentie: quamobrem ultro tum diſſimulabatur militeris inſolentie.

legionibus, non vero Antonii fratrem: Itaque non eſt dubitandum, quin Caeſar Octavianus Capuam ex lege triumvirali deduxerit, idque poſt quinquennium ab inito triumviratu, coloniiſque promiſſis, eodem Appiano teſte.

II. Sequitur jam altera deductio, quae Octaviano Caeſari unice eſt adſcribenda, qui cum bellum adverſum Sex. Pompeium aggrederetur, ad deliniendos militum animos, conſueta iis agrorum praemia prolixe eſt pollicitatus. Pompeio mox devicto, Lepidoque exauctorato, atque in ordinem redacto, milites ſtatim tumultuantes promiſſa ſibi exhiberi vociferabantur. Quam ſeditionem ſatius erit ex Appiano condiſcere: cujus ſane locum paullo prolixiorem, ne totis auctorum chartis infarciendis lectori incommodem, contuli in ſubjacentem notam. (19) **Octavius iterum Capuae coloniam collocat.**

Seditionem militum, quae huic celeberrimae deductioni occaſionem dedit, ex Appiano didicimus: de deductione vero ipſa nihil ibi tradit is ſcriptor: neque id mirandum, neque enim eo temporis articulo agrum Campanum iis eſt dilargitus, ſed tum quidem promiſſis agris, paullo poſt id tempus agrum Campanum iiſdem diviſit, ut deinceps e Dione diſcemus. Sed noſter tamen Paterculus, & Dio Caſſius magnifice de Capua per hanc occaſionem, militum colonia iterum inſtituta, loquuntur. Velleius lib. II, cap. 81 ait: *Subita deinde exercitus ſeditio (qui plerunque contemplatus frequentiam ſuam a di-*

(19) Appianus V civ. p. 744. ,, Huic tantae felicitati fortuna invidit: nam exercitus, praeſertim ipſius proprius, ſeditionem movit, miſſionem flagitans, & praemia, qualia Philippenſi praelio victores acceperant: & quamvis hoc certamen non conferendum videretur cum altero, promiſit tamen accepturos digna praemia una cum his qui tum ſub Antonio militabant, quando ille redierit: quantum autem ad militiam, minaciter admonebat ſacramenti diſciplinaeque. Quumque in contumacia perſtarent, remiſit minas, ne quis tumultus ab exercitibus dediticiis accederet: promiſitque ſe cum Antonio dimiſſurum eos ſuo tempore: nunc uſurum opera eorum ad bella non civilia, quando Deo fortunante deſiſtint: petiturum enim Illyrios & ceteras gentes barbaras, pacem vix bene firmatam labefactantes: ex qua militia percepturos lucra uberrima. Denegarunt illi operam, ni praeteritorum laborum repraeſentarentur ſibi praemia honoreſque. Reſpondit honores ſe non differre, ſed praeter jam datas, alias coronas legionibus ſe addere, & praetextas tribunis ac centurionibus, ſenatoriamque dignitatem cuique in ſua patria. Dum haec aliaque benigne offert, exclamavit tribunus Cſilius: coronis & praetextis delectari pueros, milites agris & pecuniis: id dictum approbante multitudine, Caeſar indignatus diſceſſit e tribunali, qui vero proximi tribuno ſtabant, laudabant hominem, & ceteris qui ſe ad eos non aggregarent convitiabantur. Reſpondit ille, ſe ſolum ad tuendam tam juſtam cauſam ſufficere. His dictis ſequenti die nuſquam comparuit, nec sciri potuit quid illi acciderit. Milites vero non amplius ſinguli propter metum, ſed gregatim uno ore vociferabantur, miſſionem poſtulantes. Horum praefectos Caeſar variis molliebat alloquiis: eis vero qui ad Philippos & Mutinam meruerant, ut diuturniore militia defunctis miſſionem conceſſit: dimiſſoſque mox ablegavit ex inſula, ne contagione ſeditionis ceteros corrumperent: hoc tantum ad Mutinenſis belli veteranos effatus, quamvis ſic dimiſſis, redditurum ſe tamen pollicita. Alios vero pro concione alloquens, teſtes faciebat perjurii diſcedentium, non dimiſſurum ex imperatoris ſententia: ipſos vero laudabat, brevi ſecuturae miſſionis ſpem faciens: ſoreque ut nec officii quenquam poeniteat, & dimittantur ditati: nunc addere ſe viritim quingenos ſeſtertios.

Digitized by Google

Terram Cnoſiam & quam Iulam Caeſar Campanis elargitur.

diſciplina deſciſcit, & quod cogere ſe putat poſſe, rogare non ſuſtinet) partim ſeveritate, partim liberalitate diſcuſſa principis. Specioſumque per id tempus adjectum ſupplementum Campanae coloniae. Ejus relicti erant publici pro his longe uberiores reditus duodecies H-S in Creta inſula redditi, & aqua promiſſa, quae hodieque ſingulare & ſalubritatis inſtar, & amoenitatis ornamentum eſt.

Dio vero lib. XLIX & ſeditionem copioſe narravit, & de Campano agro adjecit. De ſeditione parum ab Appiano diverſus abit: quaro ejus narrationem praetereo, quam apud ipſum Dionem legere quivis poteſt. De colonia vero haec ſubjicit: *Atque ita milites tunc quidem compoſuit, & argentum ſtatim, agros non multo poſt iis dedit. Quoniam enim publici, qui tunc erant, non ſufficiebant, etiam alios ſatis multos emit a Campanis illis qui Capuam incolunt, quorum urbs multis colonis indigebat; iiſque tum aquam Iuliam, qua maxime omnium gaudent, tum terram Cnoſiam, qua etiam nunc fruuntur, (20) eorum loco dedit.*

Porro aqua Iulia, cujus a Velleio & Dione fit mentio, non alia ſane fuit, quam flumen illud (quo enim alio utar nomine?) aquae Carminianae qua nunc Neapolis univerſa perluitur. Ad eam huc e longinquo perducendam aquaeductus ad orientem veteris Capuae adhuc conſpiciuntur. De agro vero populi Campani publico, quem Caeſar diviſit, quod Velleius ait: *Ejus relicti erant publici*, doctiſſimi viri illud *Relicti* non intelligentes, in *Reliqui*, aut tale aliquid mutare voluerunt. Sed non eſt ea lectio ſollicitanda: nam ſic etiam

Velleius lux.

(20) Non temere eſt, quod apud Gruterum p. 1090. 20, Gortynae, quae eſt Cnoſo contermina, graeca inſcriptio repetitur Anicio Baſſo Campaniae proconſuli (de novo hoc titulo, cum ceteri conſulares aut correctores dicerentur, nihil in praeſentia diſputo) poſita. Quae omnino neceſſitudo Cretenſibus eſſe potuit cum rectore illo Campaniae, niſi forte haec, quod regionem ibi Campani poſſiderent? Nam quod idem Anicius Baſſus in altera inſcriptione apud Reineſium VI, 4 dicitur fuiſſe *Praefectus urbi*, nihil intereſt; cum in hac quam ſum producturus, proconſulatus tantum Campaniae contemplatione videantur ei Cretenſes illum honorem adhibuiſſe. Inſcriptio ſic habet:

ΑΝΙΚΙΟΝ. ΒΑΣΣΟΝ. ΤΟΝ. ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΝ
ΑΝΘΥΠΑΤΟΝ. ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ. ΔΟΓΜΑΤΙ
ΤΟΥ. ΚΟΙΝΟΥ. ΠΑΣΗΣ. ΤΗΣ
ΕΠΑΡΧΙΑΣ. ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΣ ΔΟΣΙΘΕΟΣ
ΑΣΚΛΗΠΙΟΔΟΤΟΣ. Ο. ΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΣ
ΥΠΑΘΗΚΟΣ. ΤΗΣ. ΚΡΗΤΩΝ
ΕΠΑΡΧΙΑΣ. ΑΝΕΣΤΗΣΕΝ

Anicium Baſſum V. C. proconſulem Campaniae, decreto conventus totius provinciae Oecumenius Doſitheus Aſclepiodotus V. C. conſularis (nam verſu pen. legendum ΥΠΑΤΙΚΟΣ, uti de eodem eſt eadem p. n. 11, & p. 1094; ex qua etiam docemur in tota inſcriptione non Σ ſed C fuiſſe, ut illa aetate, ſcalptum) *provinciae Cretae erexit*; id eſt ſtatuam Anicio Baſſo excitavit: hoc enim ſignificare videtur, quod in inſcriptionibus legi ſolet, *ἀναςῆσαι τὸν δεῖνα*. Verum quae hactenus notavi, cave aliter quam tenuis conjecturae loco habeas.

etiam Suetonium in Iulio cap. 20 locutum eſse video: *Agrumque*, inquit, *Campanum ad ſubſidia reip. vectigalem RELICTVM diviſit*. Eſtque omnino verbum agrarium, ut ager *relictus* is ſit qui non eſt *aſſignatus*, quae duo ſibi invicem adverſantur. Id quod etiam in fragmento legis agrariae legitur apud Grut.p.202, linea XI, ubi ADSIGNAVERVNT. RELIQVERVNT tanquam invicem ſibi adverſantia ponuntur: & ſaepiſſime in eandem ſententiam apud ſcriptores agrarios: ut mirer de ea voce apud Velleium viros doctiſſimos tantopere ſollicitos. Atque haec altera fuit ab Octaviano hic inſtituta colonia.

III. Sed cum non dum per id tempus Caeſar eſſet Auguſti cognomen conſecutus: neceſſe eſt & tertiam comminiſci poſt pugnam Actiacam, cum jam Auguſtus diceretur. Alioqui quo pacto Capua *Auguſta* eſſet ab eo cognominata? Scio reſponderi poſſe Capuam, cum fuiſſet olim ab Octaviano deducta, tum demum *Auguſtae* cognomentum arripuiſſe, cum Caeſar ipſe Auguſtus dici coepiſſet. Sed hoc mihi non fit veriſimile, nec vero Sigonio, qui lib. II de jure Italiae cap. 4 colonias cognomento Auguſtas non ante Actiacam pugnam fuiſſe adſcriptas putat: cujuſmodi per Italiam plurimas Auguſtus conſtituit: *Vrbe*, inquit Suetonius, *urbaniſque rebus adminiſtratis, Italiam duodetriginta coloniarum numero a ſe deductarum frequentavit*. Hae ſolum, cenſeo, poſt victoriam Actiacam deductae, eae demum Auguſtae audiebant: nam ſi cum praecedentibus etiam Auguſtae cognomen communicare perges, vix ulla profecto invenietur urbium Italicarum, quae non Auguſta diceretur. *Caeſar jam Auguſtus tertio Capuam coloniam inſtituit.*

Verum quid ego jam ratiocinatione opus habeo, cum veterum poſſim auctoritate pugnare? Alter de coloniis libellus, qui *Iulii Frontini Siculi* inſcribitur, etſi habet quaedam depravatiſſima, eſt tamen ubi ferat percommode is quoque ſuppetias. Nam cum in altero magis trito de coloniis libro diceretur: *Poſtea Caeſar in jugeribus militi pro merito dividi juſſit*: primum incertum erat de patrene, an de filio ſermo eſset, tum, ſi de Caeſare Octavio, dubitari poterat utrumne ante, an poſt adeptum principatum ea eſset tranſacta aſſignatio: Ecce autem in altero, quem ſupra commemoravi, libello inepte quidem Syllanae res cum Auguſti commiſcentur, ſic tamen, ut intelligas ad Auguſtum eſse aliquam aſſignationem referendam. Sic enim habet: *Ager ejus lege Sullana fuerat aſſignatus a Caeſare Auguſto in jugeribus: ſed poſtea militibus dividi juſſus eſt pro merito.*

Atqui ficulnea iſtaec omnia argumenta cenſebis prae auctoritate Plinii, quam ſubjungo. Is lib. XVIII, cap. II, cum alicae o-

mnium

-mnium probatiſſimae, quae a Campanis fiebat, modulum ratiónemque praeſcriberet, haec ait: *Poſtea (mirum dictu) admiſcetur creta quae tranſit in corpus, coloremque & teneritatem affert. Invenitur haec inter Puteolos & Neapolim in colle Leucogaeo appellato. Exſtatque DIVI AVGVSTI decretum, quo annua vicena millia Neapolitanis pro eo numerari juſſit e fiſco ſuo, COLONIAM DEDVCENS CAPVAM. Adjecitque cauſſam afferendi, quoniam negaſſent Campani alicam confici ſine eo metallo poſſe.* Adverſus tam luculenta Plinii verba quid magnopere afferri poteſt, contra tertiam hanc ab Auguſto deductam coloniam? Niſi hoc fortaſſe reſpondeas, Plinium quidem Octavianum voluiſſe dicere, qui quoniam ſuo jam tempore Augûſtus appellabatur, idcirco prolepſi uſum, Auguſtum eum nuncupaſſe. Sed ſi verba Plinii attentius intueare, non hîc anticipationi locus invenietur. Primum cum ait, *Exſtatque Divi Auguſti decretum*, ejus decreti epigraphen expreſſiſſe videtur, quam inter decreta ejus principis in unum volumen poſt ejus mortem compacta is legerit: nam conſecrati jam principes non alio quam Divi praenomine decorabantur. Deinde illud *e fiſco ſuo* (quae verba videtur quoque Plinius fideliter e decreto exſcripſiſſe) quo pacto poteſt in Octavianum ante Actiacam victoriam convenire? Nam ante illud tempus etſi omnia pro ſua voluntate moderabatur, tamen, quod nondum monarchiam eſſet adeptus, fiſcum nondum habere dicebatur. Accedit hoc etiam quod ab Octaviano tot bellis ante conflictum Actiacum diſtento aliena prorſus videtur haec περιεργία de alica cogitandi, ac de Leucogaeo colle Campanis tribuendo, quo alicam poſſent conficere. Demum ſi hanc a Plinio indicatam coloniam cum praecedenti confundendam putas: cur Velleius, cur Dio, qui de illa proxime ſuperiore tam curioſe ſcripſerunt, ut etiam ad terram Cnoſiam & aquam Iuliam memorandam ſtilum demitterent, nullam tamen ibi de colle Leucogaeo mentionem adjecerunt?

Haec demum tertia Octaviani jam Auguſti appellati eſt aſſignatio, a qua noſtra colonia ex S. C. Auguſtae cognomen eſt affecuta: quod cognomen, uti dicebam, abſque hoc amphitheatri noſtri titulo eſſet, adhuc ignoraretur. Et cum ſuperiores duae ab Octaviano deductae coloniae militares fuiſſent: tertia militariſne, an civilis fuerit, haud facile dixerim. Si ad eos ſpectes, qui ſunt deducti, magis eſt ut militarem appelles, quia veteranis praemia per eam coloniam perſolvebantur. Sed tamen militarium civiliumque diſcrimen magis a deducendi modo, quam ab iis qui tranſcribebantur, dependebat.

AVCTA-

Digitized by Google

AVCTARIVM PRIVS.

De Campana pertica, ejusque praefecturis.

Pertica, quae & Vniverſitas appellatur, verbum eſt agrarium, atque univerſum coloniae territorium, quod colonis aſſignatur, ſignificat: hoc vero differt a praefectura, quod haec id demum eſt, quod, deficiente coloniae territorio quod novis colonis aſſignetur, ex alterius oppidi finibus deciditur, ac perticae id eſt primae aſſignationi applicatur. Hyginus in Gromatico de limitibus conſtituendis: *Quibuſdam deinde coloniis perticae fines, hoc eſt primae aſſignationis, aliis limitibus, aliis praefecturae continentur.* Sic enim hunc locum legit Salmaſius in Solinum p.673. D. Ex quo intelligitur primam aſſignationem perticam fuiſſe appellatam: dein quidquid huic ex vicinia adjunctum, id fuiſſe praefecturam. Frontinus de limitibus agrorum p.43. edit. Goeſ. *Solum autem quodcumque coloniae eſt aſſignatum, id univerſum pertica appellatur. Quidquid huic univerſitati applicitum fuerit ex alterius civitatis fine, ſive ſolidum ſive cultellatum fuerit, praefectura appellatur.* Nec pluribus exemplis, quae ſunt apud agrarios ſatis obvia, neceſſe exiſtimo. Niſi quod diagramate rem illuſtravi, quod in tabula invenies. Quid pertica & praefectura.

Illud quoque ſcitiſſimum eſt primarios perticae, id eſt agri colonici limites, a quibus ceteri dependerent, fuiſſe duos, Kardinem & Decumanum, quorum ille in ſeptentrionem id eſt mundi cardinem, unde & nomen invenit, hic in orientem dirigebatur: atque ab his duobus limitibus normaliter ſe diſſecantibus tota limitatio inchoabatur, poſita in medio groma, quo etiam loco, & coloniae foro (ſi quidem civitas extruenda eſſet) locus deſignabatur. Nam iterum dico: civitas cum circumjacente territorio id totum Pertica, Vniverſitas, ſive Colonia appellabatur. Vide interim in tabula Kardinis & Decumani typum. De Kardine & Decumano.

Quorſum haec, inquies? nimirum ut intelligatur quid illud ſit quod in Hygini libro de limit. conſt. p.153. edit. Goeſ. legitur: ſic enim habet: *Quidam agri longitudinem ſecuti, & qua longior erat fecerunt Decumanum: quidam in totum converterunt, & fecerunt Decumanum in meridianum, & Kardinem in orientem, ſicuti in agro Campano, qui eſt circa Capuam.* Prope eadem, atque Hyginus, habet fragmentum de limitibus p. 215. in hunc modum: *Kardo nominatur, quod directim ad cardinem caeli eſt. Nam ſine dubio caelum vertitur in ſeptentrionali orbe. Poſtea hoc ignorantes nonnulli* Kardo & Decumanus Capuae alternabant.

 aliud

Digitized by Google

aliud ſecuti ſunt, ut quidem agri magnitudine, qua longior erat, fecerint Decumanum. Itaque noſtram quidem plagam ſpectant, ſed ita adverſi ſunt, ut ſint contra ſeptentrionem: ut in agro Campano, qui eſt circa Capuam, ubi eſt Kardo in oriente, & Decumanus in meridiano.

Qui duo auctores hoc inter ſe habent commune, quod, cum in ceteris coloniis Kardo ad boream, Decumanus ad orientem ſolem converteretur, contrariam in agro Campano, aliiſque nonnullis adhibitam rationem affirmant. Ceterum hoc inter ſeſe diverſi abeunt, quod Hyginus Campani agri limitatores iis accenſere videatur, qui longiorem fecerint Kardinem, quam Decumanum: contra fragmenti auctor hoc illos ſecutos ait, quod & alii nonnulli, ut Decumanum eo direxerint, quo major longitudo ſeſe diffunderet. Itaque ſecundum fragmenti auctorem ager Campanus magis ad polos mundi ſeſe porrigebat: at vero ſecundum Hyginum in orientem magis ager Campanus, quam in aquilonem patebat. Vtra ex his dictio verior? Equidem nullus dubito, quin fragmenti hujus agrarii verior *forte* exſiſtat. Nam etſi, ut veteris Capuae poſitus ſatis declarat, a ſeptentrione Tifata arctabant (neque enim, ut opinor, trans ea juga Capua ante Octaviani aſſignationes ſuum territorium continuabat, quando Tranſtifatinus ager Saticulae ibi a Peregrinlo poſitae, aut certe alteri oppido aſſignandus mihi videtur) tamen in meridiem longiſſime is ager explicabatur. (21) Contra vero altera ab occidente in orientem dimenſio fuit brevior, cum ex una parte Caſilini, ex altera Calatiae ad viam Appiam adſitae territorium coerceret. Ita Campanus ager

Campanus ager ad mare verſus longiſſime protenſus.

(21) Plinius lib. xviii, cap. xi de amplitudine agri Campani haec habet: *Campus eſt ſubjacens montibus nimboſis, totis quidem XL M. paſſuum planitie.* Nulli quidem dubium, quin neque longitudo neque latitudo agri Campani, ſed planities ſeu area in paſſibus quadratis ab eo iſto modo definiatur. Sed vel ex eo tamen intelligas longiſſime eum agrum in meridiem patuiſſe. Quod quidem παχύτερον in hunc modum demonſtro.

Si ponamus agri Campani planitiem, quae milliaria XL quadrata, teſte Plinio colligebat fuiſſe omnino quadratam, aequalibuſque lateribus terminatam: neceſſe erit agrum Campanum ſex milliaria cum ſemiſſe in longum totidemque in latum numerare; nam hujus numeri XL non alia radix quadrata, ut arithmetici loquuntur, invenietur quam ferme VI. S. id eſt milliaria ſex & ſemiſſis. Quare cum longe minus quam milliaribus VI. S. ab occidente in ortum is campus pateret, quippe quem ex una parte Caſilinenſis, ex altera Calatinus coerceret: hinc fit in meridiem longiſſime fuiſſe protenſum. Et quidem *Laboriae*, quae pars fuit Campani agri praeſtantiſſima, Cumas, Puteoluſque propius, quam Capuam pertingebant. *Finiuntur* (ait ibidem Plinius) *Laboriae via ab utroque latere conſulari, quae a Puteolis, & quae a Cumis Capuam ducit.* Verum quid his immoror cum apertiſſime idem accuratiſſimus Scriptor lib. xxxv, cap. 15. agrum Campanum in Leucogaeos uſque colles continuet? *In Italia quoque* (ait ibi Plinius de ſulphure) *invenitur in Neapolitano Campanoque agro, collibus qui vocantur Leucogaei.* Idcirco in Neapolitano Campanoque agro eos colles poſuit Plinius, quia utrumque agrum contingebat. Ceterum ad utros eorum is collis pertineret, paullo poſt explicabitur. Imo ad mare uſque ager Campanus diffundebatur, uti conſtat e Livio xxviii, 46. tradente partem agri Campani a foſſa Graeca ad mare fuiſſe divenditam.

Digitized by Google

ager ſcamno, quam ſtrigae, quae ſunt merae voces agrariae, propior fuiſſe videbitur.

Quae cum ita ſint, videndum porro, utrum Hygini ſententia commoda explicatione juvari poſſit, & cum fragmenti auctore conciliari. Et ita prorſus neceſſe eſt, ſi accuratius illius verba perpenderis: & verba illa *quidam in totum converterunt* perſpicuitatis gratia intra parentheſim legas in hunc modum, *Quidam agri longitudinem ſecuti, & qua longior erat, fecerunt Decumanum (quidam in totum converterunt, & fecerunt Decumanum in meridianum, & Kardinem in orientem) ſicuti in agro Campano qui eſt circa Capuam.* Senſus eſt, quoſdam majori longitudini accommodaſſe decumanum, ſicut in agro Campano, quoſdam vero IN TOTUM CONVERTISSE, id eſt non ſolum Decumanum ad meridiem direxiſſe, quando major eo longitudo protendebatur, ſed ſemper Decumanum meridiano aptaſſe. Eaque veriſſima demum eſt Hygini ſententia. *Hygino lux.*

Sed ſpinoſiora iſta decempedatoribus relinquamus, & Frontinum potius lib. de coloniis idem teſtimonium perhibentem audiamus: *Ager*, inquit, *Campanus limitibus Gracchanis in jugera N.* cc. *Kardo in orientem, Decimanus in meridianum.* Quis non ſtatim videt Frontinum de eodem agro Campano locutum, de quo Hyginus, de quo fragmenti agrarii auctor dixerant Kardinem in orientem, Decumanum in meridianum miſiſſe? Et tamen ille acerrimus aliorum inſectator Goëſius in indice geographico, ad agrum Campanum neſcio quem in Brutiis, quem nemo hactenus ne fando quidem audivit, eum Frontini locum refert. Scio quid virum doctum tranſverſum egerit; viderat in Frontino titulum paullo ante praefigi in hunc modum: PROVINCIA BRUTIORUM, hinc quae ſubjiciuntur omnia relegavit ad Brutios. Quae ratio ſi valeret, etiam *Ager Beneventanus* &c. qui ſtatim ſequitur, ad Brutios eſſet rejiciendus. *Goëſii παρόραμα.*

Age vero qui ſunt in Frontino *limites Gracchani?* An Gracchus omnium primus Capuae coloniam collocavit? Lauredanum quidem ita ſentientem ſupra p. 5. refutavimus, quod Appianum auctorem produceret, qui nunquam tale aliquid ſomniavit. Fortaſſe tamen viro docto Frontini locus animo inſederat, pro quo Appianum laudavit, quod hic copioſe Gracchanam ſcripſiſſet hiſtoriam. Sed cum de conſtituta hic a Graccho colonia nemo alius teſtis adſtipuletur, quidvis potius de *limitibus Gracchanis* cogitandum puto. Satis fortaſſe fuerit nonnullam noſtri agri laciniam fuiſſe per Gracchana tempora praeciſam: juſtam vero coloniam ab eo hic conſtitutam, id vero nego.

Digitized by Google

Ac de Campana pertica hactenus. Nunc praefecturas aggrediamur. Quarum nonnullas veteres nos ſcriptores docebunt: unam vero potiſſimum adhuc inedita inſcriptio ſuppeditabit: reliquas, ſi quae fuerunt, obſcura nox premit. De Calatia Frontinus: *Calatia oppidum . . . coloniae Capuenſi a Sulla Felice cum territorio ſuo adjudicatum olim ob hoſticam pugnam*. Ecce Felix ille Sulla, cum agrum Campanum ad reip. ſubſidia relictum aſſignare nefas putaſſet, ſatius habuit Calatiam (eam, opinor, quae viae Appiae adjacebat, uti ſupra notatum, nam altera Calatia Tranſtifatina una fuit e praefecturis R. quas Feſtus recenſet) cum ſuo territorio Capuenſi coloniae ab ſe deductae adjudicare. Atque ea una fuit e Campanis praefecturis.

Calatia praefectura Campana.

Quid porro Octavianus? ter huc tranſcripta colonia, an glebam unam agri Campani ab eo inventam putas, quam militibus aſſignaret, cum ante eum una paterna aſſignatio totum Campanum, inſuper & Stellatem exhauſiſſet? Itaque, quod reliquum fuit, e vicinorum oppidorum finibus deciſas lacinias Campanae perticae haud dubie applicuit, quas Campanas praefecturas appellatas oportuit. Idem infortunium Mantuae, Servio teſte, obvenerat: nam cum Cremonenſis ager veteranis illuc ab Auguſto deductis non ſufficeret, e Mantuano territorio pars deciſa, & Cremonenſi perticae applicita, praefecturae Cremonenſis nomen invenit: unde poeta conqueritur:

Mantua vae miſerae, nimium vicina Cremonae.

Scimus ab Octavio publicum reip. Campanae agrum coemtum, quem aſſignaret: ſed quantulum id fuit prae tam frequentibus legionibus huc deductis? Quare fieri non poteſt, quin multas hujusmodi Auguſtus praefecturas conſtituerit. Ex iis unam Plinio debemus, qui lib. XIV, cap. 6 ait: *Falernus ager a ponte Campano, laeva petentibus Vrbanam coloniam Syllanam, nuper Capuae contributam, incipit*. Plinianum iſtuc NVPER noſter Peregrinius in Campan. Fel. p. 465. ad Plinii refert aetatem: a quo ego diſſentio. Quid enim? an Flaviis imperantibus, Capuam iterum deductam coloniam comminiſcemur? Neque enim alia cauſſa eſſe potuit, cur Vrbana cum ſuo territorio Capuae attribueretur. Quare vide an non illud NVPER ad ultimam Auguſti coloniam, de qua idem Plinius XVIII, 11. meminerat, ſit referendum: NVPER autem de Auguſti aetate idcirco uſurparit, quia *coloniam Syllanam* tanto antiquiorem Auguſto proxime nominarat. Et ceteroqui Cicero adverbium NVPER pro multo longiore temporis intervallo poſuit, praeut ab Auguſto ad Plinii aetatem: ſic enim ille in 1 de Divinat. *Neq; ante philoſophiam patefactam, quae nuper inventa eſt, hac de re communis vita dubitabit.* Verum nihil eſt ne-

Vrbana praefectura. Plinius illuſtratur.

neceſſe Plinianum NVPER ad Auguſtum referre, cum proxime ante Plinium Nero noſtrae coloniae ſupplementum adjecerit; uti patet ex Tacito XIII annal. 31. quem locum ſero mihi repertum exponam in fine in additam ad p. 14. Senſus ergo Plinii hic eſto: Vrbanam antea quidem fuiſſe a Sylla conſtitutam coloniam, id eſt (κατὰ τεχνικὴν γλῶτταν) perticam, recens vero Campanam evaſiſſe praefecturam, quia Capuae a Nerone contributam. Deſiit eſſe colonia ſtatim ut alterius coloniae facta eſt praefectura.

Caſilinum praefectura Campana.

Cum autem Vrbana cum ſuo agro Capuae contributa eſſet, an putas interjacentem interim coloniam Caſilinum immunem ab eo infortunio fuiſſe? Atqui ei oppido, ſi cui alteri, Virgilii decantatiſſimum illud accomodari poteſt:

Mantua vae miſerae, nimium vicina Cremonae.

Quin potius, inquies, milites ſuos Octavius ac Nero Vrbanam aut Caſilinum deduxiſſent, quam earum agros in Campanas praefecturas redegerint? Nimirum quia modo ex Appiano didiceramus, inter cetera tumultuantis exercitus poſtulata hoc fuiſſe, ut in optimas ac florentiſſimas quiſque urbes deducerentur: Vrbana vero & Caſilinum obſcuriores erant, quam ut inter octodecim promiſſas militibus civitates numerarentur. Caſilino autem non ſolum vicinia nocuit, verum etiam quod eo paullo antè, omni coloniarum jure turbato, coloniam tranſcripſerat hoſtis Octavii Antonius, ut ex altera Philippica cognoſcimus. Itaque nihil ille habuit antiquius, quam ut Caſilinenſi agro Capuae adjudicato eam coloniam labefactaret. Atque eam potiſſimum fuiſſe cauſſam exiſtimo, cur Caſilinum in dies magis magiſque decreſceret, ita ut a Plinio lib. III, cap. 5. non alio plane nomine, quam *morientis Caſilini reliquiae* appellentur. Idem & Vrbanae, idem & Calatiae ad viam Appiam poſitae uſu venit, quae, ex quo Campanae evaſerunt praefecturae, peſſum ivere; ita ut vix quem locum inſederint, nunc demum ſciamus.

Hae ſunt in Campana colonia praefecturae ad orientem & occaſum poſitae. Ad meridiem vero etſi longiſſime ad mare uſque pertica pertinebat, & ad colles uſque Leucogaeos, uti ſupra, auctore Plinio XXXV, 15. tradidimus: tamen ea quoq; parte aliqua acceſsio facta tum, cum Auguſtus coloniam deducens Capuam collem Leucogaeum Capuae attribuit. Id quod ex alibi recitatis Plinii verbis planiſsime percipio. Dixerat in alica conficienda cretam adhiberi, quae in eo colle effoditur. tum ſubjicit: *Exſtatque Divi Auguſti decretum, quo annua vicena millia Neapolitanis PRO EO* (ſupple colle Leucogaeo) *numerari juſſit e fiſco ſuo, coloniam deducens Capuam*. Satis

Collis Leucogaeus Campanis adjudicatus.

ex

ex hoc percipitur collem ipſum, non tantum effodiendae cretae poteſtatem , Campanis contributum ; quoniam PRO EO annua vicena millia juſsit annumerari. Pergit vero Plinius: *Adjecitque cauſſam afferendi, quoniam negaſſent Campani alicam confici ſine eo metallo poſſe*. Ad quem locum ingenioſe, uti ſolet, Pintianus ait: *Si verbum afferendi Plinianum eſt, quod dubito, magis eſt ut legatur auferendi*. Nihil verius: nam ſoni affinitas duorum elementorum V & F fecit ut alterum pro altero irreperet ; & *cauſſam auferendi* (a Neapolitanis collem Leucogaeum , eundemque Campanis attribuendi) ſtatim ſubjungit Plinius: *Quoniam negaſſent Campani &c.*

Poſſem & alias praefecturas ſuſpicione adipiſci. Sed quid magnopere lucri in meris conjecturis aucupandis? Itaque ad arctoam plagam tranſeamus, & praefecturam hanc cum publico communicemus, quam ex inedita inſcriptione, quae in Ponte Latronis (an Latonae ?) in agro Calatino exſtat, modo expiſcabar: quam epigraphen vir amiciſsimus Silveſter a S. Ioanne nuper ad me tranſmiſit. Eſt autem talis:

D. M. S
C. TERENTIO
C. FIL. PAL
CARINO
PR. I. D. MONTIS
DIANAE. TIF
C. TERENTIVS
HYPERCOMPVS
FILIO. BONO
CONTRA. VOTVM

Clauſula illa CONTRA VOTVM, ut ab extremo ordiar, hanc habet ſententiam, quod pater filio ſuperſtes monumentum poneret, id contra votum cecidiſſe: cum contra optandum fuiſſet, ut patri filius parentaret: qui affectus eſt in ſepulcralibus titulis non infrequens. Iam vero quod patri graecum cognomen (idque plane novum, quod hominem jactabundum notat) filio latinum: quod hic in Palatinam tribum adſcriptus fuerit, pater non item: indicio eſſe poſ-

poſſunt patrem libertinae fuiſſe conditionis. Nam, ut alibi dicam, raro liberti in tribum relati inveniuntur, libertorum vero filii paſſim, ac fere in Palatinam, ut in hoc marmore. Verum haec obiter.

Illud vero, quod maxime ad rem noſtram pertinet, quod Carinus ille Hypercompi filius dicitur PR. I. D. idest *Praefectus juri dicundo* MONTIS. DIANAE. TIFatinae: ex eo duo maxime percipimus. Primum ignoratum antea oppidum, ſive pagorum congeries ea fuerit, prodit in lucem, cui olim MONS DIANAE TIFATINAE fuiſſe nomen haec epigraphe docet: ſed per Theodoſiana tempora, quando Peutingerianas tabulas confectas viri doctiſsimi ſuſpicantur, *Aldiana* appellabatur. Sic enim in IV ſegmento ejus tabulae invenio. Ibi montes, qui Capuae imminent, ſunt indubie Tifata. Quem montem tranſgreſso ſtatim occurrunt laeva *Addiana*, dextra *Iovis Tifatinus*, retro *Caſtra Aniba*. Vnde intelligimus Dianae Ioviſque fana non obſcuris ſive oppidis, ſive pagis dediſse originem. In aliis quoque Campanis inſcriptionibus pagi IOVEI mentionem factam deprehendi. Cumque in ea tabula trans Tifata, & cis Volturnum duo haec oppida ponantur, crediderim eodem loci, non vero, quod vulgo ſibi perſuadent, citra eum montem Dianae Tifatinae celebre fanum exſtitiſſe (idemque de Iove Tifatino dicendum) maxime cum Dianae Tifatinae aedem XXX a Capua ſtadiis removeat Pauſanias V, 12. cui, utpote αὐτόπτῃ magis credo, quam male intellecto Leonis Marſicani teſtimonio. (22) Aldiana praefectura.

Ecquid vero jam vetat, quin oppidum MONTIS DIANAE TIFatinae una cum ſuo territorio (quod hodie *Sarzano* appellant) una fuerit e Campanis praefecturis? Nam etiam abſque hoc marmore, ſatis loci vicinia ſuaderet, totum eum tractum perticae Campanae fuiſse applicitum. Nunc cum epigraphe dicat Carinum fuiſse ibi *praefectum juri dicundo*, dubitamus adhuc, quin ea fuerit una e noſtris praefecturis? Ecce vero Siculus Flaccus, qui aliis Saeculus appellatur, rerum agrariarum ſcriptor haud poenitendus, & haec inſcriptio mutuam ſibi lucem affulgent: colonicas enim praefecturas inde appellatas Flaccus affirmat, quod in eas praefectos juri dicundo coloniae magiſtratus mitterent: quem Siculi locum cum mire ab aliis vexatum comperiam, bene eſt quod inſcriptione noſtra illuſtrior evadet. Praefecturae colonicae etymon.

Pro-

(22) Leo Chron. Caſ. I. 57. ait, eccleſiam S. Angeli ad Formam antea dictam fuiſſe *Ad arcum Dianae*, *Quia*, inquit, *templum ejuſdem Dianae inibi fuit*. Quod intelligendum, in vicinia id templum fuiſſe: alioqui non *Ad arcum Dianae*, ſed *Ad Dianae* ſive *Ad Dianam* ibi dictum fuiſſet,

Siculo Flacco lux.

Proderit autem integrum Siculi locum huc adſcribere ex pag. 21. edit. Goëſ. *Illud praeterea*, inquit, *comperimus*, *deficiente numero militum veteranorum agros qui territorio ejus loci continetur, in quo veterani milites deducebantur*, *ſumtos agros ex vicinis territoriis* (conditores) *diviſiſſe & aſſignaſſe. Horum etiam agrorum*, *qui ex vicinis populis ſumti ſunt*, *proprias factas eſſe formas . . . . Quae ſingulae praefecturae appellantur ideo*, *quoniam ſingularum regionum diviſiones alii praeferunt*. (23) *VEL EX EO QVOD IN DIVERSIS REGIONIBVS MAGISTRATVS COLONIARVM IVRISDICTIONEM MITTERE SOLITI SVNT*. (24) *Attamen omnes quarum coloniarum cives acceperunt*, *ejus perticae appellabuntur*. (veluti quod de agro Mantuano deciditur, ut colonis Cremonam deductis dividatur, praefectura Cremonenſis, non Mantuana id dicitur) *Ergo praefectura illa dicitur*, *cujus* (25) *territorio ager ſumtus finierit perticam illam*, *tanquam coloniam illam*, *ubi civis deductus fuerit*. (26) Quem ſane locum non eo fuſius exſcripſi, quod eo integro magnopere indigerem: ſed partim ut a pravis emendationibus vindicaretur, partim etiam ut praefecturae notio, quam ſupra tradidi, melius perſpiceretur. Ceterum ea ſolum quae grandioribus literis exhibui, ea maxime rem noſtram contingunt.

Goëſius reprehenditur.

Verum is, quem toties laudavi, Wilelmus Goëſius Antiq. agrar. cap. 12, p. 111, & 112. verba illa Siculi majoribus a me literis modo exarata: *QVOD IN DIVERSIS REGIONIBVS MAGISTRATVS COLONIARVM IVRISDICTIONEM MITTERE SOLITI SVNT*, Siculi non eſſe arbitratur. Imo eo etiam confi-
den-

(23) Etymon praefecturae, quod tradere vult Siculus hanc dictionem in mendo cubare ſatis arguit. Goëſius reſcribit *praefecerunt*, & praeficere idem vult eſſe, quod praetexere, quod nemini puto probatum iri. Veriſimilius Salmaſius ad Sol. ſic reſtituit: *quoniam ſingularum regionum diviſioni alii praefuerunt*.

(24) Rigaltius in notis hunc locum ſola τῶ *Ad* adjectione ſic reſtituit: *Ad juriſdictionem mittere &c.* Verum quod id ad eas refert praefecturas, in quas praefectos ob Roma mitti Feſtus ait, fallitur, uti poſtea dicam. Salmaſius ad Sol. reſcribit: *Quod in diverſis regionibus magiſtratus coloniae juri dicundo mittere ſolitae ſunt*. Quam correctionem probarem, niſi a textu longius abiret. Sed tamen nihil mutari velim: nam etiam ſic, ut in vulgatis legitur, ſenſus ſibi optime conſtat: etenim *Iuriſdictio* eos etiam notare poſſit qui jure dicundo praeſunt. Quemadmodum apud inferioris aevi ſcriptores *Iuſtitia* pro *Iudice* uſurpatur, cujus rei exempla vide apud Cangium in gloſſario: & in ſermone Italico *il podeſtà* pro eo qui judicandi habet poteſtatem. Et innumerabilia porro apud melioris aevi ſcriptores ſunt iſtiuſmodi abſtracta pro concretis, ut *ſervitia*, *operae*, *miniſteria*, *auxilia*, *cuſtodiae*, *vigiliae*, *excubiae*, & alia in eundem modum. Ergo *juriſdictionem mittere* apud Siculum idem eſto, ſi me audis, quod *praefectos juri dicundo mittere*. Ita, opinor, ἰδιωτικῶς dicebatur. Nam, quantum perſpicio, agrariae rei ſcriptores non alia quam idiotica utuntur dialecto.

(25) Neſcio cur illud *cujus* conflarit Goëſius in voces duas in hunc modum *cum alterius*. Cui bono?

(26) Poſtrema etiam haec Siculi verba neſcio cur Goëſius vitioſa putet. Senſus eſt: Praefectura eſt, e cujus territorio ager ſumtus finierit, id eſt applicatur perticae, ſeu coloniae. Nam ſynonyma haec eſſe, perticam & coloniam initio dicebam.

Digitized by Google

confidentiae evaſit, ut in Siculi textu p.21. eum locum, veluti νοθείας manifeſtum, duobus uncinis coercuerit. Putat ergo vir doctus praefecturas, de quibus Siculus, nihil praeter nomen habuiſſe cum praefecturis juri dicundo, de quibus loquitur Feſtus, commune: ac Turnebi etiam 1 adverſ. cap.11. auctoritate ſe tuetur: qui liber mihi non eſt ad manus. Sed falli Goëſium noſtra haec epigraphe declarat, qua Carinus ille dicitur praefectus juri dicundo montis Dianae Tifatinae, ideſt ejus regionis, quae cum antea fortaſſe ad Saticulam in eo tractu poſitam pertinuiſſet, poſtea in Octaviani aſſignationibus, deficiente territorio, perticae applicita atque aſſignata fuerit: atque ob eam cauſſam praefectura appellata; quia a coloniae Campanae magiſtratu, ut Siculus docet, juriſdictio, ſeu praefectus juri dicundo eo mittebatur. Vera ergo eſt Siculi Flacci originatio, quam Goëſius uti ſpuriam expungit: praeſertim cum nullum is veterem librum producere poſſit, a quo exſulent ea verba. Vt omittam quod Goëſiana praefecturae etymologia eſt, ſi quod aliud, ineptiſſima: praefecturam vult ita appellatam, quod perticae praeficiatur, ideſt praetexatur, ſeu praetendatur: & nullo adhibito teſte novam nos ejus verbi ſignificationem docet: quae ſunt aegri ſomnia. *In praefecturae etymo Siculus & vetus lapis conſentiunt.*

Colonicae iſtius modi praefecturae diverſae prorſus ab iis ſunt, in quas ab Roma praefecti mittebantur, quarum catalogum nobis Feſtus contexuit, & quarum una quoque olim Capua fuit: & tamen ad earum ſimilitudinem ſunt appellatae, & vero etiam fuere. Nam cum coloniae per omnia principem urbem imitarentur: hinc factum, ut ſicut in civitatem agro multatam praefecti ab Roma mittebantur; ſic in ea oppida, cujus ager alteri coloniae eſſet adjudicatus, ejuſdem coloniae magiſtratus juriſdictionem, ut ait Siculus, ſeu praefectos juri dicundo mitteret. Eoque etiam trahi poſse videtur inſcriptio Gaditana apud Grut. p.195. 4: *Praefecturae colonicae Romanas imitabantur.*

L. FABIVS. L. F. GAL. RVFFINVS

II. VIR. PRAEF. IVR. DIC. AB. DE

CVRIONIB. CREATVS. D. D

Non enim in hoc epigrammate duumviratus & praefectura juri dicundo unus fortaſse idemque ſunt magiſtratus: nam nec facile *II. VIR. PRAEFectus Iuri Dicundo* conjunctim legitur: nec alii erant II. viri, qui non jure dicundo praeeſſent, ad quorum diſcrimen hoc additamento opus eſſet. Sunt ergo fortaſſis duo diverſis temporibus geſti honores: & a majore ſemper ordi-

G ri

ri ſolent inſcriptiones, & gradatim ad minores deſcendere: ſicuti hic prius de duoviratu (27), poſtea de praefectura fit mentio. Et quidem municipium, non colonia Gades fuit, idque longe florentiſſimum, ut Strabonis aetate quingenti in ea equites numerarentur. Et anguſto a Gadibus freto Peraea Gaditanorum in continente regio ſejungebatur: cujus regionis oppida Pomponius Mela, qui inde domo erat, non pauca prodidit. In ea ſuae ditionis oppida a Gaditanis decurionibus more Romano praefectos juri dicundo miſſos mihi perſuadeo. Vnus ex iis praefectis fuerit forſan olim L. hic Fabius Ruffinus: & quidem, ut inſcriptio praefert, a decurionibus creatus: qui deinde etiam ad Gaditanum duumviratum perrepſit.

De munic. Gaditano, ejuſque praefecturis.

Iam vero Salmaſius ad Solinum p.673. etſi traditam a Siculo Flacco praefecturarum a praefectis juri dicundo etymologiam non improbat: turbat tamen immenſum, quod hoſce praefectos juri dicundo ab ea civitate, cujus ager ille erat, antequam vicinae coloniae adjudicaretur, miſſos putat. Sed fallitur. Nam primum ſaepiſſime ipſa etiam oppida vicinae coloniae adjudicabantur, ut de Calatia & Vrbana Capuae contributis modo demonſtrabam. Et quod praefecturam eam, in qua tamdiu verſamur, Montis Dianae Tifatinae, ſeu Adianae pertinet: quis ſibi perſuaſerit, cum fanum Dianae Tifatinae Campanorum civium eſſet, cujus fani tot veteres ſcriptores meminerunt, tamen praefectos, qui in eo tractu jus dicerent, non etiam Capua miſſos? Sed ex verbis veteris legis, quam recitat Hyginus, refellitur planiſſime Salmaſius. Lex vero in hunc modum habet. *Quos agros, quae loca, quaeve aedificia, intra fines puta illos, & intra flumen illud, intra viam illam dedero, aſſignavero, in eis agris juriſdictio coercitioque eſto coloniae illius, cujus civibus aſſignabuntur.* Quo quid clarius poteſt excogitari?

Salmaſius refutatur.

Dices fortaſſe in inſcriptione dici *Praefectum I. D. Montis Dianae Tifatinae*: at vero montem illum aſſignatum colonis non videri, neque enim ſeri potuiſſe, cum ne nunc quidem ſeratur. Ex quo ſequitur illud PR. I. D. quod in marmore legitur, non pertinere ad agrarias praefecturas. Sed & hic ſcrupulus facillime evellitur: nam Frontinus is, cujus verba hujus auctarii initio ſunt recitata, lib. de limitibus praefecturam in hunc modum definit: *Quidquid huic univer-*

(27) Ciceronis aetate quatuorviri Gadibus ſummo jure praeerant: nam in Aſinii Pollionis epiſtola ad M. Tullium x. ep. fam. 32. comperio Balbum minorem cum alia multa ibi flagitioſe feciſſe, tum vero *quatuorviratum* ſibi in ea urbe prorogaſſe. Sed poſtea mutatum haec inſcriptio docet: ſicuti & Capuae fuit cum quatuorviri pro duoviris eſſent: & alibi etiam id uſuveniſſe puto, ut quandoque ad IIII. viros, alias ad II. viros rerum ſumma perveniret.

verſitati (id eſt perticae) *applicitum fuerit ex alterius civitatis fine, ſive ſolidum ſive cultellatum fuerit, praefectura appellatur*. Cultellatum vero de montibus dici in confeſſo eſt (28). Cum ergo Frontinus cultellatum a praefecturis non excluſerit: ecquid nos montem Dianae Tifatinae Campanis praefecturis accenſere dubitabimus? Imo ex inſcriptione, cui tamdiu immoramur, intelligimus montem illum, aut ſaltem tractus ejus montis molliter cubantes & reclinatos fuiſſe tum temporis cultos. Nam cetera montis pars magis praerupta & ardua ilicetis, opinor, occupabatur, quae hodieque alicubi perſeverant: a quibus ilicetis ſuum Tifata nomen acceperunt teſte Feſto (29).

Cultellatum quid?

Tifata unde dicta.

Ac de praefecturis Campanae perticae applicitis haec, quae raptim peregi, ſufficiant.

AVCTARIVM ALTERVM.

De Campanae coloniae terminis litteratis.

Fines perticae ſeu colonici territorii inſcriptis cippis fuiſſe definiendos docet Hyginus his verbis: *Certis locis aras lapideas* (30) po-

(28) Cultellandi verbum agrarium eſt, quod Salmaſius ad Solinum, Goëſius, Voſſius in etymol. aliique ſic exponunt, ut ſit agri inaequalitatem ad perpendiculum exigere, ita ut mente non re ad planitiem redigatur. Fuit enim antiquis perſuaſum, quod eſt veriſſimum, non plus frugum aut arborum in acclivi conſeri poſſe, quam in ſubjecta planitie, quam cognitione comprehendimus. Hinc cultellare dicebatur decempedator, cum acclivis ſoli ſuperficie neglecta, ſubjacentem aream horizonti parallelam praeceptis ſuae artis aſſequebatur. Origo vocabuli fuiſſe putatur, quod *culter* genus fuit vomeris, teſte Plinio xviii, 18. qui rectus terram ſcindebat, relinquebatque inciſuras, *quas reſupinus inarando mordeat vomer*, ut ait Plinius. Vnde apud Vitruvium in cultro collocare, eſt ad perpendiculum ſtatuere: & *cultellare* apud ſcriptores agrarios eſt, ope perpendiculi agri nunc depreſſi nunc aſſurgentis libratam planitiem explorare. Sed videndum quoque an non cultellare in montibus hoc ſit, ejus acclivitatem in plures parvulas planities diſſundare, ac montem, ut culturae reddatur idoneus, gradatim complanare. Nam ut omittam (quod in libris agrariis ſaepe legitur) cultellare idem eſſe quod ad planitiam redigere: quid recitato Frontini loco fiet, apud quem duo haec *ſive ſolidum ſive cultellatum* tanquam ſibi invicem adverſantia ponuntur? quae verba qui paullo attentius inſpexerit, nae is intelliget cultellatum idem videri eſſe, quod gradatim ſectum, quod ſolido opponitur; quia quae inde conſiunt areolae, non unam continentem ac *ſolidam* reddunt ſuperficiem, ſed diverſae prorſus atque interruptae conſpiciuntur. De qua tamen conjectura virorum doctorum eſto judicium.

(29) Feſtus voce *Tifata* ait: *Tifata iliceta. Romae autem Tifata Curia. Tifata etiam locus juxta Capuam*. Quo loco illud *Tifata Curia* clariſſimus Peregrinius in Campan. Fel. p. 365. de Romana aliqua curia intellexit, quae *Tifata* diceretur. Sed ſine ulla controverſia *Tifata Curia* apud Feſtum idem ſunt quod iliceta Curii (forte illius celeberrimi viri vitae ruſticae addictiſſimi, ducisque omnium ſtrenuiſſimi) nam apud eundem Feſtum quo loco legitur *Maurini fano*, Scaliger e veteri editione *Mancini Tifata* reſcribendum docet. Ergo ob eandem rationem in voce *Curii* pro eo quod legitur *Curii fano*, legendum *Curii Tifata*, ut idem prorſus hic ſint *Curii Tifata*, quod altero illo loco, quem ſupra poſui, *Tifata Curia*.

(30) Ara lapidea apud Hyginum aliud nihil eſt, quam cippus in arae modum exciſus, cujuſmodi & ſepulcrales cippos quotidie inſpicimus ex una parte urceolum, ex altera pateram inſculptam habentes; quos aras fuiſſe appellatos ex vetuſtis titulis eſt compertiſſimum.

ponere debemus, quarum inſcriptio ex uno latere perticae applicito finem coloniae demonſtrat, ex altero, qua foras exit, affines. Apud Gruterum p. 174. 6. Beneventi lapidibus pluribus ſic dicitur inſcriptum:

COLONIA
BENEVENTAI

Fortaſſe tamen COLONIAI. BENEVENTAI, vel COLONIA. BENEVENTAN. in lapidibus illis invenietur. Ad rem vero quod attinet: Beneventani viderint utrumne in averſa illorum lapidum parte affines demonſtrentur. Apud eundem Grut. p. 199. 4. HEINC. PAGENSES. & in oppoſito latere. HEINC. EBORENSES.

Verum ne a propoſito divagemur, quatuor Campanae coloniae terminos litteratos hactenus inveni, quorum duo Capuae, ad S. Bartholomaei unus, ad S. Germani alter proſtant, tertius apud Capuam veterem in aedibus nobilis viri Ioannis Baptiſtae de Baucio oſtii antas communit, quartus Martianiſii viſitur. Vna omnium eſt inſcriptio in hunc modum:

IVSSV. IMP. CAESARIS
QVA. ARATRVM. DVCTVM
EST

Et cum omnes hi parieti ſint affixi, numquid in averſo ſuo latere ſcriptum gerant, ignoramus. Vtinam vero locum, ubi quiſque effoſſus fuerit, teneremus: profecto colonici territorii fines compertos aliqua ex parte haberemus. Et inveni Tarracinae apud Gruterum p. 199. 5. cippum iiſdem prorſus verbis inſcriptum, niſi quod alio poſitu lineae hoc modo procedunt:

IVSSV. IMPERATORIS
CAESARIS
QVA. ARATRVM
DVCTVM. EST

Nihil praeterea tale neque in Grutero, nec Reineſio, aut Fabretto legi.

Ab Iulio ne, an Octavio hi termini poſiti.

Offert ſe vero hic haud levis dubitatio, ad Caeſaremne patrem, an vero ad filium noſtrates hi cippi ſint referendi: ſive, ut idem aliter efferam, utrumne Campanam perticam, an praefecturas definiverint. Rigaltius in notis ad hunc Hygini locum pag. 204. edit. Goëſ. *Menſura*, ait ibi Hyginus, *territorii uſque fieri debet ſecundum legem D. Auguſti*, QVA FALX ET ARATER IERIT; in

in notis, inquam, ad eam legem Rigaltius nihil de FALCE quid ibi ſignificet ſollicitus (31), tantum recitat veterem modo allatam inſcriptionem, quam ex linearum poſitu, quo eam exhibet, ut etiam ex voce IMPERATORIS ἀλιγραμμάτως ſcripta, apparet eſſe Tarracinenſem. Ex quo intelligitur virum doctiſſimum ad Caeſarem filium eam epigraphen retuliſſe. Ad haec nunquam ſatis commendatus Camillus Peregrinius in Camp. Fel. p. 722. is etiam de filio Octavio interpretatur, quia Iulio patri in primo ejus conſulatu, quando deduxit coloniam, illud IMP. CAESAR convenire nullo modo poteſt: imo, quod mirere, etiam illa Frontini verba, *Capua muro ducta, colonia Iulia Felix, a* xx. *viris IVSSV IMP. CAESARIS eſt deducta*, de Caeſare filio intelligit: quamquam non negat de patre percipi poſſe, ſi dicamus illum a Frontino per prolepſim IMP. CAESAREM appellatum.

Rigaltii & Peregrinii ſententia.

Equidem hoc primum ſtatuo, Iulium Frontinum ſine ulla controverſia Caeſaris patris deductionem verbis illis fuiſſe complexum. Nam primum eſt ibi xx. virorum explicatiſſima mentio, per quos lege Iulia Capua eſt inſtituta colonia. Nam quod aliquos manu exaratos codices III. *viros* pro xx. *viris* habere obtendit Peregrinius: vix alicujus haud probi codicis ea eſt depravatiſſima lectio, quam ad oram Frontini Scriverius adtexuit. Ceterum Rigaltius & Goëſius xx. *viros* non

Refellitur Peregrinius.

(31) FALX in ea lege non meſſoria mihi videtur intelligenda: non enim dicere vult Hyginus eas tantum ſoli partes eſſe metiendas, quo falx ad demetendum immittitur, & aratrum ad ſcindendam terram, id eſt tantum cultas ſoli partes: hoc ſi lex innuiſſet, prius de aratro tum de falce meminiſſet, cum ſtultiſſimum ſit eo falcem immittere, ubi non ante ſeveris: tale ὕςερον πρότερον lex haud facile admiſerit. Vt omittam quod *ire falcem*, ſi meſſoriam intelligis, eſt ἄκυρον, cum *immitti falcem* veteres dixerint. Mihi profus hoc loco FALX non aliud videbatur, quam Culter aratorius, qui rectus incedens inciſuras faciebat, quas poſtea reſupinus mordebat vomer, teſte Plinio lib. XVIII, cap. 18. ubi ait: *Vomerum plura genera: culter vocatur, praedenſam, priuſquam proſcindatur, terram ſecans, futuriſque ſulcis veſtigia praeſcribens inciſuris, quas reſupinus in arando mordeat vomer. Alterum genus eſt vulgare &c.* Cum vomer reſupinatus iret, ergo culter rectus incedebat: unde apud Vitruvium *In cultra collocare* idem eſt, quod *ad perpendiculum*. Ergo cum ejus cultri cuſpis quidem recta, manubrium vero reclinatum traheretur; recurvum fuiſſe cultrum oportuit, non repandum, eoque falcem imitabatur, imo & FALX dicebatur. Atque ea quidem mihi videbatur veriſſima legis illius explicatio. Verum cum a variantibus Plinii lectionibus traditae falcis cultrique notioni majus aliquid praeſidii quaererem: percommode cecidit, ut, quod dicitur, una fidelia duos parietes dealbarem, & legem ex Plinio certiſſime illuſtrarem, Plinioque viciſſim veriſſimam lectionem aſſererem. Nam ad recitatum Plinii locum notat Pintianus, in antiquo exemplari addi dictionem *Infelix* in hunc modum: *Culter vocatur infelix, praedenſam &c.* Ex quo ſcribi poſſe ait: *Culter vocatur in ſilicem*, vel *Culter vocatur difficilem, praedenſam &c.* Et Pintiani quidem correctio nemini, puto, probabitur: a Plinio vero ſic arbitror ſcriptum fuiſſe: *Culter vocatur, ſive falx, praedenſam &c.* Librarii qui vocem FALX ab eo loco alienam putarent, neſcio quibus gradibus ad illud *Infelix* pervenerunt, tum & hoc omnino expunxerunt.

In pertica definienda ſic aratrum circumduci conſueviſſe lex illa Auguſti nos docet, ut falx ſive culter praecederet, cujus veſtigia aratrum poſtea legeret; idque ob duas cauſſas, primum ne vomer exorbitaret, deinde propterea quod ſaepe per incultum ac praedurum ſolum eſſent agendi limites, quod ne attentare quidem, non modo perſtringere, niſi praecedentibus inciſuris, vomer poſſet.

Digitized by Google

non ſolum, uti par erat, in textu retinuerunt, ſed ne in notis quidem hoc monendum putarunt, quod in aliquo veteri libro III. *viris* legatur. Deinde quis ſibi perſuaſerit a Frontino tanta ſupinitate haec fuiſſe narrata, ut celeberrima C. Iulii colonia praetermiſſa, Octavii ſupplementa dumtaxat, & Syllanam aſſignationem commemoraret? Accedit & illa ratio, quam ſupra expoſui, quod cum hanc coloniam *Iuliam Felicem*, ac fortaſſe etiam *Auguſtam* appellaſſet, neceſſe erat ſingulorum nominum cauſsas tradidiſſe, ac de C. Caeſaris primum colonia, tum de Syllae, demum Auguſti ſingillatim docere. Eſt hoc igitur extra controverſiam poſitum illud *juſſu imp. Caeſaris* de patre non de filio apud Frontinum capiendum.

Quod vero objicit Peregrinius, Iulium tum, cum adhuc conſul I eſſet, non potuiſſe imperatorem Caeſarem appellari: eandem criminationem & in Goeſio reperies; qui initio notarum ad eum Frontini librum, cum totus in eo eſſet, ut eum libellum ab alio quopiam e Frontini libris excerptum oſtenderet, hoc in primis cauſſatur, *Quod*, inquit, *aſſignatio per* xx. *viros facta ſit non juſſu*, *ſed lege Caeſaris*, *& non imperatoris*, *ſed conſulis*. Quamquam vero vel una prolepſi ſatis ſe Frontinus tuebitur: tamen & aliam praeterea reſponſionem paullo poſt adhibebimus. Nam nunc quod inſtat cippos noſtros aggrediamur.

In iis vero noſtrae coloniae terminis litteratis, fateor, aqua mihi haeret. Nam jure hoc negat Peregrinius non potuiſſe inſcribi lapidibus IVSSV. IMP. CAESARIS, cum primum gereret conſulatum. Sed ne ad Caeſarem quidem filium eoſdem cippos facile referendos putarim. Nam Caeſarem Octavium apud ſcriptores quidem CAESAREM ſine alio additamento ſaepe appellari videas, quia in perpetua oratione ex antecedentium aut conſequentium ſerie ambiguitas ſummovetur: in lapidibus vero nunquam, quod meminerim, CAESAR ἁπλῶς dicitur, ſed ſive CAESAR. DIVI. F. ſive, ſi poſt conflictum Actiacum, CAESAR. DIVI. F. AVG. vel brevius CAESAR. AVG. ut in inſcriptione Venafrana, quam inter ſchedas habeo brevi cum aliis edendam:

IVSSV. IMP. CAESARIS
AVGVSTI. CIRCA. EVM
RIVOM &c.

Vbi additamentum AVGVSTI facit, ut ad Divi filium pertineat. Et in hac ipſa re terminali apud Grut. p. 196. n. 3. IMP. CAESAR. DIVI. F. AVGVSTVS. . . . EX. S. C. TERMINAVIT.

Et

Digitized by Google

Et pagina 199. 2. IMP. CAESAR. AVG. . . . . TERMINVS. AVGVSTAL. &c. Itemque p.200. 1. ID. QVOD. INTRA. CIPPOS. AD. CAMP. VERSVS. SOLI. EST. CAES. AVGVST. REDEMTVM. A. PRIVATO. PVBLICAVIT. Eadem pag. n. 3. CAESAR. AVG. . . . . A. PRIVATO. IN. PVBLICVM. RESTITVIT. &c. Rurſus p. 187. 9. CAESAR. AVGVSTVS. EX. S. C. P. CCXL. Si extra vero rem terminalem velim excurrere, infinitus ſim: neque enim Caeſarem filium IMP. CAESAREM ſine allo additamento nuncupatum legi, niſi in longioribus elogiis, in quibus ubi ſemel IMP. CAESAR. DIVI. F. aut tale aliquid poſitum fuit, poſtea ἁπλῶς CAESAR appellatur.

Adhaec ex tribus huc ab Octavio adſcriptis coloniis illa, quam Velleius aliique referunt poſt Sex. Pompeium ſuperatum, fuit omnium celeberrima: & tamen Velleius *coloniae ſupplementum* appellat. Sub dubito autem, an in hujuſmodi ſupplementis ſollemnis ille ab Etruſcis acceptus ritus aratrum circumducendi perageretur. Et Cicero Phil. 2. n. 40. videtur contrarium ſuadere, nam cum antea docuiſſet potuiſſe ſolum novos colonos Caſilinum induci, quo fuerat ante adſcripta colonia; tum reprehendit Antonium, quod aratrum circumduxiſſet &c. Quamquam hoc nihil moror.

Vereor igitur ut ad Caeſarem patrem ii termini magis appoſite revocari poſſint. Etſi autem in hac re hominum judicia reformido: dicam tamen, quae ſi minus id ſuadeant, at dubitationem tamen injiciant, dentque anſam amplius cogitandi. Ac primum, cum eos cippos in vicinia repertos conjiciam (neque enim arbitror majores noſtros harum rerum minime curioſos voluiſſe tam grandes lapides e longinquo domum comportare) perticae potius ideſt primae aſſignationis Iuliae, quam alicujus praefecturae ab Octavio adjunctae terminos eos fuiſſe ſuſpicor. Tum hi tam curioſe inſcripti termini vix aliam deductionem, quam illam celeberrimam auctore C. Iulio redolent. Fortaſſe ii termini Iulium habent auctorem.

Praeterea, cum extra controverſiam ſit ob allatas ſupra rationes, Frontinum de Iulia deductione locutum, cum ait IVSSV IMP. CAESARIS &c. quae cauſſa Frontino fuit Imperatoris praenomen Caeſari primum conſuli tribuendi, niſi quod ad noſtras haſce epigraphas reſpiceret iiſdem plane verbis conceptas? Alioqui, ſi accurate de primo Caeſaris conſulatu loqui voluiſſet, illud IMP. ei expungendum fuiſſet. Noſtros, credo, terminos viderat, ſive de iis inaudiverat, aut omnino in reip. tabulariis eos legerat Frontinus: idcirco tempore deductae coloniae ſuſque deque habito, IMP. CAE-

SA-

SAREM dixit: in quo erravit ille quidem, nam non eo ipſo tempore, quo eſt deducta colonia, ſed poſt confecta demum bella civilia hoſce litteratos terminos IVSSV IMP. CAESARIS defixos neceſſe eſt, ſi quidem ad C. Iulium patrem eos referre lubet. Nam etſi Caeſarem Octavium nondum adeptum monarchiam, ideſt quinto ejus conſulatu *Imperatoris* praenomine donatum invenio apud Grut. p.226. n.5. & in aliquibus nummis M.Antonii III.viri apud Spanhemium legitur IMP. ANTONIVS: tamen C. Iulium primo ſuo conſulatu IMP. CAESAREM dictum fuiſſe vix puto. Confectis vero civilibus duellis tum demum Imperatoris praenomen obtinuit, teſte Suetonio & Dione lib.43. iſque primum hac notione Imperator eſt appellatus:cum ante C.Iulium dictatorem illud IMP.tantum uti cognomen victoriam adeptis ducibus tribueretur. Quod tamen praenomen vix ille, opinor, adhibuit: neque enim aliud marmor inveni, quo C. ille Iulius IMP. CAESAR nuncupetur: quo majus his cippis, atque illi Tarracinenſi pretium accedit.

Quid vero cauſsae eſt, quamobrem diu poſt deductam coloniam hi termini IVSSV IMP. CAESARIS inſcriberentur? Hoc puto fuiſſe in cauſsa, quod diſſipatos per bella civilia Campani territorii terminos dictator Caeſar in ſuorum veteranorum gratiam reſtituerit. Eſt enim veriſimile per evocatorum Caeſaris Capuae poſſeſſiones habentium abſentiam, dum hi civili bello mererent, veteres illos Campanos aliquid turbarum exciviſſe, ac terminos agrorum dimoviſſe, ut Caeſarianos deturbarent. Notum ex Appiani civilibus, Italicos ſeu veteres urbium Italiae cives ſemper optimatum cauſsae faviſſe, quibuſcum ſuam conjunctam ſalutem putarent. Caeſar autem belli reliquias perſecutus, ac Romano orbe compoſito, ut ſuos evocatos ſuis ſedibus reſtitueret, ac ne fines coloniae amplius confunderentur, litteratos cippos,credo, ex intervallo defixit, qua olim aratrum ductum fuerat. Et ſane expreſſa illa notatio *IVSSV Imp. Caeſaris*, vel rem antea neglectam, ac poſtea eo auctore tranſactam indicat, vel eorundem terminorum reſtitutionem notat. Sic apud Grut. p.198.n.1. COLLEGIVM. AVGVRVM. AVCTORE . . . HADRIANO. . . . . TERMINOS. POMERII. RESTITVENDOS. CVRAVIT. Niſi ſi quis malit ad ſuos evocatos, quos e colonia Capua exciverat, remunerandos territorii colonici fines Caeſarem ampliaviſſe, & qua aratrum ductum fuit, terminos hoſce inſcriptos impoſuiſſe.

Iam vero ex Tarracinenſi ejuſdem exempli cippo diſcas Tarracinam fuiſſe unam ex coloniis Iulianis, eamque ſemel olim libera

Rep.

Digitized by Google

Rep. teſte Livio deductam, iterum poſt civile bellum a Caeſare fuiſſe coloniam conſtitutam.

Ceterum haec quae hactenus dixi, quo noſtrorum terminorum inſcriptionem ad Caeſarem patrem referrem, a filio abjudicarem, neque affirmate dixi, neque auctor aut fundus fuerim. Ad Auguſtum ſi quis malit, per me licebit.

Habes deductae huc ſaepius coloniae, & ſi non ſuo loco atque tempore, prope juſtam hiſtoriam: nunc ad alia porro pergamus, & ad amphitheatrici tituli filum redeamus.

V. *De tempore exſtructi amphitheatri, & Campani aerarii viribus.*

CAPVA) Hujus nominis tam multae ſunt originationes, eaeque ſic protritae, ut fruſtra ſim in iis referendis. Equidem habeo quae de hoc nomine ſentiam: ſed alio ea loco atque tempore. Nam ejus clariſſimae urbis, quam Roma antiquiorem Velleius conſtituit, origines, variamque fortunam, omninoque ea quae litteris exſtent, peculiari, ac ſepoſito opere, ſi Deus annuet, complecti eſt animus: quandoquidem quas maximo labore & induſtria vir ſummus Camillus Peregrinius Alexandri F. Campanas antiquitates digeſſerat, eas peſſimo publico paucis ante ejus obitum menſibus ignis abſumſit.

Campanarum antiquitatum Peregrinii fatum.

FECIT) Mira veterum epigrammatum brevitas. Quid enim neceſſe fuit HOC AMPHITHEATRVM expreſſe in inſcriptione ponere, cum ea epigraphe frontiſpitio operis impoſita, ſatis ex ipſo marmoris poſitu doceret quid demum illud ſit quod CAPVA FECIT? Sic fere inſcriptiones operum publicorum tum conſcribebant, FECIT, CVRAVIT, aut tale aliquid dixiſſe contenti. Nunc ineptiſſime inculcamus quid fecerit, & id ipſum non ſine duobus tribusve epithetis, de quibus veriſſime dixeris quod de librorum inſcriptionibus Plinius in praef. dixerat: *Inſcriptiones, propter quas vadimonium deſeri poſſet*. Quid columnae Traianae epigraphe brevius & concinnius? SENATVS. POPVLVSQVE. ROMANVS. IMP. . . . TRAIANO . . . AD. DECLARANDVM. QVANTAE. ALTITVDINIS. MONS. ET. LOCVS. TANTIS. OPERIBVS. SIT. EGESTVS. Nullum hic de columna ne verbum quidem, & tamen ſatis res ipſa loquitur, tantundem altitudinis montis fuiſſe egeſtum, quantam altitudinem columna illa haberet.

Mira veterum in elogiis brevitas.

Exſiſtit autem hic multum ante hac a noſtris hominibus jactata quaeſtio de aetate hujus exſtructi amphitheatri. Nam vulgo homines no-

Quando exſtructum amphitheatrum.

noſtrates operis ſtupendam magnificentiam demirati, ad illa potiſſimum tempora ejus ſtructuram retulerunt, cum Campana reſp. non dum Romanorum jugum accepiſſet. Quam opinionem lumen illud noſtrae patriae incomparabile Camillus Peregrinius in Campan. Fel. p. 723. jure merito refellit his maxime de cauſſis. Primum quod qui ſic putant, parum magnifice de Campana colonia ſentiunt, cujus refloreſcenti ſplendori Velleius, Strabo aliique plurimum tribuunt. Deinde cum Auguſtus, teſte Suetonio in ejus vita cap. 29. Romam *jure ſit gloriatus marmoream ſe relinquere, quam lateritiam accepiſſet*; quis hoc ferat prope ducentis ante Auguſti regnum annis tantae magnificentiae molem marmoream Capuae conſtrui potuiſſe? Demum cum Romanum amphitheatrum, cujus noſtrum plane geminum ac germanum dixeris, ſit Titi imperatoris opus (ſeu, Peregrinii pace dixerim, verius Veſpaſiani quod poſtea Titus dedicavit) non eſt veriſimile Campanum ante trecentos annos exſtitiſſe. Atque haec ſunt quae virum doctum in eam ſententiam impulerunt, ut ad Campanae coloniae, non vero illius veteris reip. tempora noſtrum amphitheatrum rejiceret. Qui ſi ejuſdem operis titulum delibare oculis potuiſſet, nae is maximo opere in ſua ſibi ſententia placuiſſet.

Non Campanae reip. ſed coloniae tempore.

Mihi vero etſi Peregrinii ſententia unice ſedet: tamen non multum ad eam demonſtrandam hunc titulum valere arbitror. Nam etiam ſi vetus illa noſtra reſp. eam molem excitaſſet: tamen, cum ſub Antonino principe haec inſcriptio poneretur, non alio nomine Capua, quam *Colonia Iulia Felix Aug.* conſueta ac naturali quadam anticipatione vocari potuiſset. Sed tamen cum Romae omnium princeps Statilius Taurus Auguſti aevo ſtabile ac manſurum amphitheatrum poſuiſſet: noſtrum non poteſt ad ſuperiora illa tempora jure amandari. Taceo quod ſeptimum jam hunc & amplius annum cum Capuae jure dicundo praeeſſet Comes Xaverius Panſutus in Neapolitano ſenatu Regis noſtri a conſiliis, vir ſane quam eruditiſſimus, & tot jam nobiliſſimis a ſe ſcriptis tragoediis nunquam intermorituris clariſſimus: memini me audiviſſe ab eo, cum diceret, inter anaglypta e ruderibus amphitheatri eruta viſas quoque tum fuiſſe Romanas aquilas: quod argumento eſſet per tempora exſtructi amphitheatri Capuam Romano imperio paruiſſe. Sed argumentis non eſt opus, cum res ipſa prope jam clamitet, tantam molem non aliis attolli temporibus potuiſſe. Et quanquam, ut fatear, illa gladiatoriae artis efferitas Capuae multo fuit quam Romae vetuſtior, uti deinceps demonſtrabitur: amphitheatra tamen non habent parem cum gladiatoribus aut vena-

tio-

tione antiquitatem (32): & cum primum fieri coeperunt, lignea ac temporaria ante Statilium exſtruebantur. Ac demum in circo aut alibi olim edi munera conſueviſſe res eſt notiſſima.

Nec ante Flaviorum aetatem factum.

Eſt hoc igitur veriſſimum, hoc quod adhuc cum temporis edacitate decertat amphitheatrum, non a Capua αὐτονόμῳ, ſed a colonia conditum; imo non ante Flavia tempora hic tantae magnificentiae opus exſtitiſſe; cum capere ab urbe principe magnificentiae exempla, quam dare, noſtris convenientius fuerit. Ante hoc, quod adhuc reſtat, ligneum fortaſſe, aut lateritium aliquod Capuae exſtitiſſe non abnuerim; qui ſciam totas gladiatorum familias a Caeſare quondam Capuae detentas, quorum infinita vis (ut interim de Campanis ipſis edendis muneribus addictiſſimis taceam) vix eſt ut ſine aliquo amphitheatro fuerit.

Ac de aetate hujus operis eſt jam quaeſtio profligata: de auctore jam ſupereſt. Nam qui ante hac ad coloniae tempora id revocabant, ii non ſolum ſub imperatoribus, ſed etiam ab imperatoribus exſtructum putabant. Sed ipſam ſibi Capuam feciſſe nos titulus docet. Ac ne id incredibile videatur, de coloniae noſtrae aerario agendum, ejuſque vires ſunt porro explorandae.

Suum cuique coloniae aerarium.

Cum principis urbis imago per omnia eſſet in coloniis deformata: hinc quemadmodum Romae, ita & in coloniis ſuum cuique aerarium fuit. Quis enim negat, quin publicos reditus quaevis colonia ſive municipium habuerit? Suetonius in Octavio cap. 46. *Italiam duodetriginta coloniarum numero a ſe deductarum frequentavit, operibuſque ac vectigalibus publicis plurifariam inſtruxit*. Veſpaſianus in reſcripto ad Saborentes in Hiſpania apud Grut. p. 164. n. 1. ait. VECTIGALIA. QVAE. AB. DIVO. AVGVSTO. ACCEPISSE. DICITIS. CVSTODIO. Eumenes quoque rhetor in panegyri haec habet: *Salarium me liberaliſſimi principes ex hujus reip. viribus in ſexcentis millibus nummum accipere juſſerunt*. Plura exempla qui velit, adeat Noriſium ad Cenot. Piſ. In marmoribus vero frequens eſt eorum mentio, qui municipalia vectigalia aut quoſcunque omnino reditus conſtituerunt, auxerunt aut recuperarunt. Pecunia inde collecta in aerario municipali reponebatur: nihil enim

 ſae-

(32) Polybius lib. III de Campania loquens ait: *Igitur in hos campos, velut in theatrum quoddam deſcenſuri Carthaginienſes, cunctos perterrefacturi videbantur*. Quo loco alluſum ad pugnas in amphitheatris conſeri ſolitas, & theatrum Graeco more pro amphitheatro poſitum conjicit Peregrinius in Camp. Fel. p. 117. Sed an Polybii aevo amphitheatra exſiſterent vehementer dubito. Deinde quod ibidem vir doctus Campaniae ſpeciem amphitheatro aſſimilat: vereor ut longe verius, etiam ex mente Polybii, cum theatro ſit comparanda Campania; quam hinc montes in ſemilunarem orbem θεατρικῶς coneati ambiunt, inde, qua mare praetenditur, montium ideſt theatri cornua diſcedunt: quae interjacet planities, quaſi cavea latiſſime ſe diffundit.

Digitized by Google

ſaepius in lapidibus occurrit, quam hujuſmodi aerarii mentio; ut in Tergeſtino marmore ap.Grut.p.408. SINE. VLLO. AERARI. NOSTRI.IMPENDIO. Ei aerario qui praeerant,plerunque quaeſtores dicebantur. Et quaeſtorum Campanae coloniae in fragmento faſtorum

Quaeſtores coloniarum.

Campanorum exſtat luculentiſſima mentio, ſicuti & in aliis noſtris marmoribus. In aliarum urbium vetuſtis titulis loco quaeſtorum eſt ubi praefecti aerario occurrant, ut de Caeritibus apud Grut. p. 214. nam fuit cum Romae quoque praefecti aerario dicerentur: ſed Claudius, teſte Tacito Annal. XIII, aerario quaeſtores rurſum impoſuit.

Quaeſtores Italiae provinciarum.

Nihil hic de quaeſtoribus iis, quos florente adhuc rep. provinciis Italiae ſenatus imponebat, agimus: nam una Ciſalpina Gallia excepta, quae proconſulem accipiebat, in reliquas Italiae provincias quaeſtores tum mittebantur. Campania cui obtigerat, is quaeſtor Calenus dicebatur, quod ea in civitate domicilium haberet. Sed de Campaniae rectoribus alibi σὺν Θεῷ dicetur.

Curatores Kalendarii.

Sed quod colonicas attinet pecunias, fuere & Curatores Kalendarii, de quibus tam ſaepe tituli vetuſti locuntur, qui publicam coloniae pecuniam foenori darent: inde appellati, quod exacto menſe ſingulis Kalendis recurrentibus uſuras exigerent.

Legata poenae nomine.

Mitto jam de poenis dicere, quarum etiam nomine, quantum diſcimus e veteribus ſaxis, non parum oportuit coloniae aerario acquiri. Nam quid hoc frequentius? Qui hoc pactum violaverit, inferet aerario tot: Hoc monumentum ſi quis vendere aut donare voluerit, dare damnas eſto aerario tot, aut dabit coloniae noſtrae poenai nomine tot. Imo apud Gruterum p. 801. n. 5. bona omnia poenae nomine addicuntur aerario in hunc modum. QVOD. SI. QVI. ADVERSVS. ID. FECERINT. EORVM. BONA. PERTINERE. DEBEBVNT. AD. REMP. BRVNDISINORVM (33). Mitto etiam de iis dicere, qui coloniam heredem inſtituerent: mitto de donationibus, legatiſve privatorum, ac de liberalitate principum, & ceteris id genus, ex quibus coloniae aerarium augebatur.

Praedia coloniarum.

Sed de coloniarum praediis non poſſum ſine piaculo tacere: neque enim, cum agro multabatur civitas, vel cum veteranis aut civibus R. aſſignabatur, non ſuus modus ei tamen civitati relinqueba-

(33) Nihil quidem his poenis frequentius in inſcriptionibus legitur. Quas tamen inſcriptiones omnes Antonino Pio antiquiores eſſe conjicio, de quo ſic repeti nuper apud Capitolinum in ejus imperatoris vita: *Primus conſtituit ne poenae cauſſa legatum relictum maneret*. Mihi quidem non vacat inſcriptiones percurrere, & experiri an ullum ex iis legatis aerario coloniae POENAE NOMINE relictis poſt Antonini tempora inveniatur. Nam ſicubi tale aliquid poſt aetatem ejus principis occurret, dicendum erit eam Antonini legem non diu ſtetiſſe. Quanquam, uti quidem loquitur Capitolinus, videtur ea lex ſua jam aetate obtinuiſſe, quam propterea is ad Pium auctorem refert.

batur. Id quod Velleius de Capua diſerte ſcriptum reliquit lib. I I cap. 81. ubi de Capua ab Octavio colonia inſtituta narrans ait: *Ejus* (Capuae) *relicti erant publici &c.* Sed viri docti eum locum mirifice alius aliter, dum illuſtrare ſatagunt, obfuſcarunt. Nam fugit hic ratio Lipſium, cetera acutiſſimum atque admirandae eruditionis, qui illud *Relicti in Reliqui* commutavit. Vt taceam de Heinſio qui mavult *Refecti*, & aliis qui nihilo melius aut emendarunt, aut explicuerunt. Atqui nihil iſtic emendatione opus erat, cum *Relinquere*, uti ſupra admonebam, ſit verbum agrarium, cujus contrarium eſt *Aſſignare*. Et ſententia porro haec eſt Caeſarem patrem cum agrum Campanum per xx. viros aſſignaret, reliquiſſe aliquam portionem, quae Campanorum reip. rediret. Nam memini alicubi quoque hoc mihi lectum, tenuiſſe hunc morem Romanos in coloniis deducendis, ut nonnullam agri portionem relinquerent, quae publice ab ea rep. poſſideretur. Niſi vero memoria me fugit, ac potius univerſim de agro multatis urbibus hoc verum fuerit; ut ſive is ager publicus populi R. fieret, ſive colonis aſſignaretur, aliqua tamen pars publice ei civitati relinqueretur. Ita ut fieri poſſit, jam tum, cum Capua praefectura Romana fuit, partem agri Campanis relictam. Praeter haec praedia in ipſarum coloniarum territorio poſita, alibi etiam poſſeſſiones habebant, uti de Capua ſtatim dicemus. Interim id conſtat ex Ciceronis epiſtola undecima ad Brutum lib. X I I I. fam. qua commendat Bruto Arpinates, *Quorum quidem*, inquit, *omnia commoda, omneſque facultates, quibus & ſacra conficere, & ſarta tecta aedium ſacrarum locorumque communium tueri poſſint, conſiſtunt in iis vectigalibus, quae habent in provincia Gallia* (Ciſalpina) *Ad ea viſenda, pecuniaſque, quae a COLONIS debentur, exigendas . . . legatos equites Romanos miſimus &c.* Ex quibus poſtremis verbis intelligo vectigalia, quae Arpinates in Ciſalpina Gallia obtinebant, aliud non fuiſſe quam agros COLONIS elocatos, a quibus certa pecuniae ſumma quotannis exigeretur. Id quod etiam evidentius patet ex agro quem Atellani in eadem Ciſalpina Gallia poſſidebant, quem agrum vectigalem appellat Tullius epiſtola 7. ejuſdem libri: *Locutus ſum tecum*, inquit, *de agro vectigali municipii Atellani, qui eſſet in Gallia.*

Velleio lux.

Coloniarum reditus in longinquis interdum regionibus.

Sed ad Campanae reip. poſſeſſiones alibi poſitas ut redeam: primum in inſula Creta habuit terram Cnoſiam, teſte Dione lib. 48. ubi cum dixiſſet emiſſe Octavium a Campanis agros bene multos quos novis colonis aſſignaret: ſtatim *Et ipſis*, ait, *tum aquam Iuliam, qua maxime omnium gaudent, tum terram Cnoſiam, qua etiamnum fruun-*

Terra Cnoſia.

fruantur eorum loco dedit. Et has Cnoſias poſſeſſiones duodecies H-S. hoc eſt xxx millia ſcutatorum quotannis Campanorum reip. reddidiſſe teſtatur Velleius lib. II, cap. 81. ubi de eadem re ſic habet: *Specioſumque per id tempus adjectum ſupplementum Campanae coloniae. Ejus relicti erant publici (34) pro his longe uberiores reditus duodecies H-S. in Creta inſula redditi, & aqua promiſſa &c.* Sed & agrum in Lucania habuit noſtra colonia, quem agrum P. Peſcennius Secundus ſine impenſa reip. reciperavit, uti diſcimus ex inſcriptione quae Capuae in foro conſpicitur. Quem ſane agrum latiſſime patuiſſe oportuit, propterea quod non ab alicujus oppidi, in cujus territorio exſiſteret, nomine, ſed a tota regione Lucanus diceretur. Et ſcio in pretio fuiſſe Lucanas arationes. De hoc agro & inſcriptione non pauca habeo, quae dicam, quae, ne feſtinantem lectorem remorari videar, in ſubjecta notatione (35) ſepoſui: quam ſi cui

Campanorum Lucanus ager ampliſſimus.

(34) Et vide an non legi poſſit *Plurimi*, ſic enim in Velleio legiſſe apparet Dionem, qui Octavium συχνὴν χώραν a Campanis coemiſſe dicit. Nam viri docti & in iis Lipſius eam de Campana colonia narrationem e Paterculo Dionem tranſtuliſſe conjiciunt. Quanquam non video quid hoc neceſſe ſit, cum Dio aliquid addat, quod fruſtra in Velleio quaeras; veluti hoc, quod *terram Cnoſiam* accurate appellat, cum Velleius tantum reditus in inſula Creta Campanis redditos tradiderit. Et ſane quid opus Velleio haberet Dio, cui Campanorum res perſpectiſſimas eſſe oportuit, cum Capuae Graecus is ſcriptor domicilium fixiſſet, ubi & conſcripſit hiſtoriam? Verum etiam ſi Dio nihil hoc loco a Velleio ſumſiſſet, tamen illud συχνὴν facit aliquid, ut *Plurimi* in Velleio reponi poſſe putem (praeſertim cum ſequatur *Longe UBERIORES reditus*) maxime ſi aliquis vetus liber opituletur.

(35) Inſcriptio eſt Capuae in foro prope curiam in hunc modum:

P. PESCENNIO. P. F
SECVNDO. IIII. VIR. I. D
QVOD. AGRVM. LVCAN
RECIPERAVIT. SINE
INPENSA. REIPVBLICAE
SEN. CONS

Et refertur a Camillo Peregrinio in Campan. Fel. p. 12. ſed vir ceteroqui oculatiſſimus non animadvertit in fine alterius lineae eſſe in marmore I. D. hoc eſt *jure dicundo*, pro quo ipſe poſuit II. id eſt bis: ſed & in fine primi verſus omiſerat P. F.

Quod verſu penultimo INPENSA cum elemento N ſcribitur, mirandum non eſt: quippe non aliter meliore illo latinitatis aevo ſcribebatur, uti & ex Piſanis cenotaphiis, & aliis optimorum temporum monumentis conſtat. Poſtea cum aliter grammatici tradidiſſent (quippe *IN praepoſitio*, ait ex Papiniano Caſſiodorus p. 2293. *ſi compoſita ſit, & P aut B aut M ſequatur, N in M convertit, ut improbus &c.* idemque tradit Priſcianus lib. 1. p. 556. auctore Plinio Papiriano & Probo) ſed cum, inquam, ita grammatici praecepiſſent, tamen & in Mediceo Virgilii codice vetuſtiſſimo, & in pandectis Florentinis non aliter quam per N ſcriptitari teſtatur Noriſius ad Cenot. Piſ. p. 487. Id notare volui, ſi quid forte hinc lucis ad aevum lapidis explorandum: quem lapidem Auguſti fere aetate inſculptum ex characterum forma, & cetero monumenti habitu, mihi ſubolet.

Verum quid de hac inſcriptione cenſuerit Peregrinius (is enim dumtaxat eam p. 12. ſuae Campaniae edidit, praeterea nemo alius) paucis complectar. Eo loco Peregrinius cum de veteri Campania Lucaniae conterminae ageret, ac de ancipiti Strabonis loco commentaretur, quo is geographus lib. v videtur in ſpeciem trans Silarum amnem veterem quandam Campaniam collocare: ſubjungit recitatum Peſcennii titulum poſſe aliquod argumentum ſuppeditare, ut vetus illa ſecundum Strabonem Campania trans Silarum, hoc eſt in ipſa Lucania adſtruatur. Sed tamen Peregrinius cum Strabonis locum (qui ſic habet: *Pertingunt Picentes uſque ad Silarum amnem, qui ab HAC regione veterem Campaniam dividit*) ita accipiendum docuiſſet, ut pronomen HAC ad Lucaniam, non ad Picentes referendum putaret, ita ut Strabonis mens foret Silaro Campaniam a Lucania, non vero e Picentibus Campaniam disjungi: Peſcennianum elogium nihil commentitiae iſti Campaniae in Luca-

ca-

ſi cui eſt otium, non ſine fructu percurret. His adde collem Leucogaeum, quem a Neapolitanis ablatum, & Campanis addictum ſupra Plinii teſtimonio docui. Tum & alias non paucas poſſeſſiones com-

mu-

cania poſitae upitulari ait; eu quod haec *inſcri*ptio non ante tempora Campanae coloniae videatur inſculpta; nec ſit veriſimile Campanos ſero edmodum tam vetera ſua jura perſequi potuiſſe, ut poſt tot tantaſque rerum ſuarum converſiones ſictitiam illam veterem Campaniem, quam Strebo indicaſſe videatur, in Lucanis poſitam recuperarent. Haec fere Peregrinius.

Cui viro tum omnia aſſentior, tum illud, quod ad tempora Campanae coloniae marmor iſtud Peſcennii refert. Neque enim obeſt illud REIPVBLICAE: quotua enim quiſque eſt, qui hoc ignorat, *Remp.* paſſim in inſcriptionibus de minimo quovis oppidulo dici, ut proinde vaniſſimum ſit ad Campanae *αὐτονομίας* tempora cogitationem converrere. Tullius quoque in III de leg. dixit: *Vtinam . . . iſto animo atque virtute in ſumma rep. nobiſcum verſari, quam in municipali maluiſſes*. Nec illud SEN*atus* CONS*ulto* quod ad finem elogii notatur, quidquam momenti habet, quo ad liberae Campanae reip. tempora referatur: nam & *Senatus* pro ordine decurionum quandoque ponitur (ut notat Noriſius ad Cenot. Piſ. p. 44) & hanc ipſam formulam S. C. inveni de Ferentinatibus ap. Grut. p. 456. n. 5. & de Spoletinis p. 594. n. 6. Demum IIII. viratus ipſe notatus in marmore eſt coloniarum conſuetiſſimus magiſtratus. Et quanquam in fragmento faſtorum Capuae, & in aliis noſtris lapidibus duumviri non quatuorviri deprehenduntur: tamen frequens haec mutatio fuit; ſicuti in auctario priori mihi ſupra notatum fuit de Gaditano municipio, ubi extremis Ciceronis temporibus quatuorviri, poſtea duoviri ſummum magiſtratum geſſerunt. Et Romae etiam ſaepiſſime variatum, ut quandoque tribuni conſulari poteſtate ſex crearentur, et deſidentis jam reip. extremis temporibus fuit cum Pompeius unicus conſul procederet. Accedit quod ſicuti ſexviri Auguſtales multo plures quam ſeni in vetuſtis cippis non raro recenſentur, ſic etiam fieri poteſt, quod qui quatuorviri dicebantur, duo interdum nec amplius eſſent; ſicuti ap. Grut. pag. 456. 5. M. ACILIVS. PLACIDVS. L. PETRONIVS. FRONTO. IIII. VIR. I. D. S. C. FERENTIN. Et p. 594. 6. Spoleti legitur: P. MARCIVS. P. F. HISTER. C MOENIVS. C. F. RVFVS. IIII. VIR. I. D. S. C. Et eadem pag. n. 5. in Ceſinate ſaxo duo etiam ſoli nominantur, iique dicuntur IIII. VIREI. IOVR. DEIC. Etſi apud eundem Grut. p. 129. 5. & 167. 10. & 168. 8. & 173. 3. iidem quatuorviri quaterni recenſentur.

Quantum autem ex characterum forma & orthographie lapidis dijudicari poteſt, Auguſteam aetatem antecedere non videtur. Itaque non temere mihi perſuadeo Auguſtum, cum nihil non coloniarum a ſe deductarum in gratiam faceret, & Capuae potiſſimum, cui ad alicam conficiendam collem Leucogaeum attribuit, cui aquam Iuliam ſua impenſa perduxit, ut alia omittam, hoc etiam rogantibus Campanis annuiſſe, ut ager in Lucanis poſitus, qui olim Campanorum fuiſſet, iiſdem redderetur. P. vero Peſcennio, quod is legatus, opinor, ad principem ejus rei obtinendae cauſſa miſſus eſt, re perfecta SINE IN-PENSA. REIP., ſtatua ex S. C. poſita fuit.

Quid quod agrum, quem olim in Lucania Campani poſſiderent, ex Livii hiſtoria mihi videor explicaturus? Is ad annum V. C. DCLIX Scipione Africano & Ti. Sempronio Longo Coſ. haec ait lib. XXXIV, cap. 45. *Coloniae civium Romanorum eo anno deductae ſunt Puteolos, Volturnum, Liternum; triceni homines in ſingulas. Item Salernum Buxentumque coloniae civium Romanorum deductae ſunt. Deduxere III. viri Ti. Sempronius Longus, qui tum conſul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager diviſus eſt, qui Campanorum fuerat*. Haec Livius, qui tamen cum non dixerit, quibuſnam ager, qui Campanorum fuerat, ſit aſſignatus; anſam dedit Goëſio antiq. agrar. cap. 4. p. 30. exiſtimandi eum agrum colonis Puteolanis, Volturnenſibus, & Liternatibus fuiſſe diviſum. Goëſii verba proderit hic adtexere: *Sed ut uni*, inquit, *coloniae territoria diverſarum civitatum quandoque ſunt attributa, ita & uno e territorio plurium coloniarum aſſignationes nonnunquam ſumtae ſunt. Nam Puteoli, Volturnum, Liternum cum fierent coloniae, diviſum iis refert Livius agrum qui Campanorum fuerat. Tanta enim agri Campani amplitudo cum eſſet, ut non ſuae tantum civitati ſufficere videretur, ſed & aliis, coloniarum iſtarum aſſignationes in hujus fines extenderunt conditores*. Mitto quod extreme oratione poſuiſſe videtur Goëſius agrum Campanum per id tempus adhuc Campanorum fuiſſe, cum tamen eo tempore Capue agro multata duram praefecturae Romanae formam toleraret. Sed illud quo pacto ferri poteſt, quod iis tantum diviſum cum agrum putavit, quos Livius tanto ante nominerat, Puteolanis, Vulturnenſibus Liternatibuſque colonis, nihil interim de Salerno Buxentoque ſollicitus, quas urbes proxime Patavinus memorarat, imo ad quas unice ea diviſio fortaſſe pertinuit? Goëſium fefellit Puteolorum, Volturni ac Literni cum agro Campano vicinitas: ſed cum treceni in harum ſingulas adſcripti eſſent, ſatis ſuus cuique coloniae ager eſſe potuit, nihil ut de agro Campano ad ſubſidia reip. relicto decerpi opus eſſet. Accedit quod pars ea Campani agri, quae Puteolos, Volturnum & Liternum

pro-

Digitized by Google

mune Campanorum habuiſſe crediderim, quas vel antiquitus Capua poſſideret, vel liberalitate principum, aut privatorum, aut poenae nomine poſtea ſit conſecuta. Verum ea jam obſcuris nox alis complectitur. Adde portoria & vectigalia quibus Auguſtum ſuas colonias, in quibus Capua fuit, plurifariam inſtruxiſſe Suetonius cap. 46. affirmat. Adde jam ceteras conficiendae pecuniae rationes, nummos in foenore poſitos, publica coloniae mancipia operi faciundo addicta, pecora & id genus alia. Nec tamen adhuc omnia ſum perſecutus: nam cum multa in vicino poſita oppida Capuae fuerint contributa, eorum etiam publicos reditus, excepto eo quod in neceſſarias eorundem oppidorum expenſas inſumeretur, Campano aerario adjudicatos fuiſſe facilis eſt conjectura.

Et ita prorſus neceſſe fuit, ſatis pingue aerarium habuiſſe tum Capuam: alioqui quo tandem pacto inſanam hanc amphitheatri molem

propius contingeret, jamdiu a quaeſtoribus ad aerarii inopiam ſublevandam divendita fuerat, uti idem Livius ad annum V. C. DXLVIII narrat lib. xxviii, 46. *Et quia*, inquit, *pecunia ad bellum deerat, agri Campani regionem a foſſa Graeca ad mare verſam vendere quaeſtores juſſi*. Si ea regio diſtracta fuerat, quo pacto Puteolanis, Volturnenſibus Liternatibuſque colonis aſſignaretur? Ergo ex Livii narratione patet, Salernitanis tantum & Buxentinis, quos proxime poſuerat, non vero illis tanto ante nominatis, agrum qui Campanorum fuerat fuiſſe aſſignatum. Non eſt autem veriſimile colonis in Lucaniam tranſcriptis agrum Campanum qui eſt circa Capuam fuiſſe diviſum. Quis enim unquam fando inaudivit colonis puta Beneventanis agrum Placentinum, aut Bononienſem potuiſſe aſſignari? Ager tam longe poſitus ne praefecturae quidem, non modo perticae rationem habuiſſet: nam praefecturas perticae ſeu territorio coloniae applicitas ſcriptores agrarii perhibent. Itaque ex Livii mente Buxentinis & Salernitanis colonis ager ibidem in Lucania poſitus diviſus fuit, qui ager olim, antequam Capua agro multaretur, Campanorum fuiſſet. Is demum eſt ager Lucanus, quem P. Peſcennius ſecundus Campano aerario reciperavit: nimirum ager Buxentum inter ac Salernum latiſſime explicatus. Accedit ad hanc meam ſententiam roborandam, quod nobilis hiſtoricus non ait diviſum iis fuiſſe agrum Campanum (non enim alio nomine ager circa Capuam poſitus vocabatur) ſed agrum, qui Campanorum fuerat: quo ſane dicendi genere agrum alibi quam in Capuae territorio poſitum aperte notavit.

Ergo ſi me audis, ager Lucanus a Peſcennio Campanae reip. reciperatus inter Buxentum Salernumque longiſſimo tractu diffundebatur. Et fuiſſe vaſtiſſima latifundia ſatis etiam ex inſcriptione intelligitur: nam neque Buxentinus, neque ex alterius oppidi vicinia is ager nomen invenit, ſed, propterea quod maximum Lucaniae tractum occuparet, non alio nomine quam AGRVM LVCANum appellat inſcriptio. Nec infinita ſolum latitudine, ſed & bonitate idem ager potiſſimum praecellebat: quantum e Silio intelligo, apud quem lib. ix Hannibal ante Cannenſem pugnam cum ſelectiſſima quaeque praemia militi promitteret, ait:

Seu Laurens tibi Sigaeo ſulcata colono
Arridet tellus, ſeu ſunt Buxentia cordi
Rura magis, centum Cereri fruticantia culmis,
Electos optare dabo inter praelia campos.

Ergo tam praeſtantium, tamque patentium latifundiorum Campano aerario acceſſione facta, miramur potuiſſe Capuam tantam amphitheatri molem erigere?

Quid vero cauſſae fuerit, quamobrem Campani in ſpem Lucani agri recuperandi aſſurrexerint? An ob earum coloniarum, quibus aſſignatus fuerat, ſolitudinem? De Salerno quidem nihil habeo exploratum, nec de aliis coloniis, quibus fortaſſe is ager olim fuerit aſſignatus: ſed de Buxento tamen ſuſpicandi locum dat idem Livius lib. xxxix, 23. ubi triumviros creatos ait, qui ad deſertas jam colonias Sipontum ſupero, Buxentum infero mari colonos ſcriberent. Fortaſſe talis aliqua ſolitudo Buxento aliiſque coloniis, quibus Campanorum Lucanus ager obtigerat, poſtea acciderit; ob eamque cauſam is ager iterum Capuae adjudicatus fuerit.

Ac de agro Lucano a Peſcennio Campanis reciperato ſatis. Niſi quod monendum exiſtimo de Salernum Buxentumque deductis colonis Velleium quoque meminiſſe lib. i, cap. 15. *Eodem temporum tractu, quanquam apud quoſdam ambigitur, Puteolos, Salernumque & Buxentum miſſi coloni.*

lem aggredi potuiſset, qua vix major col*l*atis regum opibus attolli poſſit? Quanquam in hoc negotio non inficior, longe minoris impendii rem olim fuiſse, uti mores tunc erant, quando mancipia publica operibus hiſce deſtinabantur.

Sed finis jam ſit primo huic capiti, quod in plura diffindi poterat, ſi praevidiſsem. Tametſi nec me laboris hujus poenitet: & ſpero me noſtris hominibus operam apprime utilem navaſse, quibus toties huc deductae coloniae, (quae res in obſcuro maxime, ſi qua res alia, verſabatur) prope juſtam hiſtoriam conſcripſerim.

CAPVT SECVNDVM

In proximos duos tituli verſus.

DIVVS. HADRIANVS. AVG. RESTITVIT. IMAGINES. ET. COLVMNAS. ADDI. CVRAVIT) In duabus hiſce dumtaxat lineis fieri poteſt ut unum alterumve verbum hoc aut illo modo in marmore ſcriberetur, & aliter fortaſſe ac poſui. Veluti ſi pro RESTITVIT fuerit in elogio EXORNAVIT aut ejuſmodi aliud: & pro IMAGINES quis dubitat, quin STATVAS aut aliud ornamenti genus notari potuerit? Demum pro CVRAVIT potuit aliud inſculpi, ſed in eandem ſententiam. De ceteris quae in hac periodo poſui nihil eſt, cur dubitem.

DIVVS. HADRIANVS) Illud IANVS, quod in fragmento verſu tertio legitur, neque ad Traianum, neque ad Veſpaſianum (nam de Domitiano nihil eſt quod cogites, cujus nomen in ſaxis plerunque eraſum conſpicitur) referri poteſt; ſed unice ad Hadrianum: tum quia hic princeps ad publica aedificia ubique terrarum tum exſtruenda tum etiam reficienda, quantum nemo alius incubuit (de qua re paullo poſt dicetur) tum etiam quia cum ejus filius Antoninus Pius hoc amphitheatrum dedicarit, illud quodcunque fuit quod hac inſcriptionis periodo innuitur, non poteſt niſi ad ejus patrem Hadrianum referri: nam perridiculum fuerit amphitheatrum a Traiano aut Veſpaſiano ſive auctum ſive refectum, non niſi a Pio poſt tantam temporis intercapedinem dedicatum.

DIVVS) Hadriano poſt mortem ideſt jam conſecrato non alius titulus praefigi potuit: eo enim ἀποθεωθέντες imperatores praenomine donabantur. Propter multa ab Hadriano crudeliter facta, *Acta ejus*, inquit Spartianus, *irrita fieri ſenatus volebat: nec appellatus eſset, Divus, niſi Antoninus rogaſset . . . quare, ut ſupra dictum eſt,*

Vt Hadrianus conſecraretur aegre Pius impetravit.

multi putant Antoninum Pium dictum. Xiphilinus in Hadriano: *Parumque abfuit, quin ob eam cauſſam* (caedium ab eo factarum) *ne in Heroum quidem numerum referretur*. Capitolinus de Antonino Pio: *Etiam repugnantibus cunctis, inter Divos eum* (Hadrianum) *retulit*: cum diceret, quemadmodum e Dione apud Xiphilinum cognoſcimus, ſi ejus acta reſcinderentur, etiam adoptionem ſuam irritam fieri, nec ſe fore imperatorem.

HADRIANVS) Praeter ea quae modo afferebam, quo fidem facerem, nec Trajanum, nec alium principem, ſed unice Hadrianum hic eſſe percipiendum: hoc amplius addendum, neminem Hadriano fuiſſe publicorum aedificiorum ſtudioſiorem. Itaque cum imperii nullas non luſtraſſet provincias, ubique ſuae magnificentiae monumenta reliquit. Et quanquam, quantum ad Graeciam attinet, vel unus Pauſanias teſtis eſſe poteſt locupletiſſimus, cujus περιήγησις nuſquam non Hadriani opera nobis exhibet: tamen placet magis e Xiphilino & Spartiano teſtimonia producere. Xiphilinus in Hadriano: *Theatra quoque condebat, & inſtituebat certamina, cum urbes obiret* (36). Iam vero Spartianus in hujus principis vita cap. 13. *Ad orientem profectus per Athenas iter fecit, atque opera, quae apud Athenienſes coeperat, dedicavit*. Ad haec ejuſdem Spartiani caput undeviceſimum in Hadriani operibus ac ſpectaculis exhibendis unice verſatur, quae huc adſcribere non pigebit: *In omnibus paene urbibus & aliquid aedificavit, & ludos edidit. Athenis mille ferarum venationem in ſtadio exhibuit*. Et poſt alia multa de ſpectaculis ejus dicta, ſic pergit: *Cum opera ubique INFINITA feciſſet, nunquam ipſe, niſi in Traiani patris templo nomen ſuum ſcripſit &c.* Taceo plurima Hadriani aedificia, quae Spartianus hoc aut illo loco facta paſſim commemorat: veluti quod *in honorem Plotinae baſilicam apud Nemauſum opere mirabili exſtruxit*. In quem locum Caſaubonus, non alienam a probabilitate eorum ſententiam eſſe ait, qui ſtupendam amphitheatri Nemauſenſis molem, quod paene omni ex parte integrum durat hodieque, uti & alia ibidem admiranda aedificia, Hadrianum habuiſſe auctorem conjiciunt ad memoriam Plotinae commendandam exſtructa: quanquam & Pio tri-

Hadriani opera.

(36) Quo loco Dio, e quo ſua Xiphilinus decerpſit, vocem θέατρα non tantum de theatris, ſed etiam de amphitheatris accepiſſe videtur, quae Dio vix aliter quam θέατρα appellabat; veluti cum lib. XLIII ait: Θέατρον κυνηγετικὸν, ὃ καὶ Ἀμφιθέατρον, ἐκ τοῦ πέριξ πανταχόθεν ἕδρας ἀντὶ σκηνῆς ἔχειν, προσερρήθη. *Theatrum venatorium, quod & Amphitheatrum dictum eſt ex eo, quod ſedes undique in orbem habeat ſine ulla ſcena*. Et quidem Amphitheatri vox, quamvis Graeca, a Graecis, quod ſciam, non uſurpatur, qui θέατρα dicere maluerunt.

Digitized by Google

tribui poſſe affirmat; quem genus Nemauſo traxiſſe Capitolinus affirmat. Sed Nemauſi amphitheatrum ab Hadriano fortaſſe potius, quam a Pio erectum, praeter ceteram principis magnificentiam, vel Campani amphitheatri titulus Nemauſenſes docebit (37).

Offert ſe mihi vero hic illa quaeſtio, quandonam de Campano [Tempus refecti amphitheatri] amphitheatro ſive reficiendo, ſive augendo aut exornando Hadrianum potiſſimum cogitaſſe putemus. Ac nihil ſane veriſimilius dici poſſe videbitur, quam tum, cum in Campaniam ſeceſſit, id opus aggreſſum. *Summotis his* (inquit Spartianus cap. 9.) *a praefectura, quibus debebat imperium, Campaniam petit: ejuſque omnia oppida beneficiis & largitionibus ſublevavit, optimum quemque* (ex Campanis hominibus, ut Caſaubonus exponit) *amicitiis ſuis jungens*. Hadriani ſeceſſum in Campaniam accuratiſſimus Tillemontius ad finem artic. 7. confert ad annum Chriſti CXIX, quo anno Hadrianus Coſ. III. proceſſit, cujus alter imperii annus Auguſto menſe abſolvebatur, ac tertius incipiebat. Quam ceteroqui optimum conjecturam (nam cur alio modo appellem?) ſicuti non aſpernor, ſic nec omnino certam puto. Neque enim ad id nos Spartianus cogit: & cum poſtea ſaepe perpetuis itineribus intermiſſis Romam is princeps rediiſſet, cumque Tillemontio ipſo fatente ab anno CXXVI ad CXXIX Romae manſerit: videndum an non hoc temporis ſpatio & praefectos ſummorit, & in Campaniam ſeceſſerit. Sed nihil neceſſe puto viro doctiſſimo & emunctae naris repugnare: praeſertim cum non ad ſeceſſum Campanienſem, ſed ad extrema Hadriani tempora rejiciendum id opus mihi videatur. Nam ſi per initia ſui principatus noſtrum amphitheatrum ſive ampliaſſet, ſive refeciſſet, cur non idem etiam dedicaſſet? praeſertim cum in provinciis ultro citroque obeundis ſaepiſſime ei in itu ac reditu Capua tranſeundum fuerit. Ad [Ad ultimos Hadriani annos rejiciendum.] ultimos vero ejus imperatoris annos id aedificium ſi referatur, tum demum percommoda ratio reddetur, quare Pius illud potius dedicarit.

AVG.) Quoties conſecrati jam principes illud *Divus* ſibi velu- [Imperatores Divi appellati aaro humanos titulos adſciſcunt.] ti praenomen adſciſcunt, nihil praeterea ex humanis titulis, quantum perſpicere potui, addi ſolet, ac ne Auguſti quidem cognomen. Itaque dubitabam utrum illud AVG. quod in extrema fragmenti ora nec in-

I 2 te-

(17) Nuper cum incidiſſem in Iacobi Graſſeri Antiquitates Nemauſenſes (tomo 2. Theſauri antiquitatum Sallengriani) mirabar quid ei venerit in mentem ad Auguſti tempora Nemauſenſe amphitheatrum referre. Sic enim ejus verba interpretor p. 1068. cum ait: *Nemauſenſe amphitheatrum, cum terra marique ſereniſſima pax eſſet, Fundatori Herculi dedicatum*. Auguſti tempora intellexit: & hominem, credo, ſefellit, quod ſub eo principe Nemauſum eſt deducta colonia.

tegrum(nam ultima littera neſcitur G an C fuerit)legitur,utrum,inquam,AVGERI, aut alio quovis modo ſupplendum potius videretur. Tamen AVG. retinendum putavi: nam & Traianus poſt conſecrationem *Divus Trajanus Parthicus* plerunque dictus invenitur; & (ut taceam de DIVA. MARCIANA. AVG. apud Reineſium III.20.& DIVA. AVGVSTA. FAVSTINA. in nummis) apud Grut. p. 10. n. 6. legitur DIVVS. AVG. PONT. MAX. EX. S. C. REFECIT, etſi quis intelligendus his verbis ſit, haud ſciam, nam, (niſi forte in plures inſcriptiones dividatur, quod Gruterus conjecit) certe de Octavio ibi ſermo eſſe non poteſt. Sed quid iſta minutiora conſector, cum diſerte apud Grut. p. 154. 1. ſit: NERO. CLAVDIVS. DIVI. CLAVD. AVG. GERM. (ſupplendum hic puto F. C.) CAES. AVG. N. &c. & p. 153. 9. idem Divus Claudius cum omnibus titulis legitur in hunc modum: IMP. DIVVS. CLAVDIVS. DRVSI. F. CAES. AVG. GERM. PONT. MAX. &c. De Hadriani etiam ſucceſſore Pio reperi apud Grut. pag. 257. n. 12. M. AVR. VERO. IMP. DIVI. HADR. ANT. AVG. PII. P. P. F. (ideſt *patris patriae filio*) &c. Sed & Alexander Donatus III de urbe Roma 4. inveniri teſtatur DIVVS. CLAVDIVS. AVG. PAT. & DIVVS. TRAIANVS. AVG. PAT. in lapidibusne, an nummis id invenerit neſcio. Inſcriptionem quoque in Baſilica Vaticana ſe vidente detectam profert in hunc modum:

D. TITO. D. VESPASIANI. F. AVGVSTO. IMP. CAESAR. D. NERVAE. F
NERVA. TRAIANVS. GERMANICVS. DACICVS. PONT. MAX
TRIB. POT. COS. P. P. FECIT

Itaque non novum aut inauditum videbitur, quod in inſcriptione noſtra DIVVS. HADRIANVS. AVG. dicatur.

RESTITVIT) Hiſtoriae Auguſtae ſcriptores *Inſtaurare* frequentius, quam *Reſtituere* uſurpant pro eo quod Renovare, aut Reficere dicimus. Veluti de hoc ipſo Hadriano Spartianus cap. 19: *Romae inſtauravit Pantheum, ſepta* &c. Capitolinus inter Antonini Pii opera refert *inſtauratum amphitheatrum*. Lampridius idem amphitheatrum ab Elagabalo *inſtauratum* dixit. Sed in antiquioribus elogiis ante & poſt Hadriani aetatem inſculptis nuſquam *Inſtaurandi* verbum reperi, ſed interdum *Reficere*, plurimum autem *Reſtituere*. Et quamvis *Reſtituere* plus aliquanto in ſpeciem notare videatur, quam *Inſtaurare*: tamen, quantum perſpicio, in vetuſtis titulis *Reſtituere* ſine alio additamento renovationem ſive tuitionem,

Reſtituere quam inſtaurare aedificia caſtigatius dicitur.

nem,

nem, aut ſarta tecta fere notat: nam cum aliquid amplius volebant ſignificare, tum *A ſolo reſtituere*, & interdum *Ab incboato reſtituere* (quod ſemel apud Grut. iterumque apud Reineſium 11, 33. inveni) dicebant, aut *Aedes vetuſtate collapſas reſtituere*, aut ejus modi aliquid. Ceterum *Inſtaurare* eo ſenſu ſequior tantum aetas dixit (nam probi ſcriptores veteres nunquam de aedificiis uſurparunt id verbum (38) & ſcimus biographos illos, quos modo producebam, Diocletiani aut Conſtantini aetate vixiſſe, quorum temporibus in inſcriptionibus etiam id verbum occurrit. Ap. Grut. p. 156. n. 7. de Diocletiano, Maximiano, Conſtantio, & Maximiano dicitur: MVRVM. VITVDVRENSEM. A. SOLO. INSTAVRARVNT. Et p. 180. n. 5. THERMAS . . . INSTAVRAVERVNT. RVSTICO. V . . . Poſterioris etiam aetatis eſt inſcriptio apud Reineſium cl. 11, n. 31. ubi legitur INSTAVRATORI. MOENIVM. NOSTRORVM. Itaque nos quoque *Reſtituendi* potiſſimum verbum ſelegimus, quod hic poneremus.

Et quidem non novis tantum exſtruendis aedificiis, ſed & veteribus renovandis deditiſſimus fuit Hadrianus, de quo Spartianus cap. 19. *Romae inſtauravit Pantheum, ſepta, baſilicam Neptuni, ſacras aedes plurimas, forum Auguſti, lavacrum Agrippae: eaque omnia propriis & veteribus nominibus conſecravit*. Quae verba non parum nobis lucis affulgent; nam ſi INSTAVRATAS tantum aedes ſacras, & cetera, quae biographus recenſet, Hadrianus iterum conſe-

(38) *Inſtaurare ludos, bellum, funus, ſcelus*, & ſimilia veteres dixerunt: ſed de aedificiis nunquam, quod legerim, uſurparunt, ut miror hoc viros doctiſſimos non notaſſe.

Nec eo inficias, quin fieri poſſit, ut aliquis veterum *Inſtaurare aedes* aut talia forte dixerit: ſed donec ea locutio apud probos ſcriptores occurrat, non omnino tutam interim habeo. Statius ne tibi imponat, qui Theb. V. 9. *Inſtaurare vias* dixit, nam eodem ſenſu accepit, quo idem *Inſtaurare iter* 11 Theb. uſurpavit. Plinius tantum xxxi, 2. dixit: *In qua* (villa Cicero) *& monumentum ſibi inſtauraverat*. Sed ibi Inſtaurare, non eſt renovare, ſed exſtruere, uti jam pridem Budaeo & Roberto Stephano in theſ. linguae latinae annotatum fuit: nam & xi, 23. bombycas *adverſum hiemem tunicas ſibi inſtaurare* (ideſt exſtruere) *denſas* dixerat. Ac de eo *monumento* Plinius loquitur, quod Cicero xii ad Att. 18, 19, & 36. non *ſepulcrum* ſed *Fanum* appellari malebat, ut quelemcunque aſſequeretur, inquit, ἀποθέωσιν: quod miror tot Plinii explanatores fugiſſe: id quod idcirco ſedulo Plinius annotavit, quia, quantum ex illis epiſtolis conſtat, dubius animi fuit Tullius, in villane an in ſuburbano conderet. Tandem ergo in Puteolano exſtruxit. Sed tamen bene eſt, quod Harduinus e veteribus optimis libris *monumenta* pro *monumentum* in textu repoſuit: non enim aliquod genus fabricae, ſed ea *monumenta* intelligi conjicio, de quibus ipſe Cicero xii ad At. 18. de *Fano illo* loquens ait: *Ego, quantum his temporibus tam eruditis fieri poterit, profecto illam conſecrabo omni genere monimentorum ab omnium ingeniis ſcriptorum & Graecorum & Latinorum &c.* Ita ſe Cicero Pliniuſque alterum alter illuſtrant: nam & *Fani* locus ex Plinio innoteſcit, & quid *monumenta* apud Plinium ſint Cicero adducet: & cur *Academia* dicta hinc quoque patet, quod omne genus *monumenta*, hoc eſt volumina ibidem ſibi Marcus *inſtauraverat*, ideſt deſcribenda curaverat; quam vim eſſe puto Plinianae locutionis. Ergo *inſtaurare* Plinio non eſt exſtruere, ſed redintegrare, tum ubi de libris, tum etiam ubi de bombycibus loquitur, nuſquam vero de aedificiis.

Digitized by Google

ſecrandas ſibi exiſtimavit, nulli mirum videbitur, ſi Antoninus amphitheatrum a patre dumtaxat renovatum atque exornatum dedicarit: praeſertim cum non ambitione ſuum inſcribendi nomen adductus illa a Spartiano memorata dedicaſſet pater: nam *propriis & veteribus nominibus conſecravit*. Erat ergo in more poſitum, ut quidquid operum publicorum renovaretur, atque expoliretur, illud repetita prius dedicatione ita demum ad uſum traduceretur. Cujus rei exempla quaedam referri a Gutherio in III de veteri jure pont. cap. II, aut 12. memini.

Refecta opera nihilominus dedicabantur.

Nec defuere qui mihi hoc objicerent, cum amphitheatrum ad Campanae coloniae tempora referri a me ſcirent, ecquid tam brevi temporis intervallo reſtitutione aut refectione opus fuiſſet. Quibus hoc primum reſpondeo, Hadrianum, uti modo e Spartiano didicimus, Pantheon, forum Auguſti, lavacrum Agrippae per Auguſti aetatem exſtructa *inſtauraſſe*. Ad haec in hac ipſa re amphitheatrali, Flavium amphitheatrum imperator Pius *inſtauravit* teſte Capitolino: *Opera*, inquit, *ejus Romae haec exſtant: templum Hadriani, Graecoſtaſium poſt incendium reſtitutum, inſtauratum amphitheatrum*. Sed & Lampridius *Amphitheatrum ab eo* (Elagabalo) *inſtauratum poſt exuſtionem, prodit*. Demum & ſub Gordianis ſenatus illud reſtituiſſe videtur, teſte Capitolino: *Quid enim*, inquit, *opus eſt de reſtitutione templorum, de thermis Titianis, de aedificatione amphitheatri agere?* Tribus his locis modo recitatis non aliud amphitheatrum intelligi oportet, quam Flavium, nec aliud intellexit Lipſius de amphith. cap. 6. Quare ſi Romanum amphitheatrum intra tam breve ſpatium tam ſaepe reficiendum fuit: miramur, ſi ab Hadriano Campanum reſtitutum dicamus? Praeſertim cum vel tectorii tantum iteratam inductionem reſtitutionis aut inſtaurationis nomine illi ut, opinor, donarint: nunc vero & columnas & alia ornamenta id genus addidit Hadrianus, ut jure reſtituiſſe dicatur.

Demum ita prorſus hujus tertiae lineae finem fuiſſe ſupplendum, altera inſcriptio per eadem haec tempora detecta fidem faciet, quae amphitheatri apodyterium reſtitutum fuiſſe docet in hunc modum:

SATELLIA. M. F. ANVS
APODYTERIVM. AD. NOVITATEM. R... eſtituit
EPISTYLIS. CETERISQVE. MARMORIBVS. O... rnavit.

quam inſcriptionem, poſtquam hunc titulum expedivero, ſeorſum expendam.

IMAGINES) Aut tale ejuſmodi. Nam cum in ceteris, quae ſup-

ſupplevi, non defugiam auctoritatem, huic tamen voculae auctor non audeo ſive fundus accedere. Multa ſuccurrebant, quae veriſimilius ponerem, uti paullo poſt dicam: Sed neſcio quomodo ſimulacra demum malui ponere: ſelegique ex induſtria vocem IMAGINES, tanquam latius patentem, quam SIGNA aut STATVAS. Nam ſive corpus integrum exhibuerint, ſive tantum oris ſimulacrum humerorum tenus (quales effigies hodieque in ſummis imi ordinis fornicibus exterioris ambitus duae reſtant) ſive demum umbilicatae, quas προτομὰς appellant, (cujusmodi in ſuperioribus fornicibus ejuſdem exterioris ambitus fuiſſe, duae, quae Capuae in praetorio parieti carceris affixae viſuntur, fidem faciunt) omnes recte dicentur IMAGINES. Neque illud abhorret a vero, ſupra podii columellas complures etiam hujuſmodi imagines fuiſſe diſpoſitas. Hadriani columnae cui uſui.

ET. COLVMNAS) Vbi & in quem uſum columnas Hadrianus poſuerit haud facile dixerim. Fieri poteſt ut eae columnae intelligantur, quae exterioris ambitus paraſtatis conjunctae adjacebant. Itaque initio ſuppleveram PARASTATAS. ET. COLVMNAS: quae duo ſicut in aedificiis copulabantur, ſic & apud auctores conjuncta legas. Vitruvius v, 1. *In columna aut paraſtata horae deſcribuntur*. Plinius XXXIII, 3. *Sed & illius aureae camerae & argenteae trabes narrantur, & columnae & paraſtatae*. Quae ſupplendi ratio ſi cui placeat, in extremo lineae non CVRAVIT, ſed IMPERAVIT (quod tamen verbum alienum videtur ab Hadriani temporibus, & ſemel tantum inter titulos operum publicorum reperi apud Gruterum p. 158. 9. in inſcriptione Gallieno poſita) aut aliud quidpiam συγγράμματι ad exaequanda ſpatia poni oportebit. Sed ut mittam, quod alii *Paraſtatica*, dici malunt, (39) quam vocem utpote longiorem linea non admitteret: vix videtur credibile Hadrianum totum exteriorem ambitum addidiſſe, ſine quo amphitheatri forma conſiſtere non potuerat. Niſi vero ſinex- An cum paraſtaticis conjunctae?

(39) In inſcriptione apud Reineſium cl. 1. n. 105. legitur PARASTATICAS. CVM. SVIS. ORNAMENTIS &c. In *Gloſſario notarum veterum* Tironi tributarum, quod ſaeculi quinti conjicit eſſe Reineſius in comment. ad eam inſcriptionem, legitur *Paraſtratica*, pro quo reponit Reineſius *Paraſtatica*. Sed & in Plinii loco, quem recitavimus, Budaeus mavult *Paraſtaticae*. H. Stephanus in theſ. nullum Graecum ſcriptorem producit, qui vocem Παραςάτης pro pilis illis quadratis, quae columnis adſtant, uſurparit, ſed tantum Vitruvium lib. v, cap. 1. apud quem tamen, uti notat Facciolatus in voce *Paraſtata*, alii *Paraſtatica* legendum putant. Itaut plena, ut arbitror, locutio ſit *Pila Paraſtatica*, aut Παραςατικὴ ςήλη; quia columnis aſtant, prominentibus ipſis columnis partibus duabus, aut, ſecundum alios, tantum ſui medietate. In noſtri tamen amphitheatri exteriore ambitu (ut obiter notem) columnae duabus fere partibus prominent, ita tamen ut columnae pedatura, dimidiatam ellipſim exhibeat; uti me modo admonebat vir eruditus, idemque pictor egregius & αὐτοδίδακτος Sanctulus Cyrillus Nicolai Cyrilli philoſophi praeſtantiſſimi longeque celeberrimi fratris filius, cum nuper noſtri amphitheatri reliquias delineaſſet.

gamus ab antiquis Campanae coloniae temporibus fuiſſe apud nos amphitheatrum, ſed totum lateritium; quod poſtea Hadrianus non refecerit tantum, ſed & marmoreum exteriore ſui parte effecerit: quam conjecturam non parum altera juvaret inſcriptio, quam modo memoravi, qua dicitur quaedam SATELLIA. APODYTERIVM. AD. NOVITATEM. Reſtituiſſe. EPISTYLIS. CETERISQVE. MARMORIBVS. Ornaſſe. Sed tamen in noſtro amphitheatro non exterior tantum orbis, ſed & interiores ſive mediani maximam partem e ſolido marmore ſurgunt: ut non poſſis marmora ab Hadriano addita comminiſci, quin totum amphitheatrum ab inchoato illum reſtituiſſe ſtatuas. Itaque hic mihi nox.

An ad propylaei apparatum? Sed & de propylaeo aliquo per hunc principem adjecto ſuſpicio inceſſerat. Nam cum ſuperiore anno ad meridianam amphitheatri portam, ideſt eodem loci, quo titulus de quo commentamur, eſt repertus, duae non mediocri mole columnae eſſent detectae: coepi cogitare an non quas inſcriptio COLVMNAS. memorat, in propylaei alicujus uſum ceſſiſſent, quod Hadrianus fecerit, & an non ſuppleri poſſet PROPYLAEVM. ET. COLVMNAS. &c. Verum cum Flavium amphitheatrum, quod in nummo Veſpaſiani cernitur, ſine inſigni ac notabili aliquo propylaeo eſſe videatur (& apparere utique in nummo deberet, eo quod amphitheatrum eo poſitu ſcalptum ibi ſit, ut porta videnti objaceat) hanc quoque conjecturam ſum aſpernatus.

An ſunt podii columellae? Demum illa etiam cogitatio ſubiit, utrumne ſupplerem PODIVM. ET. COLVMNAS. quae duo in Vitruvio quoque conjunctim leguntur, qui lib. V, cap. 7. de theatri podio ſic habet: *Podii altitudo, ab libramento pulpiti cum corona & lyſi duodecima orcheſtrae diametri. Supra PODIVM COLVMNAE cum capitulis & ſpiris altae quarta parte ejuſdem diametri.* Et quanquam eum ſupplendi modum a vero propius abeſſe putarem: tamen malui IMAGINES ponere, tanquam vocem hominum reprehenſioni minus expoſitam: praeſertim quod ne ſic quidem a podio diſcedimus, cum & COLVMNAS podii (quas & columellas dixerunt) interpretari ſit pronum, & IMAGINES ibidem diſpoſitas. Vnam iſtarum imaginum Spartianus in Severo memorat: *Victoria*, inquit, *vento icta de podio ſtans decidit.*

ADDI. CVRAVIT) Curandi verbum a principis majeſtate ne alienum puta: nam nihil eo frequentius in imperatorum titulis operum publicorum occurrit.

CAP.

CAPVT TERTIVM

In poſtremas duas elogii lineas.

IMP. CAES. T. AELIVS. HADRIANVS. ANTONINVS. AVG. PIVS. DEDICAVIT) Ita prorſus, nec aliter poſtremos hos verſus reſtitue. Vox enim PIVS quae ultimo fragmenti verſu legitur, facit, ut non HADRIANVS pater, qui *Pius* nunquam eſt appellatus, ſed filius ſit intelligendus, qui praeter paterna nomina, quae poſt adoptionem aſſumſit, inſcribitur praeterea ANTONINVS. AVG. PIVS, quemadmodum ex omnibus ejus inſcriptionibus conſtat.

ANTONINVS) Ante adoptionem T. Aurelius Fulvius (an Fulvus?) Boionius Antoninus dicebatur, quorum nominum poſtremum tantum poſt adoptionem retinuit: nam illa *T. Aelius Hadrianus* ab adoptante accepit.

Poſtquam Hadrianus, teſte Spartiano cap. 22. *quatuor conſulares per Italiam judices conſtituit*: unus ex iis conſularibus aliquando Antoninus fuit, uti Capitolinus in hujus vita prodidit. Sed quam potiſſimum Italiae partem ſibi creditam Antoninus habuerit, pulchre Salmaſius ex duobus inter ſeſe collatis Capitolini locis colligit. Nam primum de Antonino nondum principe cap. 2. ait: *Hic in omni vita privata in agris frequentiſſime vixit: ſed clarus in omnibus locis fuit. Ab Hadriano inter quatuor conſulares, quibus Italia committebatur, electus eſt ad eam partem Italiae regendam, in qua plurimum poſſidebat, ut Hadrianus viri talis & honori conſuleret & quieti*. Capite vero ſeptimo de eodem Antonino principatum jam adepto haec habet: *Nec ullas expeditiones obiit, niſi quod ad agros ſuos profectus eſt ad Campaniam; dicens gravem eſſe provincialibus comitatum principis etiam nimis parci*. Ex quibus duobus locis invicem comparatis luculenter colligitur Antoninum Campaniae noſtrae conſularem quondam ab Hadriano fuiſſe impoſitum: propterea quod in eam Italiae partem regendam miſſum Capitolinus ait, ubi plurimum agrorum poſſidebat: agros autem in Campania Antoninum habuiſſe idem auctor affirmat.

Antoninus olim Campaniae conſularis.

PIVS) Primus imperatorum Antoninus hanc per honorificam appellationem ſuo merito eſt conſecutus, quam poſtea Commodus, tum & aliae generis humani peſtes affectarunt. Cujus in Antonino appellationis alias alii cauſſas tradidere: ac fere omnes complexus eſt Capitolinus cap. 2. *Pius*, inquit, *cognominatus eſt a ſenatu, vel quod ſocerum feſſa jam aetate manu praeſente ſenatu levaverit*:

Diverſae cognomenti Pii cauſſae.

(quod quidem non magnae pietatis eſt argumentum , cum impius ſit magis qui iſta non faciat , quam pius qui debitum reddat) *vel quod eos , quos Hadrianus per malam valetudinem occidi juſſerat , reſervavit : vel quod Hadriano contra omnium ſtudia poſt mortem infinitos atque immenſos honores decrevit : vel quod cum ſe Hadrianus interimere vellet , ingenti cuſtodia & diligentia fecit , ne id poſſet admittere : vel quod vere natura clementiſſimus , & nihil temporibus ſuis aſperum fecit* . Prope eadem apud Spartianum in Hadriano reperies: *Antoninus quidem* , ait cap. 24. *Pius idcirco appellatus dicitur, quod ſocerum feſſum aetate manu ſublevarit : quamvis alii cognomentum hoc ei dicant inditum , quod multos ſenatores Hadriano jam saevienti eripuiſſet: alii, quod ipſi Hadriano magnos honores poſt mortem detuliſſet* . Qui iſti magni honores fuerint idem Spartianus in fine ejus vitae declarat, ac primum conſecratio , quam contra nitente ſenatu impetravit, tum quod *templum*, inquit, *denique ei pro ſepulcro apud Puteolos conſtituit* , *& quinquennale certamen* (quod εὐσέβεια, ideſt *Pialia* vocat Artemidorus 1,28. & inſcriptio apud Grut. p. 314. n. 1. EYCEBEIA. EN. ΠΟΤΙΟΛΟΙC , & p. 254. 4. appellatur Antoninus conſtitutor SACRI. CERTAMINIS. SELASTICI. ideſt εἰσελαστικοῦ , de quo conſule Caſaubonum) *& flamines & ſodales* (HADRIANALES ſaepe in inſcriptionibus memoratos) *& multa alia quae ad honorem quaſi numinis pertinerent* . *Quare , ut ſupra dictum eſt , multi putant ob haec Antoninum Pium dictum* . Sed Dio apud Xiphilinum eam tantum hujus appellationis cauſſam affert. *Quod initio principatus ſui multis reis factis , poſtulatiſque nonnullis nominatim ad ſupplicium , neminem punivit : non enim , inquit, ab his me rebus principatus exordium facere oportet.*

Quorſum haec , inquies , tam multa de Pii appellatione huc comportata , quae hiſtoriae Auguſtae ſcriptoribus fuiſſent potius relinquenda ? Nimirum quia prorſus alia ejus nominis ratio mihi venerat in mentem , quam modo ex inſcriptione 23. claſſis tertiae apud Reineſium didiceram , quae ſic habet:

S. P. Q. R
IMP. CAESARI
T. AELIO. HADRIANO
ANTONINO. AVG. PIO. P. P
PONTIF. MAX. TRIB. POT. VI. COS. IIII
OPTIMO. MAXIMOQ. PRINCIPI
ET. CVM. SVMMA. BENIGNITATE

IVSTIS-

IVSTISSIMO OB. INSIGNEM. ERGA. CAERIMONIAS. PVBLICAS. CVRAM. AC RELIGIONEM

In eam inſcriptionem miror nihil a Reineſio notatum: cum tamen ex ea demum intelligamus cur Antoninus Numae comparatus fuerit, nimirum OB. INSIGNEM. ERGA. CAERIMONIAS. PVBLICAS. CVRAM. AC. RELIGIONEM. Et eandem rationem, cur Antoninus cum Numa conferretur, attulit Capitolinus in fine ejus vitae, quam de hoc principe contexuit, in hunc modum: *Qui rite* (ſed legendum *recte* ex Palatino codice) *comparatur Numae, cujus felicitatem PIETATEMQVE & ſecuritatem CAEREMONIASQVE ſemper obtinuit*. Nam ceteros, qui eandem comparationem innuunt, nihil neceſſe habeo huc afferre (40). Verum illud potius tum ex inſcriptione, tum recitatis Capitolini verbis conjiciebam ob eandem cauſſam, ob quam cum Numa viſus eſt conferendus, fuiſſe etiam PIVM appellatum. *Pium*, inquit Nonius, *dicitur religioſum*. Ob inſignem caerimoniarum curam cum Numa collatus Antoninus:

Ac mihi ſane videbatur haec opinio ſingularis: ſed ecce nihil eſt quod Spanhemii diligentiam effugerit, qui in diſs. de praeſt. & uſu num. primae editionis Romanae (nam aliam non habeo) p. 263. inter hujus tituli cauſſas, quas profert in medium, hanc etiam ab ejus religione petitam non omiſit, Pauſaniae auctoritate fretus, cujus verba proderit huc adſcribere ex Arcadicis cap. 43. *Hunc*, inquit, (Antoninum) *Romani Pium cognomine appellarunt, propterea quod unus omnium religionum ſtudioſiſſimus fuerit*. Graece eſt: Διότι ἐς τὸ θεῖον τιμῇ μάλιστα ἐφαίνετο χρώμενος. Ac mihi quidem (quando nullum de his judicium fert ille acerrimus aeſtimator Tillemontius art. 4.) ſi detur optio, quam potiſſimum ex ejus appellationis cauſſis probarem, in Pauſaniae procul dubio ſententiam concederem: quippe qui coaevus Antonini fuit (nam Dio quidem haud paullo poſt, Spartianus vero & Capitolinus prope ducentis poſt Antoninum annis vixerunt) & Romae verſatus iſta ignorare non potuit. Accedit quod Spartianus & Capitolinus Imo & Pius ob eandem cauſſam Pauſania recte dictus. Cujus ſententia potior.

 nihil

(40) Idem Capitolinus cap. 2. *Qui meritis Numae Pompilio ex bonorum ſententia comparatur.* Eutropius iiſdem prope verbis: *Et qui merito Numae Pompilio conferatur*. Sex. Aur. Victor, cum Antoninum *ſine exemplo* vixiſſe dixiſſet, *quamvis*, inquit, *eum Numae contulerit aetas ſua*. Incertus auctor apud Suidam: *Ob ſimilem regni adminiſtrationem digniſſimus eſt habitus, qui Numae conferretur, ſicut Traianus Romulo viſus eſt exaequandus.*

nihil de ea re affirmate dixerunt, niſi quod diverſas de ea re hominum opiniones tradiderunt: contra vero Pauſanias ita affirmate loquitur, nullum ut ambigendi locum relinquat. Quibus hoc etiam accedit, quod cum proxime Pauſanias humaniſſimam quandam clementiſſimamque Antonini legem retuliſſet: nihil facilius ei fuiſſet, quam ob tantam clementiae laudem, quam collegerat, Pii nomen conſecutum ſubjungere: tamen ob religionum curam id ei nomen impoſitum ſtatim ſubjecit; prorſus ut appareat quas ejus appellationis cauſſas poſteriores biographi prodiderunt, eas Antoniniano ſaeculo fuiſſe penitus inauditas. Demum tum de Antonini *inſigni caeremoniarum cura* inſcriptio, quam ſupra poſui, fidem facit tum vero ob eam PIETATEM Numae fuiſſe comparatum Capitolini modo recitata verba ſatis addocent: ac praeterea habeo Antonini mediocris moduli nummum, cujus averſa parte Inſtrumenta pontificalia, qualia poſtea in Aurelii Caeſaris, aut Maximi Caeſaris numiſmatis inſculpta viſuntur, quae ſine controverſia ad Antonini Pietatem referuntur. Nam quamvis in hoc Antonini nummo nihil de PIETATE inſcribitur, ſed tantum TRIB. POT. COS. III. aliorum tamen ad eam imitationem poſtea cuſorum ea eſt omnium epigraphe PIETAS. AVG.

Primo ſtatim imperii anno eam appellationem eſt conſecutus.

Illud fortaſſe incommodat, quod Antoninus quidem vel primo ipſo principatus anno PIVS inſcribitur: inſcriptio vero, quam e Reineſio deſcripſimus, ad ſextum ejuſdem principis annum pertinet (ad quem etiam annum nummum modo deſcriptum, etſi tribunitiae poteſtatis numerali nota deſtitutum, Reineſiani epigrammatis indicio, non incommode revocarim) ex quo intelligatur caeremoniarum curam ab Antonino ſuſceptam nihil habuiſſe cum PII appellatione commune. Sed reſponderi poteſt, cum Antoninus per omnem aetatem religionis ſpecimina praeſetuliſſet, tum vero ſtatim ut reip. gubernaculis adſedit, nihil antiquius habuiſſe, quam ut in religionibus, qua parte negligebantur, reſtituendis ſui principatus primordia commendaret: atque ob eam cauſſam primo ſtatim anno eam appellationem eſſe nactum: quam cum poſtea egregiis in ea re facinoribus praeclare tueretur, hinc & inſcriptionem ei poſtea poſitam, nummoſque eadem ſignificatione praeterea ſignatos. Quanquam quod primo ſui regni anno PIVM inſcribi in nummis Antoninum Tillemontius art. 4. ex Spanhemio affirmat, tametſi tantorum ingeniorum vel auctoritas ipſa me frangit, tamen videndum an ob tribunitiae poteſtatis numeralem notam omiſſam ad primum Antonini annum eos nummos Spanhemius revocarit: quae ra-

ratio (niſi forte & COS. ſine numerali nota legatur) nihil valet, uti vel ex eo numiſmate, quod modo deſcripſi, perſpici poteſt, in quo & tribunitia poteſtas ſine nota numerali ponitur, & tamen legitur COS. III. Sed cum Spanhemii ſpiſſius illud volumen ad manus non habeam, tacere praeſtat, quam temere aliquid affirmare: & nihil unquam habui antiquius, quam in viri tantopere in hiſce rebus ſubacti judicio conquieſcere. Quamvis autem inter Antonini nummos quos Angelonus affert, primum hanc praeſeferre epigraphen viderim: IMP. T. AELIVS. CAESAR. ANTONINVS. & in averſa parte: TRIB. POT. COS. ex quo appareat non ipſo ſtatim ſui principatus initio eam appellationem nactum fuiſſe: tamen cum nec ibi Antoninus capite laureato exhibeatur, nec AVG. inſcribatur (quam appellationem una cum Pii cognomento eodem tempore Antonino oblatam innuit Capitolinus) magis eſt ut is nummus ad extrema Hadriani tempora referatur, quando tribunitia poteſtas Antonino primum communicata fuit.

DEDICAVIT) Ex hoc quod amphitheatrum ab Hadriano reſtitutum Antoninus dedicavit, duo maxime conſequimur, & ſub extrema Hadriani tempora fuiſſe ſive refectum ſive exornatum, & ſub Antonini initia dedicatum fuiſſe. Nam cum dedicare, ut paullo poſt ex Feſto tradam, idem ſit quod *uſui dicare*: haud puto magnum temporis intervallum inter Hadriani opus & Antonini dedicationem interceſſiſſe. Fortaſſe etiam cum Hadrianus id, quod circa hanc molem aggreſſus erat, morte praeventus non perfeciſſet, illud quodcunque fuit Antoninus & ad umbilicum perduxit, & inſuper dedicavit. Ac multa ſane, quae affecta reliquerat Hadrianus, filius perfecit, teſtante Capitolino cap. 4. *Ad opera*, inquit, *Hadriani plurimum contulit*: id quod & ex Puteolano celebri marmore percipio ap. Grut. p. 163. n. 9. ubi legitur: IMP. CAESAR... T. AELIVS. HADRIANVS. ANTONINVS. AVG. PIVS. PONT. MAX. TRIB. POT. II. . . . OPVS. PILARVM. VI. MARIS. CONLAPSVM. A. DIVO. PATRE. SVO. PROMISSVM. RESTITVIT. Et Mediolani ap. Grut. p. 177. n. 4. eſt illa celeberrima inſcriptio eodem Antonini anno poſita, qua dicitur: AQVAEDVCTVM. IN. NOVIS. ATHENIS. (Mediolanum ſic per ea tempora vocatum, quod ſtudiorum teſte Plinio IV, epiſt. 13. ſedes eſſet, viri docti cenſuerunt: contra Tillemontius in Hadriano not. 21. de *Novis* in Delo *Athenis* indicio Gruterianae inſcriptionis p. 405. intelligit) COEPTVM. A. DIVO. HADRIANO. PATRE. SVO. CONSVMMAVIT. DEDICAVITQVE. Idem fortaſſe noſtro amphi-

Quando refectum, & quando dedicatum amphitheatrum.

phitheatro evenerit ; cujus refectionem ſive exornationem a patre inceptam Antoninus ad exitum perduxerit , ipſumque demum dedicarit, idque ſub initia principatus : nam & opus pilarum TRIB. POT. II. reſtituit.

In ſeceſſu Campanienſi dedicatio peracta.

Vt ut eſt : ad illud maxime tempus Campani amphitheatri dedicatio pertinet , cum Antoninus ad agros ſuos in Campaniam ſeceſſit . *Nec ullas* , ait Capitolinus cap. 7. *expeditiones obiit , niſi quod ad agros ſuos profectus eſt ad Campaniam , dicens gravem eſſe provincialibus comitatum principis etiam nimis parci.*

Opera omnia dedicabantur.

Nihil vero eſt quod de amphitheatri dedicatione mireris : nam non templa ſolum, ſed & opera publica cujuſcunque generis , nunquam non dedicabantur , ut paſſim ex inſcriptionibus theatrorum, pontium ceterorumque aedificiorum conſtat . Ac ne ab amphitheatris diſcedam , exſtat haec apud Holſtenium in notis ad Cluverium inſcriptio:

M. SILIO. EPAPHRODITO. PATRONO
SEVIRVM. AVG.
MAGISTRO. IVVENVM. ITERVM. IVVENES
LVCOFERO
NENSES. PATRONO. OB. MERITA
QVOD. AMPHITHEATRVM
COL. IVL. FELICI. LVCOFER. S. P. F
DEDICAVITQVE. L. D. D. D

Et vide interim quid inter Capuam Lucumque Feroniae dignationis intereſſet : quod hujus amphitheatrum obſcurus homo, ac libertinae , quantum ex Graeco cognomine conjicio , originis fecit dedicavitque (idemque de ceteris oppidis intelligi poteſt , quorum vix aliquod fuit , quod non parvum aliquod amphitheatrum haberet) cum interim Campanum ab Hadriano reſtitutum exornatumque, ab Antonino dedicatum fuerit . Olim & Capitolium Capuae Tiberius dedicarat , teſte Suetonio in ejus vita cap. 40. *Peragrata* , inquit , *Campania , cum Capuae Capitolium , Nolae templum Auguſti, quam cauſſam profectionis praetenderat , dedicaſſet , Capreas ſe contulit* (41) .

Ea

(41) Turbat nonnihil Tacitus IV annal. 57. qui non Capitolium , ſed Iovi templum a Tiberio tunc temporis Capuae dedicatum narrat : *Tandem* , inquit , *Caeſar in Campaniam ſpecie dedicandi templum apud Capuam Iovi , apud Nolam Auguſto , ſed certus procul urbe degere* . Sed commodum ex eo diſcimus , ſicut omnia in coloniis principem urbem imitabantur , ſic etiam in Campano Capitolio Iovis Tonantis aedem exſtitiſſe.

Digitized by Google

Ea dedicatione ſumtuoſiſſimos ludos ab imperatore apparatos fuiſſe, tum gladiatorios, tum etiam & venationem, quae duo maxime in amphitheatris ſpectabantur, ex iis quae deinceps de dedicatione dicentur, prorſus neceſſe eſt: & erat Pius in eam voluptatem ſatis effuſus. Quis ſcit an non in hac amphitheatri dedicatione prope eadem ediderit munera, de quibus Capitolinus in Antonino cap. 10? ibi haec ait: *Edita munera* (42), *in quibus elephantos & corocottas & ſtrepſicerotas, crocodilos etiam atque hippopotamos, & omnia ex toto orbe terrarum cum tigridibus exhibuit. Centum etiam leones una miſſione edidit.* Ludi in dedicatione exhibiti.

Atque hic me admonet locus, ut de dedicatione, ejuſque notione ac ritu, quae didici, paucis complectar: praeſertim quod nemo hactenus eam tractationem ſuſceperit praeter Gutherium, qui in III de vet. jur. pont. 11, & 12. non pauca de ea re dicere occupavit; quae hic omitti ſatius erit, quam actum agi. Quare ſi quis Gutherii duo illa capita cum hac diatriba conjungere volet, juſtam univerſae rei cognitionem facile aſſequetur.

DIATRIBA

De Dedicationibus.

I. *Vera dedicationis notio traditur.*

Dedicare nihil aliud eſſe, quam conſecrare, plerique omnes perſuaſiſſimum habent, & ſolent Latini lexicographi id verbum hoc alio reddere καθιερόω. Et quanquam non inficior ſaepiſſime ei verbo conſecrationis, tanquam rei cum dedicatione plerunque conjunctae, notionem ineſſe: imo quanquam non ignoro Graecos rei Romanae ſcriptores, cum de templorum, theatrorum, balnearum, gymnaſiorum & ſimilium dedicatione narrant, non alio fere verbo quam ἱερόω aut καθιερόω latinum *dedico* reddidiſſe; plurimum tamen differunt: nam & conſecratio (illa quidem certe, quae in deteſtationem fiebat) ſine dedicatione eſſe poteſt, & haec viciſſim ſine conſecratio- Inter conſecrationem dedicationemque diſcrimina.

(42) Aureo illo latinitatis ſaeculo munera de gladiatoribus dicebantur, venatio de beſtiis: ſed utrunque poſterior aetas munus appellavit. Apuleius IV Miles. *Praeter*, inquit, *ceteram ſpecioſam muneris ſupellectilem, totis utrinque patrimonii viribus immanis urſae comparabat numerum copioſum.* Auguſtinus lib. I contra Acad. *Si te edentem munera urſorum.* Proſper Aquitanicus libro de promiſſionibus: *In munere habet Danielem ſanctum leones non ferro, ſed orationibus vincentem.*

tioue. Locus poterat interdum ſacer eſſe, in quo nihil erat ali- cni Deo dicatum, neque ara, neque ſignum, neque aliud quidpiam: veluti cum Scipio de conſilli ſententia Carthaginem conſecravit, nulli ut liceret inibi aedificare, ſive cum aedes aut quaecunque bona civis, quem pro hoſte haberi vellent, alicui Deo ſenatus populi- que R. conſenſu, pontificumque collegio approbante conſecrarent: id quod Hebraei חרם *hherem*, Graeci vero *ἀνάθεμα* dixerunt. Quare hinc eſt quod C. Flavius Cn. F. uti auctor eſt Livius IX, 46, *Aedem Concordiae in area Vulcani ſumma invidia nobilium dedica- vit*. In area illa Vnicano ſacra neque ſignum neque ara neque tempium Vulcani erat, alioqui nunqnam ibi C. Flavius aedem Concordiae dedicaſſet: erat tantum חרם ſive *ἀνάθεμα*. Con- tra vero & dedicatio, illa proprie dicta, ſine conſecratione ſaepenumero intelligebatur, veluti cum quis aedes ſuas recens ex- ſtructas dedicaret, cum Cicero *praedia in cenſum dedicare* dixit, & ſimilia ſane innumerabilia, in quibus *dedicare* quid ſibi velit, ſtatim copioſiſſime tradetur. Quanquam ergo ſaepiſſime conſecra- tio cum dedicatione conjungebatur, uti cum Clodius Ciceronis do- mum, tanquam improbi civis, a ſe conſecratam Libertati inſuper dedicavit: imo & templa conſecrabantur eadem caeremoniis, & ſi- mul dedicabantur: tamen multum inter utrunque intererat, unde Cicero pro domo n. 48. *An*, inquit, *conſecratio nullum habet jus, dedicatio eſt religioſa? &c.* Et poterat certe unum ſine altero conſiſtere: nam, ut ſtatim docebo, dedicatio latius, quam conſecratio patuit. Quin imo in templis ipſis, quae & conſecrata & dedicata ea- dem dicebantur: tamen aliud in iis conſecrationem aliud dedicatio- nem fuiſſe, infra demonſtrabitur. Et delubri quidem, aut ejuſmodi rerum conſecratio quid ſibi velit, jam omnes perſpiciunt: dedi- cationi vero quae ſubjecta ſit notio porro exſequamur.

Ac nihil verius ea dedicationis definitione, quam obiter & aliud agens adhibuit Alexander Donatus in III de urbe Roma

Quid dedicatio?

cap. 7. ibi *Dedicare* hoc eſſe ait, *primo fabricae uſu publice aliquid ſplendidum ac magnificum exhibere ex iis, quorum gratia perfecta eſt*, uti in theatro dramata, gladiatores venationeſque in amphitheatro, & cetera in eundem modum. Veriſsima definitio, quam ita demum potes etiam ad alia praeter fabricas transferre, ſi

Vera dedicationis notio

dixeris *dedicare* idem eſſe quod uſui dicare ſeu addicere: quod pro- fecto Graeci *ἐγκαινίζειν*, & ſequior latinitas *encaeniare* dixit, quo verbo hodieque in hoc Regno utimur, quoties novum aliquod veſti- mentum induimus, aut quidvis novi in uſum convertimus. Ac prae-

ſtat

ſtat Auguſtinum ipſum de ea re loquentem audire in Joannem: *Quandocunque*, inquit, *novum aliquod fuerit dedicatum, encaenia vocantur. Iam & uſus habet hoc verbum: ſi quis nova tunica induatur, encaeniare dicitur &c.* (43).

Verum ne ſine via ac methodo vagetur oratio: hanc, quam poſui dedicationis notionem primum ex principum linguarum conſenſu, tum & ex Latinis ſcriptoribus & monumentis ita me confirmaturum confido, nullus ut dubitationi locus relinquatur; & eadem opera ſpero me non paucis auctorum locis lucem eximiam allaturum.

Ac primum quod Hebrael חנך *bbanach*, ideſt *initiavit*, quodque Graeci ἐγκαινίζειν, quod ad verbum eſt *innovare*, id Latini *dedicare* dixerunt. Deut. XXI, 5. *Quis vir, qui aedificavit domum novam, & non dedicavit eam?* (heb. חנכו *bbanacho*, hoc eſt *inchoavit eam*, LXX vero ἐνεκαίνισεν αὐτὴν) *vadat & revertatur in domum ſuam, ne forte moriatur in bello, & alius dedicet eam*: ubi etiam idem verbum hebraice occurrit, idemque graece: ſicuti etiam in libris Regum & Paralipomenon, ubi de Salomonici templi dedicatione agitur. Inde eſt חנכה *bbanucchah*, idem quod *initiatio*, quod hebraice tum in titulo pſalmi 29, ſive 30. legitur, tum etiam Nehem. XII, 27. ubi noſter habet *in dedicatione muri Ieruſalem*; & LXX ἐν ἐγκαινίοις τείχους. Etiam chaldaice apud Danielem cap. III, 2. לחנכת צלמא *labbanucchath tſalma*, ubi graece eſt εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς εἰκόνος, & latine, *ut convenirent ad dedicationem ſtatuae, quam erexerat Nabuchodonoſor rex*. Nec Hebraei ergo aliud habent dedicandi verbum, quam hoc quod initiationem ſignificat; nec in Graeca translatione, aut N. T. aliud adhibetur, quam τὰ ἐγκαίνια, quaſi dicas *novalia*, aut etiam ἐγκαινισμός, quod legitur I Mach. 4. Et Suidas ἐγκαίνια eſſe ait ἑορτήν, καθ' ἣν ἐκαινουργήθη τι: Euripidis vero Scholiaſtes ἑορτὴν τὴν ἐν ἐγκαινισμῷ.

Dedicationis notio ex Hebraeis.

Et quanquam τὸ ἐγκαινίζειν & ἐγκαίνια apud LXX fere tantum, & ſacros N. T. ſcriptores invenias, qui ad vim Hebraei vocabuli *bbanach* explicandam illud adhibuerunt: tamen & ex Polluce exemplum τοῦ ἐγκαινίζαι affert H. St. in theſ. Et etiam apud Varinum Favorinum, qui omnia ex antiquis lexicis, & ſcholiaſtis accuratiſſime compilavit, reperio in hunc modum: Καινίζαι, καινῷ χρήσασθαι, καὶ ἐγκαι-

Et Graecis.

L

(43) Hinc Ioannes de Ianua ex Papia ait: *Encaeniare novum aliquid induere*. Epitaphium Aligerni Ab. Caſinenſis de monaſterio Caſinenſi reſtituto:

Quod quia fruſtratum fuerat tam temporis, ille Niſibus omnigenis enceniarat hians.

Ethelwardus IV, 4. apud Cangium: *Enceniavit in Wintonia urbe arduam turrim*.

ἐγκαινίζαι : ubi pulchra ſe offert dedicationis, ſeu τῆς ἐγκαινίσεως definitio, nempe καινῶ χρήσασθαι.

Venio jam ad Latinos, apud quos *dedicare* idem olim fuit, quod *dicere* (44). Quia vero in templorum ἐγκαινίσει conceptis verbis, quas quidem formulas apud Briſſonium invenies, utebantur: hinc antea putabam factum, ut quod Graeci καθιεροῦν, id Latini *dedicare*, aut veteri dialecto *delicare* ideſt, ut interpretabar, ſollemnia verba *dicere* appellarint. Sed re attentius penſitata, ſic ſtatui, *dedicare* non aliud eſſe, quam *dicare* ſeu *addicere uſui*: id quod Graeci ἐγκαινίζειν dicebant. Quod ne forte nunc primum, ac de meo attuliſſe videar, Feſtus in primis auctor accedat: *Delicata*, inquit, *dicebant Diis conſecrata, quae nunc dedicata* (45). *Vnde adhuc manet delicatus, quaſi uſui* (ſic enim eſt in MSS. male autem in editis *luſui*) *dicatus*. Quo quid luculentius afferri poteſt? Et tamen cum illud VSVI, quod paſſim in MSS. legitur, quid ſibi vellet non intelligerent, promtiſſimo errore LVSVI in editis, uti dicebam, ſubſtituerunt; nec porro viderunt Feſtum de *dedicationis* etymo, non vero de iis, quos in deliciis haberent, locutum.

Dedicare olim idem quod dicere.

Dedicare ex Feſto eſt uſui dicare.

Eſt

(44) *Dedicare* idem fuiſſe quod *dicere* teſtantur grammatici veteres Feſtus & Nonius: manetque etiamnum prope eadem ſignificatio in altero compoſito *praedico*, *praedicas*: imo ſimplex *dicare* & *dicere* alternant, & *dicere* (apud Nonium xv, 322.) eſt *dicare*. *Virg. lib. vi: Iunoni infernae dictus ſacer*: & rurſus apud eundem Marcellum xv, 139. *Dicare* (eſt) *indicare, nuntiare. Lucilius libro xxx: ſic ubi ad aureis Fama tuam pugnam clarum allatam* (legendum allata) *dicaſſet*. Sed redeo ad compoſitum *dedicare*, quod Feſto eſt *dicendo deferre*, & Nonio idem quod dicere. Inde eſt illud Caecilii in primo annalium apud Nonium: *Ergo ei quo miſſi ſunt veniunt, dedicant mandata*. Accius Alpheſiboea eadem ſignificatione adhibeit: & Lucretius, cujus exempla paullo poſt referam. Sed & *delicare* D in L abeunte eodem ſenſu dicebant. Titinnius apud Nonium: *Quid iſtuc eſt, aut iſte vult ſermo? mater delica*. Accius Achille: *Qua re alia ex crimine inimicorum effugere poſſis, delica*. Hodieque in optimis Plauti MSS. & editis libris Mil. III, 1. 30. legitur: *Ita vero, ut tu ipſe me dixiſſe delicas*, ideſt dicas. Etiam aureo latini ſermonis ſaeculo quandoque *dedicare* idem quod dicere aut affirmare fuit. Lucretius lib. I, 368.

At contra gravius plus in ſe corporum eſſe
Dedicat, & multo vacui minus intus habere.

Rurſus eodem libro v, 423.

Corpus enim per ſe communis dedicat eſſe
Senſus.

Iterumque lib. III, 209.

Haec quoque res etiam naturam dedicat ejus,
Quam tenui conſtet textura &c.

Male his locis omnibus *deliquat* Fayus in ſua editione exhibuit: cum intelligam Pareum, cujus tamen lexicon Lucretianum ad manus non habui, *dedicandi* non *deliquandi* verbum ea notione apud poetam philoſophum agnoſcere: & jure merito, nam ſic quoque locorum Apuleium deprehendi in libro de habitud. doctrin. Plat. philoſ. lib. III: *Aliae*, inquit, (propoſitiones) *dedicativae ſunt, quod dedicant aliquid de quopiam, ut virtus bonum eſt: dedicat enim virtuti ineſſe bonitatem aliae abdicativae, quae abdicant aliquid de quopiam &c.* Ac toto eo libro non alius uſus eſt verbi *dedicandi*. Martianus quoque Capella initio dialecticae dedicativas & abdicativas enunciationes memorat.

(45) Dauſquius ne tibi imponat, qui p. 44. inſcriptionem Romanam, quam affert Grut. p. 321. n. 6. ad iſta Feſti *delicata* ideſt *dedicata* trahit. Inſcriptio ſic habet: TEIAE. EVPHROSINES. RVFFINAE. V. V. DELICATAE. Hic autem non Ruffina virgo Veſtalis dicitur *delicata*, hoc eſt (uti Dauſquius interpretatur) *Diis dicata*, ſed Teia Euphroſine fuit *a deliciis* Ruffinae virginis Veſtalis, cujus & liberta erat. Nihil frequentius iſtis *delicatis* in inſcriptionibus eo ſenſu, quem dixi, occurrit.

Digitized by Google

Eſt ergo, ut equidem ſtatuo, *dedicare* idem quod *dedicere*, ſi modo exſtat id verbum (46), ſeu auctore Feſto *uſui dicare*, ſive encaeniare. Et quanquam vel unius Feſti auctoritas abunde ſufficiat:non pauca tamen exempla ſcriptorum ad rem illuſtrandam adſciſcam;quos viciſſim,uti ſpero illuſtriores dimittam. Ac primum Paullus juriſconſultus *dedicare togam in funus* dixit pro eo quod eſt togae novae uſum in funere inchoare:quam notionem quia nemo hactenus, quod ſciam, animadvertit, neceſſe habeo verba legis afferre: eſt autem l.19. de in rem verſo: *Filius familias*, inquit Paullus, *togam emit: mortuo deinde eo, pater ignorans & putans ſuam eſſe, dedicavit eam in funus ejus. Neratius libro ſecundo reſponſorum ait, in rem patris verſum videri.* Et haec, quae recitavi, & quae ibidem ſequuntur, ſatis declarant *dedicare* ibi non eſſe ſolum *deſtinare* (quomodo Gothofredus in notis explicat) ſed, quod Auguſtinus de tunica dixit, *encaeniare*: & ceteroqui notiſſimus eſt ille veterum mos, quo non niſi togati efferebantur: Iuvenalis ſat. III, v. 172.

Dedicare togam in funus quid.

Pars magna Italiae eſt, ſi verum admittimus, in qua
Nemo togam ſumit, niſi mortuus (47).

Ac miror Facciolatum virum doctiſſimum,qui Calepini lexicon accuratiſſime amplificavit,ut theſauri linguae latinae loco haberi poſſit,*dedicare in funus*, & *dedicare in ſacrum* ita interpretari,quaſi ſit in funeris & ſacri impenſas inſumere. Neutrum verum eſt. De toga in funus dedicata quae modo diximus, ſatis quae vis ſit ejus locutionis oſten-

L 2

(46) Eruditiſſimus Facciolatus in Calepini lexico nunc tertium excuſo verbum *dedicere* agnoſcit, firmatque exemplo Accii Alpheſiboea: *Adverter, cum te eſſe Alcmaeonis fratrem factis dedicat.* Sed fortaſſe non animadvertit Nonium xv, 525. a quo eum Accii locum habemus, referre ad *dedicare*, ut ſit indicativi modi: praeſertim ſi illud *dedicat* ſit finis verſus iambici.

(47) In quem locum neſcio quid nugatur vetus Scholiaſtes: *Togam*, inquit, *ſumit, ut eam ſupra lectum mittant, dum mortuus effertur.* Atqui togam ſumere, eſt induere. Et per ea tempora non in Italia ſolum ſed & Romae raro toga, ſaepius lacernis utebantur: mortui tantum, inquit Satyricus, per Italiam togam ſumebant.

Qui mos togatos ſepeliendi conſtat & ex aliis ſcriptorum locis, quae afferunt Lipſius I Elector. 6. & ex eo Dempſterus in paralipomenis ad Roſin. lib. v, cap. 32. Sed ibi tamen dupliciter Dempſterus hallucinatur: ac primum, quod togam quam mortui induerent, pullam fuiſſe ait. Sed ſi vir doctus ad loca a Lipſio producta attendiſſet, albam, non pullam togam a mortuis indutam didiciſſet. Plutarchus de Romanis ait: *Mortui corpus ἀμφιεννύουσι λευκοῖς.* Artemidorus τὰ λευκὰ ἱμάτια mortem praenuntiare ait; διὰ τὸ τοὺς ἀποθανόντας ἐν λευκοῖς ἐκφέρεσθαι. Et vulgus civium ſic efferebatur: nam magiſtratus, triumphales viri &c. quas vivi ſive praetextas, ſive purpureas, eaſdem & mortui gerebant. Illud, opinor, Dempſtero fecit offuciam, quod is, quem profert in medium, Martialis IX, 58. ait: *Nec pallens toga mortui tribulis.* Sed *pallens* ibi non ſignificat togam pullam, ſed ſordidam & obſoletam: nec albae opponitur, ſed candidae & cretatae, qualibus ditiores utebantur, uti vel ex praecedentibus palam eſt:

Nil eſt tritius Hedyli lacernis,
Non anſae veteres Corinthiorum, &c.
Nec pallens toga mortui tribulis.

Alterum, quod fallitur, eſt quod in recitata Paulli lege *dedicare togam in funus* eſſe ait *cadaver ea obvolvere*. Atqui non ea tantum vis eſt ejus verbi, ſed valet togam novam in funere *encaeniare*, ut Auguſtini verbo utar.

Digitized by Google

oſtendunt: dedicare vero in ſacrum apud Caium nihil eſt aliud quam conſecrare, ſeu religioni obſtringere (48).

Quid in cenſum dedicare.

Iam vero quo ſenſu Paullus dixit *in funus dedicare*, eodem, quanquam in re diſſimili, Tullius ait, *in cenſum dedicare*. Locus is eſt in oratione pro L. Flacco n. 32. ubi cum in Decianum quendam inveheretur, qui in praedivitis mulierculae bona invaſerat, eaque, cum luſtrum a cenſoribus conderetur, in cenſum detulerat, ait: *At haec praedia etiam in cenſum dedicaviſti, mitto quod aliena, mitto quod poſſeſſa per vim, mitto quod convicta ab Apollonidienſibus &c.* Ac bene Lipſius III var. lect. I. *in cenſum* repoſuit, cum antea *in cenſu* legeretur; niſi quod *in cenſum dedicare* idem eſſe ſtatuit, quod *in cenſum referre*: ſicuti etiam Manutius in commentario ad eum locum, quem tamen reprehendit Gronovius lib. IV de pec. vet. cap. I. & jure merito, nam, uti multis oſtendit, *deferre in cenſum* Quiritium erat, at *in cenſum referre* unius cenſoris proprium fuit. Ita ex Gronovii ſententia *in cenſum dedicare*, idem eſt quod *in cenſum deferre* & profiteri. Recte quidem, ſed penitiorem tamen ejus locutionis cauſſam vir doctus cum ceteris ignoravit. Atqui hic etiam dedicare idem prorſus eſt quod inchoare: tum enim vero rei alicujus poſſeſſio incipiebat, cum res illa in cenſum delata erat. Atque ea demum ſunt praediorum ἐγκαίνια. Idem prorſus loquendi genus adhibuerat P. Africanus oratione contra Ti. Aſellium apud Gellium VII, II. *Quanti*, inquit, *omne inſtrumentum fundi Sabini in cenſum dedicaviſti*. Sic autem accuſandi caſu cum hic, tum apud Ciceronem, non vero *in cenſu* eſſe legendum, illae, quas modo exponebamus, locutiones *in funus*, *in ſacrum dedicare* prorſus evincunt. Demum Gronovius ibidem εὐστόχως ſane & feliciter eandem locutionem in Vlpiano reſtituit l. 64. de adquir. rer. dom. Ibi in vulgatis legitur: *Quae quiſque aliena in cenſum deducit, nihilo magis ejus fiunt*. Sed *dedicat* ſcripſiſſe Vlpianum veteris elegantiae non ignarum, ait Gronovius. Quam conjecturam certiſſimam puto, quod animadverterim ex ejus legis variantibus lectionibus *dedu-*

Vlpiano vetus ſcriptura aſſeritur.

(48) Lex eſt XII tabularum, quam Caius lib. VI ad leg. XII tab. refert (eaque eſt lex ult. de litigioſ.) in hunc modum: Rem, *de qua controverſia eſt, prohibemur in ſacrum dedicare; alioquin dupli poenam patimur; ne liceat eo modo duriorem adverſarii conditionem facere. Sed duplum utrum fiſco, an adverſario praeſtandum ſit nihil exprimitur* (in lege XII tab. de qua commentatur) *fortaſſis autem magis adverſario: ut id veluti ſolatium habeat pro eo quod potentiori adverſario traditus ſit*. Potentiori utique adverſario traditus appoſite dicitur, quia rem conſecratam liberare multo difficilius fuit: eoque pertinet Ciceronis oratio pro domo ſua, quam ab adverſariis dedicatam Cicero vindicaturus eam orationem habuit. Quod ergo Cicero (ut Marcellum l. 22. de eor. fur. & Pomponium l. 22. de pactis, alioſque taceam) *dedicare* pro eo, quod eſt rem ſacram facere aut religioni obſtringere dixerunt, id Caius ex lege XII tabularum plena oratione dixit *rem in ſacrum dedicare*.

Digitized by Google

ducat alios codices praeſeferre, uno variante elemento eoque permutabili, nam ſcimus duas eas litteras V & I in lapidibus & MSS. saepiſſime permutari.

Sed pergo jam ſcriptorum locos, quos quidem conquirere potuerim, in medium proferre. Prae ceteris non bonus ille quidem ſcribendi auctor, ſed antiquitatis tamen affectator Apuleius vix aliter eo verbo uſus videtur, cujus haec interim loca reperi: Metam. IV: *Ut venationis ſuae primitias bonus amicus videretur ornando muneri dedicaſſe*. Met. X: *Dies ecce muneri deſtinatus aderat . . . Ac dum ludicris ſcenicorum choreis primitiae ſpectaculi dedicantur &c.* Annon vides *primitias muneris* (hoc eſt venationis, quo ſenſu munus ſaepe accipit Apuleius) *dedicare* idem eſſe quod auſpicari? Ad haec Met. XI de Iſidis navi Iſis ipſa ſic loquitur: *Quo* (die) *ſedatis hibernis tempeſtatibus, & lenitis maris proceloſis fluctibus, navigabili jam pelago, rudem dedicantes carinam, primitias commeatus* (ideſt navigationis) *libant mei ſacerdotes*. Ibi *rudem carinam dedicare* eſt novam nec dum mare expertam ponto committere, & uſui addicere. Nec pauciora poſſem, ſi per otium liceret, e Tertulliano loca producere, veluti hoc quod mihi nuper in Scorpiaco cap. I. ſe obtulit de Paullo Melitam devecto: *Hoc modo*, inquit, *etiam ethnicis ſaepe ſubvenimus, donati a Deo ea poteſtate* (de qua Marci XVI, 18. dicitur, ſerpentes tollent &c.) *quam Apoſtolus dedicavit* (ideſt qua primus omnium uſus eſt) *cum morſum viperae ſprevit*. Quomodo *dedicare poteſtatem* dixit Tertullianus, ſic & *magiſtratum dedicare*, ideſt inire dici conſueviſſe conjicio; nam & ejus contrarium *abdicare magiſtratum* uſu tritiſſimum fuit. Illuſtre in primis illud quoque S. Cypriani eſt epiſt. 33. ubi de lectore tum primum ſui ordinis munus auſpicante ait: *Hoc die auſpicatus eſt, dum dedicat lectionem.* Nec obſcuriora exempla apud poſterioris aetatis ſcriptores; nam eadem notione in octava S. Stephani protomartyris a priſcis uſque Eccleſiae ſaeculis (vide librum ſacramentorum Greg. M.) quotannis hanc orationem damus: *Omnipotens ſempiterne Deus, qui primitias martyrum in B. levitae Stephani ſanguine dedicaſti &c.* Geſta Conſtantini M. apud Cangium: *Palatium uſque ad perfectum fecit, quem non dedicavit*, ideſt eo uti non potuit. Quod eodem ſenſu hic dicitur, quo Latinus Bibliorum interpres Deut. XX, 5. domum recens aedificatam *dedicare* dixit, pro eo quod eſt encaeniare. Atque haec ex auctoribus ſatis.

Quid dedicare apud Apuleium,

Tertullianum,

Et Cyprianum.

Venio nunc ad inſcriptiones, in quibus quidem rarius *conſecran-*

Digitized by Google

Eadem notione dedicare in lapidibus.

crandi (49), ſaepiſſime *dedicandi* verbum occurrit:ſed tamen certiſſimum habeo plerunque in iis *dedicationem* tantum pro *ἐγκαίνια* adhiberi: quamvis non negem non raro etiam pro conſecratione uſurpari, eo quod res eſſent conjunctiſſimae, eoque unum pro altero poneretur. Verum, uti dixi, ſaepius dedicatio nihil praeter encaenia adſignificat: veluti quod apud Reineſium 11, 89. dicitur neſcio quis *theatrum & proſcenium ludis ſcenicis biduo* DEDICaſſe *de ſua pecunia*: idem ibi profecto DEDICAVIT, quod in uſum traduxit; neque enim *biduo* res conſecratur, nec *pecunia*. Item quod apud Grut. p. 12. n. 1. legitur: I. O. M. PRO. SALVTE. IMPP. L. SEPTIMI. SEVERI. ET. M. AVRELI. &c. M. FIRMIDIVS . . . CONSECRAVIT. ITEM. DEDICAVIT: an non ea quantivis pretii epigraphe prope clamitat, inter conſecrationem ac dedicationem, quanquam res conjunctiſſimas, intereſſe tamen plurimum, quod illa ritibus & conceptis formulis, haec primo rei uſu contineretur? Itemque in baſi Interamnate apud Grut. p. 14. n. 16. I. O. M. MINATIA. ELPIS. DEDICAVIT. ET. CONSECRAVIT (50).

Atque ii quidem, qui *dedicare* nihil aliud eſſe volunt, quam *καθιεροῦν* ſive conſecrare, vix alibi, quam cum de templis rebuſque aliis ſacris eſt ſermo, ſuam ſententiam tueri poſſunt. Contra vero ea, quam *dedicationi* ſubjecimus notionem, tam patet latiſſime, ut non templis ſolum, ſed profanis omnibus rebus optime conveniat; quae res profanae cum dedicari dicuntur, nihil aliud ſignificatur, quam eorum uſum inchoari. Suetonins Nerone: *Ejuſmodi domum, cum abſolutam dedicaret, hactenus comprobavit, ut ſe diceret quaſi hominem*

Quid dedicare domum.

(49) Non deſunt tamen exempla in marmoribus, ubi propria *conſecrandi* vox adhibetur. Itaque ap. Grut. p. 18. n. 6. IOVI. OPTIMO. MAXIMO . . P. AELIVS. . . ARAM. CONSECRAVIT. Itemque p. 19. 1. Rurſus p. 28. 5. ARAM. CONSTITVIT. ET. CONSECRAVIT. Poſtremo p. 209. ARAM. CVM. BASE. CONSECR. Sed & apud Reineſium cl. 26. AEDEM. CVM. OMNI. CVLTV. CONSECRAVIT. In Graecis epigrammatibus ΚΑΘΙΕΡΩΣΕ de templis, ΑΝΕΘΗΚΕ de aris, ſignis, clypeis ceteriſque rebus, quae collocatione aut ſuſpenſione dedicabantur, & alio transferri poterant, dici ſolet. Unde quod legitur apud Grut. p. 69. 8. TON. NAON. KAI. TON. ΒΩΜΟΝ. ΑΝΕΘΗΚΕΝ. ob vicinius illud ΒΩΜΟΝ negligenter, credo, ſic poſitum fuit: nam τῷ ναῷ illud ΑΝΕΘΗΚΕΝ minus convenire videtur, quod eſt tamen τῷ Βωμῷ proprium, qui loco moveri poteſt. Cicero pro domo n. 46. *Simulacrum autem aut aram ſi dedicaſti, ſine religione loco moveri poteſt*. Quo Tullii loco *dedicare & loco movere ἀντιθέτως* opinor, ponuntur. Nam dedicabatur, ut alibi oſtendam, ara ſive ſignum, cum ſupra ſuam baſim ponebatur, cujus contrarium fuit *loco movere*.

(50) *Ὕστερον πρότερον*, cum dici potius debuiſſet CONSECRAVIT. ET. DEDICAVIT. prius res ſacrabatur, tum demum uſui dicabatur. Tamen fieri potuit, ut interdum ſive per negligentiam conſecratio rem uſu inchoatam ſubſequeretur, ſive fortaſſe verius, ſi quando conſecratio neglecta fuiſſet, uſu jam ſacrata putabatur.

nem tandem habitare coepiſſe . Quo ſane loco nonniſi primum domus uſum dedicationis nomine licet intelligere : non enim domus conſecrabantur , & conſecratae non erant amplius in domini ſui cenſu, ut patet ex oratione Ciceronis pro domo . Niſi forte principis domum religioſam fuiſſe exiſtimamus , quod a vero non abhorret . Sed alia ſuppetunt exempla rerum profanarum innumerabilia : veluti cum ſermo eſt de dedicatione ſtatuarum , non dicam imperatoribus, ſed privatis hominibus poſitarum , nefas eſt de καθιερῶσαι tum cogitare . Sic apud Grut. p. 434. 1. ſtatuae , quae L. Maeſio Rufo ejuſque conjugi a Foroſempronienſibus ponuntur , num religioſae fuerunt? & tamen earum DEDICAT*ione Rufus. Epulum. dedit. decurionib. ſing. H. S.* xxx. *ſex. viris. et. auguſtalib. ſing. H. S.* xii. *plebi. ſing. H. S.* iiii. Inſcriptio quoque Nepeſina p. 441. 7. loquitur de DEDICATIONE. STATVAE. PATRONI. & ſaepe alibi . Num quem caerimoniarum apparatum in hiſce ſtatuis dedicandis adhibitum putas? Atqui , ſi animum advertes , *dedicare* ſtatuam nihil eſt aliud quam ἀνατιθέναι. Apuleius Met. vi : *Et depictam in tabula fugae praeſentis imaginem meae domus atrio dedicabo* : ideſt ἀναθήσω ſeu ſuſpendam . Tabulae ergo ſuſpenſione dedicabantur , & dedicare ſtatuam nihil aliud fuit, quam eandem in *loco dato decreto decurionum* (quod his ſingularibus litteris notabant L. D. D. D.) collocare , & encaeniare. Atque eo refer Tullii locum pro domo n. 46. quo *dedicare* & *loco movere* ex adverſo ponuntur, ut alibi dixi. Hinc etiam dedicatio bibliothecae , aquaeductus , pontis & ſimilium nullam proprie, ni fallor , καθιέρωσιν adjunctam habuit, ſed primum tantum rei uſum deſignat . Certe nefas eſt arbitrari Chriſtianos imperatores Valentinianum , Valentem , & Gratianum in pontium, quos DEDICARI. IVSSERVNT , uti Gruterianae inſcriptiones p. 160. n. 4 , & 6. teſtantur , dedicationibus ullam ethnicam adhibuiſſe caerimoniam praeter circenſes , quibus pontium uſus inchoari ſolebat , uti deinceps demonſtrabo . Idem de altera epigraphe ap. Grut. p. 1080. n. 10. cogitandum , ubi Valens & Gratianus PORTICVS. AREASQ. MACELLO. LIVIAE. AD. ORNATVM. VRBIS. SVAE. ADDI. DEDICARIQ. IVSSERVNT. Eſt & Veronae Inſcriptio apud Grut. p. 166. n. 2. ſub Gallieno principe poſita , ubi dicuntur MVRI. VERONENSIVM. FABRICATI. EX. DIE. III. NON. APRILIVM. DEDICATI. PR. NON. DECEMBRIS. IVBENTE. SANCTISSIMO. GALLIENO. AVG. N. INSISTENTE. AVR. MARCELLINO. V. P. DVC. DVC. (ideſt Viro perfectiſſimo duce ducenario) CVRANTE. IVL. MAR-

Aut ſtatuam.

Dedicare pontes,

Aut muros quid ſibi velit.

MARCELLINO. Qua in inſcriptione *muros dedicare* non eſt aliud, quam eorum fabricam ad umbilicum perducere, & *uſui dicare*. Huc enim pertinet illa ſedula conſignatio temporis, tum illius quo manus operi admota, (FABRICATI, inquit, ideſt coepti EX. DIE. III. NON. APRILIVM) tum quo opus conſummatum fuit: nam quod ſequitur, DEDICATI. PR. NON. DECEMBRIS, tempus perfecti, atque uſui dicati operis notat. Accedit quod Gallieni juſſus, & utriuſque Marcellini inſtantia & curatio non alio quam ad fabricam tum inchoatam tum perfectam referuntur, non vero ad aliquem conſecrationis ritum: & ſcimus ex legum voluminibus civitatum muros, non ſacros fuiſſe, ſed ſanctos, hoc eſt ſanctione inviolabiles. Adde & hoc loquendi genus: *ſua pecunia dedicare*, quod certe non poteſt de καθιερῶσι intelligi, (quid enim habet pecunia cum conſecratione commune?) ſed tantum de operis conſummatione, quam ſtatim ejuſdem uſus conſequitur. Eam locutionem deprehendi apud Reineſium cl. 1. n. 179. STAT. EX. AERE. S. P. DEDICARVNT. iterumque eadem claſſe n. 300. GENIO. CENTVRIAE. &c. SIGN. AEN. SVA. PEC. DEDECAVERVNT. Et cl. 2. n. 89.

Quid ſua pecunia dedicare.

Eodem ſenſu dedicare in poſterioris aetatis titulis.

Demum in his tertii aut quarti ſaeculi inſcriptionibus ſine ulla controverſia DEDICARE eſt uſum aedificii inchoare. Apud Grut. p. 178. 4. *Conſtantius & Maximianus invicti Augg. Severus & Maximianus Caeſſ. thermas ornaver. ET. ROMANIS. SVIS. DEDICAVER.* hoc eſt in Romanorum uſum encaeniaverunt. Et ne forte putes *dedicandi* verbum pro καθιερῶσι poſitum: en ut eadem pag. n. 7. *conſecratio* a *dedicatione* ſedulo diſtinguitur. *D. D. NN. Diocletianus & Maximianus invicti ſeniores Auguſti patres imperatorum & Caeſarum: Conſtantius & Maximianus invicti Augg. & Severus & Maximianus* (legendum Maximinus) *nobiliſſ. Caeſares thermas felices Diocletiani Aug. fratris ſui nomine CONSECRAV. coeptis aedificiis pro tanti operis magnitudine omni cultu perfectas ROMANIS. SVIS. DEDICAV.* Vides ut accurate *conſecratio* a *dedicatione* diſtinguitur, ne forte unius ejuſdemque rei ſynonyma fuiſſe putes. Et hinc facile ſupplebitur inſcriptio pag. 179. 1. *Thermas felices Diocletiano coeptas &c. numini ejus conſecrarunt*: ſupplenda porro quae deſunt: *& Romanis ſuis dedicaverunt.*

Quanquam vero ex iis auctorum & inſcriptionum locis, quos non mediocri luce perfudimus, ſatis intelligi poteſt, non ſine operae pretio me tamdiu in ea dedicationis notione verſari: tamen quid ſollemnis illa formula ſibi velit, quae in Lugdunenſibus, aliiſque per Gal-

Digitized by Google

Gallias ſaxis occurrit, *monumentum ſub aſcia dedicare*, quae nemini ad hunc uſque diem intellecta, viris doctiſſimis crucem fixit, age videamus; & an tradita dedicationis notio tam late pateat, quam initio polliciti ſumus, porro experiamur. Et ceterorum quidem ſententias (an nugaciſſimas nugas?) tum numerare difficile, tum recocta crambe id putidius fuerit. Adeat, ſi cui eſt otium, eos qui leges XII tabularum explicuerunt, ad eam legem *rogum aſcia ne polito*, tum & Gutherium de jure Manium II, 28. Sponium in antiquitatibus Lugd. ac Fabrettum in vol. inſcr. a p. 203. ad 206. & alios. Omnes vero ſententiae in eo fere verſantur, ut aut ſepulcri modeſtiam ea clauſula commendari, aut contra magnificentiam arbitrentur, ac fere reſpici putent ad eam legem XII tab. *rogum aſcia ne polito*, cum tamen nihil monumentum cum rogo commune habuerit, ac nihil etiam aſcia, qua ligna dolantur, cum aſcia fabrorum caementariorum de qua hic ſermo. Quare deſinant aliquando legem illam in praeſidium adſciſcere, praeſertim cum illa aſciae uſum vetet, quem iſta formula ſepulcralis admittit. Reineſius ad cl. XII, n. 34. ab aliis diverſus abiens tantum non acu rem tetigit: *Significarunt autem ea* (formula) inquit, *ſe marmorariis, quorum aſcia & dolabra* λαξευτικὰ ὄργανα, *faciendum locaſſe, hoc eſt ab incboato opus curaſſe.* Quae Reineſii ſententia quid quaeſo commeruit, quamobrem acriore cenſura a Fabretto perſtringeretur? Et veriſimiliora certe Reineſius paucis verbis, quam Vrbinas ille totis chartis ediſſerit. Quanquam quod eo ſenſu formulam illam accipi Fabrettus jubet, quaſi vero ſepulcri mediocritas commendetur, quod unius aſciae ope, qua calx ſubigitur, ſine ullo λαξευτικῷ inſtrumento fuerit exſtructum: nihil novi affert, idque jampridem Gutherius in II de jure Manium 28. diſertiſſime tradiderat, ubi *dedicare ſub aſcia* hoc demum ſignificare ſtatuit, *opere tectorio marmorato vel albario ſepulcra exornare*. *Sub aſcia dedicare quid ſignificet.*

Iam vero quod negat aſciam λαξευτικὴν, ſive lapicidarum fuiſſe inſtrumentum, ac non niſi lignariam aut calcariam aſciam inveniri pertendit, nihil agit: & vel ipſa aſciae figura, quae in Salſoniae monumento, de quo ibi Fabrettus commentatur, & alibi viſitur in hunc modum, virum doctum monere potuiſſet, neque ad dolandam materiam, neque ad macerandam calcem illud inſtrumentum uſui eſſe potuiſſe, ſed unice ad lapides excidendos poliendoſque: quippe cum ſecuriculae potius ſpeciem oculis exhibeat, quam lignariam aut calcariam aſciam, quarum utranque recurvam, perinde ut hodieque adhibentur, fuiſſe oportuit. Et poſ- Quid aſcia hic.

M ſum

ſum non paucis argumentis evincere, aſciam, de qua monumenta loquuntur, fuiſſe λαξευτικὴν, quae compendifacturus, contuli in ſubjacentem notam (51).

Iam vero quae noſtra interpretatio ſit, aperire praeſtat, quam in aliis refellendis tempus terere. *Dedicare* in his monumentis cave putes conſecrandi, id quod ſibi nonnulli perſuaſerunt, ſignificatione poſitum: nec eſt ſecundum Reineſium *ab inchoato opus curare*: nec demum quidvis aliud: verum ſecundum ſemel traditam ejus verbi notionem nihil aliud iſtic eſt *dedicare*, quam uſum monumenti illato cadavere inchoare, ſive encaeniare, quemadmodum tot jam auctorum locis fidem feci: *dedicare* vero *ſub aſcia* idem prorſus eſt, quod in ſepulcrum recens exſtructum cadaver inferre, &, ut Feſti verbum adhibeam, *uſui dicare*: ſive, ſi forte mavis, monumentum encaeniare antequam fuerit perfectum; dumque adhuc fabrorum caementariorum, qui per aſciam deſignantur, fervet opus, mortuum illic collocare. In hac enim formula *aſcia* pro ipſo aedificationis opere ponitur, & particula *ſub* poteſt ſignificare vel *ſtatim poſt*, vel *in ipſo aedificandi actu*. Vt ſemel dicam, hoc innuere ea clauſula voluerunt, non eſſe illatum cadaver in alias ſive emtum ſive exſtructum monumentum, ſed in ſepulcrum tum primum data opera & ad eum finem aedificatum, ut is mortuus, cui memoria ponitur, eo in-

Varus ejus formulae ſenſus.

(51) Nam certe aſcia, cujus in monumentis mentio exſiſtit, etiam ſatente Fabretto, non eſt lignaria, qua materia dolatur. Supereſt ergo ut ſit illa altera ad calcem ſubigendam compoſita. Atqui iſtius aſciae multo longius erat munus, praeut illud eſt quod in lapidibus inſculpi ſolet. Aliud ergo eſſe non potuit quam aſcia quaepiam λαξευτική. Scio objicere Fabrettum, aſciae lapidariae nuſquam apud auctores fieri mentionem. Atqui ſit ejus mentio in ſexcentis monumentis, quibus illa formula adhibetur, & inſuper aſcia interdum ſcalpitur, quae non poteſt eſſe niſi lapicidarum, quae & fabricatorum eadem quoque fuit, quippe cum in omni fabrica ſive reticulati, ſive incerti operis permultum ejus inſtrumenti uſum fuiſſe oportuerit ad lapides complanandos: cum contra illa altera non ad muros exſtruendos, neque ad tectorium inducendum, ſed tantum ad calcem ſubigendam uſui eſſet. Sed miſſis inſcriptionibus, ſi ſcripturarum judicio rem tranſigi mavis: ecce Pſalmorum interpres Hieronymo haud paullo antiquior, & alterius ſaltem ſaeculi auctor, id quod Pſ. 74. ver. 6. apud LXX legitur, ἐν πελέκει καὶ λαξευτηρίῳ κατέῤῥαξαν αὐτήν, ſic eſt interpretatus, *in ſecuri & aſcia dejecerunt eam*. An non intelligis aſciam λαξευτικὸν quoque inſtrumentum fuiſſe, imo & huic Graeco vocabulo λαξευτήριον reſpondiſſe? Et ſcimus Heſychium λαξευτήριον ſic exponere, ut ſit λιθοτόμον σιδήριον. Nam quod Graeci poſteriores aſtrologiae libros λαξευτήρια ex uſu linguae Perſicae inſcripſerunt, uti ex Cangii Graeco gloſſario licet intelligere; id perinde factum puto, quemadmodum Ariſtotelis logica Organum fuit appellatum. Verum hoc obiter. Altera vox, qua Graeci aſciam exprimerent, fuit ἀξίνη, (unde & *aſcia* nomen invenit, Aeolum more qui pro ξένος dicebant σκένος, & alia in eundem modum) quae & ſecurim & aſciam aeque ſignificat, eo quod fuiſſent figura ſimiles (id quod ex aſciae forma in monumentis perſpicitur) imo & officio: nam ἀξίνη ab ἄγνυμι venit, cujus futurum ἄξω, quoniam ad frangendum lapides tam ſecuris, quam aſcia comparata fuit. Atque haec quidem veriſſima eſt aſciae illius, quae in monumentis nominatur atque inſculpitur, ſignificatio: quam non eo pluribus confirmavi, quod ea magnopere indigerem (nam modo fabricatorum fuiſſe inſtrumentum conveniat, ceterum λαξευτικὴνe an calcaria ſit aſcia intelligenda, mea nihil intereſt) ſed ut Reineſium ab injuſta reprehenſione vindicarem.

Digitized by Google

inſerretur (52): conjungitur enim ſemper cum illa formula haec altera *monumentum facere* aut *ponere* in hunc modum: *ὁ δεῖνα τῷ δεῖνα* PONI. CVRAVIT. aut FACIENDVM. CVRAVIT. ET. SVB. ASCIA. DEDICAVIT. Accedit quod apud Gruterum p. 339. n. 4. *ſarcophago condere*, & *ſub aſcia dedicare*, junguntur hoc modo: MEMMIA. CASSIANA. CONIVNX. (maritum ſuum paullo ante nominatum) SARCOFAGO. CONDIDIT. ET. S. A. D. hoc eſt *ſub aſcia dedicavit* monumentum. Nec vacat inſcriptiones percurrere, quibus ea clauſula adhibetur, propterea quod de hoc commentario vere hoc mihi videor eſſe dicturus eum SVB ASCIA DEDICARI: ita raptim & adhuc atramento madens prelo committitur. Quo dabitur, ſpero, venia toto hoc opuſculo ſecus fortaſſe dictorum, ac viri docti ſine judicaturi, quorum ſententiae lubens ſubſcribam.

Ac de dedicationis notione latiſſime illa quidem patente, haec habui dicere. Ex quibus plane intelligimus, non templa ſolum aliaque religionem ſpectantia fuiſſe dedicata, ſed & profana loca tum publica, tum privata, uti domos, bibliothecas, ſcholas, monumenta; quinimo & veſtimenta, & nihil non eo ſenſu dedicatum fuiſſe.

II. *Templorum & publicorum operum dedicatio ad quem pertineret.*

Iacobus Gutherius in III de vet. jur. pont. 12. ab antiquis uſque temporibus quoſdam *duumviros aedis locandae faciundae dedicandae* adſtruit: eumque duumviratum aliquamdiu intermiſſum poſtea repetitum affirmat. Sed fruſtra eſt in exemplis afferendis, quae id tantum probant, fuiſſe quoſdam duumviros aedis locandae faciundae: nam duumviros aedis dedicandae prorſus inauditos reor; & uni, puto, non duobus, negotium dabatur, ut dedicationi praeeſſet. Ne illud quidem, quod apud Livium libro altero, cap. 42. legitur, Gutherium juvat: *Caſtoris*, inquit Livius, *aedes eodem anno idibus Quintilibus dedicata eſt. Vota erat Latino bello & Poſtumio dictatore. Filius ejus duumvir ad id ipſum creatus dedicavit.* Nam Patavini verba *ad id ipſum creatus* non ad *dedicavit*, quod proxime

Duumviri aedis dedicandae exploſi.

M 2

(52) Secundum hanc illius formulae notionem, Ioſeph Chriſti Servatoris cadavere in novum monumentum illato illud indubie *dedicaſſe* diceretur: imo cum illud monumentum Lucae XXIII, 53. λαξευτὸν dicatur, quaſi ſi dicas *aſciatum*, ſive aſciae ope exciſum, etiam *ſub aſcia dedicaſſe* fortaſſe diceretur. Verum cum illud ſepulcrum non recens extructum fuerit, nec in eum finem, ut ibi Servator conderetur: non belle ibi quadrat haec clauſula *ſub aſcia dedicavit.*

me ſequitur, referenda cenſeo, ſed quod creatus unus ex duumviris fuiſſet aedis locandae faciendae; viſum fuit ut unus ex iis duumviris, qui filius ejus eſſet qui voverat, dedicaret. At enim Gutherius cap. 13 ejuſdem libri in veteri marmore duumviratum aedis dedicandae ſibi repeiiſſe videtur. Ea eſt inſcriptio Caſinas apud Grut. p. 100. 8. in hunc maxime modum:

M. PAPIVS. M. F. L. MATRIVS. L. F.
DVO. VIRI. I. D
SIGNVM. CONCORDIAE. EX. S. C. RESTITVENDVM
COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICARVNT &c.
. . . . . . CN. DOMIT. C. ASINIO. COS

Quo in epigrammate labitur pueriliter Gutherius, quod illas alterius lineae ſingularias I. D. ſpreta eorum non minus inſulſa interpretatione, qui exponerent *juſſu Dei*, ita demum interpretatur, *juſſi dedicare*. Tamne hoſpes in priſcis marmoribus quiſquam, nihil ut de *duoviris juri dicundo* inaudiverit? Verum quod de ambobus numero multitudinis dicitur DEDICARVNT, compendii id cauſſa factum, ut utrique non modo curatio ſed & dedicatio tribueretur, cum uterque quidem curaſſet, ſed revera alter tantum eorum ſuo & alterius nomine dedicaſſet: quemadmodum ſaepe in Evangeliis & Actis, ut V. T. omittam, plures aliquem ſermonem habuiſſe dicuntur, cum reipſa ab uno dumtaxat ex iis ceterorum nomine eam orationem haberi oportuerit. Ita, opinor, iſta epigraphe capienda: neque inſolens in inſcriptionibus illud eſt, rem quampiam ſuo & aliorum nomine ab uno aliquo dedicatam. Plinius v epiſt. 12. *Cognovi ſpecioſiſſimam te porticum ſub tuo filiique tui nomine dedicaſſe.* Fortaſſis tamen ſigni dedicatio (quae ut alibi notatum, ejuſdem collocationem ſignificat.) a duobus peragi potuit (53).

Sed

(53) Neque vero in ea ſulum inſcriptione, quam cum Gotherio recitavi, ſed & in aliis haud ita paucis binos aut plures dedicaſſe deprehendi. Apud Grut. inſcriptio Spoletina p. 3. n. 9. *I. O. M. &c. . . M. Gellius Stephanus jun. cum Stephano patre domus Tertiana ex diruatione reſtit.* DEDICARVNT Q. & p. 100. n. 10. Agrigentina epigraphe hujuſmodi: *Concordiae Agrigentinorum ſacrum reſpublica Lilybaetanorum* DEDICANTIBVS *M. Haterio Candido procos. & L. Cornelio Marcello Q. PR. PR.* Itemque p. 103. 6. in Delmatia: *Victoriae Augg. NN. &c. dedicante Egnatio Victore Leg. Augg. PR. PR. & Cl. Piſone &c.* Et ne forte excipias Romae quidem obtinuiſſe, ut uni dedicandi munus demandaretur, non item extra Romam (quod conſtet ex Plinii epiſt. ad Traianum in provinciis non eoſdem dedicandi ritus obſervatos, ac Romae) ecce tibi Romanam epigraphen apud Grut. p. 307. n. 8. in qua de duobus dicitur. DE. SVO. D. D. IDEM. DEDICARVNT. Et Romana quoque illa eſt, quam Reineſius cl. 1. n. 279. refert, qua duo STAT. EX. AERE. S. P. DEDICARVNT. Itemque Romana, quam idem r. 300. producit, qua tres SIGN. AEN. SVA. PEC. DEDECAVERVNT.

Sed in recitatis alogiis *dedicare* non idem, quod *conſecrare*, (quod, ni fallor, uni demandabatur) ſed idem quod ἐγκαινίζειν, uti toties admonuimus: & in Reineſianis poſtremo loco productis illud SVA. PEC. magno eſt indicio non de *καθιερώσει* ſed de ſigni collocatione & libe-

ra-

Sed commentitiis illis aedis dedicandae duumviris valere juſſis: ſcimus olim ſtante rep. populi juſſu, aut plebiſcito debuiſſe praefici, qui dedicaret. Iſtud quidem & ex Ciceronis epiſtola ad At. IV, 2. conſtat, ubi ait: *Si neque populi juſſu, neque plebis ſcitu is qui ſe dedicaſſe diceret, nominatim ei rei praefectus eſſet, neque populi juſſu, aut plebis ſcitu id facere juſſus eſſet: videri poſſe ſine religione eam partem areae mi reſtitui*: & ex oratione pro domo ſua n. 53. legitur, L. Caſſio cenſore de ſigno Concordiae dedicando ad collegium referente, *Ei M. Aemilium Pont. Max. pro collegio reſpondiſſe, niſi eum populus R. nominatim praefeciſſet, atque ejus juſſu faceret, non videri ea recte poſſe dedicari. At ſenatus conſecratam aram tollendam ex auctoritate pontificum cenſuit, &c.* Verum hoc aliis jam notatum.

Ius praeficiendi qui dedicaret olim apud populum;

Sub imperatoribus poſtquam lege regia populi poteſtas ad principem translata fuit: princeps ſolus dedicare poterat, vel is etiam, cui dedicandi feciſſet poteſtatem: id quod modo ex Vlpiano l. 9. de rer. diviſ. cum didicerim, non gravabor eam legem fere totam huc adſcribere, propterea quod alia quaedam praeterea complectitur ad id argumentum ſpectantia: *Sacra loca ea ſunt, quae publice dedicata ſunt, ſive in civitate, ſive in agro. Sciendum eſt, locum publicum tum ſacrum fieri poſſe, cum princeps eum dedicavit, vel dedicandi dedit poteſtatem. Illud notandum eſt aliud eſſe ſacrum locum, aliud ſacrarium: Sacer locus eſt locus conſecratus: Sacrarium eſt locus, in quo ſacra ponuntur, quod etiam in aedificio privato eſſe poteſt. Et ſolent, qui liberare eum locum religione volunt, ſacra inde evocare.* Tum tranſit ad ſancta, de quibus ait: *Proprie dicimus ſancta, quae nec ſacra nec profana ſunt, ſed ſanctione quadam confirmata: ut leges ſanctae ſunt, ſanctione enim quadam ſubnixae ſunt.* Ac demum nonnullis interjectis: *Res ſacra non recipit aeſtimationem.* Ex his percipimus, ad principem proprie pertinuiſſe *publice dedicare*. Hinc ſaepe apud ſcriptores legimus, imperatores Roma profectos ad aliquid dedicandum, uti cum Tiberius Capreas ſeceſſurus, eam cauſſam ſuae profectioni praetexuit, ut Capuae Capitolium, Nolae Auguſti templum dedicaret. Et ex noſtri amphitheatri titulo diſcimus, illud ab Antonino dedicatum, ut ſexcenta alia hujuſmodi dedicationum extra Romam exempla reticeam.

Poſtea ad imperatores translatum;

raſitate aliqua in eo dedicando id eſt collocando exhibita, eſſe ſermonem: id quod luculentiſſime conſtat ex 89. claſſis alterius Reineſianae, ubi plures quoque *dedicaſſe ſua pecunia* theatrum dicuntur, ſed non aliter dedicaſſe quam ſcenicis ludis THEATRVM, ait inſcriptio, ET. PROSCENIVM. REFECERE. LVDIS. SCENICIS. BIDVO. DEDICAR. D. S. P.

Digitized by Google

Quorum nomine alii quandoque dedicabant. ceam. Nonnunquam tamen, ut ex eodem juriſconſulto didicimus, princeps alteri cuipiam dedicandi poteſtatem dabat: tum vero caveputes illum. ſuo nomine dedicaſſe; nam imperatoris nomine tum etiam dedicatio peragebatur: cujus rei certiſſimam fidem facio in hunc modum. Inſcriptio Mediolani eſt apud Gruterum p. 177. n. 4. qua de Antonino dicitur: AQVAEDVCTVM. IN. NOVIS. ATHENIS (ideſt Mediolano ſive potius in Delo inſula, uti alibi dictum fuit.) COEPTVM. A. DIVO. HADRIANO. PATRE. SVO. CONSVMMAVIT. DEDICAVITQ. Atqui Antoninus, teſte Capitolino cap. 7. *nec ullas expeditiones obiit, niſi quod ad agros ſuos profectus eſt ad Campaniam, dicens, gravem eſſe provincialibus comitatum principis etiam nimis parci*. Non ergo ipſe per ſeſe Antoninus aquaeductum illum dedicavit, ſed alius quiſpiam imperatoris nomine. Sed tamen idem imperator (ut obiter admoneam) Campanum amphitheatrum ipſe per ſeſe, uti prorſus mihi perſuadeo, dedicavit: propterea quod ſcimus ex eodem Capitolino in Campaniam ad ſuos agros eum receſſiſſe.

Metropolitanae Eccleſiae Campanae dedicatio. Quod dedicationes per alios imperatoris nomine ſaepe peractas diximus: idem nuper (ſi profanis gentium ritibus ſacroſanctas Eccleſiae caeremonias conferre licet) in Metropolitanae Eccleſiae Campanae dedicatione factum. Nam cum ampliſſimus & immortalis memoriae Cardinalis NICOLAVS CARACCIOLVS, qui quartum jam hunc & viceſimum annum in Metropolitana hac cathedra ſanctiſſime adſidet, ſuam Eccleſiam non modo ab inchoato reſtituiſſet, ſed & laxius ampliaſſet, exornaſſetque magnificentiſſime: hoc unum reſtabat, ut ab illo paſtoralis vigilantiae ſpecimine ſingulari FR. VINCENTIO MARIA CARD. VRSINO, qui tunc temporis Beneventanam Campanae conjunctiſſimam planeque germanam Eccleſiam ſanctiſſimis inſtitutis moderabatur, ſollemnibus caeremoniis, quod jamdiu promiſerat, dedicaretur. Qui tamen interea temporis ſumma omnium gratulatione, Romanae Eccleſiae hoc eſt omnium I. C. Eccleſiarum gubernaculis admotus, cum gravioribus curis diſtentus iter aggredi, atque ipſe per ſeſe eam conſecrationem tranſigere haud facile poſſet: ut fidem tamen liberaret, pulcherrimo excogitato MVNDILLAM VRSINVM Epiſcopum Melphitanum Archiepiſcopum Corinthium fratris filium, ſed ſanctioris diſciplinae cognatione ſibi multo devinctiorem, miſit, qui veluti procuratorio nomine eam functionem obiret. Vt jure in eo ſibi Campani placeant, quod eam dedicationem non tam Mundillae Vrſino, quam BENEDICTO. XIII nunquam interituri nominis PON-

Digitized by Google

PONTIFICI MAX. adſcribendam putent, & in Eccleſiae tabulariis conſignandam. Quod tamen, ſicut & cetera eximia ornamenta, quae ex ejuſdem clementiſſimi PONTIFICIS munificentia nuper in nos redundarunt, non alii profecto, quam NICOLAI CARD. CARACCIOLI veteri cum illo neceſſitudini accepta referimus: & tantis nominibus BENEDICTO & NICOLAO auſpicatiſſima omnia ex animo adprecamur.

Principi opera inſcribebantur: niſi ſi quis ſua pecunia feciſſet.

Quiſquis igitur procuratorio nomine pro imperatore dedicabat, non ſuum, ſed principis nomen titulo inſcribebat, uti ex Novarum Athenarum aquaeductu modo collegimus. Quibuſdam tamen poteſtas fiebat ſuo, non imperatoris nomine dedicandi, & uti ſuum, non vero imperatoris nomen inſcriberent: quae quidem poteſtas iis plurimum dabatur, qui ſua pecunia aliquid feciſſent: id quod colligo ex inſcriptione, quam ſupra ex Holſtenio protuli, quae M. SILIO. EPAPHRODITO poſita fuit propterea, QVOD. AMPHITHEATRVM. COL. IVL. FELICI. LVCOFER. S. P. F. DEDICAVITQ. L. D. D. D. Quanquam autem quatuor illae ſingulares litterae, hoc eſt *locus datus decreto decurionum*, notant eum non fuiſſe amphitheatri titulum, ſed ſtatuae, credo, ſubſcriptionem: tamen in amphitheatri illius epigrammate fuiſſe M. Silii Epaphroditi nomen adſcriptum, mihi perſuadeo, aliorum titulorum indicio, quibus ejus, qui ſua pecunia feciſſet dedicaſſetque, nomen adſcribitur: ſicuti Neapoli in templi Caſtorum epigraphe (quod pulcherrimum opus jampridem me puero corruit, de illo Tiberii liberto legebatur: ΣΥΝΤΕΛΕΣΑΣ. ΕΚ. ΤΩΝ. ΙΔΙΩΝ. ΚΑΘΙΕΡΩΣΕΝ idest ſua pecunia perfectum conſecravit.

Quanta olim dedicandi ambitio.

Ceterum libera republica idcirco tanto ambitu templorum dedicationibus inhiabant, quod dedicanti tribueretur, uti nomen ſuum inſcriberet, etiamſi alius aedificaſſet. De M. Horatio Pulvillo Dionyſius lib. V: *Dedicationem atque inſcriptionem* (templi Capitolini) *abſente collega occupavit alter conſul M. Horatius.* Deinde diu poſt Catuli honori conceſſum legitur apud Val. Max. VI, 9. *Ut nomen ejus in Capitolino faſtigio fulgeret*; nimirum quia a Sylla reſtitutum Catulus dedicavit: qua de re Tacitus III hiſt. 72. *Curam victor Sylla ſuſcepit* (Capitolini templi poſt conflagrationem reſtituendi) *neque tamen dedicavit: hoc ſolum ejus felicitati negatum* (Syllae ipſius dictum id fuit, auctore Plinio VII, 43. *Hoc tamen nempe felicitati ſuae defuiſſe &c.*) *Lutatii Catuli nomen inter tot Caeſarum opera uſque ad Vitellium manſit*: nam ſub Vitellio iterum conflagravit. Haec de templi Capitolini dedicatione atque inſcriptione.

Nec

Nec ſolum libera rep. ſed etiam ſub prioribus Caeſaribus eadem dedicandi ambitio viguit: nimirum antequam poteſtas deſignandi ejus, qui dedicaret, a ſenatu populoque ad imperatores deferretur (quod nondum ſub Claudio contigerat, qui ex S. C. neſcio quid dedicavit, ut ex epigrammate percipitur apud Grut. p. 101. n.1.) & antequam obtinere coepiſſet, ut poſſet alius quiſpiam imperatoris nomine dedicare. Tacitus VI annal. 45. *Ne publice quidem, niſi duo opera* (Tiberius) *ſtruxit, templum Auguſti, & ſcenam Pompeiani theatri: eaque perfecta CONTEMTU AMBITIONIS, an per ſenectutem, haud dedicavit.*

Quorundam imperatorum modeſtia.

Hadrianus tamen ab ea ambitione ſuum inſcribendi nomen longiſſime in ſpeciem abhorruit: ſic enim de eo narrat Spartianus cap. 19. *Romae inſtauravit pantheum, ſepta, baſilicam Neptuni; ſacras aedes plurimas, forum Auguſti, lavacrum Agrippae: eaque omnia propriis & veteribus nominibus conſecravit.* Eandem quoque civilitatem (ut de Auguſto taceam, de quo prope idem tabulae Ancyranae commemorant) Severus praeſetulit, de quo prodit Spartianus cap. 23. *Magnum vero illud . . . quod Romae omnes aedes publicas, quae vitio temporum labebantur, inſtauravit* (proinde etiam dedicavit) *nuſquam prope ſuo nomine adſcripto, ſervatis tamen ubique titulis conditorum.* Ex quibus Spartiani teſtimoniis intelligimus, Hadrianum quidem nunquam ſuum nomen inſcripſiſſe, ſed veteribus nominibus omnia dedicaſſe: Severum autem, etſi plurimum eodem quo Hadrianus modo fecit, tamen nonnunquam & ſuum nomen inſcripſiſſe, & ſimul conditorum titulos ſervaſſe: id quod in Panthei titulo hodieque animadvertitur, ubi ſervato praegrandibus litteris M. Agrippae conditoris nomine, infra ſuum & Caracalli filii nomen minoribus elementis Severus adſcripſit. Quod eo notavi, quod hunc poſtremum morem, eumque ſane quam honeſtiſſimum, utpote & ab affectata modeſtiae laude, & ab invidiae labe alieniſſimum, in Campani amphitheatri titulo tenuit Antoninus; qui cum neque coloniae Capuae aedificati operis, nec patri reſtituti atque exornati laudem invidiſſet, etiam ſuum qui dedicaſſet nomen adſcripſit. Hoc demum illud eſt

—— *medium vitiorum, & utrinque repoſtum.*

Hic eſt ille medius, ac temperatus ſapientiae modulus, quem optimus princeps, tantum non Chriſtianus, in omnibus dictis factiſque mirifice tenuit. Nam Hadrianum nihil moror, qui ex ea ipſa moderatione laudem aucupabatur: & ſcimus illum tanta gloriae cupiditate flagraſſe, ut nonnullos, ne ſuis luminibus obſtruerent, per ſummam crudelitatem oppreſſerit..

III. *Quo*

III. *Qua ritu templa, boſtium bona, arae, ſigna conſecrarentur: itemque an cetera quoque opera publica ſacrari oporteret.*

Ex his quae hactenus ediſſerui ſatis intelligitur, templorum aut ſimilium dedicationem ab eorundem conſecratione ſedulo diſtinguendam: nam illa nihil aliud proprie fuit quam ἐγκαινισμὸς, ideſt primus rei uſus; haec vero, antequam res in uſum traduceretur, certis ritibus formuliſque conceptis perficiebatur. Sed tamen quod res eſſent conjunctiſſimae, & eodem tempore res ſacraretur, & uſui dicaretur: idcirco obtinuit ut *dedicationis* vocabulo ad utranque rem ſignificandam paſſim uterentur, & ea dedicare idem quod ſacrare fuerit.

Iam quemadmodum in templo dedicando pontifex templi poſtem teneret, quaeve ſollemnia verba praeiret, quae ſubinde is qui dedicationi praeeſſet pronuntiaret, ea quia jam multi, atque in primis Briſſonius, Gutheriuſque exponere jamdiu occuparunt: nihil cauſſae eſſe video quamobrem actum agam. Quare ad eos lectorem rejicio: ego interea ſpicilegium faciam.

Templi jam perfecti dedicationem ne diu differrent, religione olim tenebantur; id quod Plinius IV, I. addocet: *Cujus*, inquit (templi) *dedicationem, cum ſit paratum, differre longius irreligioſum eſt.* Dedicationem differre irreligioſum.

Sed & e Plinii hiſtoria jam aliis notatum, pontificem verba praeeuntem dediſſe operam, ut illa ne praepedita aut balbutiente lingua pronuntiaret, ne ſi verbo aberraſſet, conſecratio quaſi minus rite facta eſſet inſtauranda. Plinii verba haec ſunt lib. XI, cap. 37. *Metellum pontificem adeo inexplanatae* (linguae) *fuiſſe accepimus, ut multis menſibus tortus credatur, dum meditatur in dedicanda aede Opiferae dicere*: Opiferam autem equidem Fortunam interpretor (54). Conſecratio diſerte lingua.

N Ean-

(54) Harduinus illud *Opiferae* in duas voces divellens, *Opis vere* in ipſo textu exhibuit; quod in MSS. *fere* pro *vere* pingi ſoleat: ita *vere dicere* idem Plinio eſt, quod exacte & accurate pronuntiare. Conjectura non diſplicet: ſed non continuo textum (quod vir doctiſſimus aſſolet) immutari oportuit ob ejuſmodi conjecturas, quas in notis legi ſatis fuerit.

Viri docti *Opiferam* Iunonem hic intelligunt, quae parturientibus ſubſidio venit: ſed ut fatear Iunonem cum hoc epitheto nondum inveni; ſed Dianam tamen, quae interdum cum Lucina confunditur, cum eo attributo reperi apud Grut. p. 41. 8. Tibure in hunc modum: DIANAE. OPIFER. NEMORENSI &c.

Equidem mihi perſuadeo *Opiferam* apud Plinium non fuiſſe aliud, quam Fortunam: nam certe Tibure apud Grut. p. 75. 9. dicitur quidam C. Iulius SALTVM. FORTVNAE. OPIFERAE reſtituiſſe. Eadem *adjutrix* appellatur ap. Grut. p. 73. 7. FORTVNAE. ADIVTRICI. ET. TVTELE &c. Huc refer etiam *Fortunam obſequentem* qua nihil in ſaxis frequentius, & quod apud Grut. p. 79. 1. legitur FORTVNAE. AVGVSTAE. RESPICIENTI &c. Nullum certe numen Romani impenſius colebant, quam For-

mente conſtantar peragenda fuit.

Eandem non modo linguae, ſed & mentis conſtantiam jure pontificio fuiſſe requiſitam, nihil ut perturbata atque emota mente fieret, ex Ciceronis oratione pro domo aſſequimur: cujus locos libet adſcribere, propterea quod eos nondum notatos deprehenderim. Ibi n. 54. pontificem reprehendit, quod in ſua domo dedicanda *mente ac lingua titubante* uſus eſſet. Tum & Clodium ejuſdem vitii accuſat: *Praeſertim*, inquit, *cum iſte impurus atque impius hoſtis religionum omnium . . . ageret illam rem ita raptim & turbulente, ut neque mens, neque vox, neque lingua conſiſteret. Delatum tum eſt ad vos pontifices . . . quemadmodum iſte praepoſteris verbis, ominibus obſcenis, identidem ſe ipſe revocando, dubitans, timens, haeſitans, omnia aliter, ac vos in monumentis habetis, & pronuntiavit & fecerit.* Sed & tremebundam manum in poſte prenſando, credo quod

Fortunam, a qua in rebus dubiis opem potiſſimum praeſtolabantur: unde illud de Traiani victoria Dacica apud Grut. elogium (etſi νοθείας ſuſpectum) p. 73. 8. *Fortunae. Aug. omnipotent. Vbi. eras. Rhamnuſia. ubi. eras. quantum. abfuit. ne. Roma. lugeret. ſed. vivit. Traianus. ve. tibi. Decebale. &c.* Verum quid dubiae fidei monumentis opus habeo? cum Plutarchi liber de Fortuna Romanorum abunde doceat ab ipſis ferme urbis incunabulis innumerabilia fana Fortunae extitiſſe ſub variis ejuſdem Fortunae appellationibus, ob eam cauſſam, ὅτι μεγάλη ῥοπή, μᾶλλον δὲ ὅλον, ἡ τύχη παρὰ πάντα ἐςὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων. *Quod magnum momentum imo ſumma in res humanas vis eſſet Fortunae.* Itaque inter illa Fortunae innumera cognomenta a Plutarcho praetermiſſa, etiam *Opifera* fuerit. Vide & ejuſdem quaeſtiones Romanas. Et quidem apud Grut. p. 26. 4. Fortuna cum *ope divina*, id eſt cum ope quam Fortuna fert (non vero cum Ope illa celebri Dea) conjungitur in hunc modum: OPI. DIVINAE. ET. FORTVNAE. PRIMIGENIAE. SACR. Et ſic dicitur OPI. DIVINAE, quemadmodum p. 94. 5. VI. DIVINAE. SACRVM. Quo in epigrammate *vim divinam* haud diverſam a Fortuna ſtatuo; quam idcirco *Fortem Fortunam* a Romanis dictam Plutarchus ibidem affirmat, ἣν φορτικὴν, inquit, καλοῦσιν, ὅπερ ἐςὶν ἰσχυρὰν &c. Sed nihil luculentius Capitolini teſtimonio in Max. & Balb. cap. 8. *Vnde*, inquit, *mos tractus ſit, ut proficiſcentes ad bellum imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breviter dicendum eſt. Multi dicunt, apud veteres hanc devotionem contra hoſtes factam, ut civium ſanguine litato, ſpecie pugnarum ſe Nemeſis, id eſt VIS quaedam FORTVNAE ſatiaret. Alii* &c. Ergo *opem divinam*, & *vim divinam* nihil aliud quam *Nemeſim* ſeu *vim Fortunae* exiſtimabis: & Nemeſim ac Fortunam duo unius ejuſdemque Deae fuiſſe nomina praeter cetera, etiam ex Grut. p. 80. 2. intelligitur, cujus epigrammatis initium tale eſt: DEAE. NEMESI. SIVE. FORTVNAE.

Iam vero Metellus iſte pontifex diverſus omnino fuit a clariſſimo illo L. Metello pontifice, cujus ab eodem Plinio VII, 43. fit perhonorifica mentio (e quo Plinii loco Gruterus expreſſam putat epigraphen quam habet p. 377. 4.) nam hic optimus orator fuit, ille vero inexplanatae linguae. Itaque is qui aedem Opiferae dedicavit, vel fuerit Q. Caecilius Q. F. Metellus Pont. Max. cujus in lapide auſpicato apud Grut. p. 39. 5. mentio exſiſtit; vel potius aliquis alius, non pont. max. (ob linguae quidam certe impedimentum) ſed duntaxat e pontificum collegio. Et vide an non fuerit ille C. Metellus, cui agnomen Caprario fuerat, qui inter Metelli Macedonici filios ultimus natu fuit; in quem extat umarulentum illud Scipionis dictum in obſidione Numantiae apud Cic. 2. de or. *Si quintum pareret mater ejus, aſinum fuiſſe parituram.* Certe ob ingenii tarditatem Caprarium fuiſſe appellatum, poſſumus ſuſpicari. Sed & Plutarchus lib. de Fort. Rom. inter indulgentis Fortunae exempla refert hoc, quod Metellus ille Macedonicus a quatuor filiis conſularibus elatus fuerit, quorum ultimus Caprarius recenſetur. Nec ſolum Plutarchus, ſed & Velleius, II. Valerius Max. VII, 1. 1. Plinius VII, 44. S. Auguſtinus III de civ. 23. & ante hos omnes Cicero V de fin. 78. & I Toſc. 35. Q. Metelli fortunae felicitatem mirifice praedicant, quod praeter propria decora a quatuor honoratiſſimis filiis, quorum geſti honores ſedulo recenſentur, elatus fuerit: ut celebre in primis olim id abblandientis Fortunae exemplum fuiſſe appareat. Id quod magno eſt indicio & aedem Opiferae a Metello dedicatam, non alterius quam Fortunae fuiſſe: & fortaſſis ab uno e quatuor iis fratribus per eam indulgentioris Fortunae occaſionem fuiſſe conſecratam; ac potiſſimum a C. Caprario ob eas conjecturas, quas modo exponebam.

Digitized by Google

quod perturbatae mentis eſſet indicium, nihil egiſſe, ex eadem oratione n. 52. addidici: *Aut*, inquit, *ſi dixit aliquid verbis haeſitantibus, poſtemque tremebunda manu tetigit: certe nihil rite, nihil caſte, nihil more inſtitutoque perfecit*. Sane non immerito hodieque Eccleſiae catholicae ſacrorum antiſtites religioni ſibi ducunt myſteriorum formulas non mente attenta & conſtanti, linguae vero accuratae miniſterio diſertiſſime enunciare.

Haec de templorum ſacrandorum ritu. Sed & cum alicujus bona in deteſtationem conſecrabantur, poſtem aliquando teneri conſueviſſe, & verba ſollemnia pronuntiari ex iis, quae modo e Cicerone recitavi, & aliis ejuſdem orationis locis conjici poteſt. Sed tum demum, opinor, cum praedia illa non ſolum conſecrabantur, ſed & ara, ſignove poſito, alicui Deo dedicabantur; ut Libertatis ſignum in aedibus Ciceronis Clodius poſuit. Et eo ſpectare putem illa Ciceronis verba eadem or. n. 45. *Ergone, pontifices, putatis, ſi is poſtem tenuerit, & aliquid dixerit, domum uniuſcujuſque conſecrari poſſe? An iſtae dedicationes & templorum, & delubrorum religiones ad honorem Deorum immortalium, ſine ulla civium calamitate a majoribus noſtris conſtitutae ſunt?* Et n. 46. *Ergo ſi is* (M. Druſus) *Q. Caepionis inimici ſui poſtem aedium tenuiſſet, & pauca verba feciſſet, aedes Caepionis eſſent dedicatae?* Nimirum aedes, de quibus diſputat Cicero, non ſolum in deteſtationem, ſed & alicui Deo conſecrabantur, idcircoque poſtis tenendus erat. Bonorum conſecrandorum ritus.

Ceterum cum bona dumtaxat conſecrabantur, tum tantum foculo pro roſtris poſito, adhibito tibicine, & capite velato, ita demum bona illa religioni obligabantur. Cicero eadem or. n. 47. *Atqui C. Atinius patrum memoria bona Q. Metelli . . . conſecravit, foculo poſito in roſtris, adhibitoque tibicine*. Et paullo poſt: *Tu, tu, inquam, capite velato, concione advocata, foculo poſito, bona tui Gabinii . . . conſecraſti*. Sed & tum quoque non ſine verbis ſollemnibus res tranſigebatur: *Quid ergo*, inquit eadem or. n. 48. *illa tua tum obteſtatio tibicinis? quid preces? quid priſca verba voluerunt?*

De ritu, quo Deorum ſigna conſecrarentur (idem ferme fuerit de aris intelligendum) nihil attinet magnopere me eſſe ſollicitum: quod eam operam jam videam ab Antonio Vandaleo pro dignitate navatam ſchediaſmate de conſecrationibus ethnicis pag. 661. & ſequentibus (55).

Quid

(55) Vandalei ſchediaſma de conſecrationibus *ethnicis* tum demum incidit mihi in manus, cum jam hanc de dedicationibus diatribam abſolviſſem, imo & haec, quae hactenus praemiſſa ſunt,

Opeta publica quatuor generum :

Quid cetera operum publicorum ? an ea quoque ſollemnibus verbis & caeremoniis ſacrabantur ? Opera publica quatuor generum exſtitiſſe mihi perſuadeo , alia ut eſſent ſacra , hoc eſt a principe , vel cui princeps dedicandi dediſſet poteſtatem , publice (56) conſecrata ; uti Vlpiano auctore ſupra expoſitum fuit (hujuſmodi non ſolum fana & arae fuerunt , ſed & theatra , puto , & gymnaſia & amphiteatra , & alia fortaſſe id genus , ſuis ſingula numinibus (57) ſacra) : alia vero non ſacra ſed ſan-

ſunt , jam typis commiſſa eſſent . Et viro eximio atque erudito Dominico Graeco I. C. magnam habeo gratiam , a quo eum librum , quorum habet copioſiſſimam penum , & indicatum & commodatum habui . Ac ſane a Vandaleo putabam jam omnia occupata : Sed contra res cecidit. Nam primum is conſecrationes , ego dedicationes potiſſimum propoſitas habui , quarum in primis notionem eruere e tenebris ſum conatus . Tum aliter ille , aliter ego eo in argumento verſati ſumus , quod is totus eſt in imperatorum claroruumque virorum , nec non & ſignorum Diis poſitorum conſecrationibus (quanquam & de templis nonnulla delibat aliis jam ferme notata) ego contra quam viam inierim , quivis perſpicere poteſt . Itaque cum iis , quae jam pridem Gutherius attulerat , non inutiliter & ſchediaſmatis illius lectio conjungi poterit , & hujus , ſi cui eſt otium , diatribae . Ac de Deorum potiſſimum ſignis , quo ritu ſacrarentur , haud contemnenda ſunt , quae Vandaleus ediſſerit , quae legi apud illum ſatius fuerit.

Quanquam quae ſupra de ſtatuarum dedicatione obiter innueram , nihil muto : & ea juvat levi brachio refricare. Dixeram videri arae, aut ſigni *dedicationem* aliud nihil eſſe quam eorundem erectionem , ſive in ſua baſi collocationem , & *loco dato decreto decurionum* . Sic ea *dedicabantur*, quia ſic demum eorum uſus inchoabatur : nam unctiones , coronationes , & ſi quae aliae caeremoniae , eae ad conſecrationem demum pertinent , quae hic quoque proprie diverſa a dedicatione fuit . Sed & donaria quaevis *dedicare* idem quod ſuſpendere fuit . Harum omnium rerum dedicationes *ἀναθέσεις* aut *ἱδρύσεις* Graeci dicebant, ſtatuas ipſas aut aras *ἱδρύματα*, reſque hujuſmodi omnes *ἀναθήματα* , & *ἀνακείμενα* appellabant : veluti quem Horatius *dedicatum Apollinem* nuncupavit , eum *ἀνακείμενον* Graeci redderent , aut *ἱδρυμένον* , ſicuti *ἱδρύσασθαι τὸν Πυθαγόραν* Plutarchus in Numa dixit . Ex quibus quanquam ſatis percipitur earum rerum dedicationem fuiſſe idem quod collocationem aut erectionem : tamen nihil expreſſius Ciceronis loco quem ſupra poſui , ex or. pro domo n. 46. *Simulacrum autem* , inquit , *aut aram ſi* *DEDICASTI , ſine religione LOCO MOVERI poteſt* : nam *dedicare* & *loco movere* contraria fuerunt.

Apuleius ejuſdem rei teſtis ſupra productus *depictam tabulam domus atrio dedicare* pro *ſuſpendere* uſurpavit . Et is locus Quintiliani decl. quem habet Vandaleus pag. 662. eodem referendus. *Haec*, inquit, *priuſquam dedicationis accipiant, ſummam religionem opera ſunt tantum : dedicatio eſt illa , quae Deum inducit , quae SEDE DESTINATA LOCAT*. Quanquam hic auctor *dedicationis* voce , ut ſaepe fit , & collocationem & conſecrationem ſimul intellexit , quod eſſent res conjunctiſſimae . Contra Minucius dedicationem pro ſola conſecratione poſuit : *Quando igitur*, inquit, *hic naſcitur* (Deus) ? *Ecce funditur, fabricatur , ſcalpitur . Nondum Deus eſt . Ecce plumbatur , conſtruitur , erigitur . Nec adhuc Deus eſt . Ecce ornatur , conſecratur , oratur , tum poſtremo Deus eſt , cum homo voluit & DEDICAVIT*. Non male Minucius *dedicavit* dixit pro *conſecravit* , quod erant res conjunctiſſimae nec ſeparabiles: illud queror, quod erectionem a dedicatione & conſecratione ſejunxit , improprie certe locutus; nam erectio, apud vetuſtiores quidem certe , conſecrationis pars fuit , & erectio & dedicatio idem fuerunt . Hinc Ariſtophanis Scholiaſtes in Pace ad illud *ταύτην χύτραις ἱδρυτέον* , non ſolum ollis leguminum ſtatuas collocatas , ſive conſecrando collocatas ait , verum etiam aliquando ſumtuoſius victimis , id quod dici teſtatur *βοῒ ἱδρύσασθαι , ἢ αἰγὶ , ἢ προβάτῳ* , ideſt *bove aut capra aut ove collocare* , ſeu conſecrando collocare.

(56) Publice , inquam , conſecrata : *Si quis autem* (ait Iuſtinianus lib. 2 s. Inſt. t. 1. §. *ſacrae*) *auctoritate ſua quaſi ſacrum ſibi conſtituerit , ſacrum non eſt , ſed profanum* . Et Feſtus *Gallus* , inquit ; *Aelius ait , ſacrum eſſe quocunque modo atque inſtituto civitatis conſecratum ſit , ſive aedis , ſive ara, ſive ſignum, ſive locus , ſive pecunia, ſive quid aliud quod Diis dedicatum , atque conſecratum ſit . Quod autem privati ſuae religionis cauſſa aliquid earum rerum Deo dedicent , id pontifices Romanos non exiſtimare ſacrum* . . . *Ille locus ubi ea ſacra privata facienda ſunt , vix videtur eſſe ſacer* .

(57) Amphitheatra ſive Herculi quantum e Vitruvio licet ſuſpicari , ſive potius Marti, aut Dianae , aut Iovi Latiali ſacra erant : gymnaſia quoque Herculi , vel , qua parte doctrinae ſtudioſis addicta, Apollini λεσχηνορίῳ vel Miner-

Digitized by Google

ſancta, veluti urbium muri, quos juriſconſulti ſanctos, quia ſanctione confirmatos, non item ſacros fuiſſe teſtantur: alia religioſa, veluti ſepulcra: alia demum nec ſacra, nec ſancta, nec religioſa, ſed mere profana. Ac plurima ſunt opera publica, veluti viae, pontes, aquaeductus, & tale genus innumera, quae quo referam haud facile dixerim. Portas urbium negant juriſconſulti ſanctas eſſe, ſive quod per eas funera efferrentur, ſive quod in ſollemni moenium deſignatione, ubi ad eas ventum, aratrum ſuſtolleretur.

Itaque ſcire lubet, num omnia iſthaec opera publica non modo dedicarentur, ſeu eorum uſus aliqua celebritate inchoaretur, verum etiam ſollemni ritu conſecrarentur, itaut poſtem teneri opus eſſet, & quaedam ſollemnia verba de more concipi. Verum illa omnia ſacrarentur. Quam diſputationem a nemine, quod ſciam, propoſitam ſpiſſiore caligine obſeptam video: neque id mirum, propterea quod vetus illud jus pontificium ne ipſi quidem Romani vulgo tenebant; ejuſque inſcitiam ultro vel ipſe Cicero or. pro domo n. 46. & alibi non diſſimulat: etſi effluere quaedam e pontificum diſciplina affirmat, quae ad aliorum aures ſaepe permanent. Cicero quidem tota illa oratione rem ſaepe tangit, ſed ita ut dubitationem injiciat magis, quam abſtergat (58). Graecis vero rei Romanae ſcriptoribus hujuſce rei arbitrium ſi permittimus, nihil non religioſo ritu conſecratum perſpicietur. Nam quas Latini hiſtoriae ſcriptores dedicationes, ii plerunque καθιερώσεις appellant, quodcunque demum illud ſit, quo de agitur. Itaque Dio non modo de Pompeiano theatro καθιέρωσε dixit (quod minus miror, nam ei theatro Pompeius *Veneris aedem*, inquit Tertullianus lib. de ſpect. *ſuperpoſuit, & ad dedicationem edicto populum vocans, non theatrum, ſed Veneris templum nuncupavit, cui ſubjecimus*, inquit,

gra-

nervae fuere. Et puto opera omnia ſpectaculis deſtinata inter ſacra loca fuiſse: nam ludi omnes ſacri erant & religionis ethnicae pars. Salvianus: *Colitur & honoratur Minerva in gymnaſiis, Venus in theatris, Neptunus in circis, Mars in arenis, Mercurius in palaeſtris.* Lactantius ex ſententia Sinii Capitonis paullo aliter: *Venationes, & quae vocantur munera, Saturno adtributo ſunt: ludi ſcenici Libero, circenſes Neptuno.*

(58) Itaque ex illa oratione nihil dum eliquare potui, utrum non ſolom templi, ſed & ceterarum fabricarum poſtem teneri oporteret, & ſollemnibus formolis uti. Adnectam tamen haec, ſi cui forte lux inde affulſerit. *Ergo*, inquit n. 46. *ſi is* (M. Druſus) *Q. Caepionis inimici ſui poſtem aedium tenuiſſet, & pauca verba feciſſet, aedes Caepionis eſſent dedicatae? Nihil loquor de pontificio jure, nihil de ipſius verbis dedicationis, nihil de religione, caeremoniis: non diſſimulo me neſcire ea, quae etiamſi ſcirem, diſſimularem, ne aliis moleſtus, vobis etiam curioſus viderer: etſi effluunt multa ex veſtra diſciplina, quae etiam ad noſtras aures ſaepe permanant. Poſtem teneri in dedicatione oportere videor audiſſe templi. Ibi enim poſtis eſt, ubi templi aditus eſt & valvae. Ambulationis poſtes nemo unquam tenuit in dedicando. Simulacrum autem aut aram ſi dedicaſti, ſine religione loco moveri poteſt. Sed jam hoc dicere tibi non licebit, quoniam pontificem poſtem tenuiſſe dixiſti*, &c. Itaque non ſatis expiſcari licet utrum templorum tantum poſtem teneri oportuiſſe Tullius exiſtimarit, an vero alioſum videatur accipiendus.

Digitized by Google

gradus ſpectaculorum) verum etiam Neroniani gymnaſii dedicationem καθιέρωσιν nuncupavit, & de Tito amphitheatrum & balineum dedicante ἱερῶσαι uſurpavit. Accedit quod apud Grut. p. 178. 7. & 179. 1. (etſi ſunt quarti ineuntis ſaeculi epigrammata) thermae non tantum *dedicari* ideſt in uſum traduci, ſed & *conſecrari* dicuntur. Itaque vix videtur dubitandum, quin ſi minus omnia, at multa tamen operum publicorum non tantum dedicarentur, ſed etiam religioſis caeremoniis ſacrarentur; unde & *ſacra* jure dicerentur. Quare ſic ſtatuo, prioris generis aedificia conſecratione initiari oportuiſſe, eoque ſacra fuiſſe appellata; cetera vero, ſive ſancta, uti urbium muri, dicerentur, ſive ne hanc quidem appellationem nacta eſſent, non conſecrari, ſed dedicari ſeu ἐγκαινίζειν tantum conſueviſſe.

Sacra tantum conſecrabantur.

IV. *De rerum ſingularum encaeniis.*

Saepe hoc jam admonuimus, dedicationem a conſecratione, ſi proprie & accurate loqui volumus, diſcrepaſſe; & conſecrationem, (non tantum illam, de qua hujus diatribae initio diſſeruimus, qua hoſtium aut improborum civium bona in deteſtationem conſecrabantur, ſed & illam qua aedes ſacrae & alia id genus ſacrabantur) religioſis ritibus, & priſcis verbis perfici oportuiſſe: dedicationem vero nihil aliud proprie ſignificaſſe, uti copioſe probavimus, quam rei jam perfectae primum uſum & inchoationem. Quare nunc quidem quod attinet, ſepoſita conſecratione, rerum ſingularum dedicationes aggrediamur: & quod initio hujus diatribae dixi, dedicationem ſic peragi conſueviſſe, ut aliquid ſplendidum primo fabricae uſu exhiberetur, ex iis potiſſimum rebus, quarum cauſſa fabrica illa exſtructa fuiſſet; id nunc ſingillatim demonſtrabimus.

Amphitheatri,

Ab amphitheatro ordiar, propterea quod per ejus occaſionem ad univerſi generis dedicationes ſum digreſſus. Dio lib. LI de Tauri amphitheatro haec ait: *Caeſare IV coſ. Statilius Taurus theatrum quoddam lapideum ad venationes ferarum in campo Martio ſuis ſumtibus abſolvit, inque ejus dedicatione munus gladiatoriū exhibuit.* Flavium autem amphitheatrum a Veſpaſiano erectum Titus fortaſſe conſummavit, utique dedicavit: cumque dedicantis, non ejus qui feciſſet, nomen inſcribi mos eſſet: hinc erroris anſam Eutropius lib. VII, & Caſſiodorus arripuerunt, ut Tito id opus adſcriberent, propterea quod hujus, ut arbitror, nomen, non vero patris, in operis titulo oculis uſurpaſſent. Quo pacto dedicatum fuerit Suetonius cap. 7 exponit:

Am-

Digitized by Google

Amphitheatro dedicato, thermiſque juxta celeriter exſtructis, munus edidit apparatiſſimum largiſſimumque &c. At vero Dio apud Xiphilinum ludos per centum ipſos dies exhibitos copioſe narrat, in iis gladiatorum munera, omne genus venationes, navale proelium etiam Suetonio memoratum, circenſes & alia ludicra.

Ad haec theatra ludis ſcenicis dedicabantur, uti ex epigraphe Reineſiana cl. 2. n. 89. intelligitur: THEATRVM. ET. PROSCENIVM. REFECERE. LVDIS. SCENICIS. BIDVO. DEDICAR. D. S. P. Vbi *dedicare* pro ἐγκαινίζειν diſerte ponitur; quo enim ludi ſcenici, quo pecunia ad conſecrationem? Sed & muſicis certaminibus, & gymnicis ludis, iiſque omnino ludicris, quae theatrum admitteret, in ejus dedicatione locus fuit (59). Theatri.

Gymnaſii Neroniani dedicationem idem Xiphilinus exſequitur in hunc modum: *Cujus* (certaminis quinquennalis) *cauſſa gymnaſium aedificavit: cujus dedicatione equitibus & ſenatoribus oleum gratis diſtribuit.* Nihil rei gymnaſticae magis proprium. Gymnaſii.

Bibliothecae oratione habita dedicabantur: id quod ex Plinii 1 epiſt. 8. didici: *Petiturus ſum enim*, inquit, *ut rurſus vaces ſcr-* Bibliothecae.

(59) Quanquam autem venationem in theatro exhibitam nunquam memini: Xiphilinus tamen Pompeii theatrum venatione ibidem data dedicatum narrat. Et Xiphilini narratio fortaſſe non paucis, Bulengero quidem certe fucum fecit; qui cap. 10. de venatione circi, in Pompeii theatro venationes aliquando habitas affirmat, & inde factum ait ut Plinius XXXVI, 15. illud Pompeii non theatrum, ſed amphitheatrum appellavit. Dupliciter vero vir eruditus aberrat. Primum quod illo Plinii loco non *Pompeii amphitheatri* ſed *Pompeiani theatri* eſſe legendum jampridem Lipſius lib. de amphith. monuerat, & ita in Harduini editione legitur, credo & in aliis. Deinde quod in Pompeii theatro venationes aliquando exhibitas ſtatuit, fallitur cum Xiphilino, a quo id hauſit. Graeculi iſtius locus ſic ſe habet: *Pompeius theatrum dedicavit, in quo* (graece ἐν αὐτῷ ſuppl. θεάτρῳ) *leones quingenti diebus quinque abſumti ſunt, praeterea elephanti decem & octo cum armatis hominibus certaverunt.* Sed bene eſt quod Dionis liber XXXIX aetatem tulit, unde Monachi indiligentiam poſſis arguere. Ibi ſolertiſſimus ſcriptor poſtquam in eodem theatro, quod dedicabatur, muſicos gymnicoſque ludos exhibitos ſignificaſſet, monet in circo tum varii generis belluarum praebitas venationes, tum potiſſimum diebus quinque quingentos leones confectos & elephantos octodecim depugnaſſe ſubjungit. Quare venationes quidem Pompeius exhibuit, ſed in circo, ubi ante exſtructa amphitheatra id ſpectaculi genus edebatur, non vero in theatro, uti ſomniavit Xiphilinus. Cui hoc impoſuit, quod Pompeii θέατρον putavit fuiſſe ſimile illi, quod Titus dedicavit, quod ideo breviatore Dione θέατρον κυνηγετικὸν appellat: nam amphitheatri vox, ut alibi diximus, quamvis Graeca ferme a Latinis dumtaxat uſurpabatur, cujus loco Graeci θέατρον dicere conſueverant. Haec eo dixi, ut perſpiciatur, quam nullo judicio e Dione interdum excerpſerit Xiphilinus: ut omittam quod non perpetuam & aequabilem epitomen nobis tradidit, ſed quaecumque collibitum fuit, aut quae novitate illum percellerent, in iis ſe magis diffudit: cetera interim maximi momenti exanguia & exucca in ſua alvearia contulit: ita mera interdum nobis mapalia exhibuit. Sed vel ſic tamen maxima eſt illi habenda gratia, quod qualiacunque illa nobis ex nobiliſſimo hiſtorico ſervavit.

Ceterum nihil mirum in ea dedicatione Pompeium praeter theatralia ſpecimina aliorum etiam generum ſpectacula edidiſſe: nam theatrum illud quod dedicabat, Veneris templum idem quoque fuit; id quod Plinius, Plutarchus & alii tradiderunt. Et ceteroqui ſcimus Dione teſte lib. 54. Auguſto Marcelli theatrum dedicante, Caium luſiſſe Troiam, & DC Africanas occiſas: majoris enim magnificentiae gratia praeter ſpecimina theatralia, quae quidem theatri [illegible] omnino requirebat, extra theatrum quoque populum oblectari placuit.

ſermoni, quem apud municipes meos habui bibliothecam dedicaturus. Nimirum petit ab illo rhetore Pompeio Saturnino, ut orationem eam expoliat, quam, cum bibliothecam in ſua patria in ſapientiae ſtudioſorum gratiam a ſe paratam dedicaret, olim habuiſſet, quam publicare deliberabat. Nihil convenientius fieri potuit: & hodieque in academiis in anniverſaria ſtudiorum inſtauratione quam *dedicationem* non inepte appellaveris, hujuſmodi orationes habentur.

Pontium, Ad haec pontes circenſibus editis dedicari ſolebant. Grut. p. 163. 4. P. BAEBIVS. VENVSTVS. . . . . PONTEM. FECIT. EX. H. S. XXC. CIRCENSIBVS. EDITIS. D. D. ideſt *dedicavit*. Id quod, niſi me memoria fruſtratur (nam ſcheda, in qua nuper multas, quae huc facerent, inſcriptiones notaram, neſcio quo fato evanuit) etiam Gratianus aut neſcio quis alter Chriſtianus imperator in ponte dedicando uſurpavit. Alioqui Grut. 101. 3. & 4. ob dedicationem, opinor, ſtatuae cum ſcenicis iidem circenſes dantur.

Emiſſarii, In lacus Fucini emiſſario dedicando (etſi Tacitus XII An. 56. dedicationis voce non utitur, ſed rem ipſam ſatis deſignat, quia tum primum *apertum aquarum iter*) inſignem naumachiam exhibuit praeter cetera Claudius.

Aedium, Porro in aedibus quiſque ſuis dedicandis, quae ſpecimina aut quam liberalitatem exhibuerit, non memini. De epulo vix eſt ut dubites, quod in omni fere dedicatione dabatur. Alexander Donatus III, 7. Neronem, Suetonio teſte, dedicaſſe domum affirmat, qua variis conviviis, qua publicis ludis, ſparſiſque in populum muneribus. Sed fugit eum memoria; nam nihil horum Suetonius cap. 32. David in ſuis aedibus dedicandis eum pſalmum habuit, qui nobis eſt undetriceſimus; Hebraeis vero triceſimus. Nam quid cauſſae eſt, quamobrem aliorſum ejus pſalmi titulus accipiatur? Qui αὐτολεξεὶ ex Hebraeo talis eſt: *Pſalmus dedicationis* ſeu initiationis (heb. חנכת *bbanuccbatb*) *domus David.* LXX: Ψαλμὸς ᾠδῆς τοῦ ἐγκαινισμοῦ τοῦ οἴκου τοῦ Δαυίδ. Quod Noſter vertit: *Pſalmus cantici in dedicatione domus David.* An non fugit eos ratio, qui ad templi dedicationem, ſive neſcioquo alio referunt hunc titulum? Atque hinc etiam Iudaeorum traditio apud Maimonidem futilis arguitur, qui Deut. XXI, 5. (quem locum vide hujus Diatribae initio) *dedicare domum* idem eſſe definiunt quod in ea, poſtquam exſtructa eſt, per annum habitare. Fabulae: in hujus enim pſalmi titulo, uti vides, dedicatio primorem tantum uſum, ſive ἐγκαινισμὸν deſignat.

Viarum, Viarum dedicatione gladiatorium munus Claudius injunxit: ſic enim capio illud Suetonii Claudio cap. 24. *Collegio quaeſtorum pro*

Digitized by Google

pro ſtratura viarum (ideſt viarum [illegible]) *gladiatorium munus injunxit* .

Poſtremo (nam quid opus eſt ſingula moroſa diligentia perquirere ?) forum epulo dato dedicatum invenio apud Grut. p. 168. 5. Sed ibi tamen non de fori tantum dedicatione agitur , ſed & aedium (hoc eſt fanorum) quinque , & ſignorum quinque , & ſtatuarum duarum (60) . Et ceteroqui nihil non epulo dato dedicari ſolebat: cui mori lubet paullisper immorari. Fori.

Itaque epulum , uti diximus , in dedicationibus fere ſemper dabatur: Plin. IV , 1. *Templum* , inquit , *pecunia mea exſtruxi; cujus dedicationem , cum ſit paratum , differre longius irreligioſum eſt . Erimus ergo ibi* (Tiferni, ubi templum exſtruxerat) *dedicationis die , quem epulo celebrare conſtitui* . Videſis Gruterum p. 441. 7. & alibi ſaepiſſime ; itemque Reineſium I , 99. Verum non ſemper coena recta dabatur : imo ſaepe epulum dividebatur , ideſt ſportulae dabantur ; ſic enim accipio illud p. 101. 3. apud Grut. AD. DEDICATIONEM. . . . EPVLO. DIVISO. &c. itemque p. 228. 8. DEDICATIONE. STATVARVM. . . . MVLSVM. ET. CRVSTVLA. DECVRIONIBVS. ET. POPVLO. dantur . Sive ergo coena recta , ſive ſportulae darentur , ſemper epulum dari dicebatur. Imo tum quoque epulum appellabatur , cum vice caenae rectae, aut ſportularum , nummi (quanquam nummorum quoque dianomen ſportulas appellarunt , ut ex Plin. X epiſt. 117. & 118. collatis patet) diſtribuebantur . Grut. p. 434. 1. EARVMQVE. DEDICAT. RVFVS. EPVLVM. DEDIT. DECVRIONIB. SING. H. S. XXX. SEX. VIRIS. ET. AVGVSTALIB. SING. H. S. XII. PLEBI. SING. H. S. IIII. Et p. 63. 1. IDEMQVE. DEDICAVIT. ET. EPVLVM. DEDIT. DECVRIS. N. IIII. Interdum aliis nummi , aliis coena dabatur: Grut. p. 68. 3. QVORVM. DE-

In dedicationibus epulum ,

Ideſt coena recta, aut ſportulae,

aut nummi dabantur

O DI-

(60) Quod ſaepiſſime mihi in inſcriptionibus perlegendis notatum fuerat , hoc inter ſtatuas atque ſigna plurimum intereſſe , quod haec ferme Deorum tantum eſſent, aut certe Diis dedicatorum, illae interdum quidem Deorum , ſed ſaepiſſime hominum : id ex indicato epigrammate luculenter cognoſcitur , ubi legitur SIGNA. DEOR. (quod peſſime Reineſius in EORum, puta Ciſimbrenſium, mutat : primum cui bono? deinde en putamus tot deſcriptores , qui in ejus inſcriptionis calce notantur , fuiſſe inſcitioſos ?) QVINQVE. STATVAS. DVAS &c. Hoc igitur , ſi quod aliud , inter eas voces eſt diſcriminis ; quod neſcio cur Aldo Manutio juniori (in diſſert. ex epiſtolica de ſigno & ſtatua to. 1. theſ. Sallengriani p. 816. A) diſpliceat . Nam quod canephorarum duarum imagines ſigna Ciceroappellarit , id eo factum , quod non tantum Deorum imagines , ſed & hominum imo & brutorum animantium ſimulacra , quae in templis inter donaria , aut in privatorum ſacrariis viſebantur , ſigna rectiſſime dicebantur . Certe diſcrimen , quod initio poſui , innumeris inſcriptionibus , imo & ſcriptorum locis confirmari poſſet , ſi id agerem . Quanquam omnino perpetuum eſſe non ſpoponderim . Ceterum multiplex illud tricarumque pleniſſimum diſcrimen , quod ibi Manutius ſtatuit , vix eſt ut olli arrideat.

DICATIONE. SINGVLIS. DECVRIONIBVS. X. III. AVGVSTALIBVS. X. II. ET. COLONIS. CENAM. DEDIT. Interdum etiam nummi quidem dabantur, ſed ITA. VT. IN. PVBLICO. VESCERENTVR: ea certe lege apud Grut. p. 84. 1. ſingulis decurionibus Nemauſenſibus quaedam ſumma dedicatione templi diſtribuitur.

Idque etiam in eccleſiarum dedicationibus.

Nec minus in Eccleſiarum dedicationibus ſollemnes epulas Chriſtiani olim inſtituebant. Sidonius IV ep. 15. *Epulum multiplex, & capaciſſima lectiſternia para . . . poſtquam omnibus tempus futurae dedicationis inclaruit. Nam baptiſterium, quod olim fabricabamini, ſcribitis poſſe jam conſecrari.* Greg. X ep. 71. *Nam ut die dedicationis, vel natalitio SS. Martyrum religioſis conviviis ſollemnitatem celebrent.* Haec ſunt illae agapae, quae tamdiu in Eccleſia perdurarunt, donec, quod in licentiam vergerent, legibus ſunt abolitae. Inde factum putat Cangius, ut poſtea dedicationis vocabulum in malam partem traheretur, ac pro comeſſatione publica ſumeretur; & *faire la ducace* Galli dicerent pro eo, quod eſt genio indulgere.

Dedicationis dies anniverſarius celebrabatur:

Verum ad ethnicorum dedicationes ut reditum faciam, hoc amplius de iis notandum, celebraſſe gentiles, quemadmodum & Chriſtiani facimus, diem dedicationis quotannis recurrentem. Hinc Kalendas Ianuarias eo nomine celebrat Ovidius I Faſt. quod

Sacravere patres hac duo feſta die,

nempe Aeſculapii & Iovis, quod ſtatim ſubjungit. Atque hinc eſt, quod non ſolum quibus conſulibus ſive aedes ſive ara ſive quid aliud eſſet dedicatum, ſed & diem ſedulo notabant: id quod in vetuſtis dedicationum titulis nuſquam fere non occurrit.

qui & interdum in alium diem differebatur.

Et, quod magis mirabere, ſicuti hodieque Epiſcopi faciunt, quoties aliquam Eccleſiam ſollemni ritu dedicaverint, ut anniverſarium ejus dedicationis feſtum non ſemper eadem recurrente die, qua conſecrata fuit, ſed alia, quam opportuniorem cenſuerint celebrandum nonnunquam aſſignent: idem profecto apud ethnicos ex decreto illo quod habet Gruterus p. 228. 8. ſum aſſecutus, cujus decreti poſtremam partem, quae huc facit libuit adſcribere. *Item. dedicatione. ſtatuarum. Caeſarum. et. Auguſtarum. mulſum. et. cruſtula. pecunia. noſtra. decurionibus. et. populo. dedimus. perpetuoque. ejus. die. dedicationis. daturos. nos. teſtati. ſumus.* QVEM. DIEM. QVO. FREQVENTIOR. QVOTANNIS. SIT. SERVABIMVS. VI. IDVS. MARTIAS. QVA. DIE. TI. CAES. PONT. MAX. FELICISSIME. CREATVS. EST. Non

enim

enim VI id. Martias ſtatuae fuerant dedicatae: ſed hic dies ad anniverſariam celebritatem viſus eſt magis idoneus, quod eo Tiberius pontificatum maximum eſſet aſſecutus.

C A P V T IV.

In alterum amphitheatrale epigramma per eadem haec tempora repertum. De Campano apodyterio, catabulo, & ludo gladiatorio.

PAucis ante menſibus, quam Campani amphitheatri titulus in lucem prodiret, eodem ferme loco lapicidae, dum aggeſtos conſepultoſque lapides in varios uſus effodiunt, hanc alteram epigraphen candido marmori inſculptam altera parte mutilam detexerant, quae ſic habet:

SATELLIA. M. F. ANVS
APODYTERIVM. AD. NOVITATEM. R... eſtituit
EPISTYLIS. CETERISQVE. MARMORIBVS. O... rnavit.

Quod equidem, ſimul ac reſcivi, e ſaxo ipſo, quod domum ſuam marmorarius aſportaverat, ſed domo tum forte aberat, deſcripſi. Statueratque vir non minus eruditione quam generis nobilitate clariſſimus Joſephus a Capua Capycius, cujus potiſſimum hortatu commentariolus hic ſcribitur, viſendo urbis loco illud cum amphitheatri titulo conjungere. Cum ecce nuntiatur corruptum jam marmor non amplius exſtare, atque ipſius lapicidae confeſſione expreſſum fuit tria quatuorve mortaria fuiſſe inde confecta. Sed hujus quidem marmoris fatum minus doleo, quod deſcriptum id jam habebam. Illud vero dolendum, quod plurima quotidie elogia ex amphitheatri ruderibus emergentia litterarum peſtis illa taeterrima ad monumentorum interitum nata, marmorarii, multos ab hinc annos commiſuere per ſummum ſcelus non deſtiterunt: nec porro deſiſtent, niſi ſeveriſſimis poenis coerceantur: quando nec blanditiis allici poſſunt, nec praemiis, ut a veneranda antiquitate manus abſtineant. Verum non hic naeniis locus.

Ad rem quod attinet, gens SATELLIA neque e Gruteri, nec Reineſii inſcriptionibus nota, in Fabretti tantum capite nono, quo novas gentes ille complectitur, duabus in urnis prope montem Politianum deteſtis reperitur p.645.n.380. & 381. quarum prio- Gens Satellia.

re legitur : A. PAPIRIVS. A. F. SATELLIA (nempe matre) NATVS. In altera : SATELLIA. C. F. VELIZZA. Et quandoquidem eodem loci utraque urna effoſſa fuit ; Satelliam Velizzam Papirii matrem fuiſſe oportuit. Itaque altera demum haec noſtra eſt Satellia, cujus cognomen ANVS ſemel tantum reperi apud Grut. p. 398. 11. ubi recte legitur SVLPITIA. L. F. ANVS. non vero, ut habent Pighii ſchedae, SVLPITIANVS.

Iam vero quid ſibi hoc vult, quod haec femina apodyterium a ſe refectum *epiſtyliis* ceteriſque marmoribus ornaſſe dicitur? Nam *Epiſtilium quid?* ſi quidem *epiſtylia* ſunt columnarum capitella, quemadmodum apud latinorum lexicorum auctores omnes invenies : an columnis apodyterii lignea aut lateritia capitella impoſita ante fuerant, quae Satellia poſtea marmorea effecerit? Verum id ne fando quidem auditum, columnis marmoreis non etiam marmorea capitella fuiſſe ſuperpoſita : quanquam cetera ornamenta, veluti quem *architrabem* vulgo appellant, zophorum, coronam non raro opere caementario conſtitiſſe, quamvis columnae eſſent marmoreae, ſatis ſciamus. Quae cum *Lexicorum aberratio.* ita ſint ; Latini lexicographi quo pacto non errant, qui *epiſtylium* capitellum interpretantur? Quanto melius architectonices ſcriptores *epiſtylium* definiunt id, quod vulgus *architrabem* appellat. Atque haec demum notio vocabuli huic inſcriptioni quadrat. Ante Satelliam columnis marmoreis cetera non marmorea ſuperponebantur. Ea demum Satellia confecit e marmore. Sed nemo accuratius in eam vocem inquirit H. Stephano in theſ. qui & e Graecis ſcriptoribus & e Vitruvio planiſſime evincit non aliud ea voce ſignificari, quam quod poſui ; negatque exempla inveniri, quibus *epiſtylium* pro capitello uſurpetur. Id etiam accurate a Stephano demonſtratur apud Graecos quidem ἐπιστύλιον intelligi ſive ſit marmoreum ſive ligneum: Vitruvium vero ita diſtinguere, ut *trabem* appellet, quoties e materia conficitur, ſi vero e marmore, *epiſtylium*. Idque a Stephano comparatis Hagetoris Byzantii & Vitruvii locis firmatur, quae apud illum vide ſi iubet. Et allatis a Stephano locis haec etiam accedat inſcriptio, ex qua luculenter colligitur epiſtylia non fuiſſe niſi marmorea : alioqui ſi lignea aut lateritia recte *epiſtylia* appellari conſueſſent, inepte illud ſubjungeretur CETERISQVE. MARMORIBVS. Quod vero CETERIS ſine diphthongo ſcalpitur, ea rectiſſima ſcribendi ratio eſt in elogiis aurei ſaeculi uſurpata, ut ſit ab ἕτερος, aſpiratione in C tranſeunte, ut ab ἑκατὸν fit *centum*, quod alii notarunt.

Verum id quod maxime ex hoc titulo commodi aſſequimur, non ſolum balnearum gymnaſiorumque fuiſſe apodyteria, verum etiam

etiam amphitheatrorum. Nam quamvis id *apodyterium* graece ſignificet, quod latine *ſpoliarium* (& ſane in gloſſis Graecis ἀποδυτήριον voci huic *ſpoliarium* reſpondet) tamen ſic hactenus viri docti diſtinxerunt, ut *apodyteria* in balneis & gymnaſiis admitterent (61), ubi loturi ſive certaturi veſtes deponerent: in amphitheatris vero *ſpoliarium* ponerent, teſtibus Seneca & Lampridio, apud quos exſtat de *ſpoliario* amphitheatrali mentio. Sed falluntur dupliciter, primum quod & in re balneari *ſpoliaria* uſurpantur in veteribus gloſſis Latinis, in quibus *ſpoliaria* eſſe dicuntur *inferiores cellulae in balneis*: deinde quod amphitheatri ſpoliarium etiam *apodyterium* Graeca voce diceretur: id quod nunc primum hac inſcriptione docemur. Etſi autem ſuſpicio inceſſerat, hujus inſcriptionibus apodyterium ad Campanum gymnaſium pertinere potuiſſe: quod gymnaſium in amphitheatri vicinia exſtitiſſe deinceps ſum demonſtraturus. Sed eum mihi ſcrupulum lapicida evellit, qui in ipſius amphitheatri extimis ruderibus eum titulum delituiſſe teſtatus fuit.

Inter apodyterium & ſpoliarium an quidpiam intereſſet.

Ac ſicut nomen cum balneis & gymnaſiis commune fuit, ſic officium. Non enim quibuſdam aſſentior, qui vix alium ſpoliarii in amphitheatris uſum agnoſcunt, quam ut mortui gladiatores eo reciperentur, ac ſpoliarentur: ſive ut ſemivivi, quorum curatio fruſtra ſuſciperetur, ibi conficerentur. In eum potiſſimum finem ſpoliarium exſtruebatur, ut eſſet ubi gladiatores aut beſtiarii veſtes ſive ornamenta deponerent: idque apodyterii vox amphitheatro cum gymnaſiis balineiſque communis ſatis declarat. Etſi non eo inficias, quin is quoque poſtea uſus acceſſerit, ut eo mortui aut paene mortui unco traherentur: unde mortuo Commodo illae acclamationes ſenatus apud Lampridium: *Parricida gladiator in ſpoliario lanietur . . . gladiatorem in ſpoliario. Qui ſenatum occidit, in ſpoliario ponatur. Qui ſenatum occidit, unco trahatur*. Seneca ep. 94. *Nunquid aliquem eſſe tam cupidum vitae putas, ut jugulari in ſpoliario, quam in arena malit?* Nimirum enim ſemimortui gladiatores, quorum deſperata curatio, in ſpoliario trucidabantur. Idem de provid. cap. 3. translate dixit: *Id enim proſcriptionis Syllanae ſpolia-*

Vſus apodyterii.

(61) Vtitur ea voce in re balneari Cicero at 1 ad Q. Fr. 17. *In balneariis aſſa in alterum apodyterii angulum promovi*. Plin. V ep. 6. *Inde apodyterium balinei laxum & hilare excipit cella frigidaria; in qua baptiſterium amplum atque opacum*. Et infra: *Apodyterio ſuperpoſitum eſt ſphaeriſterium &c.* ut appareat de re gymnaſtica ea in epiſtola Plinio eſſe ſermonem. Graecorum ſcriptorum, quorum ea vox eſt, teſtimonium nullum affert H. St. in theſauro; utitur tamen Plato in Euthydemo, Ariſtides ſerm. ſacr. 1. & Pollux, quorum loca videſis apud Spanhemium ad Iuliani or. 1. p. 17. & 18.

liarium eſt. Mitto alia teſtimonia, quae Lipſii Sat. 1, 18. collegit diligentia.

Sane ἀποδυτήριον a Polluce III, 30. & IX, 5. inter loca exercitationis athleticae recenſetur: ubi non ſolum veſtes certatores exſuebant, verum etiam perfuncti laboribus frictione exerceri ac recreari ſolebant. Vtrum idem fuerit in amphitheatri apodyterio circa gladiatores factitatum neſcimus: multa tamen his cum athletis inſtituta fuere communia.

Hoc vero maxime inter balnearum gymnaſiorumve apodyterium & hoc amphitheatrale interfuit, quod in illis apodyterium uno eodemque ſive balnei ſive gymnaſii ambitu contineretur (neque enim refert, quod in veteribus gloſſis Latinis *ſpoliaria* definiuntur *exteriores cellulae in balneis*: non refert, inquam, quia exteriores iſtae cellulae non ſejunctae a balneis erant, ſed continentes) contra vero amphitheatri apodyterium non continens amphitheatro fuit, ſed contiguum, nec illius pars, ſed ſejunctum aedificium. Id quidem vetus inſcriptio Praeneſtina docet: LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXSTRVCTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Quin & Tertullianus quoque de cor. mil. c. 13. ab amphitheatro ſpoliarium diſtinguit: *Ceterum*, inquit, *a ſaeculo coronantur & lupanaria & latrinae & piſtrina & carcer & ludus & ipſa amphitheatra & ipſa ſpoliaria*. Verum quid his locis per alios jam ceteroqui collectis immoror; cum noſter apodyterii titulus extra amphitheatrum, etſi proxime illud erutus fuerit? Nam, quantum e lapicida didici, prope illud amphitheatri latus ea inſcriptio detecta fuit, quod orientem hibernum ſpectat. Ea parte amphitheatri porta libitinenſis appellata omnino fuerit, per quam gladiatores aut beſtiarii mortui efferrentur, ſi vera ſunt, quae Lipſius docet, ſpoliarium portae amphitheatri libitinenſi objacuiſſe.

Porta libitinenſis.

Atque haec de amphitheatrali apodyterio. Venio nunc ad alterum aedificii genus in amphitheatri uſum, & quidem in proximo poſitum. Errant qui ſubterraneam amphitheatri ſpecum ad alendas beluas comparatam arbitrantur: id quod nuper Campani amphitheatri cavernam contemplatus mecum ſtatui. Alius prope amphitheatrum locus fuit *catabulum* appellatus, ubi ferae detinerentur, imo & ad crudelitatem in beſtiarios erudirentur. Papias: *Catabulum eſt clauſura animalium, ubi deſuper aliquid jacitur*: nam reſpicit vocis originem a καταβάλλω *deorſum jacio*, unde *catabolum* dici deberet: ſed per v ſcriptum invenitur aeque, ut in antiquis

Catabulum quid?

quis marmoribus & libris *epiſtula* per V plurimum ſcribitur. Quanquam autem *catabulum* pro jumentorum ſtabulo in actis S. Marcelli Papae & martyris poſitum putatur: unde *catabulenſes* Caſſiodoro dicuntur, qui ſtationibus curſus publici deſtinabantur: tamen fuiſſe prope amphitheatrum catabulum ad beſtias coercendas, ex loco prope Campanum amphitheatrum, & prope aedem S. Mariae gratiarum, qui hodieque *catavolo* dicitur, docemur, ubi & veteris fabricae reliquiae perſeverant.

Demum ludum gladiatorium (quem Suidas μονομαχοτροφεῖον, Herodianus in Commodi & Maximini vitis μονομάχων καταγώγιον, & Eutropii metaphraſtes Paeanius in rebus Commodi μονομαχικὸν στάδιον appellant) ubi & degerent gladiatores, & erudirentur, haud procul amphitheatro fuiſſe mihi perſuadeo, indicio Praeneſtinae inſcriptionis apud Grut. p. 489. 12. in qua legitur: LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXSTRVCTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Ex qua epigraphe intelligimus CN. VOESIum initio ejus epigrammatis nominatum *ſolo empto* ludum gladiatorium & ſpoliarium exſtruxiſſe, contiguas utique fabricas: quare cum ſpoliarium amphitheatro adhaeſiſſe ſupra docuerimus, etiam gladiatorum diverſorium in vicino poſitum oportuit. Multae ſunt in amphitheatri noſtri vicinia veterum aedificiorum reliquiae: ſed ubi καταγώγιον illud fuerit quis divinaverit?

Prope amphitheatrum ludus.

Romae ſicut plura fuere amphitheatra, ſic & ludi complures, ex quibus hi tantum innotuere, *ludus magnus*, *Dacicus*, *Gallicus*, *Aemilius*, *Matutinus*, & *Mamertinus*. Quiſnam eorum prope Flavium amphitheatrum fuerit, a nemine proditum invenio: nam & nemini de amphitheatri & ludi vicinia ante ſuboluit. Prope illud omnium maximum amphitheatrum Flavium quis convenientius quam *ludus magnus* collocabitur? Et tertia urbis regione cum amphitheatrum tum ludum magnum Rufus & Victor poſuere, nec non & Dacicum ludum: qui duo ludi *magnus & Dacicus* conjunguntur apud Grut. p. 389. 7. Tamen nihil impedimento eſt, quo minus alii ludi procul amphitheatro fuerint, nam & extra Romam olim Romani ludos quoſdam habebant. Strabo lib. v Ravennam a caeli ſalubritate commendans ait: *Saluber locus, ut illic gladiatores ali atque exerceri viri principes voluerint* (62). Caeſar certe cum Raven-

Prope Fl. amphitheatrum ludus magnus.

(62) Mirabitur aliquis quid Straboni venerit in mentem Ravennae caeli ſalubritatem ex eo potiſſimum colligere, quod ibi gladiatores ſuos Romani alerent. Cauſſa promtiſſima eſt, quia

vennae ſubſtitiſſet: *formam*; inquit Suetonius cap. 31. *qua ludum gladiatorium erat aedificaturus, conſideravit*. Sed Capuae in primis inſignem ludum Caeſar habuit, in qua colonia quadraginta aut eo amplius gladiatorum millia ſecundum a me initas not. 10. rationes idem Iulius detinebat. Ac de ludo teſtis ipſe Caeſar 1, civ. 14. *Capuae*, inquit, *primum ſeſe confirmant & colligunt* (Pompeiani) *delectumque colonorum. qui lege Iulia Capuam deducti erant, habere inſtituunt; GLADIATORESQVE. QVOS. IBI. CAESAR. IN. LVDO. HABEBAT. in forum productos Lentulus libertati confirmat, atque iis equos attribuit, & ſe ſequi juſſit, quos poſtea monitus a ſuis, quod ea res omnium judicio reprehendebatur, circum familias conventus Campani cuſtodiae cauſſa diſtribuit.*

Caeſaris ludus Ravennae & Capuae.

At vero *ludus familiae gladiatorum Caeſaris Alexandreae ad Aegyptum* cujus mentio fit in Neapolitano elogio apud Grut. p. 376. 3. non ad Caeſarem patrem, ſed ad filium Auguſtum eſt referendus, cui primum Alexandrea paruit, cujus etiam Auguſti infra in eadem inſcriptione mentio exſiſtit (63).

Auguſti ludus Alexandriae.

C A-

quia gladiatoribus largiſſime edere ac bibere ſinebatur, ac dabantur velut in *ſaginam*: quae vox non minus gladiatorum quam athletarum propria fuit. Hinc praeter victus rationem ex medicorum praeſcripto (nam MEDICVS. LVD. GALLICI. & MEDICVS. LVDI. MATVTINI, in inſcriptionibus legitur, non ſecus atque athletis medico obtemperandum fuit, teſte Arriano) etiam aeris clementia in primis quaeſita fuit. Id quod & ex allato Strabonis loco intelligimus, & ex eo etiam, quod Capuae potiſſimum, cujus urbis ab aeris temperie & ſalubritate fuit praecipua commendatio, inſignem gladiatorum multitudinem Romani habuerint, uti ſtatim dicetur.

(63) Inſcriptio ſic ſe habet: L. BOVIVS. L. F. . . . PROCVR. LVDI. FAMIL. GLAD. CAESARIS. ALEXANDREAE. AD. AEGYPTVM. ADLECTVS. INTER. SELECTOS. AB. IMPERATORE. CAE SARE. AVG. &c. Ergo ludus Alexandrinus Caeſaris, non Iulii fuit, ſed Auguſti. Hinc illud apud eundem Grut. p. 389. 7. PROC. CLAVDI. ALEXANDRINE. &c. corrigendum prorſus puto ac reponendum PROC. GLAD. LVDI. ALEXANDRINI. qui error ſupra quoque eadē inſcriptione irrepſerat, ubi pro PROC. CLAVDI. DACIC. reſcribo PROC. GLAD. LVDI. DACIC. Nec aliter in marmore fuiſſe oportet: nam ludus Alexandrinus e ſuperiore Neapolitano marmore notus eſt, ludus vero Dacicus e Ruſo & Victore notiſſimus, & inſuper cum ludo magno in hac inſcriptione conjungitur. Et deſcriptori parum exercitato proniſſimum fuit pro GLAD. LVDI. exeſis litteris intermediis, CLAVDI. nobis obtrudere: ſaepe iſto modo in lapidibus ac libris deſcribendis peccatum fuit. Integra inſcriptio, quam circa Puteolos e Mazzellae antiqq. Puteol. Gruterus ponit, talis eſt: TI. CLAVDIO. ILO. PRAEFECTO. CLASSIS. PRAETOR. MISENI. PVB. (iſtud PVB. ante cognomen eſt trajiciendum, ut tribum PVBliliam, quae ſaepius POBlilia dicitur, notet, aut, ſi P in marmore fuerit, PVPiniam) PROC. LVDI. MAGNI. (Neſcio quid venerit in mentem Gudio in notis ad Grut. allegare illud huc Taciti xiii ann. 22. *cura ludorum, qui a Caeſare parabantur, Arruntio Stellae* permittitur: aliud enim *cura ludorum*, aliud *procurator ludi* ſeu ſcholae gladiatorum fuit) PROC. CLAVDI. (reſcribe, uti dixi, GLAD. LVDI) DACIC. PROC. XX. (ideſt viceſimae) HEREDITATIVM. PRAEFE. VEHICVLORVM. PROC. CLAVDI. ALEXANDRINE (repone, uti monebam, GLAD. LVDI. ALEXANDRINI.) PRAETORIAE. (iſtud PRAETORIAE. neſcio quo pertineat: ac ſinitum eſt de aliqua *claſſe Alexandrina praetoria* cogitare) TRIB. LEG. VII. CLAVDIAE. PIAE. FIDEL. PRAEF. COH. II. GALLORVM. PRAEF. COH. II. BOSFORANORVM. Vltimam vocem puto in marmore per P ſcriptam fuiſſe BOSPORANORVM.

Digitized by Google

C A P V T   V.

De Campanorum ſtudio in omne genus ludos, praecipue gladiatorios.

Ludorum originem imo & nomen a Lydis eſſe arceſſendum, qui duce Tyrrheno in Tuſcia conſederunt, ibique ludos quos in Lydia agerent, inſtituerunt, ex Tertulliano & Herodoto jampridem viri eruditi demonſtrarunt (64). Quare nulli mirum, ſi Campani, cum Tuſci eſſent origine (Tuſcos autem ſeu Tyrrhenos e Lydia veniſſe nemini obſcurum) in omne genus ludos propenſiſſimi fuerint. Accedebat caeli temperies, tum luxus, otium, deliciae, quibus (quod toties veteres ſcriptores expoſtulant) Campani diffluebant, in tantum ut vel ipſos Sybaritas ea parte a Campanis ſuperatos ſcribatur apud Athenaeum: quae omnia ludicrarum artium incitamenta ac fomites exſtiterunt. Itaque nullum genus ludicri fuit, cujus non illi artifices celebrarentur. Et ludorum genera quatuor apud Romanos fuere, circenſes, ſcenici, gladiatores, venatio: mox & ſub Caeſaribus introducta gymnaſia. Scenicis voluptatibus quantopere Campani indulgerent, ſeorſum fortaſſe dicetur. Et gymnaſium Capuae fuiſſe, tum qua potiſſimum urbis regione fuerit, deinceps non obſcuris indiciis demonſtrabo. De circenſibus Campanorum fidem facit Gratiani lex 2. C. Theod. lib. xv, t. 10. de equis curulibus: quam proderit hic ſubtexere: *Impp. Gratianus, Valentinianus & Theodoſius AAA. ad Valerianum P. V. Equos voluptatibus profuturos* (qui in ſtabulis urbis Romae alebantur) *nequaquam Campanorum populus adſequatur, quam ſi duo millia modiorum fabae per ſingulas factiones ſtabulorum* (ea ſunt octo millia modiorum, nam ſicut agitatorum quatuor factiones fuere, ita & equo-

Ludi a Lydis.

Campanorum luxus.

Eorundem circenſes.

(64) Tertullianus lib. de ſpectac. c. 5. *Ludorum*, inquit, *origo ſic traditur. Lydos ex Aſia tranſvenas in Etruria conſediſſe, ut Timaeus refert, duce Tyrrheno . . . Igitur in Etruria inter ceteros ritus ſuperſtitionum ſuarum ſpectacula quoque religionis nomine inſtituunt. Inde Romani arceſſitos artifices mutuantur, tempus, enuntiationem; ut ludi a Lydis vocarentur.* Herodotus lib. 11, *Lydi ipſi aiunt ſe ludos inveniſſe, qui etiamnum apud Graecos cum illis communes ſunt: ſimul autem hos inveniſſe & in Tyrrheniam colonos deduxiſſe.* Sed & quos *ludios* aut *ludiones* Romani appellabant, id eſt pueros quoſdam ὀρχηςάς, eoſdem & *lydios* ſcribi conſueviſſe, haud aliter quam *Syrus* & *Surus* olim ſcribebatur, e veteribus libris Voſſius in etymol. probat: nam Lydi optimi ſaltatores fuerunt, quod innuit Heſychius in λυδίζων. Miror autem Voſſium non Appiani potiſſimum auctoritate uſum, cujus locum ex Punicis p. 15. in Scipionis triumpho libentiſſime adſcribam, quod eo Voſſii etymon mirifice confirmari intelligam. *Ipſum imperatorem praecedunt lictores paludati, & chorus citharistarum & ſatyrorum Etruſco more cinctorum, ornatorumque coronis aureis, qui pariter incedunt ordine cum cantu & tripudio: Ludios ipſi vocant, ideo, opinor, quia Etruſci Lydorum coloni ſunt.* Poſtrema haec verba, ne quis forte addubitet, graece ſic habent: λυδὰς αὐτὰς καλοῦσιν, ὅτι (οἶμαι) τυῤῥηνικοὶ Λυδῶν ἄποικοι.

Digitized by Google

rum ſeu ſtabulorum) *in urbe venerabili* (Roma) *neceſſaria antiqua & ſollemni praebitione contulerint*. *Dat.* x *Kal. Maii*, *Aquil. Syagrio & Eucherio Coſs.* Qui eſt annus aerae CCCLXXXI.

A Campanis gladiatores ad menſam adhibiti.

Sed ad gladiatorios potiſſimum ludos Campani ab antiquiſſimis uſque temporibus proni fuerunt: ac tanta in id ſpectaculi genus ferebantur inſania, nulla ut menſa ſatis apparata cenſeretur, ad quam non aliquot gladiatorum paria committerent, illaque ſe tanta immanitate oblectarent. Teſtis Strabo lib. V: *Eo*, inquit, *luxus provecti ſunt* (Campani) *ut convivas vocarent ad paria gladiatorum; quorum numerum pro dignitate cujuſque convivii augebant minuebantve*. Livius lib. IX. cap. 40. *Campani ab ſuperbia & odio Samnitium, gladiatores (quod ſpectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt*. Vnde hoc etiam intelligitur, genus illud gladiatorum, quibus *Samnitibus* nomen fuit, a Campanis excogitatum anno ferme V. C. CCCCXLIV. Ac de Samnitibus iſtis mitto dicere (65). Verum, quod huc attinet, diu ante id tempus (nam Livius tanquam de re jamdiu uſitata loquitur) familiare Campanis erat inter dapes pugnas gladiatorum conferere. Silius quoque *olim*, ideſt diu ante Punicum bellum eum morem apud Campanos obtinuiſſe teſtatur; ſic enim canit lib. XI, 51.

Samnitium gladiatorum origo a Campanis.

Quin etiam exhilarare viris convivia caede
Mos olim, & miſcere epulis ſpectacula dira
Certantum ferro, ſaepe & ſuper ipſa cadentum
Pocula, reſperſis non parco ſanguine menſis.

Itaque bene ex his colligit Lipſius Sat. I, 6. Romanos; apud quos etiam ille mos efferatus invaluit, a Campanis potiſſimum id imitatos.

Nic. Damaſceno. lux.

Sed turbat Nicolaus Damaſcenus apud Atheneum IV, 13. qui a Tyrrhenis hauſiſſe eum morem Romanos affirmat. Verba hoc libentius adſcribam, quod mutila a Lipſio ibidem recitantur. *Gladiatorum.*

(65) De gladiatoribus iis, quibus *Samnitibus* nomen fuit, vide Lipſium II Sat. 12. Et ex Livii verbis intelligitur gladiatores *Samnites*, non natione tales extitiſſe, ſed ita dictos quod eorum armaturam referrent, quae, Livio teſte IX, 40. hujuſmodi fuit: *Forma*, inquit, *erat ſcuti, ſummum latius, quo pectus atque humeri teguntur, faſtigio aequali, ad imum cuneatior mobilitatis cauſſa: ſpongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocrea tectum: galeae criſtatae*. Et vide apud Fabrettum de col. Tra. cap. 8. p. 258. Baroniani monumenti ſculpturam, in quo ad Samnitici ornatus effigiem gladiator inſculpitur; niſi quod ſcutum infra non cuneatur. Ac de Samnitibus iſtis adeantur Turnebi adverſaria, Salmaſius ad Sol. aliique. Poſt Auguſtum putat Lipſius Samnitium nomen inauditum fuiſſe, & in *hoplomachos* tranſiiſſe.

Quod de Samnitibus dixi non natione tales fuiſſe, ſed armatura; id de Threcibus quoque intelligendum (quantum e Feſto, & Suetonio in Tito cap. 8. colligi poteſt) qui a Threcidica armatura, ideſt parma & harpe quam gerebant, Threces dicebantur. Itemque Myrmillones, qui cum Threcibus plerunque committebantur, eoſdem *Gallos* quandoque appellatos invenies, quod Gallicum armaturae genus adhiberent.

Digitized by Google

rum ſpectacula, inquit Damaſcenus, *non per ferias tantum populique frequentia, & in theatris* (ſic enim Graecorum more vocat amphitheatra) *Romani exhibebant, A TYRRHENIS INVECTO MORE, ſed & in conviviis. Quin & ad coenam ſaepe amicos vocare ſoliti cum ob alia, tum ut bina aut terna paria gladiatorum viderent: quos exſatiati jam vinoque madentes advocabant; atque ille quidem jugulabatur, iſti tanquam in re laeta plauſum dabant.* Non video quid cauſſae Lipſio fuerit verba illa omittendi παρὰ Τυῤῥηνῶν παραλαβόντες τὸ ἔθος, ideſt *a Tyrrhenis accepto more*, niſi forte hoc, quod cum paullo ante ipſe dixiſſet Romanos a Campanis eum morem hauſiſſe, Damaſcenus contra a Tuſcis id acceptum affirmare videretur. Sed nihil ab iis Damaſceni verbis timendum fuit: nam Campani ἀνέκαθεν Etruſci fuerunt: & cum ab Etruſcis id hauſtum Nicolaus Damaſcenus affirmat, nae is Etruſcos Campanos, quorum in more id poſitum fuit, non vero Etruſcos Tranſtiberinos intellexit, de quibus nuſquam id legi puto. Quanquam verba illa *a Tyrrhenis accepto more*, non ad convivales tantum gladiatores retulit ille hiſtoricus, verum etiam ad amphitheatrales & qui ludis publicis producebantur. Et attulit ea verba Lipſius Sat. I, 8. (& ſi vir magnus memoria fretus, opinor, paullo diverſa poſuit) ut fidem faceret, univerſe gladiatores ab Etruſcis Romam permanaſſe. Sed malim, uti dixi, ab Etruſcis Campanis Romanos univerſum id ludicri genus accepiſſe, quam ab illis Tranſtiberinis, de quibus nondum quidquam legi, quod ad gladiatorum ſpectacula pertineret. Fortaſſis & Athenaei non nihil auctoritas facit, qui cum IV, 13. dixiſſet: *Campanorum quidam inter convivia ſingulari certamine pugnant*, tum Damaſceni locum ſubjungit, quem, credo, Athenaeus non de aliis Etruſcis, quam noſtris Campanis interpretabatur.

Atque haec quae dixi hactenus, ad caſcos illos Campanos pertinent. Venio ad coloniae tempora, de quibus non eſt mihi magnopere laborandum, quod ſuperiore capite Caeſaris verba recitarim de ludo gladiatorum, quem Capuae Caeſar habebat. Eumque fuiſſe ſane quam frequentiſſimum oportet: ita ut cum eos ludus non caperet, per domos diſtribuendi fuerint. Nam ea eſt ſententia M. Tullii ad Att. VII, 14. *Gladiatores*, inquit, *Caeſaris qui Capuae ſunt . . . ſane commode Pompeius diſtribuit, binos ſingulis patribus familiarum. Secutorum in ludo* CIↃ *fuerunt*. Itaque praeter *ſecutorum* (nomen id gladiatoribus fuit iis, qui plerunque cum retiariis committebantur) CIↃ, innumerabiles alii fuere per familias diſtributi, quorum ſumma ad XL ſaltem millia gladiatorum fuerunt, quemadmodum Gladiatorum in Campana colonia multitudo.

ſupra notatione 10. ratiocinabar. Nec fieri poteſt, quin Campani ei ſtudio addictiſſimi ſuorum etiam maximam aluerint multitudinem. Nec minus ſub Caeſaribus ingens eorum manus in ea colonia fuit. Spartianus in Iuliano: *Sed poſtea ſponte ſua gladiatores Capuae juſſit armari per Lollianum Titianum*. Et vetera epitaphia duo Campana in ſchedis habeo gladiatoribus poſita, in quorum uno rudes inſculptas invenio. Ac praeterea anno MDCXLVII e ruderibus hujus amphitheatri eruta fuit ſequens inſcriptio, quam in Paulli Vecchionii MSS. voluminibus a ſe repertam vir eruditus Canonicus Franciſcus Pratillus mecum olim amiciſſime communicavit, quae ſic habet:

L. VETTIVS. TRIBVNVS
AID. Q. IIERAVIT
MVNVS. GLADIATO..
IDEM. POPVLO. CA....
MODIOS. BINOS. DED...

Ex qua intelligimus, ſicuti Romae munus edere aedilium fuit (unde Cic. II. de offic. *Craſſus*, inquit, *functus eſt aedilitio maximo munere*) ſic & in coloniis ad AIDiles potiſſimum eam editionem pertinuiſſe; quam etiam L. Vettius ITERAVIT (ſic enim altero verſu indubie legendum) idemque populo CAmpano modios binos dedit. In quadam etiam Io. Petri Paſchalis e S. I. ſcheda eadem refertur inſcriptio, ſed magis aliquanto mutila: praeſertim primo verſu deeſt vox TRIBVNVS, quam vocem equidem ſuſpectam habeo; niſi forte cognomen fuerit. Narratque idem Paſchalis eam epigraphen praegrandi & ornato lapidi ſcalptam fuiſse, ac primo verſu litteras habuiſse palmares (& palmos Neapolitanos intelligit) ceteris deinceps verſibus litteras decreviſse.

Campaniae *victores.* Sed jam a ſuſcepto itinere aufert animum *victorum* Campaniae recordatio, quos Neapolitana (an Hydrentinam appellem? nam Hydrunto olim Neapolim eam tabellam allatam Gruterus p. 36. 45. refert) inſcriptio indicat, quam nuper ex ipſo marmore, quod in S. Mariae Liberorum proſtat, diligenter deſcripſi, ut facile ſit lectori tum verſuum diſpoſitionem, tum alia quaedam minutiora errata in Grutero emendare. Nam apud Capacium p. 264. mendoſior exhibetur. Inſcriptio vero ſic ſe habet:

M. BAS-

M. BASSAEO. M. F. PAL.
AXIO
PATR. COL. CVR. R. P. IIVIR. MV
NIF. PROC. AVG. VIAE. OST. ET. CAMP
TRIB. MIL. LEG. XIII. GEM. PROC. REG. CALA
BRIC. OMNIBVS. HONORIB. CAPVAE. FVNC
PATR. COL. LVPIENSIVM. PATR. MVNICIPI
HVDRENTINOR. VNIVERSVS. ORDO. MVNICIP
OB. REM. PVBL. BENE. AC. FIDELITER. GESTAM
HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANI
AE. PRETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLADIAT. EDIDIT
L. D. D. D

In cujus inſcriptionis ſingulas partes inquirere hoc quidem loco ſit importunius: itaque extremis tantum duabus elogii lineis nonnihil immorabor: cetera in ſubjecta notatione (66) ſepoſita habebis. Nam dicitur M. ille Baſſaeus (quem domo Campanum fuiſſe ex eo licet ſuſpicari, quod OMNIBVS. HONORIB. CAPVAE. FVNCtus eſſet) *primus & ſolus victores Campaniae pretiis & aeſtimatione paria gladiatorum edidiſſe*. Quinam ſunt iſti gladiatores *victores*? Lipſius Sat. 1 1, 16. hac inſcriptione producta & Plinii loco quem ſtatim ponam, addubitat, utrum iſti *γενναῖοι*, & ab effectu ſic dicerentur, an cognomine certo & diſcernendi cauſſa. Sed utrunque verum eſt, & ab effectu ſic appellatos, quod plures jam palmas nu- *Qui illi victores?*

(66) At primum M. hunc Baſſaeum domo Capua fuiſſe ex iis potiſſimum verbis mihi perſuadeo OMNIBVS. HONORIB. CAPVAE. FVNC. Quae verba in Gruterianis inſcriptionibus nuſquam non occurrunt, ac fere in eum modum: *Omnibus honoribus in colonia ſua; vel in rep. ſua, aut in patria ſua functus.* Hic autem, quod ea inſcriptio alibi poſita eſſet, idcirco nomen CAPVAE exprimi viſum fuit.

Ad haec M. Baſſaeus IIVIR. (quod tertie linea legitur) Capuaene, an Hudrenti, ubi inſcriptio poſita, ſit accipiendus, haud definio. Et ſi quidem IIVIR. MVNIC. (quemadmodum Gruterus exhibet) ibi lepide legeretur, haud dubium, quin de Hudrentino municipio eſſet capiendum: nunc MVNIF. me oculato teſte, in tabula ſcribitur. Itaque Capuae IIVIRum malim intelligendum: primum quod OMNIBVS. HONORIB. CAPVAE. FVNCtus fuerit, quorum maximus duumviratus; deinde quod Hudrentinorum duumviratus haud magnae dignationis fuit, minoris quidem certe, quam eorundem PATRonum appellari, quod ſeptimo verſu ponitur; & tamen in inſcriptionibus a majoribus ſenſim ad inferiores dignitates fit plurimum gradus: demum quod IIVIR. MVNIFIcentiſſimus idcirco appelletur, quod eximium illud *munus* ediderit, de quo ima tabella loquitur.

Sic enim animadverti, haud raro *munificentiam* cum reſpectu ad *munus* gladiatorium uſurpari. Apuleius lib. x de Thyaſi quinquennalitate: *Et ut ſplendori capeſſendarum reſponderet faſcium, munus gladiatorum tri duanis ſpectaculis pollicitus, latius MVNIFICENTIAM ſuam protendebat*. In celebri Neapolitana Inſcriptione L. Egnatio poſita: *Hic. obliterato. muneris. ſpectaculo. impetrata. editione. ab. indulgen. maxi principis. diem. gladiatorum. et. omnem. apparatum. pecunia. ſua. edidit. coloni. et. incolae. ob. MVNIFICENTIAM. ejus. L. D. D. D.* Iam vero quid cauſſae eſt, cur in-

numerarent, & inſuper certo cognomine, & diſcernendi cauſſa, poſtquam inſtitutum, ut victores iſti inſigni munificentia invicem committerentur.

Inſcriptio cum Plinio conciliata.

Sed enim quo pacto mendacii non accuſabitur inſcriptio, quae M.Baſſaeum, qui certe (ut ex quarta linea conſtat) ſub Caeſaribus vixit, *primum & ſolum* victores produxiſſe jactet, cum tanto ante & extremis reip. temporibus C. Curio in illo compactili ac ſtupendae artis amphitheatro (quod duo maxima ac verſatilia e ligno thea-

Inſcriptionem Alliſanam apud Grut. p. 409. 3. quae huc maxime facit, praeteream? Ea ſic habet:

L. FADIO. PIERO. II. VIRO
MVNIFICENTISSIMO. CIVI
QVI. OB. HONOREM. DECVR
EODEM. ANNO. QVO. FACTVS. EST
GLAD. PARIA. XXX. ET. VENATION
BESTIARVM. AFRICANAR. ET. POST
PAVCOS. MENSES. DVVMVIRATV
SVO ACCEPTIS. A. REPHS. XIIIXN. VENAT
PLENAS. ET. GLADIATORVM. PARIA. XX
EDIDIT. ITEM. POST. ANNVM. LVDOS
SCAENICOR. P. S. F. AVGVSTALES
L. D. D. D

Et in hac quidem inſcriptione L. Fadius MVNIFICENTISSIMus appellatur ob utriuſque *muneris* tam gladiatorum quam venationis (nam hanc quoque *munus* fuiſſe ſub Caeſaribus appellatam, ſupra not. 42. demonſtratum fuit) ſplendidiſſimum apparatum. In nummis vero Antonini, Commodi & Elagabali inſcribitur MVNIFICENTIA. AVG. cum reſpectu ad *munus* venationis, & elephas in iiſdem ſculpitur ad ſignificandum elephantorum ab iis Auguſtis fuiſſe praebitam venationem. Antonini nummus cum ea, quam dixi, ſculptura & epigraphe, eſt maxime obvius: Commodi vero & Elagabali cum eadem inſcriptione & effigie numiſmata vide apud Gisb. Cuperum libro de elephantis, (quem haud ita pridem in theſ. Sallengriani to. 3. editum habes) exercit. 2. cap. 9. p. 208. Et tamen vir doctus cum eo libro ita materiam exhauſerit, nihil ut reliquum aliorum fecerit ingeniis; hanc notionem tamen vocis MVNIFICENTIA cum ceteris ignoravit. Atqui ſic ſe res habet: MVNIFICENTIA in iis nummis ponitur ad *munus* apparatiſſimum elephantorum ab iis editum deſignandum. De Antonino res eſt clariſſima ex Capitolino cap. 10. *Edita MVNERA in quibus ELEPHANTOS & corocottas &c. exhibuit*. Et de Commodo legitur apud Xiphilinum lib. 72. non ſolum elephantos ab eo exhibitos, ſed & unum ex iis ab illo beſtiario principe deſcendente in arenam fuiſſe occiſum. Ab Elagabalo eandem venationem aliquando praebitam eſt conjiciendum. Et tamen idem Cuperus cum quid MVNIFICENTIA in iis nummis ſibi velit, nihil penſi ducat, tamen de commenticia altera inſcriptione eſt mirifice anxius. Nam pag. 209. ingerit nobis minime obvium imo fictitium ex Angelono nummum, in quo Elephas quidem inſculpitur, ſed cum hac epigraphe MAGNIFICENTIA AVG. COS. III. Qui quidem nummus rarior eſt, quam ut uſquam inveniri putem. Et habeo Antonini Pii nummum cum elephanto, in quo diſerte inſcribitur MVNIFICENTIA AVG. COS. III. Et alios non paucos vidi in eundem modum. Itaque ſuſpicabar in nummo, quem contrectavit Angelonus, duo priora inſcriptionis elementa fuiſſe detrita in hunc modum . . NIFICENTIA, illum vero MAGNIFICENTIA de ſuo ſuppleviſſe. Sed revera quod iſto modo in nummo apud Angelonum legatur, non hujus, ſed ſculptoris error fuit: nam idem vir doctus in ejus nummi explanatione MVNIFICENTIA non MAGNIFICENTIA habet: etſi fallitur, quod ad aliquam liberalitatem ab Antonino exhibitam id vocabulum refert, cum ad munus ideſt venationem elephantorum unice ſit referendum.

Sed redeo in viam. M. Baſſaeus IIVIR. MVNIFICentiſſimus ea dicitur, quod munus ſplendidiſſimum e victoribus Campaniae, Capuae utique, ediderit: ex quo colligo non Hudrenti ſed Capuae IIVIRum eſſe intelligendum; ob quam munificentiam in eo magiſtratu exhibitam credibile eſt ab iiſdem Campanis & PATRonum ſuae COLoniae fuiſſe cooptatum, & CVRatorem R. P.

Adhaec ex eo quod via CAMPana in hoc epigrammate cum OSTienſi conjungitur: hinc Fabrettus in notis ad inſcriptiones ſexti capitis p. 482. viam Campanam inter Appiam & Oſtienſem, eamque a *Porta* quadam *clauſa* derivat. Ante Fabrettum Holſtenius, Bergierius & plerique omnes a porta Caelimontana inter Latinam Labicanamque vias Campanam direxerant. ſed contra eam opinionem diſputat, ſuamque firmat Fabrettus p. 481. & 482. quem vide: nam longiorem de re caetoqui obſcura diſputationem contexere non eſt otium.

Illud HVDRENTINORVM rectiſſime ſcri-

theatra, ſtatim ut libitum fuit coeuntia, efficiebant, quae ſimulatque averſa diſcederent, rurſus theatra erant; eos exhibuerit? Qua de re tanquam maxime memorabili Plinius XXXVI, 15. ſcriptum reliquit: *Raptiſque e contrario repente pulpitis, eodem die VICTORES e gladiatoribus ſuis produxit*. Sed dupliciter ille titulus ab ea criminatione abſolvitur, primum quod quam Curio Romae munificentiam exhibuerat, eandem Baſſaeus Capuae primus ac ſolus uſurparit: deinde quod Curio e gladiatoribus ſuis, Baſſaeus Campaniae victores produxerit, & ille, in quo caput eſt, adhuc, opinor, auctoratos, hic exauctoratos jam *pretiis & aeſtimatione pa ia gladiatorum edidit*. Hoc ergo potiſſimum inter Curionis ac Baſſaei editionem intereſt, quod ille victores quidem, ſed adhuc auctoratos nulla mercede conductos (quippe *non opibus inſignis*, ait ibidem Plinius, *ut qui nihil in cenſu habuerit praeter diſcordiam principum*) inter ſe ſe commiſerit: noſter autem quandoquidem pretiis & aeſtimatione cum Campaniae victoribus tranſegit, eſt id certiſſimo indicio, eum non modo victores, ſed *ſpectatos ſatis & donatos jam rude . . . . iterum antiquo includere ludo* quaeſiviſſe. Atque haec de Campaniae victoribus ſatis: non enim Campanos tantum, ideſt qui e Capuae ludo prodierant, ſed ex univerſa Campania pretiis & aeſtimatione victores excivit, quo eorum frequentia apparatius munus exſiſteret. Et notabis interim veteres ferme non conſueviſſe vocem *Campanus* pro eo quod ad univerſam Campaniam pertineret uſurpare, alioqui *Campanos victores* epigrammatographus poſuiſſet: ſed id vocabulum urbis Capuae fuiſſe derivativum.

Ac de ludis gladiatoriis tantum. Nec tamen in venationem minus propenſos fuiſſe Campanos, fidem facit tam ingens amphitheatrum ab ipſa ſibi Capua conſtructum: nam venationis potiſſimum cauſſa amphitheatra fuiſſe exaedificata, deinceps demonſtrabitur. Nec fieri potuit, quin in hanc quoque inſaniam raperentur, quippe cum ſciamus Campanos Dianae cultui tanquam patrii & ἐγχωρίου numinis impenſiſſime addictos fuiſſe, & Dianae Tifatinae aedem fuiſſe per- De Campanorum venationibus.

ce-

ſcriptum puto (eſt ne enim credibile municipes Hudrentinos, a quibus ea Inſcriptio poſita, in ſuo perſcribendo nomine aberraſſe?) & ſic potius ſcribendum, quam quod in Plinii & Livii editionibus *Hydruntum* per V legitur: nam ſic eſt ab Ὑδροῦς. Hudrentum vel Hydrentum, quemadmodum a Πυξοῦς Buxentum, & alia fortaſſe non pauca, quae perquirere non vacat. Demum formulam illam PRIMVS. ET. SOLVS. memini me legiſſe in celebri Arundelliano marmore ap. Rein. V, 20. ubi legitur κιθαρῳδὸς μόνος καὶ πρῶτος τῶν ἀπ' αἰῶνος νικήσας τοὺς ὑπογεγραμμένους ἀγῶνας, &c. inter quos agonas Puteolana & Neapolitana certamina prae ceteris recenſentur. Et eſt, opinor, ſollemnis acclamandi formula iſtud PRIMVS. ET. SOLVS. ΜΟΝΟΣ. ΚΑΙ. ΠΡΩΤΟΣ. quemadmodum [illegible] & ſimilia.

celebrem. Venationem vero non illam ruſticam ſolum, ſed & iſtam ludicram in Dianae fuiſse tutela quis ignorat? Tertullianus de ſpect. cap. 10. *Martem et Dianam utriuſque ludi* (gladiatorum & venationis) *praeſides novimus*. Claudianus paneg. de conſ. Manlii:

Amphitheatrali faveat Latonia pompae.

Hinc Martialis lib. de ſpect. epigr. 14. Dianam pro venatione poſuit:

Inter Caeſareae diſcrimina ſaeva Dianae.

Et ſequenti epigr. de ſue quae ex vulnere peperit:

Experta eſt numen moriens utriuſque Dianae.

Caſſiodorus v, 42. de venatione ait: *Spectaculum tantum fabricis clarum, ſed actione teterrimum, in honorem Scythicae Dianae repertum, quae ſanguinis effuſione gaudebat.*

CAPVT VI.

Campani amphitheatri deſcriptio.

Campanum amphitheatrum in dies ruit.

AD eam nunc hujus commentarii partem acceditur, quam, niſi amiciſſimorum hominum ſtudia interceſſiſſent, ſilentio obvoluerem, duabus maxime de cauſſis: primum quod ea res, ſi quidem pro dignitate ſit pertractanda, exquiſitam accuratamque architecti ἐμπειρίαν potius, quam philologicam exercitationem requirit: deinde admirandi olim operis, nunc tantum umbrae & cadaveris, & magis magiſque in dies non tam temporis quam hominum injuria peſſum euntis angit ſummopere recordatio. Quis enim non indigniſſime ferat, ad inſternendas vias, ad publica privataque aedificia conſtruenda, non modo, quod tamen vix eſſet tolerandum, laceros ac diruptos illius egregii operis artus tamdiu conſepultos inquietari, ac ſtupendas ſaxorum moles veluti per ludibrium frangi & comminui: verum etiam (*eheu poſteri negabitis*!) aegro ipſi ac debilitato corpori manus violentas afferri; & quem poſt tot accepta vulnera trahit tamen vix adhuc miſerum & anhelantem ſpiritum, eundem exigi per vim crudeliſſime atque evelli, ferrumque adigi per ipſa adhuc viſcera palpitantia? Et indignamur Vandalos, Saracenos & ſi quas alias peſtes hic debacchatas accepimus, peſſime de hac civitate orbis terrarum imperio digniſſima meritos: quando quas illi ex tanto incendio reliquias (operiſne majeſtatem reveriti, an firmitatem non aſſecuti?) poſteris transmiſerunt, nos multis itineribus efferatiores flamma atque ferro convellere tamen pergimus? In paucorum, inquis, teterrimorum hominum audaciam ea tota culpa eſt rejicienda.

Digitized by Google

da. Nam quid iis impune eſt? cur non illata antiquitati injuria vindicatur? Sed nae ego dolori meo nimium indulgeo. At eum tamen dolorem ne tantae vaſtitatis memoria refricaret, invitus feci, ut amphitheatri hujus paucas vix lineas παχύτερον ducerem. Et hoc ſane labore Camillus me Peregrinius ὁ πάνυ liberaſset, niſi quae de hoc amphitheatro ſeorſum conſcripſerat, cum ceteris Campanis antiquitatibus (alienatane ob morbi violentiam mente, an a plagiariis ſibi cautum iturus?) flammae mandaſſet, atque aeternum ſui deſiderium poſteris reliquiſſet. Vide Camp. Fel. p. 723. ubi de amphitheatro ſcripturum ſe pollicetur, & pag. 117. ad idem opus lectorem rejicit, cum diceret amphitheatra, uti & noſtrum, ab auſtro in arcton porrigi conſuevisſe, ut aeſtivo ſoli minus eſsent expoſita, matutinis, opinor, horis veſpertiniſque.

Peregrinii de hoc amphitheatro opuſculum periit.

Quare ſi quis jam ecqua nunc ejus ſit aedificii facies cognoſcere aveat, tabulam adeat; ubi illius operis vultus, uti quidem nunc habet, maxima ſui parte mancus, ſituque ac macie horridus ſtatim ſeſe offert: vaſta ibi omnia, & pauca ipſa quae reſtant membra ſine articulis reſoluta ac fatiſcentia vides: & ex pulcherrimo illo potiſſimum ac ſumtuoſiſſimi operis exteriore ambitu duo vix fornices trunci laceríque ſuperſunt. Sed quod iidem tamen prcbe inſpecti ad univerſam extimi orbis ſtructuram colligendam veluti manu ducerent: is, cui ob navatam in amphitheatro depingendo operam plurimum debeo, Sanctulus Cyrillus (qui ad exquiſitioris graphices ſtudia tanto impetu animi, nullo ſibi praeeunte, incitatur, ut ſummorum jam nunc artificum gloriae ſuccreſcet) eum extimi ambitus particulam ſeorſum diligentiſſime delineavit: quam ſeorſum quoque, uti cernis, in aes inciſam exhibemus. Nec enim fuit illud pulcherrimi operis fruſtum negligendum: primum quod ex eo intelligatur ad ordinem potiſſimum Tuſcanicum illud opus ex parte ſaltem, eſſe referendum (67): deinde quod non alio, ut opinor, quam du-

Hodiernus amphitheatri vultus.

Ima ſaltem amphitheatri

Q pli-

(67) Antonius Sanfelicius in illa perelegantì deſcriptione Campaniae, quam ſenatui populoque Campano dicavit, noſtrum amphitheatrum opere Dorico conſtructum affirmat. Ad haec Caeleſtinus Guicciardinus in Mercurio Campano operis fuiſſe Corinthii imperitiſſime ſtatuit. Denium e Io: Petri Paſchalis Ieſuitae ſcheda, quam Canonicus Galeotta Iunianus & nobilitate & mira in poetices facilitate eximius comiter mecum communicavit, didici, illud Capuae lumen Io. Baptiſtam Attendulum, (cujus pater Ambroſius Attendulus callentiſſimus architectus, Capua Cajetaque munitis, aliiſque operibus illuſtris, amphitheatri molem, ut ibidem narratur, dimenſus fuerat, credo etiam delinearat) ſic ſtatuiſse, e quatuor columnarum ordinibus, quibus haec fabrica ſurgeret, infimas ac ſolo citimas fuiſſe Tuſcanicas, proximas his Doricas, tum ſequentes Ionicas, ac demum ſupremi ordinis quadratas columnas ad Corinthiam diſpoſitionem pertinuiſſe. Ac de ima columnarum ſerie nihil eſt dubitandum quin ſint Tuſcanicae, uti ſtatim demonſtrabitur. Alterius item ſeriei columnas fuiſſe Doricas non abnuerim: nam & columnae unius ſcapus, qui ferme adhuc eſt integer, procerior eſt quam pro ſtructura Tuſcanica: & capitulum, quod ſupra ſub-

Digitized by Google

...eri pars Tuſcanica.

plicis illius fornicis indicio olim Coſta uſus fuerit ad univerſi amphitheatri faciem delineandam.

Coſta olim Capuam & amphitheatrum integrum delineavit.

Nam fuit illud tempus, cum eruditiſſimus Capuae Archiepiſcopus Caeſar Coſta Caeſaris Baronii *in jure civili publice interpretando olim in urbe praeceptor* (utor enim ipſius Baronii verbis ad an. 968.) Campanatum antiquitatum idem non indiligens perſcrutator: fuit, inquam, cum Romani neſcio cujus architecti, quem ad ſeſquiannum ſecum detinuit (quemadmodum in quodam MS. codice memini me legiſſe) opera uſus, & veteris Capuae ichnographiam, & amphitheatri, quale olim integrum exſtitiſſet, orthographiam in majoris aedium Archiepiſcopalium coenaculi parietibus depingenda curaret. Quod etiam doctiſſimi Archiepiſcopi monumentum cum publico communicandum putavi, paucis quibuſdam mutatis, in quibus ſive architectus, ſive pictor erraverat. Illud plane mi-

ror

ſubjectam coronam collapſam hodieque viſitur, videtur ad Doricum ordinem pertinere: &, in quo caput eſt, Attendolorum aetate alterius ſeriei reliquias multo fuiſſe integriores conjicio, ut rectius de ea judicium ferrent. Reliquas ſeries ad eos ſpectaſſe ordines, quos modo memoravi, ex αὐτοψίᾳ dijudicaſſe Attendolos non eſt credibile: neque enim putarim ante centum quinquaginta annos exteriorem amphitheatri orbem multo fuiſſe erectiorem, quam nunc conſpicitur. De ſuperioribus ergo columnis mere ea eſt conjectura: non ſpernenda tamen, & vero proxima, quippe quam Flavii amphitheatri ſtructura confirmat, in quo, ſi a Tuſco diſceſſeris, omnes alii ordines ſeſe produnt: ſunt enim ibi columnae (teſte Alexandro Donato III, 7.) Doricae imae, Ionicae mediae, ſummae Corinthiae, tum continuus paries interlucatis opere compoſito quadratis columnis diſtinguitur.

Sed miſſis conjectatis, imam columnarum ſeriem non Dorica, ſed Tuſcanica diſpoſitione conſtare quivis ſtatuet, modo architectonicen vel primoribus labris attigerit. Nudus quippe hic praetenditur zophorus ſine triglyphis & guttulis dependentibus, ſine metopis, nulli praeterea denticuli; eaque omnino omnia hinc exſulant ornamenta, ſine quibus non poteſt Doricum opus conſiſtere, quaeque Dorico ſi ademeris, in Tyrrhenicum ſtatim degenerabit. Non negatim tamen eſſe quaedam nequaquam ad canones Tuſcanici ordinis, qualem architectonices magiſtri definiunt, exacta. Nam primum columnae ſcapus etſi aliqua ſui parte aggeſtis ruderibus ſubſidit, videtur, ni fallor, aliquanto procerior quam pro brevitate Tuſcanica: ſed & capitulum & baſis multo altius uno modulo, imo duobus circiter modulis aſſurgunt, & quaedam ſibi adſciſcunt ab aliis Tuſcis capitulis & baſibus plane diverſa. Quo enim illa in baſi ſupra torulum ſima? Videſis baſis una cum ſubjecto gradu, cujuſmodi olim effuſſam ajunt, deformationem, quam inter fornices illos duos exhibui. Ut omittam quod tam capituli abacus, quam in baſi plinthus quadratae ſint, cum tamen in Tuſco ordine cylindricae fieri debuiſſent. Sed, ut fatear, veterum opera ſecundum architectonicos canones examinare ſi ſatagas, miram offendes inconſtantiam (ex qua variantes recentiorum architectorum ſententiae profectae videntur) multa enim architecti olim pro ſua maxima voluntate variabant; ac difficillimum definitu eſt, quaenam lex ſint neceſſaria, ut abeſſe impune non poſſint.

Cum autem Tyrrhenicus ordo ſit ſimpliciſſimus, ac vix ullius elegantiae: quid cauſſae eſſe potuit, quamobrem eum potiſſimum in hoc tam ſumtuoſo opere Campani adhiberent? Primum quod imae columnae Tyrrhenicae fuerint, non continuo totum amphitheatri opus evadet Etruſcum: & Attendolo aſſentior, aliis etiam ordinibus ſuum hic fuiſſe locum. Deinde in colloſſea amphitheatri mole quis ordo infimae columnarum ſeriei Tuſco convenientius adhiberi potuit, cujus maxima omnium firmitas exſiſtit? Et habet quoque ſuam maſcula & incomta ſoliditas majeſtatem. Ad haec ex ſuperiorum comparatione columnarum, quibus ſua inerant ornamenta ad ſuos quaeque ordines pertinentia, mire totius operis ſymmetria proficiſcebatur; cum paullatim ex incomta ad ornatam illam Doricam ſoliditatem, tum ex his ad Ionicam Corinthiacamque elegantiam fieret gradus. Demum, ſi lubet, non temere hoc eſt, quod Tuſco etiam ordini, etſi raro ab aliis uſurpato, ſuum eſſe locum Campani voluerunt, nam Tuſcos ſeſe eſſe origine probe norant.

ror quid cauſsae fuerit, quamobrem illud amphitheatrum extra urbis pomerium Coſta depingi curaverit; cum tamen Flavium amphitheatrum *urbe media*, teſte Suetonio, exſtructum fuerit.

Praeterea & ejuſdem aedificii interiorem aſpectum, & e regione ichnographiam poſui: quae duae icones ſatis eſſe poſsunt ad univerſam ejus molis ſtructuram perſpiciendam. Et internam illam quidem faciem, quam ferme unius generis in omnibus fuiſſe mihi perſuadeo, e Lipſio magnam partem ſum mutuatus; non paucis tamen mutatis, quae ſive ratio & veterum auctoritas, ſive accurata noſtrae caveae inſpectio, mutanda ſuaderet. Ichnographiam vero talem exhibui, qualem e ſingulorum membrorum autopſia & dimenſione potui colligere. Ejuſdem pedatura, & aſpectus interior.

In dimetiendo autem amphitheatro de circumferentia parum ſollicitus fui, quod ejus dimenſio ex utraque diametro cognita facile geometricis rationibus colligatur. Et tamen fornicis unius IN FRONTE (uti veteres loquebantur) dimenſiones adnectam, unde etiam extimam circumferentiam aſsequi poſſis. Itaque inter ſingulos imi ordinis fornices palmos (noſtrates Neapolitanos ſemper intelligo, quorum terni deni ex ſententia Donati Gallarani doctiſsimi architecti decem antiquos pedes conficiunt) quindecim uncia minus reperi: pilas vero ipſas in fronte palmos octo uncia minus latas ſingulas comperio. Ita ſingulis fornicibus palmos tres & viginti duabus unciis minus imputabis: qui ſunt pedes ferme 17 $\frac{2}{3}$. Quam ſummam ſi ſeptuagies octies multiplices (totidem enim fornices in ambitu numerantur) atque inſuper duarum portarum meridianae & borealis menſuras adjicias (quae quidem portae cum adjacentibus pilis ſeſquialtero eoque amplius, quam ſinguli fornices patentiores exſiſtunt) jam totius extimi orbis dimenſionem habebis. tum & circumferentia,

Atque haec quidem IN FRONTE: IN AGRO vero, ſeu RETRO totius fabricae ſpiſsitudinem colliges in hunc modum. Ab extimo ambitu, ideſt ab extrema columnarum paraſtaticis adhaerentium projectura ad primorem arenam, ſeu ad podii murum quaquaverſum palmi 174 $\frac{1}{2}$, ideſt pedes 134 $\frac{3}{13}$ colliguntur. Arenae vero ipſius major diameter in palmos uſque 294. protenditur, qui ſunt pedes 226 $\frac{2}{13}$, minor vere diameter palmis 176. ideſt pedibus 135 $\frac{5}{13}$ patet. Itaque totius jam amphitheatri longitudo maxima palmos 643. hoc eſt pedes 494 $\frac{8}{13}$ colligit: in maxima vero univerſae molis latitudine palmi 525 numerantur, ii ſunt pedes 403 $\frac{11}{13}$. & ſpiſſitudo,

Accedo nunc ad ſingulorum membrorum menſuras non IN

lis ſummo in pariete pictor locum fecit: alibi ſi quis magis appoſite locaverit, non repugnabo: nihil enim impedimento eſt, quo minus ſummis in arcubus ſuperiorum ordinum locari illae potuerint, quibus inſunt adhuc fornicis adhaerentis indicia; aliae vero majores alibi.

In Lipſii deſcriptione inter ſecundam tertiamque porticus bini fornices depreſsiores hinc & inde depinguntur: quos, quia in noſtro amphitheatro non erant, eliminandos putavi; & eorum loco parietem perfregi, quo ſcalarum ſe decuſſantium ſtructura conſpiceretur.

Illud vero hic admonere haud inutile fuerit interiores porticus fuiſſe tenebricoſas, praeſertim illam tertiam, quae fere aequaliter ac duae extimae attollebatur: id quod & ſtructurae genus aperte demonſtrat, & nuper ex Herodiano didici, qui & ἀμφιθεάτρε vocabulo haud paſſim Graecis uſitato utitur (68).

Interior amphitheatri porticus tenebricoſa.

Age

(68) Herodianus in Commodi vita de Quintiano, quem Quadratus ſummiſerat ad occidendum Caeſarem, ait: Ὁ δ᾽ ὑποςὰς ἐν τῇ τε ἀμφιθεάτρε εἰσόδῳ (ζοφώδης δὲ αὕτη, καὶ λήσεσθαι ἤλπισε) γυμνώσας τὸ ξιφίδιον &c. *Ille in aditu amphitheatri ſubſiſtens (quippe obſcuro loco facile ſe occultum fore ſperabat) nudato confeſtim pugione &c.* Amphitheatri εἴσοδον non primorem tantum aditum, qui illuſtris erat, ſed totum id, qua incedendum principi fuit, ut ad tribunal ſibi in podio poſitum perveniret, intelligis: cujus [illegible] pars illa, quae ad tertiam maxime porticum pertinebat, ζοφώδης erat.

Quem locum eo libentius adſcripſi, quod praeter morem ceterorum auctorum elegantiſſimus ceteroqui ſcriptor Herodianus amphitheatri vocem uſurpavit. Nam ceteri Graecorum ſic conſuevere, ut ſive ab ea voce abſtinerent, θέατρον dicentes ἀντὶ τοῦ ἀμφιθεάτρε; ſive certe amphitheatri voce non ſine aliquo temperamento uterentur. Itaque optimus dicendi auctor Dio Caſſius haud fere aliter quam θέατρον κυνηγετικὸν appellavit, ſive cum de Caeſare dixit, θέατρόν τι κυνηγετικὸν ἰκριώσας, eodemque modo de Statilii amphitheatro locutus; ſive cum de Tito ait, τὸ δὲ δὴ θέατρον τὸ κυνηγετικὸν ἱερώσας, quod paullo poſt θέατρον ſine alio additamento dixit. Herodianus ipſe in rebus Caracalli, πρόσεστι, ait, καὶ θέατρα κυνηγετικὰ ... κατεσκευάσαμεν. Et θέατρον ſine ullo additamento pro amphitheatro a Graecis uſurpari plurimis exemplis oſtenderem, ſi id opus eſſet, quorum aliqua obiter alibi notata: veluti cum Nicolaus Damaſcenus apud Athenaeum gladiatorum ſpectacula ἐν θεάτροις apud Romanos exhibita teſtatur: frequentiſſime vero apud Xiphilinum, ſive cum ſub Nerone θέατρον τοῦ Ταύρου combuſtum ait, ſive cum aquam ab eodem principe ἐς τὸ θέατρον inductam narrat; aut cum navim ſolutilem, cui matrem Nero impoſuit, fuiſſe ei ſimilem, quae ἐν τῷ θεάτρῳ erat; ſive demum cum receptaculum omnium ferarum ἐν τῷ θεάτρῳ inſtar navis exſtructum in Severo affirmat. Hinc venatio ludicra, quatenus a ruſtica diſtinguitur, *venatio theatralis* paſſim *in cod. Theod.* appellatur: non enim venatio in theatris dari ſolita, ut not. 59. contra Xiphilinum & Bulengerum diximus; ſed in iis legibus Graeca conſuetudo ſervatur: quemadmodum novel. 105. θεάτρε κυνήγια & θεάτρε κυνηγεσία eadem amphitheatralis venatio appellatur: ſic quoque & ſequioris aetate Erchempertus copias in Campano amphitheatro ſtativa habentes *ſcaram theatralem* nuncupavit. Sed & Spartianus Hadriano *theatrum* pro amphitheatro appellaverat: *Theatrum*, inquit, *quod ille* (Traianus) *in campo Martio poſuerat, contra omnium vota deſtruxit*. Nam *theatrum* iſtud a Traiano poſitum, amphitheatrum fuiſſe Pauſanias in Eliacorum priori cap. 12. fidem faciet, ubi inter Traiani opera, καὶ θέατρον μέγα κυκλοτερὲς πανταχόθεν recenſet. Ubi altera occurrit amphitheatri circumſcriptio ab orbiculari ambitu petita; cui ſimile illud Dionis lib. XLIII de C. Iulii Caeſaris amphitheatro: θέατρόν τε κυνηγετικὸν ἰκριώσας, ὃ καὶ Ἀμφιθέατρον, ἐκ τοῦ πέριξ πανταχόθεν ἕδρας ἄνευ σκηνῆς ἔχειν, προσερρήθη. *Theatrum*, inquit, *quoque ad venationes aptum tabulatis inſtruxit, quod quia undequaque ſedilia habet, ſcenaque caret, Amphitheatrum eſt appellatum.* Itaque nobiliſſimus ſcriptor cum & vocis etymon detexiſſet, tamen abſtinendum ſibi ab ea voce duxit: hoc ideo, quia ea vox, in

qua

Age vero interiorem jam amphitheatri faciem, totamque cuneationem luſtremus. Sed ante omnia quid illae in arenae ambitu portulae ſibi volunt? Per eas ferae e ſubjectis ſpecubus emittebantur. Quanquam noſtri amphitheatri aream ad ſummum uſque podium terra oppleverit; nec ulla proinde oſtiola ſint conſpicua: tamen Veronenſis amphitheatri exemplo depingenda curavi. Praeſertim cum ingens noſtri amphitheatri ſubterranea ſpecus (quam ſubter meridianam amphitheatri portam ingreſſus ad aliquot tantum ulnas a meridie verſus arcton pervaſi: non enim ultra progredi licuit, quod ex perforata ſuperne teſtudine ruderibus obſtructam offendiſſem) ad eas portulas pertinere, ad emittendas opportune beſtias, debuiſſet. Mira autem ejus antri immanitas, ita ut ingentia foeni plauſtra per illud agi potuerint; niſi qua teſtudo ex intervallo coarctatur, quam rurſus deinceps laxari videas: ſicque per vices modo ſatis amplam ſe crypta praebet, modo arctiore objecto lateritio fornice anguſtatur. Falluntur autem quicumque apud Lipſium de amph. cap. 8. cloacas hujuſmodi eſſe ſunt ſuſpicati. Si ita ſit, nemo mihi jam amplius urbis Romae cloacarum jactet amplitudinem. Eſtne credibile unius amphitheatri exſugendis ſordibus tam vaſta receptacula exſtructa fuiſſe? Et vidi alios lateritios ductus minutiores ſive ad aquas perducendas, quarum plurimus hic uſus fuit, ſive ad ſordes egerendas. Nam ſpecus ille maximus, de quo agimus, pro cuniculo fuit, & ad ſubitum ſive ferarum ſive munerariorum & egreſſum & receptum comparatus. Arguit id & fabricae genus non totum lateritium, cujuſmodi cloacae aut aquaeductus requirerent: nam ſoli illi anguſtiores ex intervallo fornices, quos modo deſcripſi, e praegrandibus lateribus ſunt compacti: cetera fabrica eſt caementitia.

Portulae.

Specus

cui uſui?

Sed antro iſtoc egreſſi podium conſcendamus columellis in orbem circumſeptum. Hic imperatori, ſi quando affuiſſet, ſuggeſtus figebatur: hic & magiſtratuum ſellae curules: ibidem & in ſuperioribus aliquot gradibus, qui omnes orcheſtrae nomine intelligun-

Podium.

Orcheſtra.

qua ceteroqui nihil non Graeci fuit, tamen non in ipſa Graecia, ſed in alieno ſolo nata, ideſt in Latio a Romanis formata fuerat: id quod Graeci averſati, ſatius ſibi duxerunt circumſcriptione uti. Aut certe ſicubi ἀμφιθέατρον poſuerunt, non ſine additamento τὸ καλούμενον dixerunt, quo vocis inſolentiam emollirent. Itaque metaphraſtes ille Eutropii Paeanius, cum Eutropius dixiſſet amphitheatrum Romae a Tito aedificatum, τὸ καλούμενον ἀμφιθέατρον appellavit: cumque idem Eutropius dixiſſet Commodum eo inſaniae proceſſiſſe, ut in amphitheatro dimicaret, ille eodem modo vocem emollivit, ut diceret, κατὰ τὸ καλούμενον ἀμφιθέατρον.

Quod tamen Herodianus ἀμφιθέατρον ſine ullo temperamento uſurpavit, id exemplo non caret; nam diſertiſſimus ſcriptor Ioſepus ἀμφιθέατρον μέγιστον Hieroſolymis conſtructum narrat; itemque Caeſareae, quod appellat ἀμφιθέατρον πολὺν ὄχλον ἀνθρώπων δέχεσθαι δυνάμενον. In epiſtola quoque eccleſiae Lugdunenſis apud Euſebium v hiſt. eccl. 1. Attalus ob Chriſtianae fidei crimen dicitur περιαχθεὶς κύκλῳ τῷ ἀμφιθεάτρῳ. Nec alii porro deerunt.

guntur, ſenatores, quorum loco decuriones in coloniis cenſebantur, adſidebant. Tum ſupra colonicum ſenatum equitibus gradus quatuordecim aſſignati (α): unde *ſedere in quatuordecim* ad equeſtrem dignitatem ſignificandam uſurpabatur. Supra *equeſtria* reliqui deinceps gradus plebi ceterae addicti erant, & *popularia* vocabantur, quae erant omnium maxime diffuſa. Et, ut ſemel dicam, tres in partes tota illa ſubſelliorum acclivitas tribuebatur, in imam, mediam, & ſummam caveam: ima, quae omnium honeſtiſſima, in orcheſtram & equeſtria rurſus dividebatur: media & ſumma cavea ad popularia pertinebat: ſed ita tamen ut media cavea multo, quam ſumma, haberetur honeſtior; ab eaque eſt cauſſa, quod ſanxit Auguſtus apud Suetonium cap. 44. *nequis pullatorum media cavea ſederet*. Eoque queritur Calpurnius ecl. VII ſibi ob paupertatem non licuiſſe media in cavea aliquanto propius imperatorem adſidere:

Equeſtria. Popularia. Ima, media, ſumma cavea. Media cavea, quam ſumma, honeſtior.

> *O utinam nobis non ruſtica veſtis adeſſet;*
> *Vidiſſem propius mea numina: ſed mihi ſordes,*
> *Pullaque paupertas, & adunco fibula morſu*
> *Obſtiterunt.*

Et apud Senecam de tranquill. *verba ad ſummam caveam ſpectantia* ſunt ad guſtum imae plebis. Quanquam, ut fatear, ſi quis forte imam mediamque caveam paullo aliter, ac Lipſius, diſpoſuerit, non video cur ſit magnopere reprehendendus. Quid enim impedimento eſt, quominus imam orcheſtra tantum definiamus, mediae vero caveae inferiorem partem, quae orcheſtrae propior, equiti, ſuperiorem plebeiis, quibus & ſumma cavea vacabat, aſſignemus? Ita ſumma ſubſelliorum partitio exſiſtet in *orcheſtram*, & *popularia*, tum haec rurſus in *equeſtria*, & *popularia* ſtricte accepta tribuentur (β). Et

Partitio caveae veriſimilior, quam vulgata.

(α) At enim cui uſui, inquies, in colonico amphitheatro gradus equeſtres quatuordecim? eſtne veriſimile tantam equitum R. copiam in coloniis fuiſſe, ut quatuordecim iis gradus, aeque ac Romae, ſeponerentur? Verum praeter equites R. quorum permagna fuit extra Romam ubique copia, fuere & equites coloniarum peculiares. Quem quidem equeſtrem ordinem municipalem alio in opere, quod affectum in forulis habeo, copioſiſſime mihi adſertum vix eſt ut in dubium revoces. Interea ne adhuc quis fluctuet & animi pendeat: ecce tibi ad equeſtres illos quatuordecim gradus etiam extra Romam confirmandos luculentiſſimum Pollionis Aſinii locum x epiſt. fam. 32. ibi Balbus Cornelius junior prope eadem Gaditano in municipio feciſſe narratur, quae Caeſar dictator Romae pro ſua voluntate feciſſet; atque hoc in primis: *Ludis*, inquit, *quos Gadibus fecit*, *Herennium Gallum hiſtrionem ſummo ludorum die anulo aureo donatum in quatuordecim ſeſſum deduxit: tot enim fecerat ordines equeſtris loci.* Nec equeſtri tantum ordini, ſed & tribunis militaribus in equeſtribus hiſce locus fuit.

(β) Popularibus etiam equeſtria contineri multis docere poſſum. Ac primum Germanorum legati cum *in popularia deducti* dicuntur Suetonio in Claudio cap. 25. equeſtria intellige, quae popularibus continebantur. *Germanorum*, inquit, *legatis in orcheſtra ſedere permiſit*, *ſimplicitate & fiducia eorum motus, quod in POPVLARIA deducti, cum animadvertiſſent Parthos & Armenios in ſenatu ſedentes, ad eadem loca ſponte tranſierant*. Vbi *popularia* pro equeſtribus, hoc eſt totum pro parte, Tranquillus uſurpavit: neque enim eſt veriſimile tam parvipenſos a diſſignatore eos legatos fuiſſe, ut ad popularia ſtricte accepta deducerentur, quo nullo dedocente ſponte ire licuiſſet; praeſertim cum Parthi & Armenii in orcheſtra ſederent. Hinc ſummam caveae diviſionem apud Maronem, Iuvenalem, Martialem reperio in orcheſtram

Praecinctiones.

Et quaedam fuere *diazomata*, ſeu *praecinctiones*, quas alii *balteos* appellarunt (ideſt gradus quidam latiores, fere ut in ſcalis retractiones) ad popularia tum inter ſe bifariam, tum ab equeſtribus, tum demum haec ab orcheſtra diſterminanda. Tres Vitruvius in theatro praecinctiones exſtruit, unde & totidem in amphitheatro fuiſſe oportuit. Quas quidem ſic ſtatuendas puto: prima erit praecinctio, quae orcheſtram ab equeſtribus ſejungit (69), altera quae equeſtria a popularibus, tum tertia quae mediam totam caveam a ſumma diſpeſcuit. Venio

ſtram & populum. Virgilius:

Hunc plauſus hiantem
Per cuneos (geminatur enim) PLEBISQVE PATRVMQVE
Corripuit. Iuvenalis:
Aequales illic habitus, ſimilemque videbis
ORCHESTRAM ET POPVLVM.

Equeſtria nulla his locis commemorantur, quod ea *populo* ſeu *popularibus* continerentur. Ab eadem eſt cauſſa quod Martialis VIII, 78. ait:

Omnis habet ſua dona dies, nec LINEA dives
Ceſſat, & in POPVLVM multa rapina cadit.

Diſſentio enim a doctiſſimo Graevio, a quo in praef. ad to. IX antiquitatum Roman. *lineam divitem* pro orcheſtra ſimul & equeſtribus accipi memini. Equidem ſic interpretor: omnis dies ſua habet miſſilia, tum quae in orcheſtram (quam ob exiguitatem lineam appellat) caderent, tum etiam quae in popularia, hoc eſt ceteram omnem eunearionem, quae equiti ſimul plebique vacabat. Hinc demum eſt quod Tertullianus lib. de ſpect. ait: *Vias enim vocant cardines balteorum per ambitum, & diſcrimina popularium per proclivum.* Ubi viarum nomine non tantum ſcalaria (de quibus infra dicetur) Tertullianus complectitur, verum etiam ipſas praecinctiones, quas vocat *cardines balteorum*. Verum illud Lipſium torquet, quod ſcalaria appellarit *diſcrimina popularium*; *excludere enim*, inquit Lipſius, *aperte equeſtria & orcheſtram videtur*. Tum ſic nodum ſolvit: *Sed*, inquit, *popularia large fortaſſe acceperit ſcriptor Afer pro omni POPVLI conſeſſu*. Non inepta ratio, ſed dubito an vera; quandoquidem jam uſu receptum foerat, ut *popularia* pro plebis, itemque equitum conſeſſu, non vero totius populi R. XXXV tribuum ſumerentur. Mihi ſane videtur Tertullianus *popularia* cum *equeſtribus* tantum miſcuiſſe, non etiam cum orcheſtra, quam ob exiguitatem tacuit. Itaque Poeno ſcripturi nihil de orcheſtrae ſcalariis, quae utpote breviſſima vix animadverſione digna erant, ſollicito, ea ſola ſcalaria animo obverſabantur, quae equeſtrem & plebeiam caveam ſcindebant in cuneos. Ea vero *diſcrimina popularium* potiſſimum appellavit, nulla equeſtrium mentione facta, quod popularibus equeſtria quoque continebantur.

Atque his quidem locis omnibus popularia ea notione accipiuntur, ut equitem complectantur. Profero demum Suetonii locum Domitiano cap. 4. quo popularia ſtricte ſumuntur, quatenus ab equeſtribus diſtinguuntur. *Et quia pars major* inquit, *intra POPVLARIA deciderant, quinquagenas teſſeras in ſingulos CVNEOS EQVESTRIS ac ſenatorii ordinis pronuntiavit.* Vides *cuneos equeſtris ordinis* diverſos a *popularibus* preſſe accepeis.

(69) Lipſius vir ſummus in notis, quas deformationi amphitheatri ſubjecit, n. 4. primam praecinctionem ipſo in podio collocat, & queritur ſculptorem tres alias ſuperne praecinctiones ſcalpſiſſe, ita ut quatuor evaderent. Sed viri magni pace dixerim, nihil ſcalptor offendit, quin ipſum potius Lipſium, cetera lynceum, hic ratio fugit. Nam ſive vim vocis διάζωμα inſpicias, facile aliquid intelligis, quo unum ab altero diſpeſcitur; orcheſtra autem nihil infra ſe habet, a quo per iſtam praecinctionem ſit dirimenda: ſive rem ipſam intueare, cui quaeſo uſui iſta in podio praecinctio? Sunt ergo praecinctiones nihil aliud, quam interjectae gradibus areolae ſeu retractiones, & quaſi tranſverſa cingula diviſioneſque ordinum ſedendi. Quare cum quatuor hujuſmodi ordines in amphitheatro fuerint, orcheſtra, equeſtria, tum media & ſumma cavea: tribus illa praecinctionibus (nec plures Vitruvius admittit) a ſe invicem ſejungebantur. Quarum ſi unam cum Lipſio in ipſo podio ſtatueris, tum vel orcheſtra cum equeſtribus, vel media cum ſumma cavea coeat neceſſe fuerit.

Verum quid jam ratiocinatione opus habeo, cum Vitruvius rem planiſſime demonſtret? *Cunei*, inquit is lib. V, cap. 6. *ſpectaculorum in theatra ita dividantur, uti anguli trigonorum, qui currunt circa curvaturam circinationis, dirigant ASCENSVS SCALASQVE inter cuneos AD PRIMAM PRAECINCTIONEM. Supra autem alternis itineribus ſuperiores cunei medii dirigantur.* Si per ſcalaria, de quibus infra dicetur, ad primam praecinctionem dirigebantur ASCENSVS, & ex hac rurſus per alia ſcalaria ad ſuperiora loca conſcendebatur: annon vides inepte in ipſo podio primam praecinctionem conſtitui? Et eadem prope habet architectus V, 8. *Gradationes*, inquit, *ſcalarum inter cuneos & ſedes dirigantur ad primam praecinctionem: ab ea praecinctione inter eos iterum mediae dirigantur.* Non in extrema ergo ora caveae & in podio ſtatuenda eſt prima praecinctio, quandoquidem & inferiora ſcalaria excipiebat, & ſurſum alia dirigebat.

Digitized by Google

Venio nunc ad *aditus* ſeu *vomitaria* ſive(ut alii apud Macrobium reſcribunt) *vomitoria* ; quae nihil aliud ſunt, quam oſtiola, per quae populus ab exterioribus porticibus veniebat ad ſedes ſuas. Hos aditus in praecinctionibus poſitos mihi prorſus perſuadeo : non enim commode mediis in ipſis gradibus adiri oſtia potuiſſent: areola aliqua opus fuit, quae ante hujuſmodi aditus explicaretur, ubi turba conſiſteret. Itaque nihil veriſimilius fingi poteſt, quam ſi vomitaria in praecinctionibus locentur. Apud nos paullo ſupra podium in dimidiata caveae parte, quae orientem ſpectat (nam occidentalis cuneatio corruptior exſiſtit) ſex omnino hujuſmodi aditus reſerantur : tum ſupra longiſſimo intervallo altera oſtiolorum ſeries fuit, quorum unum ad orientem aeſtivum,tum ſupra portam,tam quae meridiem, quam quae boream ſpectat, ſingula hodieque ſe produnt. Cum ergo duae tantum oſtiolorum ſeries noſtra in cavea compareant, maximo intervallo invicem diſterminatae : mediam praecinctionem aditibus caruiſſe putabam ; nec aliter fieri potuiſſe, ſi interiorum ſcalarum, quae ad iſta vomitaria pertinere debuerunt, ſtructura cernatur (γ). Verum poſtquam accuratius noſtrae caveae cuneationem perluſtraſſem, falſum me deprehendi, & quamvis tenuiſſima, non incerta tamen oſtiolorum ad ſecundam praecinctionem pertinentium veſtigia ſum conſpicatus (δ).

Aditus, ſeu vomitaria

non alibi quam in praecinctionibus patentia.

R Et

(γ) Nam vide quo artificio interiores ſcalae conſtructae fuerint. Quae in tertia porticu C gradationes introrſus aſſurgentes ex intervallo occurrunt (vide ichnographiam) iis procul dubio ad primam oſtiolorum ſeriem conſcendebatur: nam iis oſtiolis directe reſpondent ternae hinc, ternae que inde ſcalae binae vero illae in medio,ſeu ad orientem aequinoctialem verſus ſcalae,iis cum nulla oſtiola in prima praecinctione reſpondeant, ad podium, credo, ipſum & ad utrumque ſuggeſti latus lenior aſcenſus ἀμέσως patebat,qua aditus duo patefacti hodieque apparent. Videſis & confer interiores gradationes in ichnographia notatas cum imis oſtiolis in interiore caveae aſpectu conſpicuis. Inter duos illos in podio aditus imperatori tribunal erigi apposite potuit. Reliqua eſt illa ſcalarum ſeries longe pulcherrima, quae ab altera porticu B, tertiaque C pariter conſcenduntur, unaque coeunt in E e &, cum ad communem quaternis ſcalis retractionem E perventum eſt, tum per binas tantummodo ſcalas ad ſuperiorem porticum F aſcenditur. Ex ſuperiore autem porticu F ad tertiae praecinctionis vomitaria per totidem ſcalas exitus patebat, ut ex intuitu tabulae tute ſtatuere potes. Ita nullas eſſe ſcalas, quibus ad ſecundam praecinctionem perveniretur, eoque alteram praecinctionem oſtiis caruiſſe putabam. Verum poſtquam ſecondae praecinctionis aditus deprehendi : ſimul etiam perſpexi his non ſuas ſingulis ſcalas, ſed depreſſiorem quandam tertio porticum reſpondiſſe, uti ſequente notatione dicam.

(δ) Obſcuriſſima ea veſtigia ſunt ob eam cauſam, quod ea cuneationis parte reperiuntur, qua caveae acclivitas penitus interrupta viſitur; quae rurſus acclivitas poſt aliquod intervallum nonnullis in locis furſum verſus continuatur, ibique tertiae praecinctionis quaedam vomitaria cernuntur. Atque ea quidem oſtiorum ad ſecundam praecinctionem pertinentium veſtigia in orientali tantum amphitheatri latere, qua parte cuneatio exſiſtit integrior, adhuc ſuperſunt, unum proxime portam meridianam,tria ſeptentrionalem portam verſus: eaque, ſi quaeris, paullo ſupra tertiae porticus C fornicem reſpondent ; ita ut mediam praecinctionem paullo ſupra eum fornicem fuiſſe oporteat. Cumque prope portam ſeptentrionalem tria non amplius aditum indicia comperiantur, totidem ad alterum portae ejuſdem latus fuiſſe neceſſe eſt, ita ut duodecim omnino in univerſo amphitheatri orbe fuerint ; quemadmodum & imae praecinctionis vomitaria totidem numerabantur. Et quidem non in directum cum imis oſtiis illa intermedia diriguntur,neque tamen media illorum interſtitia exacte reſpondent ; ſed ita diſponuntur, ut paullo propius portae, quam inferiora, accedant. Suprema autem tertiae praecinctionis oſtiola directe aditibus arenae cl[illegible]imis re-

Digitized by Google

Et quidem adituum proba conſtitutio ad rectam viarum & cuneorum deformationem unice confert. *Viae* ſeu *itinera*, aut *ſcalaria* (his enim modis omnibus appellata comperiuntur) ſunt graduum anguſtiorum ac depreſſiorum ſeries, non ſeſſilium quidem, ſed ad aſcendendum comparatorum, per quos ad ſuum quiſque cuneum perveniret. Portiones illae inter bina ſcalaria interceptae a figura, quam referunt, *cunei* appellantur, quia deorſum paullatim cuneantur. Triplicem viarum itemque cuneorum interceptorum ſeriem Lipſius & ceteri paſſim conſtituunt. Equidem antequam ſecundae praecinctionis vomitaria detexiſſem, duplicem tantum ſcalariorum ſeriem fuiſſe ſuſpicabar (70) nunc vero labor ut quadruplicem ſtatuam (s) ita uti in tabula exſculpendum curavi. Quae quidem ſcalaria non in directum inferiora cum ſuperioribus continuabantur,

reſpondebant, ut ex uno eorum, quod adhoc verſus orientem aeſtivum comparet, intelligitur. Demum hoc inter illa, de quibus loquimur, ſecundae praecinctionis vomitaria, & cetera tum imae feriei tum tertiae interaſt, quod haec quidem ſcalas in poſtico objectas habent, per quas ἀμέσως ad ea conſcenditur; illis vero intermediis oſtiis nullae retro aſcenſiones objacent, ſed humillima quaedam porticus retro iiſdem praetendebatur, cujus quidem porticus ſupra meridianam portam adhuc puſilla pars ſuperat.

(70) Praeſertim cum Vitruvius lib. v, cap. 6. & 8. (cujus verba not. 69. ſunt recitata) duas non amplius aſcenſuum ſeries in theatro agnoſcat: nec ſane plures in Veronenſis theatri delineatione viſuntur. Ipſa etiam *cunei* vox meam conjecturam juvabat: ſubſelliorum enim portiones inter bina ſcalaria interceptae non ob aliam cauſſam *cunei*, & Vitruvio *trigona* appellantur, quod triangularem figuram oculis referrent. Nam quamvis quatuor lateribus proprie concluderentur: tamen quod ima latera longe breviſſima prae aliis eſſent, trigonis ſimiliora, quam quadrilateris figuris videbantur, puta iis trigonis, quorum extremus apex deperiiſſet. Nunc vero, ſi tres ſcalariorum ſeries adſtruuntur, nihil trigonis ſimile invenietur, ac trapezoidem quam vocant figuram veriſſime repraeſentabunt. Quis enim non videt, uti longiſſima ſcalariorum itinera fuerint, ita ea maxime divaricatum iri ſuperne, ſenſim vero inferne coitura, ac triangulari figurae acceſſura?

His accedebant ii ſcriptorum loci, Suetonii, Virgilii, Iuvenalis, Martialis, Tertulliani, quibus ſupra evicimus *popularibus* etiam equeſtria intelligi conſueviſſe: nam quod iiſdem cuneis, iiſdemque intercurrentibus viis ſeu ſcalariis plebs cum equite ſederet, eo factum putabam, ut *popularium* nomen equeſtria quoque complecteretur.

Tamen cum Suetonius Domitiano cap. 4. *cuneos equeſtris ordinis* ſecernat a *popularibus*: cumque Veronenſis amphitheatri cavea, uti quidem illa vulgo exhibetur, plures quam duas aſcenſionum, cuneorumque ſeries repraeſentet: nos quoque plures delineandas curavimus: praeſertim poſtquam ſecundae praecinctionis vomitaria noſtro in amphitheatro detexeram. Nam ad vomitaria in praecinctionibus patentia dirigi aſcenſus neceſſe fuit.

Nam illud profecto quis ferat, quod mediis in ipſis ſubſelliorum gradibus ſcalariorum initia fineſque Lipſius (an pictori potius id vitio vertendum?) exhibuerit? Omnino enim a praecinctione ad praecinctionem dirigi aſcenſus oportuit, auctore Vitruvio, cujus verba vide not. 69.

Viderint tamen viri eruditi, utrum ea Vitruvii auctoritate (cujus verba not. 69. ſunt poſita) & Veronenſi theatro, in quo duas duntaxat aſcenſuum ſeries depictas vidi, recte ſit concludendum, ſaltem in theatris duas non amplius hujuſmodi itinerum diſpoſitiones extitiſſe: indeque *cuneorum* ac *trigonarum* (ob triangularem figuram quam referrent) orta vocabula, etiam in amphitheatris eadem poſtea obtinuiſſe; in quibus tamen, propter plures ſcalariorum ſeries excogitatas, triangularis figura parum eſſet conſpicua.

(s) Quatuor ſcalariorum ſeries in hunc modum conſtitui. Prima ſeu arenae citima orcheſtram totam pervadent ad uſque primam praecinctionem ac patentia ibidem oſtiola: altera a prima ad ſecundam praecinctionem, & ea oſtia, quae nuper ibi deteximus, feruntur: tertia ab altera praecinctione ad tertiam & ſuprema omnium vomitaria proficiſcuntur: quarta demum a praecinctione tertia ad fornices ſummae porticus diriguntur. Sane cum ſcalaria alternis itineribus diſpoſita Vitruvius lib. v cap. 6. & 8. dixerit, ſic quoque ea nos diſpoſuimus. Quarta vero haec itinera, contra quam viri docti fecerunt, adſtruximus ob eam cauſſam, quod tertiae feriei ſcalariis oſtia ſummae praecinctionis occurrentia impedimento eſſent, quominus ad ſummos uſque fornices continuarentur.

Digitized by Google

tur, ſed alternabant eo modo, quo in tabula conſpicis: id quod Vitruvius v, 6. & 8. cujus verba not. 69. ſunt recitata, diſerte affirmat.

Supremae autem praecinctionis aditus, ſicuti & itinerum ſtrigas, quae ad eos aditus diriguntur, multo plures, quam intermedios, aut imos, fuiſſe veriſimile arbitror (71) atque in eum modum in tabula exhibui.

Demum ſeſe *cathedra* offert, quam obſcuriſſime, uti ſolet Tertullianus definit in hunc modum: *Cathedra vocatur ipſe in anfractu ad conſeſſum ſitus*. Quem locum haud probe intellexiſſe videtur phoenix ille ingeniorum Lipſius (72) qui praeterea non tantum feminas, ſed & pullatos hic collocaſſe videtur, haud bonus hic quidem certe diſſignator: nam pullati in ſumma cavea, feminae in iſta cathedra, ideſt porticu (id enim cathedra apud Tertullianum ſigni- Cathedra.

R 2

(71) Suprema oſtiola plura numero fuiſſe oportuit; tum ne plebes, quae pars populi multo maxima fuit, ingrediendo aut egrediendo ſe plane comprimeret; tum etiam quia illius praecinctionis multo laxior orbis plures aditus admittere debuit. In dimidiata amphitheatri cavea octo equidem depingendos curavi: neque id temere; totidem enim ſcalas illas ſeſe invicem decuſſantes, quas modo not. (γ) deſcribebam, in ichnographia vides: nam his ſcalis totidem, opinor, in ſuperiore portico ſcalae reſpondebant, quibus ad ſupremae praecinctionis vomitaria conſcenderetur. Et quia (ut poſui in ichnographia) prope portas ſcalas ad ſuperiorem [illegible] ferentes [illegible]plicantur: hinc non immerito ſupra portas etiam ſuum cuique oſtiolum reſpondet; ita ut in univerſa ſupremae praecinctionis ambitu duodeviginti, opinor, vomitaria numerarentur, totidemque ſubjecta ſcalaria. Nec plura aut pauciora ea ſcalaria fuiſſe puto, quae hinc ad ſummae porticus fornices alternis itineribus dirigebantur. Ita fient ſex & triginta mediae ſummaeque caveae ſcalaria. Quibus ſi duodena orcheſtrae, itemque duodena equeſtrium adjicias (totidem enim oſtia in prima, alteraque praecinctione numerari diximus) ſexaginta in univerſum totius cuneationis ſcalaria exſiſtent.

(72) In recitato Septimii loco *anfractum* interpretatur Lipſius *ſuperum locum, ubi clivi ſubſelliorum deſinunt, & murus incipit, qui porticum facit, clivoſque illos veluti FRANGIT. Nam plani aliquid*, ut idem ſubjungit, *ſpatii ibi fuiſſe videatur, unde cathedris poſitis ſpectarent.* Qua in oratione nihil admodum mihi arridet. Nam quod *anfractum* murum frangentem clivos intelligit: nonne pronius fuerat *circuitum* interpretari? qua ſignificatione Tullius in part. or. dixit: *Oratio circumſcripta longo anfractu*, ideſt circuitione. Quidquid id fuit, quod ſupremos gradus excipiebat, orbiculare id fuit, & anfractu quodam in ſeſe reductum. Illud deinde quis ferat, quod extra *murum qui porticum facit* (ut ie loquitur) paullulum areae complanarit, ut ibi ſub divo matronarum cathedras poneret? vel Calpurnius ecl. VII, cujus is carmina adnectit, docere debuiſſet, tectum id fuiſſe, ubi feminae conſtitiſſent:

Venimus ad ſedes, ubi pulla ſordida veſte
Inter femineas ſpectabat turba cathedras:
Nam quaecunque patent ſub APERTO libera caelo
[illegible], aut nivei loca denſavere tribuni.

Sub tecto igitur, non ſub *aperto caelo*, feminae verſabantur, nec alibi ſane, quam in ſumma porticu ſuffulta pilis opere arcuato.

Ac de iſta quidem porticu, quam in eum, quem deſcripſi, modum ſupra ſummam caveam delineandam in tabula curavi, Vitruvius lib. v non obſcure addocet: *TECTVM*, inquit, *PORTICVS, quod futurum eſt in ſumma gradatione.* Eandem intellexiſſe videtur Calpurnius eadem ecloga VII:

Balteus en gemmis, en illita porticus auro
Certatim radiant.

De eadem quoque capiendus fortaſſis & Dio apud Xiphilinum in rebus Neronis, ubi narrat, ut elephas ἐς τὴν ἀνωτάτω τοῦ θεάτρου ἁψῖδα ſublatus fuerit, ibique ſeſſorem ferens in fune ambulaverit.

Eam vero porticum idcirco *cathedram* Afer appellavit, quod ibi matronae cathedras ſuas ponerent, eaſdem, opinor, cathedras ſeu ſellas velatas, quibus per orbem ingrediebantur, de quibus Martialis XII, 38.

Hunc qui femineis noctesque diesque cathedris
Incedit.

gnificat) ſeorſum ſpectabant (73).

Haec dum ſcribimus , praegrandis & pulcherrima juvenis criniti ac laureati protome , fornicis parti adhaerens , detecta fuit , quam quidem , tum ob coloſſeam molem , tum etiam quod inter portae meridianae rudera reperta fuit , ſupra illam portam proſtitiſſe oportuit: eamque ob cauſſam prope amphitheatri titulum ſexviri Campani collocandam ſtatuerunt . Ac mea quidem ſententia Apollinis προστατηρίου imago fuiſſe videtur (ζ) .

C A-

(ζ) Apollinis προστατηρίου ſeu praeſidis meminit Euripides Elect.

Κλύοις ἂν ἤδη Φοῖβε προστατήριε .

Apollinem ſupra portas ſive templorum ſive publicorum aedificiorum collocari conſueviſſe , memini alicubi me legiſſe: id, ſi verum, τῇ τοῦ προστατηρίου ἐπωνυμίᾳ mirifice quadrat . Et colonias pleraſque Apollinem praeſidem adſciviſſe mihi perſuadeo : in nummis certe tum Graecis tum Latinis Campaniae & vicinarum regionum nihil frequentius , quam Apollinis laureati caput , viſitur . Adhaec coloniae Capuae peculiaris cauſſa, cur Apollinem ſibi praeſidem adoptaret, ea eſſe potuit, quod Campani in Dianae Tifatinae (quam πολιοῦχον ideſt urbium praeſidem Apollonius l. 1 vocat) tutele eſſent, cujus frater Apollo . Fortaſſe quemadmodū ſupra meridianam amphitheatri portam , quae Cumanum Phoebi χρηστήριον ſpectabat (& ſcimus aliquandiu Cumas in Campanorum poteſtate fuiſſe) Apollinis ſimulacrum fuit: ita ſupra borealem , quae Tifatinae Dianae fanum aſpiciebat , hujus Deae ſimulacrum cernebatur ; quam ceteroqui Deam amphitheatralis venationis praeſidem extitiſſe , alibi diximus ; ſicuti & Apollinem ἀγυιευτὴν appellat Euripides . Verum eſt , hanc certe , qua de agimus , Apollinis fuiſſe protomen , vix eſt ut dubites , cum & pulcherrimi juvenis , & δαφνηφόρου , & non ſolum intonſi, ſeu ἀκερσεκόμου , verum etiam χρυσοπλόκου (quemadmodum in anthologia appellatur) imo etiam calamiſtrati , cincinnis hinc & inde dependentibus , ſpeciem exhibeat .

Verum quid illud eſt , quod ntua ſiniſtro in latere cernitur ? De hoc nihil memini me legiſſe: niſi forte id ſpectat Apollinem vatem & πυθόμαντιν. Vidi nuper apud mihi amiciſſimum Franciſcum Ciccarellium , cui amphitheatrici tituli ſarta tecta debet poſteritas, elegantiſſimum anaglyptum ; quo prope Phoebi cortinam Pythia virgo cernitur , manu altera lyram , altera pelvim , in quam virgo altera alara liquorem neſcio quem alte ex urceo effundit : de quo anaglypto alias fortaſſe diſſeretur .

Alia , ſive capita humerorum tenus , quae imae diſpoſitionis arcubus adhaerebant , ſive umbilicata ſimulacra , quae ſuperioribus fornicibus affigebantur , & olim innumera, & quotidie deteguntur ; cujuſmodi ſunt Iovis Ammonis & Mercurii umbilicatae imagines exterioris praetorii parieti cum aliis nonnullis affixae , & alibi aliae .

(73) Libet hic prius totum Suetonii locum , qui ad ſedendi ordinem apprime facit, adſcribere : tum ſeorſum virum magnum aggrediar . *Spectandi* , inquit ille in Octavio cap. 44. *confuſiſſimum ac ſolutiſſimum morem correxit ordinavitque : motus injuria ſenatoris , quem Puteolis per celeberrimos ludos conſeſſu frequenti nemo receperat . Facto igitur decreto patrum , ut quoties quid ſpectandum uſquam* (non tantum Romae , ſed ubiubi) *publice ederetur , primus ſubſelliorum ordo vacaret ſenatoribus : Romae legatos liberarum ſociarumque gentium vetuit in orcheſtra conſidere; cum quoſdam etiam libertini generis mitti deprehendiſſet . Militem ſecrevit a populo . Maritis e plebe proprios ordines aſſignavit : praetextatis cuneum ſuum , & proximum paedagogis : SANXITQVE NE QVIS PVLLATORVM MEDIA CAVEA SEDERET . FEMINIS NE GLADIATORES QVIDEM , quos promiſcue ſpectari ſollemne olim erat , NISI EX SVPERIORE LOCO SPECTARE CONCESSIT . SOLIS virginibus Veſtalibus locum in theatro ſeparatim , & contra praetoris tribunal , dedit . &c.* Hunc in modum ſpectandi ordinem digeſſit Auguſtus, quibus multa qui poſtea ſunt conſecuti Caeſares addiderunt , quae referre non eſt otium .

Quod vero pullatorum feminarumque loca confuderit Lipſius , eumque ſecutus Voſſius etymol. in voce *cavea* , id neque τὸ πρέπον , nec Suetonii verba patiuntur . Ecquis enim non indigniſſimum putet inter ſordidam turbam honeſtiſſimas matronas verſari ? Quaſne Auguſtus ex univerſa cavea ſubmovit , eae ut cum faece vulgi pariter ſubſellia ponerent ? Itaque ſcite Caſaubonus ſic ea verba , quae majoribus litteris poſui , diſtinguenda putavit : *Feminis . . . Spectare conceſſit SOLIS. Virginibus Veſtalibus &c.* Deinde , quod attinet Suetonium , pullatos, quos ille princeps e MEDIA CAVEA *excitavit* (ut ſollemni in hac re formula utar) eos utique in ultima cavea eſt paſſus conſiſtere : at vero feminas EX SVPERIORE tantum LOCO *ſpectare conceſſit* . Quare immerito vir ille doctiſſimus

utruſ-

CAPUT VII.

De Campano amphitheatro per ſequiora ſaecula.

I. *Variae ejuſdem appellationes.*

Amphitheatri noſtri veterum ſcriptorum qui meminerit neminem adhuc nanciſci potui : poſteriore autem aetate Erchempertus monachus Benedictinus natione Langobardus, qui nono exeunte ſaeculo, & quidem Capuae, ut videtur, ſuam Langobardicam ſcripſit hiſtoriam (quam olim ab Antonio Caracciolo, iterumque emendatiorem a Camillo Peregrinio editam nuper cl. Muratorius tomo ſecundo ſcriptorum Italiae inſeruit) ſaepe hujus molis injicit mentionem ; a quo modo *Berelais*, modo *coloſſus*, alibi *amphitheatrum* aut *arena* appellatur. Itaque priorum potiſſimum duorum nominum cauſſas rimari libet : nam *arena* cur dicta fuerit, in promtu eſt ratio, quia in ejus area arena inſternebatur, in qua pugnae committerentur ; & hodieque amphitheatra omnia ubiubi exſtantia arenas communi vocabulo nuncupari Lipſius de amphitheatris quae extra Romam cap. 1. teſtatur. *Amphitheatri hujus per Langobardorum aetatem nomina.*

A *coloſſi* vocabulo ordiar, cujus haud difficilis inveſtigatio exſiſtit, quippe ob eandem cauſſam, qua Flavium amphitheatrum *coliſaeum* vulgo appellatur, noſtrum quoque *coloſſum* dici placuit. Neque enim *coliſaei* vocabulum noſtra primum aut patrum noſtrorum aetate de Romana cavea exaudiri coepit. Iamdudum illa vox omnium eſt ſermone tritiſſima ; & ex ſequioris aetatis ſcriptoribus nonnulla exempla in Cangii gloſſario reperies (74). *Coloſſus, aut coliſaeum.*

Ve-

utroſque confundens ait : *Nam feminae & pullati non niſi ex ſuperiore loco ſpectabant ex Auguſti decreto.* Aliud enim ſumma cavea, ubi pullati ſpectarent, aliud ſuperior locus, ubi feminae ſubſiſterent.

Sed illud, opinor, doctiſſimo Belgae impoſuit, quod Calpurnius in illa ecloga de ludis Carini pullatos cum feminis permiſcuerit. An ſub poſtremis principibus peſſum iviſſe omnia dicemus? An potius, quod ludi eſſent longe magnificentiſſimi, tantus concurſus equitum tribunorumque ex univerſa Italia fuerit, ut quando mediam ii jam ſummamque caveam inhaeſiſſent, plebes (quam raro aliter quam *pullatam* ideſt penulatam per ea tempora prodiiſſe notiſſimum eſt) ad porticum feminis deſtinatam ſeſe receperit? Nihil dubito quin ea fuerit Calphurnii mens.

Venimus ad ſedes, ubi pulla ſordida veſte
Inter femineas ſpectabat turba cathedras :
Nam quaecumque patent ſub aperta libera caelo
Aut eques, aut nivei loca denſavere tribuni.

Cum praeter morem cuneos omnes eques & tribuni denſaſſent, quid propius fuit, quam ut illi penulati matronarum conſeſſui ſeſe insererent? Niſi id praeter morem cecidiſſet, quid cauſſae fuerat, quamobrem poeta rationem ejus facti afferret?

(74) Ac primum exſtat Bedae vaticinium in excerptis ſeu collectaneis ejuſdem Bedae in hunc modum : *Quamdiu ſtabit Colyſeus, ſtabit & Roma : quando cadet Colyſeus, cadet & Roma : quando cadet Roma, cadet & mundus.* Sed & ex Anaſtaſio in Stephano II haec affert Cangius : *Dum ad Coliſeum advoniſſent &c.* Quae quidem ver-

Altera appellatio, *Berelais* ſive *Berolaſis*.

ſive *Berolaſis* (77) quod adhuc uſque diem omnium ſermone uſurpatur (nec enim alio nomine, quam *Vorlaſci* docti indoctique caveam illam hodieque appellant) cujus inquiſitionem longe difficillimam puto ob ſeptentrionalium linguarum inſcitiam, unde hoc vocabulum manaſſe indubie oportuit: cum eo primum tempore orta ea vox fuerit, cum illa ſeptentrionalium populorum colluvies in Italiam inundavit.

Et quidem Erchempertum, qui nono exeunte ſaeculo Langobardorum Capuae dominantium ſcripſit hiſtoriam, pervolutanti vix dubium eſſe videatur, quin vox *Berelais* amphitheatrum ſignificet: nam cap. 41. de Guaiferio ait: *Adveniens Berelais, hoc eſt amphitheatrum &c.* Adhaec idipſum quod ab eo *Berelais* appellatur, alibi *arena*, ſive *coloſſus*, ſive *amphitheatrum* dicitur: vix ut dubitandum videatur, quin alia nulla, quam amphitheatri notio ei vocabulo ſubjecta eſſet. Quod ſi res ita ſe habet, nec aliud ea voce quam amphitheatrum notatur; per Gothica maxime tempora eam vocem ortam oportuit: quippe cum ſciam ſub dominatione Gothica amphitheatralem venationem adhuc fuiſſe frequentatam, ac potiſſimum tempore Theoderici regis, uti conſtat ex Caſſiodoro v var. 42. qua Maximum hortatur ad liberalitatem in beſtiarios exhibendam, & multus eſt in variis venatorum artibus ad eludendas beſtias deſcribendis. Etymon vero quod attinet, dubitabam ſane utrum arceſſendum a vocabulo *berſa* eſſet, quod locum ſive ſaltum undique circumſeptum, nequis feris egreſſus pateat, ad exercendas venationes ſignificat: & *berſare* idem fuit quod intra eas berſas venari, & *berſarii* iidem, quod id genus venatores: de quibus vocabulis Cangii gloſſarium conſulatur. Accedebat, quod & jam olim initio non ob aliam cauſſam, quam ad venationes exhibendas extructa amphitheatra fuerint (unde θέατρα κυνηγετικὰ, ut alibi dictum, Graecis appellabantur) & per Gothica tempora, deſitis jam a Conſtantini uſque aetate gladiatoribus, non aliis uſibus, quam venatibus ſerviebant, uti modo ex Caſſiodoro v var. 42. demonſtrabam. Sed tamen vix eſt ut

Suas venationi amphitheatrali ſub Gothis honor.

An a *berſa* Berelaſis.

vox

(77) Apud Erchempertum non aliud frequentius amphitheatri nomen occurrit, quam *Berelais*: quam vocem non uno modo ſcriptam in libris Peregrinius in var. lect. affirmat, nam & *Berealis* & *Berelaſis*, & *Berolaſſi* inveniri teſtatur. Sed magis eſt ut *Berelais*, ut in editione Erchemperti exhibetur, legatur, quo modo & apud Iohannem abbatem Caſinenſem Capuae olim Archidiaconum in chronico legitur. In duabus tamen epiſtolis Iohannis VIII, quas deinceps producam, *Berolaſis*, ſive ut in Harduini editione habetur, *Berolaſſis* appellatur. Demum in Anonymo Caſinenſi *Berelais* quoque inveniri Michael Monachus in Sanctuario Capuano pag. 228. affirmat, a quo & Vghellus eadem deſcripſit, & Cangius ab Vghello. Sed fugit memoria Monachum: nam in toto Anonymi illius chronico (quod olim Antonius Caracciolus inter quatuor chronologos, nuperque Muratorius ediderunt) ſemel iterumque a capite ad calcem pervolutato fruſtra eam vocem quaeſivi.

Digitized by Google

vox *Berſilaos* a *berſa* adſciſcenda videatur, quod una tantum ſyllaba utrique vocabulo ſit communis (quemadmodum vix etiam a *bero* quod Belgis urſum ſignificare dicitur, quod genus animal in amphitheatris frequens exhibebatur) &, quod totius rei caput eſt, ſi a Gothis id nomen fuiſſet impoſitum, cur ante nonum ſaeculum nuſquam ea vox occurrit? Cur Flavium amphitheatrum & cetera per Italiam non eodem nomine appellata?

Berelais non tam arenae, quam arcis appellatio fuiſſe videtur.

Itaque illa quoque ſuſpicio ſubiit, utrum *Berelais* ſive *Berolaſis* arcem ſignificaret, quippe qui ex Erchemperti hiſtoria noſſem noſtrum amphitheatrum nono exeunte ſaeculo propugnaculi loco fuiſſe, de quo deinceps dicetur. Cumque de ea re virum optimum ac doctiſſimum Thaddaeum Omulrian Auguſtalium in hoc regno copiarum tribunum militum conſuluiſſem, quod is non ſolum Hibernicam, unde domo profectus, Angloſaxonicam, Italicam, ſed & Francicam, Germanicam, Belgicam, Slavicam, Hungaricam aliaſque ſeptentrionales linguas apprime callet: is pro ſua humanitate ſic Berolaſim eſt interpretatus, ut *caſtrum Italicum* ſignificare diceret: ut ſit vox ex duabus Hungaricis conflata nominibus, *Var* quod arcem notat (78) & *Olasz*, quod Italiam ſignificat (79). Ab Hungarico ſermone nemo miretur ſi vir doctus vocabulum arceſſiverit: nam Hunnos, a quibus Hungari propagantur, in Pannoniam primum, poſtea in Italiam irrupiſſe nemo eſt qui ignoret. Et habeo viro docto gratiam; tum quod ſane probabilem mihi interpretationem ſuppeditarit; tum etiam potiſſimum quod facillimus mihi inde gradus fuerit ad alteram firmandam conjecturam, quae jam tum, cum huic commentario manus admovi, animo obverſabatur.

Hungarico ſermone quid ſignificet?

Berolaſis idem quod παλαιόπολις.

Sic enim, uſu vocis *Berolaſis* apud ſcriptores ipſos etiam atque etiam perpenſo, mecum certiſſime ſemper ſtatueram, videri ea voce non aliud Langobardos ſignificare voluiſſe, quam παλαιόπολιν, ſeu veterem civitatem. Etenim ante nonum medium ſaeculum nuſquam alibi

(78) Plurima ſunt per Hungariam oppida quae ex voce *Var*, quae arcem ſignificat, aliquo praepoſito aut poſtpoſito epitheto nomen invenerunt: ut *Ovar*, ideſt vetus arx, *Vivar*, nova arx, *Temesvar* ex *temes* quod rivulum valet, & *var* conflato nomine, quod ad cujuſdam rivuli utramque ripam id caſtrum conditum jam ab initio fuerit, quod in celebrem poſtea urbem evaſit; & *Fejervar*, ideſt alba arx, quae olim *Alba Iulia* & *Apulum*, nunc Germanis *Weiſſenburg*, ac demum *Carlſtad* a noſtro invictiſſimo CAROLO VI AVG. appellata. Alia innumera caſtrorum aut oppidorum nomina per Hungariam, Tranſylvaniam, Serviam, quae eadem analogia poſtpoſito *Var* formantur, quae idem doctiſſimus Omulrianus mecum amiciſſime communicavit, comportare huc ſuperſedeo. Sed & *Var* interdum praeponitur (ut propius ad noſtrum *Berolaſis* accedatur) ut *Varadin*, ideſt arx melopeponum. Cognationem vero V & B litterarum cui inauditam putem, ut mirari poſſit ex *Var Berolaſim* fieri potuiſſe? Aut quis ignorat A & E ceteraſque vocales in linguis frequentiſſime permutari, & conſonatum potiſſimam habendam eſſe rationem?

(79) *Olasz* Hungaris eſſe Italiam his exemplis conficit idem Omulrianus: nam *Olasz-orszag* Italicum regnum ſignificat: *nem tudom olaſzul*, hoc eſt *non ſcio Italice*.

alibi ea vox occurrit, ac tum primum orta eſt, cum anno circiter 840. vetus illa Capua, quae ubi nunc oppidum, quod *S. Maria* dicitur, latiſſima in planitie explicabatur, Saracenico incendio conflagravit. *Cum his* (Saracenis) inquit ignotus monachus Caſinenſis Muratorii to. 2. p. 266. C, *Radelchis totam devaſtavit Siconolfi regionem. CAPVAMQVE PRIMARIAM redegit in cinerem.* Neque ſtatim poſt eam conflagrationem *Berolaſis* audiri coepit: etiam tum cum Sicopoli, quam in monte Triflſco condiderant, Campani degerent, tamen veteris urbis reliquiis Capuae nomen inhaeſerat (80). Demum poſtquam anno 856. incenſa Sicopoli, nova haec altera Capua *ad pontem Caſelini* eſt aedificata: tum demum & prior Capua eo nomine appellari deſiit, ne cum altera confunderetur, & *Berelais*, ſive *Berolaſis* nomen inaudiri coeptum ad veteris utique illius Capuae reliquias deſignandas. Hinc apud Erchempertum cap. 40. mortuo jam Landulfo epiſcopo & comite Capuae anno 879. ejus nepotes *in unum collati*, inquit ſcriptor ille, *diviſerunt inter ſe ſub jurejurando Capuam* (ideſt comitatum Capuanum) *aequa diſtributione. Pandonulfus urbem Teanenſem & Caſamirtam*; *Lando* (non ille ſenior, cui olim Capua vetus obtigerat, ſed alter junior, & *ſegnis* cognominatus, Pandonulfi filius, pater Landulfi qui poſtea epiſcopus Berelais fuit, uti poſtea dicetur) *BERELAIS & Sueſſam, alter Laudo Calinium & Cajaziae &c.* Ridicula ſane Landonis *ſegnis* portio fuiſſet ſi ei amphitheatrum tantum ceſſiſſet. Atqui *Berelais*, quae Landonem contigit, non aliud profecto fuit, quam quod ex vetere Capua ſuperfuerat: & ſermone Langobardico Berelais idem quod *παλαίπολις* fuerit.

Vetus Capua quando ſubverſa funditus.

Nova Capua quando exaedificata.

Accedit quod poſt ejuſdem Landulfi epiſcopi mortem, exorto inter Landulfum Landonis *ſegnis* filium, ejuſque patruum Landonulfum ſchismate: ſic demum utcunque res eſt compoſita, ut Landonulfus nova in Capua ſederet, Landulfus vero *Berolaſim* ideſt (ut equidem interpretor) veterem Capuam, quae Landoni patri obtigerat, regeret. Et exſtat Iohannis VIII epiſtola conſcripta anno 881.

Schiſma inter Landulfum & Landonulfum.

S quae

(80) Nam anno 842, *Subtrallo*, inquit Erchempertus cap. 21. *ex hac luce Landulfo* (illo ſeniore) *Capuano comite ... quatuor reliquit liberos ... ex quibus Lando CAPVAM, Pando Marephais Suram, Landonulfus Teanum regebat &c.* Quo loco *Capuam* procuidubio veteris Capuae reliquias intelligit: nequ enim Sicopolim eo nomine intelligi poſſe; nam praeter nominum diverſitatem, Sicopolis communites ab omnibus fratribus inhabitabatur, eoque nemini eorum aſſignata fuit. Quemadmodum apud eundem Erchempertum cap. 40. cum nepotes Landulfi Epiſcopi vita functi comitatum Capuanum inter ſe partirentur, nemini eorum altera haec ad pontem Caſelini recens exſtructa Capua obtigit, quia communiter haec ab omnibus iis fratribus incolebatus.

Landulfus epiſcopus Berolaſis.

quae ſic inſcribitur : *Omnibus epiſcopis Cajetam , Neapolim , CAPVAM, BEROLASIM & Amalphim , Beneventum & Salernum incolentibus* . Vbi pontifex *Capuam* a *Berolaſi* ita diſtinguit , tanquam ſi Capuam novam & παλαίπολιν dixiſſet . Age vero fac *Berolaſim* pro amphitheatro poſitum , quis riſum tenere poſſit , audito vix tantum epiſcopo amphitheatri? Sedes autem epiſcopi Berolaſis in eccleſia S. Stefani fuit , cujus etiamnum haud procul amphitheatro veſtigia viſuntur . Conſtat id ex Erchemperto cap. 46. *Egreſſus* , inquit, *ex urbe* (Capua nova Landulfus) *epiſcopalem ad ſedem propriam B. Protomartyris properavit , quo poſſit quietam ducere vitam* . Sed & eccleſiam *S. Mariae Suricorum* , quae nunc collegialis eſt , cathedralis eccleſiae loco fuiſſe conſtat ex altera Iohannis VIII epiſtola, qua idem Landulfus *epiſcopus Suricorum* appellatur .

Cur interdum *Berelais* pro arena poſitum videatur.

Neque illud incommodat quod apud Erchempertum *Berelais*, *amphitheatrum* , *coloſſus* & *arena* tanquam ſynonyma uſurpantur: nam cum veteris civitatis reliquiae amphitheatro potiſſimum adjacerent , ab eoque tanquam arce praeſidium ſibi adſciſcerent : hinc factum ut *Berelais* , etſi ceteroqui παλαίπολιν ſignificaret , tamen ad vitandam ταυτολογίαν (nam mirum in barbaro quamvis illo ſcriptore Erchemperto variae dictionis ſtudium) aliis nominibus ſive *arena* ſive *amphitheatrum* , a potiore nimirum ſui parte , appellaretur. Et tamen vel tum etiam cum amphitheatri voce utitur Erchempertus , non obſcure tamen ſignificat, ſe παλαίπολιν intelligere , veluti cum cap. 50. ait : *Dato AMPHITHEATRO eidem Athanaſio : & ille Guaiferio ad cohabitandum tradidit &c.* Non enim amphitheatrum *ad cohabitandum* datum fuit , ſed id univerſum quod ex urbe vetere ſuperabat , quod a potiſſima ſui parte *amphitheatrum* dicebatur .

Dari *ad cohabitandum* , *ad convivendum* quid?

Frequens eſt apud ſequioris aevi ſcriptores illa locutio, qua oppida alicui procerum *ad cohabitandum* , *ad habitandum* , *ad convivendum* dari dicuntur : qua quidem loquendi ratione non aliud quam oppidi illius dominatio, aut certe adminiſtratio deſignatur.

Vox *Berolaſis* , qua παλαίπολιν ſignificat , unde adſciſcenda.

Satis jam,opinor,ſuperque demonſtratum fuit,*Berelaim* ſeu *Berolaſim* idem quod παλαίπολιν ſignificaſſe. Nunc origo vocis perſcrutanda eſſet : quae quoniam a ſeptentrionalibus , uti ſaepius dixi , linguis eſt arceſſenda (nam inde Langobardi profecti Italiam inſederunt) idcirco viris doctiſſimis , qui in iis diu multumque ſint volutati, eam inquiſitionem integram relinquo . Tamen non inepte mihi videtur *Berolaſis* ex Hungarica voce *Var* & Germanica *Alt* poſse derivari. De *Var* jam ſupra dictum fuit , qua non ſolum arx, ſed etiam civitas ſignificatur , ut ex innumeris Hungaricis oppidis , quorum nomina

in

Digitized by Google

in *Var* deſinunt, (quorum aliqua not. 78. recenſui) aeſtimari poteſt: quibus accedit quod *Varos* apud eoſdem Hungaros non aliud quam civitatem ſignificat. *Alt* autem, ſive (ut Germani pronunciare ſolent) *Olt*, idem eſt quod vetus: unde vox *Old* ad Angloſaxones manavit, quod idem ſignificat, ut *Oldcaſtel* (quod cujuſdam Iohannis Wicleſianarum in Anglia partium quintodecimo ineunte ſaeculo cognomen fuit) idem Anglice valet, quod caſtrum vetus. Itaque ex duabus iis vocibus *Var* ſive *Bar*, & *Olt* vocabulum *Berolaſis* conflari potuit, ut idem hoc plane fuerit, quod παλαίπολις. Et vox Germanica *Olt* fieri poteſt ut olim per Langobardica Tempora *Olas* diceretur. Sed rimentur ii felicius, qui arctoas dialectos norunt, quo pacto *Berelais* aut *Berolaſis* veterem civitatem Langobardico idiomate notarit: modo illud conſtet, non aliam notionem ei vocabulo, quam παλαίπολιν, fuiſſe ſubjectam.

II. *Amphitheatri Campani per ſequiorem aetatem hiſtoria.*

Ac de barbara noſtrae hujus caveae appellatione ſatis. Nunc quid eidem per eadem illa infelicia ſaecula contigerit, porro exſequamur. Ac Genſerico primum Capuae vaſtitatem afferente, num quid infortunii huic moli acciderit, quis facile aſſequetur? Et ſi quid a Genſerico injuriae paſſum, a Poſtumio Lampadio conſulare Campaniae refectum puto, cujus olim inſcriptio in amphitheatro reperta, quae nunc Capuae viſitur, ſic habet: POSTVMIO. LAMPADIO. V. C. ET. INLVSTRI. CONS. CAMPANIAE. RESTITVTORI. PATRIAE. ET. REDINTEGRATORI. OPERVM. PVBLICORVM. cetera lege apud Grut. p. 459. 1. de qua inſcriptione alibi dicetur. Per Gothica certe tempora nego ullam ei illatam injuriam: cum adhuc amphitheatralis venatus in pretio & honore eſſet, ut ex Senatore v var. 42. colligimus, ubi multus eſt in amphitheatrali venatione deſcribenda. Adhaec Langobardica dominatione obtinente, quo tempore Radelchis Beneventi princeps Campanis, quod hi Siconolfo Salerni principi ſtuderent, infenſiſſimus, Saracenos ſibi adjunxit, *Capuamque primariam* (ut verbis utar ignoti monachi Caſinenſis apud Murat. to. 2. p. 266.) *redegit in cinerem*: vix fieri poteſt, quin maximum tum amphitheatro vulnus inflictum fuerit. Sed aedificii firmitas hoſtili, opinor, facile furori reſtitit, ne plane everteretur.

Campanum amphitheatrum a Gothis illaeſum,

& Saracenico urbis incendio ſuperſtes.

Demum ſub extrema comitum Capuanorum tempora longe alia hujus amphitheatri fortuna fuit; nam e ludicri ſpectaculi theatro in arcis

Sub Comitibus Campanis in muni-

menti uſum interpolatur.

arcis uſum ii traduxere: id quod & ex Erchemperti hiſtoria palam fiet, & ex quibusdam novitii operis ſubſtructionibus non uno equidem loco deprehendi (81). Et eam quidem cum multis per Europam amphitheatris fortunam communem habuit (82).

Ex Erchemperto excerpta ex amphitheatro.

Quando autem Erchemperti ſaepe facta eſt mentio: non erit inutile quaecunque ad noſtram hanc arenam ſpectant ex ejus hiſtoria decerpere. Ac primum omnium cap. 40. haec leguntur: *His quoque diebus Landulfus jam fatus praeſul* (primus is novae Capuae epiſcopus, idemque comes) *percuſſus interiit* (anno 879)... *Videntes autem nepotes illius depoſitionem, in unum collati diviſerunt inter ſe ſub jurejurando Capuam* (ideſt comitatum Capuanum) *aequa diſtributione. Pandonulfus urbem Teanenſem & Caſamirtam* (hodie Caſertam) *Lando BERELAIS & Sueſſam; alter Lando Calinium* (quae nunc Carinola dicitur) *& Cajaziae. Atenulfus coepit aedificare caſtrum in Calvo. Landulfum autem adoleſcentulum Landonis filium.... unanimiter pontificem conſtituerunt. Sed ſegnitie proprii genitoris* (Landonis cognomento ſegnis) *qua naturaliter torpet, detentus, non eſt mox ſacratus* &c. Mox cap. 41. fratrum diſcordes animi in apertum bellum proruperunt, aliis Guaiferio Salerni prin-

Berelais Landonis *ſegnis* potio.

(81) Atque eo referendas puto quaſdam in amphitheatri ruderibus ſepulcrales inſcriptiones interdum repertas: neque enim putandum eſt, licuiſſe olim in amphitheatro ſepeliri. Quis unquam ſibi hoc perſuaſerit? Verum poſterioribus ſaeculis ad novas ibi ſubſtructiones moliendas quoſcunque lapides ad manus habuiſſent, etiamſi tituli ſepulcrales exſiſterent, iis uſi ſunt. Vel dum haec ſcriberem, unus ex his ſepulcralibus cippis novitio parieti inaedificatus ſeſe prodidit, qui ſic habet:

VICTORIA HAVE
B V

De ſtatuarum vero aliuſve generis inſcriptionibus longe aliud eſto judicium. Clariſſimorum enim virorum memorias in hujuſmodi publicis locis poni nec apud Romanos, nec apud Graecos inſolens fuit. Cic. xv fam. 12. *Poſteaque curavimus, ut iidem Athenienſes in eodem loco* (nimirum Academia) *monumentum ei* (Marcello) *marmoreum faciendum locarent*. Itidem Capuae clarorum virorum aut de colonia benemeritorum ſtatuas & elogia in amphitheatro poſita, teſtes eae epigraphae ſunt, quas non raro ibidem detectas novimus. Prae ceteris Poſtumii Lampadii elogium, quod Capuae viſitur, cum ſua ſtatua, qua quid factum ſit neſcio, in amphitheatro olim fuiſſe repertum in quodam MS. codice memini me olim legiſſe. Sed cum id epigramma Capuae, inquam, proſtet: cur a Grutero p.459. 2. Romae ponitur, & Capuae ex aedibus Michaelis Perpignani Romam traductum refertur? An plures eodem exemplo inſcriptiones Capuae repertae?

(82) Non Campanum tantum amphitheatrum praeſidii loco uſurpatum fuit. Nam Ratherius Epiſcopus Veronenſis de Veronenſi amphitheatro haec habet apud Cangium in *Arenae*. *Ipſe*, inquit, *in circum quod Arena dicitur ob cuſtodiam manſitaret*. Aimoinus lib. III, cap. 1. *Treviris in arenis civitatis praeſidio locato conatibus ejus reſtiterunt*. De eodem amphitheatro hiſtoria Trevirenſis p.208. *Civium pars aliquanta in arena civitatis ideſt amphitheatro, quam munierunt, liberata eſt*. In hiſtoria Wambae regis: *Intra arenas* (Nemauſenſes) *quae validiori muro antiquioribus aedificiis cingebantur, ſe muniendos includunt*. Charta an.1179. apud Cangium ibidem *Fortitudinem de arenis* (Nemauſenſibus) nominat. Ac de arenis Nemauſenſibus exſtat & Roderici Toletani teſtimonium apud Lipſium, quod pro munimento a Gothis fuerit uſurpatum. Vide apud Cangium ibidem *arenarum Petrocoricenſium excelſam turrim*; nec non *caſtrum arenarum* Maſſiliae. Nihil autem dubium quin his locis omnibus *arenae* ſint amphitheatra.

principi, aliis Guaideriſio ſe adjungentibus. *Quibus*, inquit Erchempertus, *ex diverſo fine mora per Cajaziam Sicopolimque adventantibus, ab occaſu juxta urbem Capuanam reſederunt. Guaiferius autem e contra ab ortu ſolis adveniens BERELAIS, HOC EST AMPHITHEATRUM, applicuit cum ſuis, & vallata eſt civitas* (Capuana) *hoſtibus.*

Duo Athanaſii moribus diſſimillimi.

Tum cap. 44. narratur quemadmodum Pandonulfus cum Athanaſio, non illo ſanctiſſimo epiſcopo Neapolitano, ſed altero juniore illius, uti teſtatur Iohannes Diaconus, nepote, ſed a patruo moribus diſſimillimo, epiſcopo item Neapolitano, & duce Neapolis, foedus junxerit. Tum ſubjungit: *Sequenti vero anno generaliter motionem faciens* (Pandonulfus) *cum ſuis, Neapolitibus, & Saracenis* (quos nimirum Saracenos Athanaſius peſſimo totius Campaniae foederatos habebat) *ſuper COLOSSUM, quo filii Landonis degebant, inſedit: prius tamen illos, qui reſidebant in TERMIS juxta ARENAM, pecuniata depoſuit, & Capuam remiſit: illis vero, videlicet filiis Landonis, in AMPHITHEATRO circumſeptis pacem ceſſit, accipiens ab eis Liburiam* (quae ante *Laboriae* dicebantur) *ſub ſacramento.*

Berelais ab Athanaſio infeſtatur.

Atqui in *termis juxta arenam*, quas verbis modo recitatis memorat Erchempertus paulisper ſubſiſtere operae pretium fuerit. Nam & ex his thermis, & ex cryptoporticu, quae in hunc uſque diem haud procul ab amphitheatro viſitur, non modo Capuae gymnaſium exſtitiſſe, ſed & ejuſdem locus non obſcure deſignari mihi videtur. Tamen ne feſtinanti moras injiciam, quae huc faciunt, ea in ſubjectam notationem (83) in cupidorum commodum conjeci: quae facile faſtidioſi tranſilient.

De Campano gymnaſio.

Haec

(83) Fuiſſe Capuae ſub prioribus ipſis Caeſaribus gymnaſium ex Suetonio in Caligula cap. 18. non obſcure percipio: *Munera*, inquit, *gladiatoria partim in ſeptis aliquot edidit: quibus inſeruit catervas Afrorum Campanorumque pugilum ex utraque regione electiſſimorum*. Quanquam aliquandiu dubitavi, utrum illud *Campanorum* ad univerſam Campaniam pertineret, & Neapolitani Puteolanique potiſſimum eſſent capiendi, apud quos artes palaeſtricae maximo in pretio fuere. Verum difficile eſt Suetonii aetate *Campanos* dici eos potuiſſe, qui ex quocumque Campaniae oppido orti eſſent: & in inſcriptione M. Buſſaei, quam cap. 5. produxi, *victores Campaniae* potius quam *Campanos* dici placuit. At ſequitur, inquies, apud Suetonium *ex utraque regione*. Quaſi vero neceſſe ſit regionem pro provincia uſurpari. Atqui Cicero, pro tractu Arpinate poſuit or. pro Plancio: *Totus*, inquit, *ille tractus celeberrimus Venafranus, Allifanus, tota denique noſtra illa aſpera & montuoſa & fidelis & ſimplex & fautrix ſuorum regio*.

Nunc quod inſtat agamus. Nam Erchemperti locus ſupra recitatus non tantum gymnaſium Capuae fuiſſe docet, ſed & ejuſdem locum deſignat prope amphitheatrum. *In thermis*, inquit, *juxta arenam*: thermas enim quas hic ſcriptor prope amphitheatrum fuiſſe prodit, ad gymnaſium pertinuiſſe mihi perſuadeo. Et thermas quidem gymnaſii partem fuiſſe nemo ignorat, in tantum ut ſaepe gymnaſia non aliter quam thermae appellarentur. Teſtis mihi locupletiſſimus Herodianus, qui quas vulgo *thermas Commodianas* appellant, ipſe gymna-

Haec quae ex Erchemperto modo recitavimus, acciderunt anno 881. Erchemperto ipſo teſtante, qui eodem cap. 44. captum ſe per id tempus boniſque exutum narrat, *& ad urbem Capuanam exſulem evectum* x *Kal. Septembris*, inquit, *anno domini* DCCCLXXXI.

Et ad eundem annum referenda eſt epiſtola Iohannis VIII (quae eſt 113. in Harduini collectione) ad Athanaſium epiſcopum Neapolitanum, data prid. Id. Martii indict. XIV, ideſt anno 881. Ea in epiſtola Athanaſium acriter reprehendit, quod nondum foedus cum Saracenis fregerit, uti promiſerat, hortaturque uti quantocius id rumpat, & ut tandem reſipiſcat, Apoſtolicae excommunicationis ſententia alioqui proſcindendus. Vbi ſub finem epiſtolae hoc legitur: *Nullam ſeditionem, nullam commotionem, nulla diſcrimina, vel laeſionem cum his qui in BEROLASSI commorantur* (quod erat in Landonis *ſignis* poteſtate) *aut facias aut facientibus omnino conſentias*. Verum cum Athanaſius neque Apoſtolicis adhortationibus excitatus, neque minis perterrefactus ab inceptis deſtitiſſet, ſequenti menſe excommunicatur. Conſtat id ex epiſtola 116. ejuſdem Iohannis VIII data menſe Aprili indict. XIV, quae inſcribitur: *Omnibus epiſcopis Cajetam, Neapolim, Capuam, BEROLASIM & Amalfim, Beneventum & Salernum incolentibus*. Qua in epiſtola Atha-

Ab infeſtanda Berolaſi Athanaſium Papa deterret,

cujus ille detrectans imperium excommunicatur:

gymnaſium nuncupavit: *Idem*, inquit, (Cleander) *GYMNASIVM quoque maximum exaedificaverat, publicatis etiam balneis, ut eo modo populum ineſcaret*. Ad haec Diocletiani thermae, quae hodieque tuti vicu *Termini* nomen a *thermis* utique corruptum indiderunt, quid aliud quam gymnaſium, idque empliſſimum exſtiterunt! Merito Ammianus de thermis Romanorum ait: *Lavacra in modum provinciarum exſtructa*: intelligit enim laxiſſima aedificia, ita ut non tantum cellae ad lavandum ibi eſſent, ſed & xyſta, & platanones, & ſpatioſiſſimae porticus, diaetae, exedrae, ephebaea, ſphaeriſteria, coniſteria, elaeotheſie, & alia id genus. Neapoli regio illa, qua gymnaſium fuit (ubi nunc *Furcilla* dicitur) *regio thermenſis* dicebatur, teſte Petro Laſena in gymn. Neap. cap. 10. Illud quoque ſimile inter Neapolitanum Campanumque gymnaſium fuiſſe comperio, quod utrumque amphitheatro vicinum fuit (ut omittam quod Flavium quoque amphitheatrum thermas ſeu gymnaſium ſibi adhaerens habuit, teſtante id Suet. Tito cap. 7. *Amphitheatro*, inquit, *dedicato, thermiſq. juxta celeriter exſtructis*) nam de Campano, uti dixi, teſtatur Erchempertus, qui thermas, hoc eſt gymnaſium, prope amphitheatrum ſtatuit: de Neapolitano vero addocet Fabius Iordanus in haec verba: *In vetuſtis quoque*, inquit, *Sancti Sebaſtiani tabulis amphitheatri, & vici amphitheatri regionis thermenſis nomen ſaepenumero legimus: quo arbitrabar quandoque inter Capuanam Nolanamque viam in loco Don Petri dicto nedum thermas, ſed aliud quoque amphitheatrum exſtitiſſe. Sed . . . apud alios ſit hujuſce rei judicium*. Verum Petrus Laſena tantum abeſt quin prope gymnaſium alterum amphitheatrum fuiſſe putet, ut etiam cap. ſeptimo p. 135. neget inter doctos eſſe numerandos, qui omnino Neapoli, ut pote Graeca civitate ullum amphitheatrum fuiſſe arbitrentur: quaſi vero non ſub Caeſaribus in Graecis etiam paſſim civitatibus amphitheatra aedificerentur, uti Lipſius demonſtravit. Fruſtra eſt ergo Laſenae interpretatio qua amphitheatrum in regione thermenſi poſitum non aliud quam ſtadium fuiſſe contendit. Nec tamen neceſſe eſt duplex cum Iordano Neapoli amphitheatrum adſtruere. Multo erit ſatius regionem thermenſem eo uſque protendere, ubicunque demum Neapolitana cavea fuerit.

Et noſtrarum quidem thermarum ſeu gymnaſii fit mentio in quodam inſcriptionis fragmento, quod apud Caſampullam in ſuburbano Camilli Peregrinii legitur in hunc modum:

. . . VS. T. F. QVIR. NEPOS
. . . . . LAM. CALDARIAM. A . . . .

ubi ὁ δεῖνα QVIRina tribu cognomento NEPOS celLAM CALDARIAM (quam Vitruvius *caldarium* appellat, ſed Plinius v epiſt. 6. cal-

Athanaſium memoratis ejus ſceleribus & contumacia, jure a ſe excommunicatum ſignificat. Verum eodem aut ſequenti anno (nam non ultra annum 882. Iohannes pontifex advixit) Athanaſius ab excommunicatione abſolvitur, uti patet ex ejuſdem Iohannis epiſtola 126. ad Athanaſium, in qua nulla eſt nota temporis. Rediiſſe tamen ſtatim ad ingenium Athanaſium ex iis, quae de eo narrat Erchempertus, colligitur; a quo jam ſcriptore pergam, quae noſtrum ſpectant amphitheatrum, delibare.

ſtatimque abſolutus;

non tamen reſipuit.

Ergo anno 882. inita non ſine Athanaſii fraude inter Capuanorum Comitum ſubolem pace, amphitheatrum in Athanaſii ditione manſit. *Tunc*, inquit Erchempertus cap. 50. *omnes fratres in unum adunati Capuam adierunt, dato prius AMPHITHEATRO eidem Athanaſio, & ille Guaiferio* (non Salerni principi qui biennio antea monachus obierat, ut ex cap. 48. patet, ſed alteri cuidam) *ad cobabi-*

Berelais Athanaſio paruit

caldariam cellam peracque habet) A fundamentis, opinor, *ſive aedificaſſe ſive refeciſſe dicitur*. Sed quoniam ubi id fragmentum inventum fuerit ignoratur: incertum quoque eſt, de thermisne prope amphitheatrum, an de aliis ſic capiendum. Quis enim dubitat, quin ſicuti Romae prope innumerabiles, ita & in frequentiſſima ac deliciis diffluente illa Capua plurimae hujuſmodi fuerint?

Quae ſi cui forte parum firma videbuntur ad Campanum gymnaſium ejuſque poſitum indicandum, ad haec certe, quae de Campana cryptoportico, Plinio praeeunte, tum dicturus, ne hiſcere quidem audebit. Nam cryptoporticum gymnaſii partem fuiſſe ex utriuſque Plinianae villae deſcriptione didici, tum Laurentinae II, ep. 17. tum alterius in Tuſcis V, epiſt. 6. Campanum ergo gymnaſium haud procul amphitheatro fuit, & ibi omnino, ubi in hunc uſque diem viſitur *cryptoporticus*: quo ſane nomine etiam Sanfelicius uſus fuit ad triplicem illam porticum deſignandam, quae ante viginti ferme annos in ſegiorum ſtabulorum uſum traducta fuit.

Et libet huc Plinii verba afferre, ex quibus intelligatur noſtram cryptoporticum Plinianae fuiſſe non diſſimilem. *Hinc cryptoporticus*, inquit lib. II epiſt. 17. *prope publici operis, extenditur. Vtrinque feneſtrae, a mari plures, ab horto ſingulae & altius pauciores. Hae, cum ſerenus dies & immotus, omnes; cum hinc vel inde ventus inquietus, qua venti quieſcunt ſine injuria patent. Ante cryptoporticum xyſtus violis odoratus. Teporem ſolis infuſi repercuſſu cryptoporticus auget, quae ut tenet ſolem, ſic aquilonem inhibet ſubmovetque: quantumque caloris ante, tantum retro frigoris. Similiter africum ſiſtit, atque ita diverſiſſimos ventos alium alio a latere frangit & finit. Haec jucunditas ejus hieme, major aeſtate . . . Ipſa vero cryptoporticus tunc maxime caret ſole, cum ardentiſſimus culmini ejus inſiſtit. Ad hoc patentibus feneſtris favonios accipit transmittitque, nec unquam aere pigro & manente ingraveſcit*. Ad haec lib. V epiſt. 6. in hunc modum habet: *Nec procul a balineo ſcalae quae in cryptoporticum ferunt, prius ad diaetas tres. Harum alia areolae illi, in qua platani quatuor, alia prato, alia vineis imminet, diverſaſque caeli partes ac proſpectus habet. In ſummu cryptoporticu cubiculum ex ipſa cryptoporticu excisſum, quod hypodromum, vineas, montes intuetur . . . . . A latere aeſtiva cryptoporticus in edito poſita, quae non aſpicere vineas, ſed tangere videtur. In media triclinium ſaluberrimum afflatum ex Apenninis vallibus recipit . . . . Subeſt cryptoporticus ſubterraneae ſimilis, aeſtate infuſo frigore riget, contentaque aere ſuo, nec deſiderat auras nec admittit: poſt utramque cryptoporticum, unde triclinium deſinit, incipit porticus, ante medium diem hiberna, inclinato die aeſtiva &c.* Non inutile erit Sidonii quoque haec pauca adtexere lib. II epiſt. 2. ad Domitium: *A parte*, inquit, *veſtibuli longiendo tecta intrinſecus patet, mediis non interpellata parietibus; quae . . cryptoporticus meo mihi jure vocitabitur*. Difficile quidem eſt Plinianae cryptoporticus ſtructuram noſtrae accommodare, quae adjacentibus exuta aedificiis, nudatum undique praebet latus: tamen & ab aeſtu & algore ſatis haec quoque munita fuit, & *ſubterraneae ſimilis* (non enim olim ſubterranea fuit, antequam aggeſtu undique ſolo ſubſideret) utramque inclementiam devitabat. Flexuoſo hinc atque inde itinere, ad arcendum externum aerem, me puero, adibatur; antequam ſtabulorum uſui cederet. Et evanidas quaſdam ſomnia in teſtudine picturas memini me olim deprehendiſſe. Sed de cryptoporticu tantum. Ex quibus in-

bitandum tradidit ad perpetuum Capuanorum jurgium (84). Hinc iſte Guaiferius, uti deinceps intelligetur, modo *coloſſenſis*, modo *praefectus arenarum* Erchemperto appellatur, modo & *proconſul*: nimirum enim Athanaſius, uti & ceteri Neapolitani duces, iidem *conſules* quoque inſcribebantur. Fuit autem per ſexennium ſub

per ſexennium. Athanaſii poteſtate Amphitheatrum (id quod de veteris quoque Capuae reliquiis amphitheatro adſitis eſt intelligendum, uti ſupra diximus) hoc eſt ab anno 882. uſque ad 888. quo iterum ab Atenulfo Capuae comite receptum: quod quemadmodum geſtum ſit, id jam ex Erchemperti hiſtoria demonſtratum imus.

Nam primum omnium Ajo Beneventi princeps ab Athanaſio laceſſitus, cum tria millia militum raptim Abellinum ſubmiſiſſet, audito Capuam ab Athanaſii exercitu devaſtari, illuc celeriter advolavit. Cumque Athanaſii copiae curſu praecipiti Neapolim ſe recepiſſent, Ajo conjunctis cum Atenulfo copiis Liburiam, quae ab Athanaſio tenebatur, igni ferroque vaſtavit, abactoque pecore ac mortalibus quos reperiſſet, puteiſque obſtructis, *AMPHITHE-*

Berulaſica obſidio. *ATRUM*, inquit idem hiſtoricus cap. 71. *profectus eſt; quo reſidens per aliquot dies, machinis & diverſis telis fortiter expugnavit*. Ubi *expugnandi* verbum pro *impugnandi* poſitum ſcito: nam adhuc in Athanaſii poteſtate tunc manſiſſe amphitheatrum fidem facit commiſſa paullo poſt inter Atenulfi Athanaſiique copias ad Clanium pugna, e qua Atenulfus facile ſuperior diſceſſiſſet: *Sed ſuperveniens*, ſubjicit Erchempertus cap. 72. *ſcara* (ideſt copiae) *THEATRALIS a tergo, & in medio circumſepti* (Capuani) *devicti ſunt, partim ca-*

Intelligis ibi thermas ab Erchemperto memoratas, Campanumque gymnaſium praſtitiſſe. Et in eadem quoque vicinia theatrum fuit, de quo proximo capite differetur; ut merito Statius Neapolitanum gymnaſium cum theatro conjungens dixerit,

Et geminam molem nudi tectique theatri.

Quem locum ingenioſe Laſena gymn. Neap. cap. 5. de gymnaſio & theatro interpretatur; quem vide.

(84) Bene hoc noſter dixit *ad perpetuum Capuanorum jurgium* amphitheatro inhaeſiſſe Guaiferium: id quod ex ſequentibus ſtatim percipitur. Ait enim cap. 51. *Guaiferius autem COLOSSO reſidens ſuaſus ab Athanaſio, imo & Athanaſius ab illo coactus, bellum coepit inferre dictis fratribus, atque cum Saracenis nimium eos affligebat &c.* Mox cum paſſim omnes Capuani vindemiae tempore in agris verſarentur: *Ille vero* (Athanaſius) inquit Erchempertus cap. 56. *ſuggerente hoc vel maxime Guaiferio COLOSSENSE, ex abditis Graecos, Neapolites, una cum THEATRALIBUS* (ideſt amphitheatralibus) *viris, & depraedavit totam Capuam, apprehenſis in ea multis & praeſtantiſſimis viris, peculiiſque non paucis &c.* Ad haec Atenulfo jam Capuam tenente, *Coepit*, inquit idem cap. 70. (Athanaſius) *occaſionem quaerere adverſus Atenulfum, & obſides ab eo, ſeu & pacem innovare, decurrentibus inter alterutros miſſis... Quos Athanaſius ad AMPHITHEATRUM ire praecepit, ſimulque Atenulfum illic adeſſe voluit, quatenus firmato foedere una cum Guaiferio conſule filium ſuum cum aliquantis e Capua obſidem mitteret... Sed Atenulfus & filium ſuum infra urbem clauſit, ſupradictos viros miſit ARENAM, egreſſuſque ſtatim Graecorum cuneus ſupradictos apprehendit viros cum aliis, & depraedavit totam Capuam graviter: moxque ſine dilatione cunctum equitatum & pedeſtrem exercitum mittens, omnia ſata Capuae ſuccidi exterminarique fecit funditus.*

capti, *partimque gladiis extincti ſunt*. Ex quo & ingentes ſpiritus ſumſit Athanaſius, & Atenulfo rem non ſegniter gerendi ardor injectus.

Atenulfi victoria ad S. Carſium.

Quare inſtaurato *ultra rivulum Lanii* (hoc eſt Clanii) *juxta Sanctum Carſium* in agro Averſano maximis utrinque viribus proelio: Atenulfus fractis primo impetu hoſtibus, *pertrivit eos*, ait ſcriptor idem cap. 73. *uſque ad ultimam perniciem*, *occiſis ex eis plurimis*, *multiſque captis*, *reliquos oppido fugere compulit*; *victorque triumphans ad caſtra onuſtatus ac laetus cum ſuis omnibus repedavit*: *de ſuis autem praeter unum amiſit* .... *Ab hoc ſane die coepit jam quaſi potens eſſe Atenulfus*, & *Athanaſius impotens*. *Hinc incboavit omnia ſata eorum*, *qui in COLOSSO morabantur*, *diripere*, *cunctaque bona eorum vehiculis diverſis ad urbem trahere*. Tum cap. 74. narrat, quemadmodum *Guaiferius PRAEFECTVS ARENARVM*, *qui paene omnia mala quae facta ſunt in diebus ejus*, *is opere ſuo geſſit*, *fecitque patrare* &c. & *exitium* & *finem accepit* .... *Nam ſubito ſuperna inſpirante gratia*, *a qua omne bonum procedit*, *in illum excitati illi*, *a quibus ille putabatur ſalvari*, *mutata mente* (85) *in eum ſurgentes apprebenderunt*, *bonaque ipſius diripientes vinxerunt*, *revertentes nibilominus ad ſolum*, *de quo nunquam diabolice abſciſſi ſunt*: *ipſumque proconſulem* (Guaiferium) *deſpicabilem Capuam*, *Atenulfo conſentientes*, *remiſerunt pane tribulationis*, & *aqua anguſtiae ſuſtentatum* ... *Tunc coepit cohors Bardica triumphans regnare ſuper eos*, *quos ſemper armis ſubegerant*. En igitur poſt ſexennium ideſt anno 888. quo pugnam ad S. Carſium conſignat Peregrinius, Berelais ab Atenulfo comite Capuano recepta fuit. Eaque conſignatio temporis certiſſime confirmatur ex Iohanne Abbate Caſinenſi exarchidiacono Capuae in chronico apud Peregrinium, & Muratorium to. 2. p. 273. A. in haec verba: *Indictione* VI *poſt dies undecim* (a pugna ad S. Carſium, de qua proxime dixerat) *capitur BERELAIS a domno Atenolfo*. Is eſt annus aerae 888.

& Berelais recuperatio.

Guaiferii Coloſſienſis exitium.

Annus recuperatae Berelais.

Poſt pugnam ad S. Carſium ideſt poſt annum 888. ad noſtra

T uſque

(85) Qui ſunt iſti, a quibus Guaiferium captum narrat Erchempertus? Haud alii profecto quam Saraceni, quibus characteres omnes ab Erchemperto hic deſcripti apprime conveniunt. *Illi*, inquit, *a quibus putabatur ſalvari*: nam Saracenos ſemper foederatos habuit Athanaſius, ejuſque praefectus arenarum Guaiferius. *Mutata*, inquit, *mente*: ſed non tum primum mutata; nam in pugna ad S. Carſium, apud eundem cap. 77. Saraceni immoti ſteterunt, cederet utri victoria, obſervantes. Accedit illud: *Revertentes ad ſolum*, *a quo nunquam diabolice abſciſſi ſunt*. Noluit tamen noſter Saracenos diſerte nominare, ut invidiam declinaret, quod eos dixerit *Atenulfo conſentientes*.

Digitized by Google

uſque tempora, quid Campano amphitheatro factum fuerit, nihil dum inveni: niſi quod celebriora novae Capuae aedificia ex ejus ingentibus ſaxis fuiſſe compacta, nemo eſt qui non videat. Et tamen quanta religione & abſtinentia duobus ab hinc ſaeculis aggeſtos in ruderibus lapides Campani decuriones uſurparent, ex Ioh. Antonio Manna, qui per illam aetatem noſtras res litteris commendavit, exiſtimari poteſt. Nunc demum dies ille appetiit antiquitati fatalis, quo jugulus ipſe a ſtolidiſſimis parricidis petendus erat: nimirum

Aetas parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem.

CAPVT VIII.

De Campanorum ſcenicis, eorumque theatro.

I. *Campanorum in ſcenicos ludos ſtudium.*

DIxi Cap. VI in omne genus ludicra Campanos fuiſſe intentiſſimos: ſupereſt ut de ſcenicis quoque pauca dicam. Neque enim non huic quoque voluptati plurimam eos operam dediſſe oportuit: cum Atellanarum Oſcarumque fabularum gratia Romae in tantum increbuiſſet, ut merito Titinnius expoſtularet:

Qui Opſce & Volſce fabulantur, nam Latine neſciunt.

Naevius domo Campanus. Itaque praeter ceteros, qui Romae fabulas conſcripſerunt, cum primis celebrabatur is, qui bello Punico primo ſtipendia fecit, Cn. Naevius homo Campanus, qui alter poſt Livium Andronicum fabulam docuit; qui tanta in ſcribendo libertate uſus fuit, ut nobilium factione, praecipue Metelli Roma pulſus, Vticae tandem diem ſuum obierit. Quanto vero is in pretio fuerit, vel epitaphium quod ipſe ſibi conſcripſit, teſtatur apud Gellium 1, 24. quod tale fuit:

Mortalis immortalis flere ſi foret fas,
Flerent divae Camoenae Naevium poetam.
Itaque poſtquam eſt orci traditus theſauro,
Oblitei ſunt Romae lingua Latina loqaier.

Quanquam autem *epigramma Naevii plenum ſuperbiae Campanae, quod teſtimonium eſſe juſtum potuiſſet, niſi ab ipſo dictum eſſet*, Gellius criminatur: tamen ſuo ſibi merito tantos ſumſiſſe ſpiritus, antiquorum de eo poeta exiſtimatio fidem facere poteſt.

Illud vero maxime Campanorum in id ludicri genus effuſiſſimum

Digitized by Google

Mos inumbrandi theatra a Campanis invectus.

mum ſtudium declarat, quod apud eos primum excogitatum id fuerit, ut theatra velis, ſive ad aeſtum, ſive ad frigus arcendum, inumbrarentur. Quem Romani morem, quandiu apud eos vetus illa ſeverior diſciplina manſit, ſunt averſati, ut etiam theatra, ſi qua ſubitario opere lignea compingerentur, disjicerent. Itaque cum cenſores duo, a quibus obrepenti licentiae iri obviam oportuiſſet, M. Valerius Meſſalla & C. Caſſius anno V. C. 599. theatrum in urbe poſuiſſent: *Auctore*, inquit Valerius Max. II, 4, 2. *P. Scipione Naſica, omnem apparatum operis illorum ſubjectum haſtae venire placuit: atque adeo S. C. cautum eſt, ne quis in urbe, propiusve paſſus mille ſubſellia poſuiſſe, ſedensve ludos ſpectare vellet, ut ſcilicet remiſſioni animorum juncta ſtandi virilitas propria Romanae gentis nota eſſet*. Idem legitur in Livii epitoma XLVIII. Tantum abeſt quin umbracula velis inſtruerent, ut ſeſſus etiam caſto illo reip. aevo vetaretur. Itaque ſero admodum & laſcivientis jam reip. temporibus omnium princeps Q. Catulus peſſimo exemplo vela theatris induxit. *Poſtea*, inquit Plinius XIX, 1. *in theatris tantum umbram fecere* (vela) *quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum capitolium dedicaret*. Id ubi ſemel admiſſum, ſtatim & ad amphitheatrum vela perrepſerunt. Verum quod Plinius Q. Catulum primum omnium id inveniſſe tradidit, cave aliter quam Romae illum hoc principem uſurpaſſe accipias, quod diu jam antea in more Campanorum poſitum fuerat, illorum, inquam, veterum Campanorum, qui a luxu & laſcivia omnium maxime infames fuere. Nec fallit nos Valerius Max. II, 4. 6. *Religionem, inquit, ludorum creſcentibus opibus mox ſecuta lautitia eſt. Ejus inſtinctu Q. Catulus, Campanam imitatus luxuriam, primus ſpectantium conſeſſum velorum umbraculis texit.* Ammianus XIV, 14. *Nonnulli velabris velorum theatralium latent: quae Campanam imitatus laſciviam Catulus in aedilitate ſua ſuſpendit omnium primus.*

Pagorum Capuae ſcenici ludi.

Quid vero mirandum Capuae in urbe deſidioſiſſima tantopere ludos ſcenicos celebratos, cum in ipſis ejuſdem civitatis pagis maximo eoſdem opere frequentatos intelligam? Non una eſt Capuae epigraphe vetuſtiſſima centum ipſos & amplius ante Chriſtum natum annos inſculpta, ubi LOIDOrum paganicorum, ut opinor, fit mentio: Sed unam interea quantivis pretii nec hactenus editam libentiſſime adſcribam, quam Capuae in ſuis aedibus habet vir nobilis, & tum humaniorum omnium litterarum, tum hujus generis cimeliorum ſtudioſiſſimus Ioſephus a Capua Capycius, qui ante hos paucos dies Campanorum ſexvirum primus eſt renuntiatus. Ea, ſi

quaeris, inſcriptio in pago *Recale* Campani agri antea viſebatur in praetorio Patrum Societatis Ieſu, priuſquam idem vir praeſtantiſſimus nuper Vindobona reverſus ab iiſdem religioſiſſimis viris eam dono habuiſſet. Lapis ipſe non magnus eſt, quaqua verſus ſeſquipedalis, cujus inſcriptio minutis characteribus, ac ſaepe coeuntibus dictionibus, ita ut raro puncta compareant, in hunc maxime modum concipitur:

PAGVS. HERCVLANEVS. SCIVIT. A. O. X. TERMINA . . .
CONLEGIVM. SEIVE. MAGISTREI. IOVEI. COMPAGEI. S . .
VTEI. IN. PORTICVM. PAGANAM. REFICIENDAM
PEQVNIAM. CONSVMERENT. EX. LEGE. PAGANA
ARBITRATV. CN. LAETORI. CN. F. MAGISTREI
PAGEIEI. VTEIQVE. EI. CONLEGIO. SEIVE. MAGISTRI
SVNT. IOVEI. COMPAGEI. LOCVS. IN. TEATRO
ESSET. TAMQVASEISEILVOOS. FECISSENT
L. AVFVSTIVS. L. L. STRATO. C. ANTONIVS. M. L.
NICO. CN. AVIVS. CN. L. AGATHOCLES. C. BLOSSI
M. L. PROTEMVS. M. RAMNIVS. P. L. DIOPANT
T. SVLPICIVS. P. Q. PVL. Q. NOVIVS. Q. L. PROTEM
M. PACCIVS. M. L. PHILEM. M. LICCVLEIVS. M. L.
PHILIN. CN. HORDEONIVS. CN. L. EVPHEMIO
A. POLLIVS. P. L. ALEXAND. N. MVNNIVS. N. L.
ANTIOCVS. C. COELIO. C. F. CALDO
. . DOMITIO. CN. F. AHENOBARB. COS

Legis Herculaneenſis ſententia.

Quo elogio lex pagana, ſeu (quis enim ſic appellare vetat?) *paſciſcitum* pagi Herculanei continetur; cujus haec maxime eſt ſententia. Duo fuere pagi inter ſeſe finitimi, quorum alteri Herculaneo, alteri Iovo nomen fuit: qui ſive per omnia, ſive ſaltem in iis quae ludos ſpectarent, communiter adminiſtrabantur; unde merito ille alter *compagus* ab Herculaneenſibus appellatur: ſicut & Herculaneum viciſſim ab Iovienſibus compagum audiſſe mihi perſuadeo. Cum autem tempus paganicarum quarundam feriarum appeteret, quo ludi in pagi Herculanei theatro inſtaurandi erant: placuit Herculaneenſibus magiſtris, ea demum lege magiſtris Iovienſibus locum in theatro futurum, ſi hi porticum Herculaneenſis theatri pecunia ſua reficerent. Id ſi perficerent, tum iis locum in theatro futurum aeque, ac ſi ipſi Iovienſes ſuis expenſis ludos facerent; qui ceteroqui ludi Herculaneenſium fiebant impendiis. Habes ejus legis ſententiam.

Libet

Digitized by Google

Libet jam & interpretationem ſubjicere. *Pagus Herculaneus ſcivit ante diem decimum terminalia* (is eſt dies XIV Februarii) *uti collegium ſive magiſtri Iovi compagi pecuniam* (quam apud ſe habebant) *conſumerent in reficiendam porticum paganam* (quae in pagi Herculanei theatro erat, non vero in compago Iovo) *ex* (hac) *lege pagana* (idque facerent) *arbitratu Cn. Laetorii Cn. F. magiſtri pagi ejus* (Iovi) *& uti ei collegio*, *ſive magiſtri ſunt* (ideſt ſive magiſtris) *Iovi Compagi locus in theatro* (Herculaneenſi) *eſſet tam*, *quaſi ſi ludos* (ipſi magiſtri Iovi compagi) *feciſſent*. Tum nomina duodecim magiſtrorum Herculaneenſium ſubjiciuntur, qui ei decreto interfuerunt. & Interpretatio.

Ex ea vero inſcriptione colligimus fuiſſe in pagis ipſis vel tenuiſſimam quandam reip. imaginem, quam qui moderarentur, *magiſtri* appellabantur. Quanquam nolim hinc de omnibus omnino pagis fieri conjecturam, quorum fortaſſe non eadem omnium conditio fuerit. Et cum haec inſcriptio in Campanae praefecturae tempora inciderit, antequam ulla Capuam colonia deducta eſſet: praeter ludos aliaſque minoris momenti curationes, cetera majoris alicujus momenti a praefecto, qui Roma Capuam mittebatur, adminiſtrata fuiſſe oportuit. Plura de hac epigraphe ſi quis volet, adeat ſubjectam notationem (86) in quam, ne extra chorum ſaltare videar, ea omnia contuli, quae ad illius marmoris illuſtrationem conducere videbantur: libuit enim qualemcunque hanc operam viro clariſſimo, quem maximi facio, ejus marmoris poſſeſſori gratificari. Ejuſdem legis plenior explanatio.

Ad rem vero noſtram: ſi in pagis ipſis & erant theatra, & in his agitabantur: ecquid urbem ipſam Capuam otio & deliciis diffluentem non eorundem ſcenicorum ſtudio perditiſſime inflammatam cenſebimus?

II. De

(86) *In legem paganam pagi Herculanei commentatio*.

PAGVS.) Quae de *pagi* notione & etymologia viri docti tradiderunt, notiora ſunt, quam ut iis immorandum videatur.

HERCVLANEVS.) Eſt in hunc diem in agro Campano pagus *Hercules* appellatus. Hic pagus Herculaneus fuit? an ille potius, cui nunc pago *Recale* nomen manet, ubi & lapis ille proſtabat? Hoc certe propius fidem eſt: tum quia vox ipſa *Recale* ab Herculaneo omnino detorta videtur: tum etiam, quod non eſt credibile ab hominibus harum rerum incurioſis ab uſque duobus tribuſve paſſuum millibus, quot pagus Hercules abeſt, eo advectum non aliam ob cauſſam, quam ut villae areis ſilicibus inſternendo adhiberetur.

SCIVIT.) Ultima littera ad morem Graeci gamma caret ſiniſtro cornu, quadratarii magis errore, quam certo conſilio. Ex hac autem vocula SCIVIT vides non immerito legem, qua de commentamur, *pagiſcitum* poſſe appellari: & revera *pagi ſcitum* reperi apud Grut. p. 1007. 7. ubi legitur: EX. SITV. PAGI, ſed reſcribendum indubie SCITV; nec aliter habet Ligorius. Proderit autem totam eam inſcriptionem adtexere, quae ad ſacra paganica non parum allucet. Pederianae in ditione Brixiana eam ponit Gruterus, quae talis eſt: IOVI (nimirum

mirum PAGANICO, ut legitur apud Grut. 21. 11.) M. POMPONIVS. M. F. PRIMIT. C. POMPONIVS. M. F. ARAS. SEPTEM. PAGANICO. (ſupple deo) PAGI. FARRATIO. (id deo illi paganico nomen fuit) EX. SCITV. PAGI. PAGANORVM. FARRATICANORVM . . . PROPTER. MAGISTERIVM. PAGI. ET. VACATIONEM. IN. PERPETVVM. SIBI. ET. FILIO. CIVIBVS. CREMONENSIVM. D. P. S.

A. O. X.) Bis in hoc epigrammate O loco τῦ D ſcalptum invenitur: ſemel hic, iterumque lineae octava, ubi LVOOS pro LVDOS ponitur. Quod utrum inter marmorarii σφάλματα referas, an ad quandam ſcribendi conſuetudinem, nihil penſi duco.

Ante Diem X TERMINAlia) Eruditiſſimus Noriſius ad cenot. Piſ. a pag. 342 ad 346. copioſiſſime demonſtrat idem eſſe A. D. VIII. KAL. MARTIAS, quo die in illis cenotaphiis mors Caii Caeſaris conſignatur, ac ſi diceretur *Octavo Kalendas Martias*: ita ut C. Caeſar die xxii Februarii, hoc eſt prid. Terminaliorum diem ſuum obierit. Inter exempla quae ibi copioſe cumulat Noriſius, digreditur ad l. 132. *Antiquius* de verb. ſignif. qua in lege interpretanda, nec non et loco Lactantii de mort. perſec. ei cum Baluzio quaedam non ignobilis velitatio efferbuit, nimirum utrumne hae duae locutiones *ante diem decimum Kalendarum*, & *poſt diem decimum Kalendarum* idem ſignificent, uti Noriſios putavit, an vero altera illa locutio dies, qui Kalendas conſequuntur, numerari jubeat, quemadmodum veriſimilius exiſtimavit Baluzius.

Et quidem Ioſephus Scaliger in libris de emend. temp. locutiones illas *A. D. IV. Eid.* itemque *Ex A. D. IV. Eid.* hinc natas exiſtimat, quod cum dies vulgaris ab exortu ſolis ad occaſum, dies vero naturalis, ſeu τὸ νυχθήμερον apud Romanos e media nocte ad alteram decurreret, hinc *ante diem*, vel *ex ante diem* nihil aliud notare putat, quam νυχθήμερα, non dies vulgares eſſe numerandos. Contra vero Petavius in 11 de doctr. temp. 72. *ante diem* idem eſſe putat in iis locutionibus, quod *ante diem confectum*.

Rem vero noſtram quod ſpectat: non eſt dubium quin *ante diem X TERMINAlia*, ſive *TERMINAliorum* idem prorſus fuerit, quod *decimo Terminalia*. Quare cum Terminalia in xxiii Februarii olim inciderint; ſequitur diem in inſcriptione deſignatum non alium fore, quam xiv ejuſdem menſis.

Non aliud vero monumentum, puto, invenias, quo iſta dierum notandorum conſuetudo reperiatur, ut dies ante Terminalia computentur: quare vel hac tantum particula marmor hoc viris eruditis ſe commendabit. Quocirca quid Terminalia ſibi velint, operae pretium fuerit paucis hic docere. Terminalia feſti cujuſdam in honorem dei Termini nomen fuit: quod feſtum extremo anni die (nimirum ut ille deus Terminus non tantum agros, ſed & annos finiret) ideſt xxiii Februarii peragebatur; eoque is dies Terminalia appellabatur. Varro v de L. L. 3. *Terminalia, quod is dies anni extremus conſtitutus. Duodecimus enim menſis fuit Februarius: & cum intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur menſe.* Cave vero putes Varronem Terminalia a terminando deduxiſſe: quin potius a deo Termino deducere in animo habuit; qui in initio capitis ſic propoſuerat: *Dicam prius, qui deorum cauſſa, tum qui hominum ſint inſtituti.* Quanquam forraſſe Termini feſtum in eum diem rejectum credidit, ut annum terminare diceretur. Semper autem Terminalia, quantum e veteribus intelligitur, in xxiii Februarii incidebant, nunquam vero in xxiv ejuſdem menſis; quod interdum eveniſſe Scaliger ſibi perſuaſerat: ſed Scaligeri commentum Petavius in 11 de doctr. temp. 72. copioſe refellit. Cumque annus intercalaris veterum Romanorum xxiii a Februarii die terminaretur: hinc quinque reliqui Februarii dies uſque ad xxviii, veluti appendices atque extra anni metas, decurrebant, ſaltem in intercalari anno. Nam miror equidem Puteanum & alios viros doctos univerſe pronuntiare & conſtituere, quolibet anno Terminalia poſtremum anni diem fuiſſe habitum, ita ut quinque reliqui dies extra anni curriculum putarentur. Non aſſentior. Nam Varro, cujus modo verba ſunt recitata, intercalari tantum anno quinque ultimos Februarii dies extra eum menſem decurriſſe teſtatur: ex quo & illud ſequitur, alternis tantum annis, ideſt cum intercalabatur, tum demum Terminalia pro ultimo anni die habitum. *Terminalia*, inquit, *quod is dies anni extremus conſtitutus*. Quod vero Terminaliorum dies extremus eſſet, duobus conficit rationibus, primum quod Februarius ultimus anni menſis eſſet: *duodecimus enim*, inquit, *menſis fuit Februarius*: deinde quod Terminalia in poſtremum ejus menſis diem inciderent, propterea quod quinque inſequentes dies ad eum menſem nequaquam pertinerent, idque anno tantum intercalari: *& cum*, inquit, *intercalatur, inferiores quinque dies duodecimo demuntur menſe*. Ergo, (niſi vero nos togatorum eruditiſſimus fallit, cui ſua potiſſimum tempora obſcura eſſe non poterant) cum non intercalabatur, nec inferiores quinque dies duodecimo menſe demebantur, nec proinde eo anno Terminalia ultimus anni dies putandus erat. Idem ex Macrobio colligo, cujus verba paulio poſt dabo.

Itaque ante Iulianam correctionem alter quiſque annus intercalaris erat, eoque anno inter Terminalia ideſt xxiii Februarii, & Regifugium, quod xxiv Februarii diem perpetuo obſidebat, menſis intercalarius inſerebatur; qui menſis μερκηδῖνος aut μερκηδόνιος, Plutarcho teſte in Numae & Caeſaris vitis, a Romanis dicebatur. Poſt elapſum hunc Merkedonium quinque reliqui Februarii dies ſtatim pertexebantur. Merkedonius vero ipſe, ſi quaeris, alternis bien-

dienulis modo XXII, modo XXIII diebus conſtabat. Iis jam quae diximus, veterem unam alteramve auctoritatem liber ſubjungere. *Cum intercalarium menſem*, inquit Cenſorinus, *viginti duorum vel viginti trium dierum alternis annis addi placuiſſet, ut civilis annus ad naturalem exaequaretur: in menſe potiſſimum Februario inter Terminalia & Regifugium intercalatum eſt.* Macrobius I Sat. 13. *Romani non confecto Februario, ſed poſt vigeſimum tertium diem ejus intercalabant, Terminalibus ſcilicet jam peractis. Deinde reliqui Februarii menſis dies, qui erant quinque, poſt intercalationem ſubjungebant.* Ita Romani ante Iulianam correctionem unius Merkedonii beneficio annum ſuum lunarem CCCLV dierum cum ſolari conciliabant. Menſis quidem iſte intercalaris ab Iulio Caeſare ut inutilis ſublatus fuit: ſed ita tamen ut etiam is dies, qui per ſingula quadriennia intercalari juſſus fuit, poſt XXIII Februarii, ut antea Merkedonius, inſereretur, & XXIV ejuſdem menſis diem ita inſideret, uti bis ſexto Kal. diceretur, unde & *biſſexti* nomen manavit. Non enim aſſentior Iuventio Celſo, qui l. 98. de verb. ſign. ait: *Cum biſſextum Kal. eſt .... id biduum pro uno die habetur: ſed POSTERIOR dies intercalatur, non PRIOR.* Quod Celſi dictum laudatur etiam ab Vlpiano l. 3. §. *minorem*, de min. Mihi ſane Celſi, qui ducentis poſt Iuliam correctionem annis ſcripſit, auctoritas non eſt tanti, ut putem Caeſarem relicta veterum conſuetudine tertium diem poſt Terminalia pro intercalari habuiſſe, ideſt eum diem, qui Regifugium pone ſequeretur, cum antea poſtridie Terminaliorum & ante Regifugium menſis ἐμβόλιμος inſinderetur. Quare mea ſententia prior dies, non poſterior, intercalarius Caeſari fuit: quidquid poſtea jureconſultus ille cenſuerit. Accedit, quod ex priſca Eccleſiae conſuetudine dies feſtus S. Matthiae apoſtoli, qui in XXIV Februarii incurrit, anno biſſextili ab intercalario die ſummotus in XXV ejuſdem menſis rejicitur. An non hinc patet priorem in eo biduo, non poſteriorem ex veteri Eccleſiae inſtituto intercalarium haberi?

Verum, ut initio dicebam, apud nullum adhuc ſcriptorem, nullo in veteri monumento dierum iſto modo computandorum rationem reperire licuit, ut ſicuti a Kalendis, nonis, eidibus, ſic ab extremo anni die ideſt Terminalibus dies numerarentur: eamque rationem, abſque hoc epigrammate eſſet, neſciremus. Quartus decimus autem Februarii dies primus eorum dierum fuit, qui iſto modo enuntiarentur. Non enim ſicuti quartus decimus dies A. D. X. TERMINALIA dicebatur, ſic tertius decimus ejuſdem menſis *ante diem XI. Terminalia* dici poterat, quod in hunc diem eidus inciderent, eoque *eidibus Februarii* dicendum fuiſſet.

Atque haec quidem dierum a Terminalibus computandorum ratio intercalaribus tantum annis mihi videtur fuiſſe uſurpata; propterea quod eo tantum anno Terminalia ultimus anni dies haberetur, uti ſupra demonſtravi. Reveta conſulibus iis, qui hoc in marmore deſcribuntur, fuiſſe intercalatum faciliime colligo in hunc modum. Annus confuſionis, qui eſt ab V. C. DCCVII, quo C. Caeſar III, M. Aimilius conſules proceſſerunt, certiſſime intercalaris fuit: ergo C. Coelio, L. Domitio Coſ. ideſt anno ab V. C. DCLIX, quod hic annus aeque impar atque ille alter DCCVII fuiſſet, intercalatum quoque fuiſſe oportuit. Quare annis non intercalaribus, quarto decimo Februarii die dicere non licuit A. D. X. Terminalia, ſed dicendum fuit A. D. XVI. Kal. Martias.

Fuit quoque altera horum dierum enuntiandorum ratio, quae intercalaribus annis uſurpabatur, in quos Merkedinus menſis incurriſſet: tum enim poſt eidus Februarias Kalendae intercalares numerabantur hoc modo. Quartus decimus Februarii dies XI *Kal. intercalares* dicebatur, & ſic deinceps, itaut ipſis Terminalibus *pridie Kal. intercalares* diceretur. Quae quidem putandorum dierum ratio ex Ciceronis or. pro Quinctio cognoſcitur, ubi n. 25. *Ante V*, inquit, *Kalendas intercalares.* Et paullo poſt *pridie Kalendas intercalares.* Nam ſine controverſia errant, quicunque Kalendas intercalares apud Tullium ſive Februarias ſive Martias Kalendas interpretantur; nec dubium eſſe poteſt, quin Merkedonii Kalendas orator aſpexerit: uti jam viri docti notarunt. Quae cum ita ſint, quae cauſſa eſſe potuit, quamobrem non *ante diem XI Kal. intercalares* potius, quam A. D. X. TERMINAlia in inſcriptione ſcalperetur? An liberum fuit utramvis numerandorum dierum rationem ſequi? An vero, quod Terminalia inter paganicas ferias longe eſſent celeberrima, paganorum peculiaris illa putandorum dierum ratio fuerit; eoque nunquam eadem in ſcriptoribus occurrit?

Et quoniam Kalendarum intercalarium feci mentionem; quid illud eſt, quod M. Cicero ad Ligarium VI fam. 14. ſcribit? *Ego idem tamen*, inquit, *cum ad V Kal. intercalares priores rogatu fratrum tuorum veniſſem mane ad Caeſarem &c.* Dicam quid in hunc locum viri docti animadverterint. Hanc epiſtolam anno ipſo confuſionis ſcriptam oportuit: quo anno Caeſar, ut in poſterum menſes ad ſuas rationes reverterentur, vide quid excogitarit. Praeter Merkedonium, qui forte eo anno poſt Terminalia immittendus fuit, duos alios menſes inter Novembrem Decembremque inſeruit; itaut ille annus quindecim menſes habuerit. Quare poſt idus Novembres is qui ſequebatur quartus decimus dies ita enuntiandus fuit, ut diceretur XVIII *Kalendas intercalares priores*, & ita deinceps: itemque poſt eidus menſis intercalaris prioris Kalendae, opinor, intercalares poſteriores numerabantur. Verum de his jam ſatis.

CONLEGIVM. SEIVE MAGISTREI.) *Magiſtrare*, inquit Feſtus, *moderari: unde magiſtri non ſolum doctores artium, ſed etiam PAGORVM, ſocietatum, vicorum, COLLEGIORVM, equitum dicuntur, quia omnes hi magis ceteris poſſunt: unde & magiſtratus, qui per*

Impe-

Digitized by Google

imperia potentiores ſunt, quam privati. De magiſtris collegiorum Aſconius in Ciceronem. *Solebant*, inquit, *magiſtri collegiorum ludos facere, ſicut magiſtri vicorum faciebant compitalitios praetextati*. Magiſtri vero pagorum occurrunt non raro in inſcriptionibus, veluti ap. Grut. p. 26. 9. CERERI. AVGVST. . . . L. BENNIVS. PRIMVS. MAG. PAGI. BENNIA. PRIMIGENIA. MAGISTRA. FECER. & pag. 1007. 7. MAGISTERIVM. PAGI. legitur. Apud Siculum quoque Flaccum de condit. agr. p. 25. *magiſtri pagorum* reperiuntur. Iidem poſteriore aetate *praepoſiti pagorum* ſunt appellati, uti ex C. Th. & Euſebio annotat Salmaſius ad Treb. Poll. cap. 24. Noſtra aetate in hoc regno *electi univerſitatis* nuncupari ſolent. Taceo de magiſtris ſodalitiorum, ſeu corporum. Vide de his omnibus indicem Gruterianum magiſtratuum, ubi occurrunt magiſtri anni primi, anni V, anni VI, anni LXXXII, anni CV. Fuere & fanorum magiſtri, ut in quodam Campano marmore legitur: Q. PETICIO . . . MAG. FANI. DIANAE Tifatinae. Hodieque in hoc regno ſacellorum ſive ſodalitiorum annui rectores *magiſtri* appellantur.

IOVEI.) Vbi is pagus fuerit, incertum: in Herculanei certe vicinia fuit. Et exſtitit ejuſdem pagi mentio in altero vetuſtiore Campano epigrammate, quod habet Grut. p. 59. 8. Ibi poſt magiſtrorum nomina ſubjungitur: HEISCE. MAGISTREIS. VENERVS. IOVIAE. MVRVM. AEDIFICANDVM. COIRAVERVNT &c. Vbi VENERVS pro VENERIS ἀρχαϊκῶς uſurpatur, ut in aliis duobus Campanis titulis CERERVS legitur, & in Puteolano celebri marmore AD. AEDEM. HONORVS. *Venus* autem *Iovia* non a Iove, uti plerique ſibi perſuadent, ſed a pago Campano *Iovo* nomen certiſſime invenit. *Porticus* vero *Iovia*, quae eſt apud Grut. p. 551. 6. cum a Diocletiano Iovio nomen habeat, nihil illa huc attinet.

COMPAGEI.) Vox *Compagus* inaudita hactenus, ex hoc tantum elogio nota, lexicorum penum deinceps augebit; quae mirum quantum e vetuſtis titulis amplificari poſſint. Miror doctiſſimum Facciolatum id vocabulum ad caligae genus referre, auctore Trebellio Pollione in Gallien. Sed apud Trebellium non *compagos*, ſed *campagos* ab omnibus legitur, etiam a Dempſtero, ad quem rejicit nos Facciolatus. Sed fuerit hoc viri eruditi σφάλμα μνημονικόν: nam de *campagis*, quae viri eruditi notarunt, ſunt porro tritiſſima. Noſtra vero quod intereſt: compagos ſeſe invicem duo hi pagi appellitabant, ob ludorum, fortaſſe & ſacrorum, connubiorum rerumque id genus communionem. Eſt enim ſcitiſſimum claris quandoque urbibus id uſu veniſſe, binae ut civitates communibus legibus, judiciis, magiſtratibus rebuſque ceteris adminiſtrarentur; itaut unus populus duabus urbibus habitare diceretur. Ac ne peregre abeam, domeſtico uno exemplo contentus ero. Livius lib. VIII: *Palaepolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis ſita eſt: duabus urbibus populus idem habitabat*.

S . .) Elementum S, quod extrema linea nec integrum, confracto ſilice, viſitur, pertinet ad integram vocem SVNT; quae hic, uti & initio ſeptimi verſus παρέλκει. Vide quae ibi dicturi ſumus.

VTEI. IN. PORTICVM. PAGANAM. REFICIENDAM) Eam capio porticum, qua theatri Herculaneenſis ſubſellia praetegebantur & fulciebantur. Vide porticus, quas cap. VI in amphitheatri deſcriptione delineavimos: nam theatrum dimidium amphitheatri fuit. Aut certe illa porticus intelligi poteſt, quae poſtico ſcenae praetendebatur. Vt ut eſt, porticus certe theatralis fuit: nam & apud Reineſium claſ. 2. n. 30. porticum theatricam invenio in hunc modum: *T. Turranius L. F. Claud. Rufus. ob. honorem. aedilitatis PORTICVM. LONG. P. C. LAT. P. XX. ET. SCENAM. LATRAEGVM. curante. L. Turranio. Frontone. Fil. fecit*. Theatrum autem Herculaneenſe ligneum, non caementitium aut lapideum fuiſſe neceſſe eſt: primum quod in ipſa Roma ante Pompeium Magnum nullum niſi e materia theatrum fuit: deinde cum ludi, de quibus inſcriptio loquitur, Terminalibus ipſis eſſent exhibendi, uti deinceps dicam, quis unquam ſibi perſuaſerit, paucis ante Terminalia diebus ejus porticus refectionem, niſi opus e materia totum compingebatur, fuiſſe aggreſſuros?

PEQVNIAM.) Sic non raro in veteribus cippis, quoties Q ante V ponitur. Quid enim altero V opus fuerat? Et ceteroqui PEQVNIA pro PECVNIA non inſolens in vetuſtis titulis ſcriptio eſt.

EX. LEGE. PAGANA) pagi Herculanei: nimirum hac ipſa, quae hoc marmore deſcribitur. Fuit & illa *lex pagana*, quam habet Plinius lib. XXVIII, cap. 2. *PAGANA*, inquit, *LEGE in pleriſque Italiae praediis cavetur, ne mulieres per itinera ambulantes torqueant fuſos, aut omnino detectos ferant; quoniam adverſetur id omnium ſpei, praecipueque frugum*.

ARBITRATV. CN. LAETORI.) Frequens hoc in vetuſtis titulis, ut quoties quidpiam ſit faciendum, ſimul adjungatur, cujus *arbitratu* tranſigendum id ſit. Plaut. rud.

Videſis cujus arbitratu rem nos facere vis.

Vlpianus de verb. ſign. *Illa verba: Arbitratu L. Titii fieri: jus ſignificant, & in ſervum non cadunt*. Tale eſt quoque illud apud Horatium, II ſerm. ſat. 3. *Arbitrio Arri*.

CN. F.) Major, uti vides, dignatio pagi Iovi fuit, in quo inter magiſtros iſte ingenuus erat (imo in altero pagi Iovi marmore, quod habet Grut. p. 59. 8. duodecim magiſtri ingenui omnes annumerantur) quam Herculanei, cujus magiſtri infra omnes libertini homines cenſentur.

PAGEI. EI.) puta Iovi.

EI.)

EI.) Genitivus *ei* pro *ejus* haud alibi, quod legerim, quam in hoc ſaxo reperitur. Illud quod apud Lucretium legitur lib. II, 1135.

Nec facile in venas cibus omnis diditur EII,

dandi caſu, non gignendi eſt poſitum, & ad producendam ſyllabam I duplicatur, ſicut etiam apud Plautum Curc. 4. 3. 12. *Ei* autem gignendi caſu non alibi, uti dicebam, quam in hoc marmore legitur. Quanquam illa Priſciani praeceptio iſtud EI quoque complectitur. *Vetuſtiſſimi*, inquit is grammaticus lib. VI, *ſolebant omnium genitivum in IVS terminantium & in I dativum, etiam in I genitivum & in O dativum in genere maſculino & neutro, in feminino vero ſecundum primam declinationem in AE diphthongum proferre*. Itaque quemadmodum a recto EA eſt caſus patrius EAE apud antiquos, quod jampridem grammatici notarunt, & dandi caſus pluralivus EABVS: ſic maſculinum ac neutrum EI genitivo caſu fieri potuit. Sed tamen ante hoc marmor cum exempla τῦ EI non ſuppeterent, nil mirum ſi nihil de eo caſu expreſſe traditum reperitur. Danſquius, qui pag. 94. multa exempla genitivorum *alii*, *alteri*, *illi*, *ipſi*, *iſti*, *nulli*, *neutri*, *cui*, *ſoli*, *toti*, *uni*, *ulli* cumulavit, ne EI quidem omiſiſſet, ſi quidem in hoc ſaxum incidiſſet. Quanti vetuſta marmora, quae immutata ad nos pervenerunt, ad rem grammaticam ſunt momenti! Hinc etiam liquet in EIVS & CVIVS medium I non conſonam eſſe literam, ſed vocalem, aeque ut in aliis his omnibus *illius*, *unius &c.* Nam ſicuti in priſcis genitivis EI, CVI ultimam literam vocalem eſſe intelligimus, quidni etiam in hodie uſitatis EIVS, CVIVS? Tamen difficile eſt a recepta typographorum conſuetudine recedere, qui illud I longiuſculum conſonans depingere ſolent.

VTEIQVE. EI. CONLEGIO. SEIVE. MAGISTREI. SVNT. IOVEI. COMPAGEI.) hoc eſt *& uti ei collegio ſive magiſtris Iovi compagi*: nam τὸ SVNT παρέλκει, uti ſupra ad alteram lineam monebam. Cujuſmodi eſt illa formula ſepulcralis ſingularis notata litteris H. M. S. S. E. H. N. S. ideſt *hoc monumentum, ſive ſepulcrum eſt, heredem non ſequitur*. Et variante quamvis per obliquos caſus priore vocabulo, tamen illud *ſive ſepulcrum eſt* immutatum manet, veluti *hujus monumenti*, *ſive ſepulcrum eſt &c. huic monumento*, *ſive ſepulcrum eſt &c.* quae non raro in epitaphiis reperi.

LOCVS. IN. TEATRO. ESSET.) De Herculaneenſi theatro eſt ſermo.

TAM. QVASEI. SEI) Diphthongus, qui in QVASEI adhibetur (non ſolem hic, verum etiam in fragmento agrario apud Grut. p. 203. lin. 21. ubi QVASSEI legitur, itemque pag. 628. & 629.,) ſyllabam natura longam deſignat: itaque nonniſi eliſione prioris vocalis E eadem ſaepe corripitur, id quod in diphthongis Graeci non raro faciunt. In eundem modum ſunt illa in monumentis NISEI, VBEI, SIBEI &c. quae priore vocali expuncta a poetis breviantur.

Iam vero illud *ſi* poſt particulam *quaſi* elegantiſſime adhibetur non hic ſolum, verum etiam in tabula aenea apud Grut. p. 628. SIREMPSQVE. EIS. VIATORIBVS . . . IVVS. LEXQVE. ESTO. QVASEI. SEI. EI. VIATORES. &c. Et paullo poſt. pag. 629. SIREMPSQVE. EIS. PRAECONIBVS . . . IVVS. LEXQVE. ESTO. QVAESEI. SEI. EI. PRAECONES &c.

LVOOS.) De O loco τῦ D poſito monui ſupra.

LVDOS. FECISSENT) In ſpectaculis apud Romanos optimo ſemper & honeſtiſſimo loco ii fuere, qui ludos facerent: Itaque aediles, praetores, cenſores, aut quicunque ſpectaculum exhiberent poſito tribunali in podio ſpectabant. Ita magiſtris Ioviensibus honeſtiſſimus locus inſtruitur, quando editoribus aequiparantur, ſeu ita habendi eſſe dicuntur, quaſi ſi ipſi ludos feciſſent, qui tamen per Herculaneenſes magiſtros fiebant.

Quos ludos pagatim celebrari conſuetos haec inſcriptio memorat, ſcito eos per paganicas ferias ſive paganalia (id ruſticorum ſacris nomen fuit) a ruſticis in ſuorum deorum honorem quotannis rite inſtauratos fuiſſe. Nam ſinguli ſane pagi ſuos habuere deos ex Ser. Tullii inſtitutione: unde de *Iove Paganico*, & de *Genio pagi Tigorini*, nec non & de aris *Farratio* deo *paganico* poſitis extant apud Gruterum inſcriptiones: & in pago noſtro Iuno *Venus Iovia*, uti ſupra dictum fuit, colebatur. De Ser. Tullii inſtituto, quod attigi, liber Dionyſii verba adnectere lib. IV: *Vt etiam*, inquit, *ruſticanae multitudinis facilius iniri poſſet numerus, per ſingulos pagos aras juſſit dedicari diis tutelaribus, quotannisque ibi conventum fieri & ſacrificium, (feſtum hoc . . . vocatum Paganalia) ſimulque eorum ſacrorum ritus, qui nunc quoque ſervantur, conſcripſit. Ad id ſacrificium, eumque conventum omnes paganos juſſit in ſingula capita conferre certum numiſmatis genus, ſed aliud viros, aliud mulieres, aliud puberes: quibus connumeratis per ſacrorum praeſides, apparebat hominum numerus per aetates ac ſexus diſtinctus.*

Atque hic quidem libet ex paganicis feriis duas potiſſimum deſcribere, pagorum luſtrationem & Terminalia: tum ad utrum horum feſtorum ludi iſti paganici ſint referendi, quivis facile dijudicabit.

Praecipua inter paganicas ferias fuit pagorum luſtratio, de qua Ovid. 1 faſt. 669.

Pagus agat feſtum, pagum luſtrate coloni,
Et date paganis annua liba focis.
Placentur matres frugum Tellusque Ceresque
Farre ſuo, gravidae viſceribusque ſuis.

Magiſtrorum cujuſcunque pagi fuit eos luſtrare, eaque luſtratione agros omnes fineſque agrorum circuire: ita ut Siculus Flaccus eo uſque territorii limites trahendos dicat, quatenus illi luſtrarent. Verba ſunt paullulum involuta, ſed attendentibus clara; ſic enim habet lib. de cond. agr. p. 25. *De quibus (pagis) non puto*

quaeſtionem futuram , quorum territoriorum ipſi pagi ſint , ſed quatenus territoria . Quod tamen intelligi poteſt , magiſtri pagorum quoad pagos luſtrare ſoliti ſunt uti trahimus , vel ex hoc quatenus luſtrarent . Atque eam ſane luſtrationem menſe Maio conſignat vetus Kalendarium ruſticum Farneſianum apud Grut. p. 13. & diem , qui in Kalendario nullus certus praeſtitutus , ſuſpicabatur Holſtenius fuiſſe v Idus , indicio cujuſdam inſcriptionis , quam cum Holſtenii commentario profert Reineſius in appendice n. 8. Sed ſcitiſſime idem Holſtenius ſeſe recipiens ex Varrone docet paganalia dumtaxat fuiſſe ſtativa, paganicas vero ferias , inter quas luſtratio, conceptivas fuiſſe. Quid quod ne menſis quidem Maius certus fixuſque ei luſtrationi fuit? Reperio enim alibi nonas Iunias ei ritui aſſignatas. Id quidem cum ex quadam paganica agri Beneventani epigraphe apud Fabrettum p. 232. n. 610. collegerim, eam inſcriptionem in medium afferendam duxi . *M. Naſellius . M. F. Pal. Sabinus. praef. coh. I. Dalmatar. et. Naſellius. Vitalis. pater. Aug. II. quinq. paganis. communib. pagi. IVOVL.* (vide an non in marmore ſcriptum ſit IOVI aut IOVEI, ut idem foerit ac pagus Campanus Iovius , aut ei certe cognominis) *porticum. cum. apparatorio. et. compitum. a. ſolo. pecun. ſua. fecerunt. et. in. perpetuum. VI. id. Iun. die. natale. Sabini. epulantibus. hic. paganis. annuos. X.* (ideſt. denarios) CXXV. *dari. juſſerunt. ea. condicione. VT. NON. IVN. PAGVM. LVSTRENT. ET. SEQQ. DIEBVS. EX. CONSVETVDINE. SVA. CAENENT. item. VI. id. Iun. natale. Sabini. epulentur. quod. ſi. factum. non. erit. tum. hic. locus. ut. ſupra. ſcriptum. eſt. cum. annuis. X. CXXV. in. perpetuum. ad. collegium. medicor. et. ad. libertos. N.* (hoc eſt noſtros) *pertineat. ut. ii. VI. id. Iun. die. natale. Sabini. hic. epulentur.*

Sacrificium quod ea luſtratione fiebat ambarvale dicebatur . Vide quae de hoc facto viri doctiſſimi notarunt , ejuſque deſcriptionem apud Virg. I georg. 343. Ad quem locum Servius, id factum *ſaepe de porca fecunda & gravida fieri* conſueviſſe ſcribit , id quod & Ovidius modo in partes vocatus teſtatur . Bene Servius *ſaepe* ſic factum ait , non perpetuo : nam fuit cum apparatius id ſacrum inſtrueretur , & ſuovetaurilia ſive , ut alii malunt , ſolitaurilia circum agerentur , teſte Catone de r. r. cap. 141. ubi ritus deſcribitur , & legitima verba ſic concipiuntur: *Ianum Iovemque vino praefari ſic* (dicebant) *Mars pater te precor quaeſoque , uti ſies volens propitius mihi , domo familiaeque noſtrae , quojus rei ergo agrum , terram fundumque meum ſolitaurilia circumagi juſſi : ut tu morbos viſos inviſoſque , viduertatem vaſtitudinemque , calamitates intemperantiaſque prohibeſſis , defendas averruncesque , utique tu fruges , frumenta , vineta virgultaque grandire , beneque evenire ſinas : paſtores pecuaque ſalva ſervaſſis , duiſque bonam ſalutem valetudinemque mihi , domo familiaeque noſtrae. Harumce rerum ergo fundi , terrae agrique mei luſtrandi , luſtrique faciendi ergo , ſicut dixi , macte hiſce ſolitaurilibus lactentibus immolandis eſto .* Quae quidem formula privatorum luſtrationibus accommodata , paullo aliter a magiſtris pagorum publice eum ritum peragentibus concipi potuit : & loco Martis, cujus Romae & in agro Romano praecipua veneratio fuit , ſuum cujuſque pagi numen ἐπιχώριον invocatum puto . Eodem pertinet illa apud Feſtum in *peſeſtas* formula : *Avertas morbum , mortem , labem , nebulam , impetiginem , peſeſtatem* , ideſt peſtilentiam.

Sed finis non ſit , ſi de agrorum luſtratione & ambarvalibus porro diſputare perrexero . Quin potius Terminalia aggredior, quae inter paganica feſta magnopere celebrabantur ? Ea vero ſic dicta fuere , quod deo Termino , ſive Iovi Terminali eo die (puta XXIII Februarii) ſacra fiebant ex Numae inſtitutione , auctore Dionyſio , quem loquentem hic facere non pigebit. *Numa* , inquit lib. II. *ut contenti propriis aliena non concupiſcerent , cavit lege de terminandis praediis . Cum enim juſſiſſet unumquemque agrum ſuum circumſcribere , atque in finibus ſtatuere lapides , hos ſacros Iovi Terminali eſſe voluit : juſſitque ut quotannis ſtato die res divina eo loco in paganorum coetu fieret , ſacrato cum primis nobili feſto in honorem deorum , qui terminis tutelares praeſident . Id Romani vocant Terminalia , ſicut lapides ipſos terminos, quos noſtri variante una littera τέρμονας . quos ſi quis transferre auſus fuiſſet aut tollere , lege terminali caput ejus his diis devovit , interfectori ipſius , tanquam ſacrilegi , impunitate promiſſa & puritate a ſcelere .* Et ex Numae inſtituto non hoſtiae Terminis caedebantur , quod nefas eſſet eos lapides cruentari , ſed liba & frugum primitiae offerebantur , uti ibidem auctor eſt Dionyſius . Sed poſtea , teſte Plutarcho , obtinuit , ut animalia eo quoque feſto immolarentur , veluti porca aut agnus . Horatius :

Vel agna feſtis caeſa Terminalibus .

Praeter ceteros Ovidius horum ſacrorum ritus in ſecundo faſtorum accurate deſcribit .

Quorſum vero haec tam multa de paganicis feſtis ? Nimirum ut intelligatur ad aliquod eorum feſtorum ludos Herculaneenſes pertinuiſſe ludi quippe pars non ultima religionis feſtorum fuit . Potiſſimum vero ad Terminalia , quae jam appeterent , ut ex initio epigrammatis conſtat , eos ludos ſpectaſſe crediderim . Cetera nunc porro exſequamur .

L. AVFVSTIVS. L. L. STRATO.) Magiſtrorum nomina ſubnectuntur , omnino duodecim . Suſpicabar duodenarium magiſtrorum numerum in noſtris hiſce pagis fuiſſe obſervatum ex priſco Etruſcae gentis inſtituto , quae, ut in Etruſcis originibus demonſtrabitur , duodenario numero ſummopere eſt delectata , in tantum ut quamcumque inſiderent regionem , duodenis eam urbibus incolerent , ut cetera omittam . Et augebat ſuſpicionem , quod in finitimo pago Iovio duodecim quoque magiſtri eſſent , ut patet apud Grut. p. 59. 8. item in altero paganico epigrammate , quod Capuae proſtat ,

(non

II. *De Campano theatro*.

Exſtant in hunc uſque diem Campani theatri ruinae prope cryptoporticum, & prope turrim S. Eraſmi, quam noſtri homines, ut obiter dicam, Capitolium fuiſſe ajunt, quibus vero indiciis ibi potius, quam alibi Campanum Capitolium adſtruant, ignoro. Multo majora me adoleſcente ejus theatri veſtigia ſuperabant: nam memini ante amplius viginti annos magnam illius hemicycli partem fuiſſe disjectam, non aliam puto ob cauſſam, quam ut figulinae ibidem exercendae patentior area explicaretur. Supra theatri cuneationem quaedam ſurgunt novitii operis caenacula, in quibus ante centum & triginta fere annos Camillus Peregrinius ſenior, poeta celeberrimus, hujus Cathedralis Eccleſiae primicerius ruſticabatur (87).

V 2 Hoc

(non vero Caſini, ubi id per incogitantiam ſtatuit Fabrettus p.626. n.225.) duodecim quoque magiſtrorum nomina recenſentur. Tamen, ne hiſce argutationibus nimis indulgeam, facit, quod in eo Campano elogio, quod idem Fabrettus habet p.635. n.298. tredecim magiſtrorum nomina (ſi modo id epigramma eſt paganicum) adſcribuntur: ubi poſt magiſtrorum nomina ſubjungitur: HEISCE. MAGISTREIS. CERERVS. MVRVM. ET. PLVTEVM. LONG. P. LXXX. ALT. P. XXI. FACIVND. COIRAVERE. EIDEMQ. LOID. FEC. C. ATILIO. Q. SERVILIO. COS. Is murus cum ſuperſtructu *pluteo* (ideſt corticula, [illegible], ac veluti podio) ad ſpectandum ludos aedificatus fuit. Quare, ut obiter moneam, non e materia tantum apud noſtros loca ad ſpectandum antiquiſſimis temporibus conſtruebantur, ſed etiam manſura, & ſtabilia.

Adſcribam porro ὁλογραμμάτως ea tantum nomina, quae inexpertum lectorem remorari poſſint: C. BLOSSIus M. L. PROTEMVS. M. RAMNIVS. P. L. DIOPANTus (ideſt Diophantos) T. SVLPICIVS. P. Q. (ideſt *Publii*, *Quinti* ſupple *libertus*) PVL. (non *Pulcher* interpretandum videtur; ſed Graecum aliquod cognomen a πυλ. aut φυλ. ſyllaba incipiens libertino homini videtur potius afferendum, quae ſexcenta eſſe poſſint) Q. NOVIVS. Q. L. PROTEMus. M. PACCIVS. M. L. PHILEMatio. M. LICCVLEIVS. M. L. PHILINus. A. POLLIVS. P. L. ALEXANDer. Numerius MVNNIVS &c.

C. COELIO. C. F. CALDO . . DOMITIO. CN. F. AHENOBARB. COS) Ideſt anno V. C. DCLIX. Suppleantur hinc fragmenta Capitolina, quae habent . . . CALDVS L. DOMITIVS. C. . . . Et ex his viciſſim fragmentis Lucii praenomen, quod in noſtro marmore deperiit, alteri conſuli Domitio vindicatur. Apud Senatorem & Obſequentem eodem ordine C. Coelius, L. Domitius ſine cognominibus hoc anno conſules eduntur: ſed Asconius in Corneliana ὕστερον πρότερον: *L. Domitio*, inquit, *C. Coelio coſ. S. C. factum, nequis Cretenſibus mutuam pecuniam daret*. Qui ordo in enuntiandis conſulibus haud raro permutatus reperitur.

(87) Inter manu exarata ejuſdem Peregrinii ſenioris poematia, quae is, quem toties honoris cauſſa nominavi, Ioſephus a Capua Capycius a viro nobili Alexandro Peregrinio ſibi humaniſſime commodata brevi eſt editurus, exſtat elegans capitulum ad quendam Iohannem Camertinum Capuae olim Vicarium. Eo capitulo dum univerſae vitae ſuae rationem poeta exponit, ſe jam chori miniſterio exauctoratum aiens tum haec ſubjungit:

E ſon' uſcito ancor dalla cittade,
Me ne ſto in villa in lieta piaggia aprica
Senza ricchezza e ſenza povertade.
In cui rimiro dove fu l' antica
Capua, e veggio ch'ov'ebbe alti palaggi,
Or tronca il rozzo mietitor la ſpica.
Ove ſon dico le delizie, e gli agi
De miei Campani eroi? ove i Perolli?
Ove i Pacuvii? ove i Guibelli e Magi? &c.
Qui vivo in parte lieto, e dolce inganno
Faccio a me ſteſſo al fin della mia vita,
Che già m'appreſſo al ſettanteſimo anno.
Stommi in una caſetta erma e romita
Sopra un TEATRO antico fabricata,
Ove ogni vento ha libera l'uſcita. &c.
Saper volete come ſi diſpenſa
Da me la vita? Levomi a l'aurora
Di letto a ben'oprar con voglia accenſa.
Paſſeggio un miglio, e poco men tal'ora
Sin dell'ANFITEATRO alle ruine
Che ſtanno in piè con maraviglia ancora: &c.

Digitized by Google

Hoc theatro, quod ſub Caeſaribus aedificatum poſtea docebo, fueritne aliud Capuae antiquius, ignoratur. Cum Romae primus omnium Magnus Pompeius non ſine bonorum reprehenſione lapideum theatrum (idque cum Veneris aede ita copulatum, ut tantum ſe Veneris templo gradus addidiſſe cauſſaretur) exſtruxerit: vix videntur ante id tempus theatra in Italia, niſi lignea, exſtitiſſe. Si quis tamen Campanorum id luxui tribuendum velit, ut ante Pompeiani theatri tempora lapideum aliquod noſtri habuerint, non contendam: modo ſtante Campanorum rep. id fabricatum affirment. Verum quid magnopere in iſtiuſmodi ariolationibus operae pretii? Hoc certe, cujus adhuc ſuperſunt veſtigia, ſub Caeſaribus fuiſſe a Campanis conſtructum mihi paulio poſt demonſtrabitur.

Nam hoc primum omnium ſtatuendum puto, quod hactenus indicavi aedificium, id revera theatrum fuiſse, non vero aut alterum amphitheatrum, aut quidvis aliud. Quo labore ſuperſederem, niſi vir ſummus Antonius Sanfelicius, non theatrum illud fuiſſe, ſed alterius amphitheatri reliquias exiſtimaſſe videretur. Malim tamen aliorſum illius orationem accipere, (88) quam quidquam ſecus de viro clariſſimo cogitare. Quidquid tamen ille ſenſerit, danda eſt venia, quod ea aetate nondum detectus eſſet in hujus, de qua diſserimus, fabricae ruinis is lapis, qui nunc ad S. Eligii proſtat, quo quidam Lucceius Peculiaris REDEMPTOR. PROSCENI fuiſse dicitur: de quo ſaxo infra dicetur.

Sanfelicii lux.

Nam aliud mihi marmor prius illuſtrandum ſuſcipiam, quo marmore quis demum ille fuerit, qui theatrum hoc a fundamentis excitari curarit, aperitur. Itaque ab amphitheatri titulo non fuit disjungendus is lapis, ex quo tum theatri aetatem aſsequi licebit, tum ejus operis EXACTORem. Exſtat id elogium Capuae ab *Ebulenſi* regione occidentem verſus pergenti ſiniſtro viae latere in hunc modum:

Quis Capuae theatrum a fundamentis exſtrui curarit.

D. M. S

(88) Dum Campanae magnificentiae reliquias deſcribit Sanfelicius: *Exſtant ex his*, inquit, *duae amphitheatri moles opere Dorico &c.* Duone veteris Capuae amphitheatra adſtruit, ita ut hoc quod modo indicavimus theatrum, vir eruditus pro amphitheatro altero haboerit? anne vero Calpurnium imitatos, qui ecloga VII ſic pulchre amphitheatrum circumſcribit:

Et GEMINIS medium ſe MOLIBVS alligat ovum:

eodem ille ſenſo *duas amphitheatri moles* dixerit? Ita prorſus. Et accedit quod in ſequentibus de uno evidenter aedificio loquitur: *Duae*, inquit, *amphitheatri moles opere Dorico, tam vaſtae, eaque architectura, ut nemo ſit, qui primo EIVS aſpectu non obſtupeſcat &c.* Quid quod hoc, quo de agimus, theatrum jamdudum eximiis ornamentis nodatum nulla operis Dorici indicia de ſe dare Sanfelicio potuit? Ea tamen ambigua Sanfelicii dictio Maximiliano Miſſonio fecit, opinor, offucias, qui in itinere per Italiam Gallice conſcripto *les reſtes de deux amphitheatres* Capuae ſupereſſe narrat.

D. M. S
Q. ANNIO. IANVARIO
EXACTORI. OPERVM. PVBL
ET. THEATRI. A. FVNDAMENTIS
HVIC. ORDO. DECVRIONVM
OB. MERITA. EIVS. HONOREM
AVGVSTALITATIS
GRATVITVM. DECREVIT
VIXIT. ANN. LXXI. VIVOS
SIBI. FECIT. POSTERISQVE
SVORVM

Et refertur hoc quidem a Grutero p. 354. 7. Sed primum alio poſitu linearum, deinde LXX anni Q. Annio tribuuntur, cum in ſaxo ſint LXXI; demum quarta inſcriptionis linea, quae maximi eſt ad rem noſtram momenti, mutila exhibetur hoc modo, ET . . . . MENTIS. Et, fateor, litterarum veſtigia ita fugientia ea cippi parte offendi, ut, niſi in ſchedis cujuſdam Silveſtri Ayoſſae, quae quaſdam noſtrates epigraphas oſcitanter deſcriptas habent, eum verſum integrum reperiſſem, vix divinando eum aſſequi potuiſſem. Non ſic tamen oblitterati ſunt characteres, quin poſtquam iis ſchedis doctior effectus ad marmor rediiſſem, non illico ſingulas litteras probe agnoverim.

Ea in inſcriptione cum Auguſtalium mentio fiat, qui rariſſime Auguſto vivente, & nonniſi extra Romam, poſt Auguſti vero tempora paſſim audiri coeperunt: omnino poſt Auguſtum theatri opus exaedificatum oportuit. Ac de Auguſtalium ordine nihil hic me attinet dicere, quod eam tractationem alibi ſuſceperim. *Honor auguſtalitatis gratuitus* ita hic dicitur, uti apud Grut. 393. 5. itemque 475. 3. & 4. HONOREM. DECVRIONATVS. GRATVITVM. *Auguſtales* vero *gratuiti* reperiuntur apud Grut. 172. 13. 432. 3. & 454. 7. necnon apud Fabrettum p. 403. n. 304. Non alii porro ſunt decuriones aut auguſtales *gratuiti*, quam gratis & ſine ulla impenſa ob aliqua ſua merita in eos ordines allecti: unde apud Fabrettum p. 744. n. 530. diſerte legitur AVGuſtali GRATis CREATO. Nam ceteroqui quicunque decurionatum aut auguſtalitatem conſequerentur, aut pecunia iis eroganda erat, aut opus publicum faciendum, aut munus edendum, aut tale aliquid, ut ex innumeris inſcriptionibus conſtat. Q. autem Annius Ianuarius ob theatrum ſua cura a fundamentis erectum gratis in Auguſtalium ordinem fuit a Campanis decurionibus cooptatus. Quid vero ſibi velit EXACTOR. OPE-

Marmoris & theatri aetas.

Auguſtales aut decuriones gratuiti.

Quid exactor operum publicorum.

OPERVM. PVBLicorum, ne longum faciam, conſule ſubſtratam hic notam (89).

Habes *exactorem* operis hujus: de ejuſdem theatri, aut ſaltem ejus partis, quae proſcenium dicebatur, *redemtore* nunc accipe, nempe eo, qui proſcenium faciendum conduxit, aut eo quidem certe, qui ejusdem proſcenii ſarta tecta tuenda ſuſcepit. Fuit autem is, qui in veteri anaglyptici operis marmorea tabella reperitur in hunc modum: LVCCEIVS. PECVLIARIS. REDEMPTOR. PROSCENI. EX. BISO. FECIT. Atque ejus quidem anaglypti delineationem in tabula excuſam habes, quam vide: ejuſdem vero explanationem, quam poſt tot clariſſimos viros eam rem agreſſos potui, ne te amplius detineam, in eam quam hic ſubnexui notationem (90) conjeci. Ana-

Campani proſcenii redemtor quis?

Anaglypti explanatio

(89) Etſi EXACTOR. OPERVM. PVBLICORVM nullo in alio, quod ſciam, marmore occurrit: tamen quid *exigere opus* apud veteres ſignificarit, e a veteribus ſcriptoribus ſatis intelligimus. Cicero pro do. *Quid*, inquit, *operum publicorum exactio? Quid inſcriptio nominis tui?* Columella lib. 1, cap. 7. *Nulla eſt autem major vel nequiſſimi hominis cuſtodia, quam operis exactio*. Atque id quidem explicate ac plena oratione Plinius x epiſt. 85. *exigere rationem operis* dixit: *Exigendam eſſe a Dione rationem operis, antequam reip. traderetur, quod aliter fecisset, ac debuiſſet*. Et habet exactor reſpectum ad redemtorem: ille opus *exigere*, hic *tradere* dicebatur. De fartis tectis exigendis multa habet Tullius lib. 2 in Ver. Ac ne plura: *exactor operum publicorum* is eſt, qui in ſexcentis aliis inſcriptionibus *curator operum publicorum* appellatur. Et quod in Campano marmore additur ET. (ſupple ἐκ τοῦ κοινοῦ EXACTORI) THEATRI. A. FVNDAMENTIS: ſic etiam dicitur, ut alibi ſaepiſſime *curator aedium ſacrarum, riparum, cloacarum, pontis, viarum ſternendarum* &c. Illud autem A. FVNDAMENTIS eo eſt additum, quia, abſque hoc additamento, exactor ſartorum tectorum theatri intelligi potuiſſet. Plura ſuper hac re non addam, ne lectori ſim incommodo; quem ne nimia jam prolixitate offenderem, ſchediaſma quod modo de ea re conſcripſeram, ubi etiam *de redemptoribus, arbitratu, & probatione operum publicorum* mihi agitur, nolui prelo committere; quod brevi fortaſſe dabitur, cum Campanae omnes inſcriptiones in unum volumen cogentur.

(90) *In Campani proſcenii anaglyptum exercitatio*.

I. *De ſingulis ejus anaglypti imaginibus*.

Primus omnium qui hanc anaglypticam tabulam, etſi parum exacte delineatam evulgaverit, fuit Ioh. Petrus Paſchalis, commendatione ille quidem digniſſimus, quod illud monumentum publice ut collocaretur cum Campano magiſtratu egerit, niſi etiam perexiguo edito libello eo demum evaſiſſet, ut illas Palladis, Iovis, Cupidinisque (ſic enim phaterratam illam imaginem interpretatur) effigies ad Trinitatis myſterium detorqueret.

Sed & vir eruditiſſimus Ioh. Mabillonius ſuo illo per Italiam itinere cum marmor oculis delibaſſet, digniſſimum duxit, quod cũ eruditis viris commune faceret (etſi parum accurate delineatũ, quod illud e Paſchali deſcripſiſſet) brevi etiam explicatione adjecta, quae non poteſt ſine piaculo praeteriri. Sic enim ait: *Ioh. Petrus Paſchalis e Soc. Ieſu exiguo libello has figuras explicavit; ita ut prima figura machinam verſatilem ad ſuſtollendos lapides grandes, ſecunda ſculptorem vel architectum, tertia Palladem, quarta Iovem ſedentem, quinta Cupidinem, ſexta ſenatorem qui impenſas operi ſuppeditabat, ſeptima denique Volturnum fluvium ſignificare exiſtimet. De quatuor primis explicationibus vix ulla difficultas: alias non facile admiſſuri ſunt viri eruditi. Nam & quinta Apollinem refert melius, quam Cupidinem, qui nudus pingi ſolet: ſexta ſacrificum, qui Genio theatri ſacrificat, dextra craterem effundens in aram, ſiniſtra flores in cornucopiae geſtans. Nam Genio res ſacra fiebat mero & floribus ex Varrone & Cenſorino. Apud Oiſelium tab. XLII Genio Auguſti eodem modo ſacrificatur. Porro Genium ſerpentis imagine aliquando ſignificatum fuiſſe, praeter Roſinum, Virgilius auctor eſt Aeneid. lib. v. Vnde ſeptima figura ſine dubio exhibet Genium theatri, ut titulus ſuperpoſitus indicat. Sic apud Grut. p. 551. Genius theatri Pompeiani, apud Reineſium p. 183. Genius theatri Auguſti legitur. Sed haec viderint alii.*

Demum Raphael Fabrettus in volumine inſcriptionum p. 78. Mabillonii explicatione in medium allata, hoc tantum a viro erudito diſſentit, quod quem Apollinem putat Mabillonius,

Digitized by Google

Anaglyptum illud centum prope ab hinc annos e theatri ruderibus erutum poſtea ſexviri Campani in fornice S. Eligii collocandum curarunt; ibidem nimirum, ubi hunc amphitheatri titulum, quem hoc qualicumque commentario illuſtravimus, in eum modum, quem ſupra poſui, ſuppletum ſtatuendum juſſerunt. Vtinam vero eandem diligentiam ſexviri ceterique Campani decuriones adhibuiſſent in iis ſtatuis, columnis, aliiſque ornamentis ſervandis, quae elapſo ſaeculo ex ejuſdem theatri ruinis ab Hieronymo Vva, aliiſve, ad quos illa poſſeſſio, quae turris S. Eraſmi dicitur, tranſiit, educta fuere, ac Romam, Neapolim, alioque avecta; uti teſtatur Ioh. Petrus Paſchalis in perexiguo libello, quem de ea anaglyptica tabella vulgavit. Habenda eſt Peregrinio gratia, qui in Camp. Fel. p. 155, & 739. tres inſcriptiones in theatro repertas ad poſteros tranſmiſit. Quod ſi ejuſdem viri egregii lucubrationes doctiſſimae non conflagraſſent; quot vetuſta monumenta, quae non exſtant, haberemus? Quae jam ob unam viri magni mentis alienationem aeternum deſiderabimus.

LECTO-

nius, is Dianam *alte ſuccinctam* eſſe veriſſime affirmat. *Muliebris quippe*, inquit, *eſt ille veſtitus, & omnino ſimilem cum arcu, pharetra & venabulo (quod Soli uſquam appictum non memini) nummi octavus & undecimus tab. L apud Olſelium exhibent, ut marmora praetermittam.* Veriſſime id, inquam, nec eſt cur de eo quiſquam addubitet: & accedit, quod numen Capuae πάτριον non aliud quam Diana fuit; quod ex templo percelebri Dianae Tifatinae, & ex aliis conſtat monumentis. Sed tamen poſt Mabillonii & Fabretti doctas animadverſiones & conatus de integro hunc lapidem volvere aggredior.

Ac primum de ſacrificio & ſerpente non uſque adeo certa ſunt quae Mabillonius ſtatuit, quin potius imaginem illam, cui crater in manibus, Genium fuiſſe putem, ſerpentem vero interpreter Capuae διακριτικὸν ſimulacrum. Quare ſingulas jam luſtrabo imagines a poſtrema exorſus. Non enim, uti dixi, ſerpens ille criſtatus pro Genio theatri eſſe accipiendus videtur, ſed ad vetuſtiſſimas fortaſſe Capuae origines alluditur: Nam Campani initio Opici fuere: Opicos vero a ſerpentibus ſic appellatos, teſtatur Stephanus in Ὀπικοὶ in haec verba: *Οἱ δὲ, ὅτι Ὀπικοὶ ἀπὸ τῶν ὄφεων. Alii vero*, inquit, *Opicos, quaſi Ophicos, a ſerpentibus appellatos putant.* Servius ad illud Aen. VII, *Oſcorumque manus* ſic commentator: *Capuenſes dicit, qui ante Oſci* (fortaſſe legendum *Opici*, aut certe *Opſci*) *appellati, quod illic plurimi abundavere ſerpentes: nam graece ὄφις dicitur ſerpens.* Porro qui antea *Opici* a ſerpentibus dicebantur, poſtea contractius *Opſci* & *Oſci* ſunt appellati; uti jam viri docti demonſtrarunt. Quare ſerpens ille videtur Capuae διακριτικὸν ſignum fuiſſe, uti Capricornus Auguſti, & alia id genus, quae huc congerere non eſt opus. Accedit, quod in hunc uſque diem noſtra haec civitas duo ſibi inſignia uſurpet, unum uſitatius, quo crux depingitur, alterum, quo ſeptem ſerpentes in cratere ſurrecti exſculpuntur. Peregrinium ſane memini in Camp. Fel. (quanquam locum reperire non potui) negare pro ſatis antiquo habendum eſſe illud inſigne crateris cum ſerpentibus: ſed illud quoque memini novitatem ejus ſtemmatis nullo modo a laudato viro probari. Et ceteroqui etiam ſcio, cum primum iſta inſignia uſurpari coeperunt, ad veteres origines ſaepe alludi placuiſſe: in tantum, ut non pudeat hodie Gaditanos, quamvis Chriſtianos, in publico ſigillo Herculem exhibere cum hac inſcriptione *Hercules Gadium fundator dominatorque*, id quod didici ex to. XI biblioth. ſelectae Clerici p. 111. Quid ergo impedimento eſt, quominus, cumprimum hoc ſibi inſigne noſtri cives aſciverunt, ad veterem de ſerpentibus narrationem ſpectarint? Nam quod in cratere eos angues aſſurgentes effinxerint: id eo ſpectat, quod noſtra haec Campania, quam Opici initio inhaeſerunt, *Crater* olim appellabatur, quod ejus pars litoralia in crateris formam ſinuatur. Strabo de Campania loquens ſic ait: *Antiochus ab Opicis habitatam fuiſſe eam regionem narrat, qui iidem & Auſones appellarentur: at Polybius ſignificat ſe pro duabus diverſis gentibus eos habere*;

ait

ait enim Opicos & Auſones terram quae eſt circa CRATEREM incoluiſſe. Poteſt igitur non inepte ſerpens iſte ad eam, quam dixi, narrationem referri: nam quamvis opinio ſit quandoque veteres Genium ſic depinxiſſe, ut anguem exſculperent: tamen nihil magis in propoſito marmore quis Genius theatri fuerit declarat, quam ſuperpoſita inſcriptio. Nunc epigraphe illa GENIVS THEATRI non ſupra ſerpentem, ſed ſupra praecedentem figuram ſcalpitur, quemadmodum in tabula vides. Fugit enim virum magnum memoria, qui ſupra ſerpentem eam inſcriptionem ſtatuit.

Neque enim dubium eſſe poteſt, quin is qui dextra pateram, ſiniſtra cornucopiae gerit, is demum Genius theatri ſit habendus. Docet id tum ei ſuperne reſpondens epigramma, tum etiam quod Genius eo demum habitu a veteribus depingatur, uti Traiani & Hadriani numiſmata teſtantur. Nec alia ſpecie, opinor, viſebatur Genius populi R. qui regione urbis octava aureus ſtabat. Certe Genii publici, qui Iuliano ad imperium evecto per quietem apparuit, non alia deformatio fuit. *Nocte tamen*, inquit Ammianus xx, 12. *quae declarationis Auguſtae praeceſſerat diem* ... *per quietem aliquem viſum, ut FORMARI GENIVS PVBLICVS SOLET*. Qualis vero illa ſpecies fuerit lib. xxv, cap. 5. declaratur: nam ſub tentorio degens imperator, *vidit ſqualidius* ... *ſpeciem illam Genii publici, quam cum ad Auguſtum ſurgeret culmen conſpexit in Galliis, velato capite, cum cornucopia, per aulaea triſtius diſcedentem*. Haec dum ſcribo grandiuſculos duos Conſtantii Chlori nummos licuit contrectare: in quorum averſa parte GENIO POPVLI ROMANI inſcripta Genius ſic exhibetur, dextra ut pateram effundat, ſiniſtra cornucopiae ferat, capiti vero calathum inſiſtentem habeat. Et calathum, quem Genii vetrici haec numiſmata ſuperimponunt, ne a noſtro quidem anaglypto ſupra Genii caput abfuiſſe ſuſpicor: quamvis enim ea parte marmor confractum cernatur; tamen intervallum quod inter utramque ſuperpoſitae inſcriptionis dictionem intercedit, nonnulli eſt indicio ſurrectum aliquid ſupra Genii caput extitiſſe, quod epigraphen interrumpi cogeret. Verum de calatho quidem res eſt incerta: ſed tamen capite velato, quemadmodum Ammiani verba modo recitata declarant, hunc noſtrum fuiſſe, ex lacinia a capite in ſiniſtrum humerum dependente palam fit. Non eſt ergo haec penultima imago ſacrificus aliquis, ſed ipſe Genius theatri ſacrificantis ritu exhibitus. Quae cum ita eſſe certiſſime demonſtrarim: illud quoque ſequitur ſerpentem, de quo ſupra diſſerebam, quidvis potius, quam Genium fuiſſe.

Sed ſi tamen eum anguem pro Capuae ſymbolo accipere forte detrectas, & ad Genium referre mavis: ſic tranſigi res poterit, non ut ille coluber Genius fuerit, ſed Genii tantum *[illegible] σημεῖον*. Neque enim temere hoc eſt, quod Virgilius v Aen. 95. poſt ſerpentis accuratam deſcriptionem ſubjecit:

Incertum Geniumne loci, famulumne parentis
Eſſe putet.

Ad quem locum Servius nullum locum Genio carere dicit, qui per anguem plerumque oſtenditur. Iſidorus in xii orig. 4. *Angues autem apud gentiles pro geniis locorum erant habiti ſemper*: unde & Perſius:

Pinge duos angues, pueri, ſacer eſt locus.

Vide quae Caſaubonus ad Perſii locum notavit, ex quibus intelligas deos quoſvis topicos ſive locorum Tutelas per angues fuiſſe deſignatos: unde & Propertius lib. iv, elegia 8. de dracone:

Lanuvium annoſi vetus eſt Tutela draconis.

Tutela autem & Genius una eademque res fuit, uti patet ex Gruteriano epigrammate p. 105. 2. DEO. TVTEL. GENIO. LOCI. Apud Ammianum quoque xxi, 28. ſic reperio. *Et putabatur Genius quidam tutelae ſalutis appoſitus eum reliquiſſe*. Cetera porro, quae apud eundem ſequuntur, ſunt ſcitu jucunda: *Ferunt enim*, inquit, *theologi in lucem editis hominibus cunctis, ſalva firmitate fatali, hujuſmodi quaedam velut actus rectura numina ſociari, admodum tamen pauciſſimis viſa, quae multiplices auxere virtutes. Idque & oracula & auctores docuerunt praeclari: inter quos eſt etiam Menander Comicus, apud quem hi ſenarii duo leguntur:*

Ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ ſυμπαρίſταται
Εὐθὺς γενομένῳ, μυſταγωγὸς τοῦ βίου.

Taleſque fuiſſe ait Pythagorae, Socratis, Numae, Scipionis, Marii, Octaviani, Triſmegiſti, Apollonii, Plotini genios. Quanquam quae viri docti de geniis ſive daemoniis ex ethnicorum doctrina collegerunt, vel ſi ſummatim delibare velim, dies me citius, quam ſermo deficiet (nec actum agere tanti erit) tamen vel ex iis paucis, quae dixi, intelligis eorum pleraque ex vera Angelorum bonorum malorumque doctrina ad ethnicos manaſſe. Nam malum etiam unicuique genium veteres aſſignarunt: *Cum naſcimur*, inquit Servius ad vi Aen. 717. *Duos Genios ſortimur; unus eſt, qui hortatur ad bona, alter qui depravat ad mala*. Et apud Florum iv, 23. memini legiſſe, atram quandam imaginem Bruto per noctem oblatam, &, quae eſſet, interrogatam, *tuus*, reſpondiſſe, *MALVS GENIVS*. Per bonos genios *& deſideria noſtra*, inquit Apuleius, *& merita ad Deos commeant* .... *qui ultro citroque portant hinc petitiones, inde ſuppetias, ceu quidam utrinque interpretes & ſalutigeri*. Eoſdem *omnium non modo actorum teſtes, verum etiam cogitatorum* appellat: eoſdem ait poſt mortem *trahere veluti cuſtodiam ſuam ad judicium, atque illic in cauſſa dicenda aſſiſtere; ſi qua commentiatur arguere; ſi qua vera dicat, aſſeverare; prorſus illius teſtimonio ferri ſententiam*. Ac ne illud quidem a noſtra religione magnopere abhorret, quod non tantum hominibus, ſed & urbibus & locis genios praeſidere putabant: unde Prudentius ad Sym. lib. ii, 444.

Quanquam cur genium Romae mihi fingitis unum,
Cum portis, domibus, thermis, ſtabulis ſoleatis

Aſſi-

Digitized by Google

Aſſignare ſuos genios, perque omnia membra Vrbis, perque locos geniorum millia multa Fingere?

Hinc in noſtro hoc marmore & alibi GENIVS THEATRI legitur. Hinc apud Grut. 75. 8. GENIVS. CONSERVATOR. HORREORVM. GALBIANORVM. Et ſexcenta hujuſmodi. Illud quoque ex inſcriptionibus conſtat, quod eſt ſane trititiſſimum, qui in maribus *Genius*, in feminis *Iunonem* audiiſſe. In una eademque inſcriptione apud Fabretum p. 73. n. 72. GENio. ET. HONori. MAGI. GERMANI . . . ET. IVNONI. CISSONIAE. &c. Hinc illae occurrunt apud Gruterum dedicationes Iunonibus *Claudiae*, *Iuniae Torquatae*, *Graviae Albanae*, *Iuliae Auſidenae &c.* Ac de geniis plura jam, quam oportuit.

Iam vero tres illae in medio anaglypti figurae nihil dubium, quin Iovem, Palladem & Dianam exhibeant. Iupiter quidem eum dextra fulmen habens, non alius erit quam Iupiter Tonans, qui in Capuae Capitolio aeque ac Romano colebatur. Romae in aede Iovis Capitolini tres fuere *cellae ex ordine*, inquit Dionyſius, *a lateribus communione parietum clauſae: media Iovis, utrinque altera Iunonis, altera Minervae, ſub eodem laqueari eodemque tecto*. Eandem trium Deorum συνναῶν communionem in coloniarum Capitoliis imitabantur: ab eaque eſt cauſſa quod Arnobius ait: *Nonne vides in Capitoliis omnibus virginales eſſe ſpecies Minervarum?* Iidem Campanae aedis Capitolinae Dii σύνναοι fuere, niſi quod pro Iunone Etruſcorum patrio numine Diana a Campanis Etruſcis colebatur, (ut alibi mihi demonſtratum) & Diana ceteroqui eadem, quae Iuno fuit. Ergo tres iſti Dii Iupiter Tonans, Minerva & Diana, qui in medio marmoris depinguntur, Campani Capitolii Dii σύνναοι fuerint. Appoſitus autem tribus hiſce συνναοις Diis Genius loci ſeu theatri conjungitur, quemadmodum apud Reineſium cl. 1, n. 28. I. O. M. IVNONI. REGINAE. MINERVAE. ET. GENIO. LOCI. T. FL. PEREGRINVS . . . V. S. L. M. Sed in noſtro, uti dicebam, anaglypto Diana pro Iunone pingitur ob cauſſas mihi modo memoratas.

Et quidem eodem poſitu hic Iovem, Minervam, Dianam exſculptos puto, quo in aede Campani Capitolii viſebantur. Minerva ac Diana ſtantibus Iupiter ſedet: ſic quoque in Capitolio. Porphyrius apud Euſebium in III de praep. 3. Iovem ſedentem facit, ſuperne nudum, inferne tectum, ut hic vides. Adhaec diadematus quoque noſtro in marmore conſpicitur: dextra fulmen gerit (*& Iupiter*, inquit Minucius, *cum Capitolinus dicitur, tunc gerit fulmina*) ſceptrum vero ſiniſtra. Ac de ſceptro Iovis Capitolini Augustinus IV de civ. 9. ait: *Ipſum enim deorum omnium, dearumque regem eſſe volunt: hoc ejus indicat ſceptrum, hoc in alto colle Capitolium*. Quanquam & extra Capitolium Iupiter cum ſceptro effingebatur; cujuſmodi eſt Iovis ſimulacrum, de quo Pauſanias in Atticis σκῆπτρον inquit ἔχει &c. Et Eliacorum priore cap. 11. de Iove Olympio ait: τῇ δὲ ἀριστερᾷ τοῦ θεοῦ χάρισεν ἐστὶ σκῆπτρον μετάλλοις τοῖς πᾶσιν ἠνθισμένον. *Laeva elegans ſceptrum habet omnium metallorum varietate diſtinctum*; ad notandum, ut opinor, diverſum pro hominum ingeniis ſupremi numinis eſſe imperium, probos ſceptro aureo regi, in refractarios ferreo animadverti: quo ſpectare putem illud ex altero pſalmo, quod αὐτολεξεὶ ex Hebraeo ſic habere *Paſces*, ſeu *reges eos ſceptro ferreo*. Et ſceptrum quidem in noſtro marmore craſſiuſculum vides, cujuſmodi olim fuiſſe mihi perſuadeo. Nam profecto Homerus Od. XVII, v. 195. & ſeq. ῥόπαλον & σκῆπτρον ſynonymws ponit: & Il. β 265. Vlyſſes Therſitae convitia jactantis

Σκήπτρῳ δὲ μετάφρενον ἠδὲ καὶ ὤμω
Πλῆξεν.

unde & vibex ei cruenta in dorſo extumuit. Et ſane quidem caput, ſeu globulus ille quo ſceptrum in noſtra tabella praefixum vides, ad percutiendum non parum momenti habuit. Proprium autem ac peculiare Iovis ſceptrum fuiſſe docet Servius ad Aen. XII, 206. *Vt autem*, inquit, *ſceptra adhibeantur ad foedera, haec ratio eſt, quia majores ſemper ſimulacra Iovis adhibebant: quod cum taedioſum eſſet, praecipue quando fiebant foedera cum longe poſitis gentibus inventum eſt, ut ſceptrum tenentes, quaſi imaginem ſimulacri redderent Iovis. Sceptrum enim ipſius eſt imperium*. Ab Iove reges ſua ſceptra, tanquam inſigne imperii, obtinere credebantur. Hom. Il. β.

Εἷς βασιλεύς, ᾧ ἔδωκε Κρόνου παῖς ἀγκυλομήτεω
Σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσι βασιλεύῃ.

De Diana, quae ſupra ex Fabretto recitavi, ſatis eſſe poſſunt. Minerva vero talis hic ferme ſculpitur, haſtata, galeato & criſtato vertice, cum Meduſae capite in pectore, qualem Pauſanias depingit in Atticis cap. 24. *In galeae*, inquit *cono Sphinx eminet . . utrauque galeae partem gryphes tenent . . Minervae ipſius ſignum* (ὀρθὸν ἐστιν ἐν χιτῶνι ποδήρει, καὶ οἱ κατὰ τὸ στέρνον ἡ ἀσφαλὴ Μεδούσης &c.) *recto ſtatu eſt, cum tunica talari: in ejus pectore Meduſae caput ex ebore factum . . manu haſtam tenet, jacet ad pedes ſcutum, &c.* Quid vero cauſſae eſt, quamobrem dexteram manum machinae admotam habet Minerva? non enim hoc ſignificatione vacat. Sine ulla controverſia ſpectari puto ad Palladem cognomento Μαχανῖτιδα, de qua haec apud eundem Pauſaniam in Arcadicis cap. 39. invenio: Ἔστι δὲ Ἀθηνᾶς ἱερὸν ἐπίκλησιν Μαχανίτιδος, ὅτι βουλευμάτων ἐστὶν ἡ θεὸς παντοίων καὶ ἐπιτεχνημάτων εὑρέτις. *Minervae etiam illic Machinatricis delubrum: hoc deae cognomen inde eſt, quod ipſa excogitatorum omne genus & machinationum inventrix exſiſtat*. Quod ſi Pallas hic exſculpta Μαχανῖτις fuit, quidni etiam Iupiter & Diana eodem pertinebunt? Teſtis mihi idem Pauſanias in Corinthiacis cap. 22. ubi cum de cippo quodam Dianae, Iovis, Minervae ſimulacra ſuſtinente dixiſſet,

Digitized by Google

ſubjecit: Λυκέας δὲ ἂν ἐποίησε Μηχανέως τὸ ἄγαλμα εἶναι Διός. *Lyceas verſibus mandavit, ſignum illud eſſe Iovis cognominato Machinatoris.* Si Iupiter ille Μηχανεὺς fuit, etiam συμβωμοι Diana atque Pallas Μηχανίτιδες fuerint oportet: idemque de anaglypto noſtro dicendum erit.

Sequitur jam altera imaguncula humi cubans cum malleo & ſcalpro in opus neſcio quod incumbens. Dicunt hoc Paſchali, fuiſſe hunc Lucceium, non architectum, ut is quidem appellat, ſed redemtorem, quomodo in marmore appellatur. Inter architectum enim & redemtorem intereſt ſane plurimum. Tacitus I hiſt. 27. *Libertus Onomaſtus nuntiat exſpectari eum ab architecto & redemtoribus.* In veteribus gloſſis *redemtor* eſt ἐργολάβος, ſive qui opus faciendum conduxit, aut qui ſarta tecta tuenda ſuſcepit.

Demum machina illa verſatilis quodnam inſtrumenti genus fuerit, quodve ejus nomen, neque Mabillonius, neque alii indicarunt. Fuit procul dubio tympanum, cujus exſtat apud Vitruvium X, 9. & apud Lucretium mentio. Tympanum erat machina rotunda ad rotae ſimilitudinem, (niſi quod rota ex radiis, tympanum ſolidis e tabulis contexebatur, teſte Iunio Philargyro ad georg. II, 444.) qua a calcantibus hominibus verſata, ſuſtollebantur pondera, aut demittebantur. Lucretius lib. IV, 903.

Multaque per trochleas & tympana pondere magno
Commovet, atque levi ſuſtollit machina niſu.

Trochleam, quam tympano adhibet Lucretius, in noſtro anaglypto expreſſam ſummo in carcheſio vides, & per trochleam ductum funem, qui circum tympanum advolvitur. Id vero quod ſupra pondus depingitur, alterane trochlea fuit, ut diſpaſton appellare liceat; an vero ferreus forfex Vitruvianus, quo pondus prehenderetur? Omnino trochlea. Vel hac autem parte hoc anaglyptum viris eruditis ſeſe eſt commendaturum, quod expreſſam hic habemus tympani architectonici formam cum duobus eam verſantibus tympanotribis, ſi modo ſic eos appellare licet: nam ceteroqui Plautus Truc. II, 7, 49. *tympanotribam* pro tympani pulſatore accepiſſe videtur.

II. *De hujus tabellae uſu divinatio.*

Dixi jam de ſingulis tabellae imaginibus. Verum quem, inquies, ad finem exſculpta fuit? Nihil de eo Mabillonius. Ac de eo antequam conjicere aggredior, monendum, quod Mabillonius & ante eum Paſchalis ad ſubvehendum pondus eam machinam, quam tympanum appellari diximus, adhibitam hic fuiſſe putarunt: cum tamen ex poſitu hominum per eam machinam gradientium, demitti pondus, non ſubvehi videatur. Verum hinc oritur difficultas, ecquid opus fuerit cippum ſeu columellam illam e trochlea dependentem deorſum ferri; non enim columnae niſi ſupra terram eriguntur. Quare ſubierat mihi ſane ſuſpicio, fuiſſe aliquod lapidis auſpicati genus in proſcenii fundamenta a Lucceio illo *redemtore* conjecti. Nam quod hodie in templorum & id genus operum fundamenta ſacrati lapides ſollemnibus caeremoniis demittuntur: id veteres quoque conſueviſſe, lapis apud Grut. p. 39. 5. Romae erutus in ruinis templi Dianae in Aventino fidem facit, qui lapis talem inſcriptionem praefert:

LAPIS. AVSP. S. Q. CAECILIO. METELLO
PONT. MAX. SOLLEMNI. CVM
PRAECATIONE. PAL. POP. ROM.
CONIECTVS
INFVNDAMENTAPORTICVSMINERV.
AVENTINENS. AB. LATERE. COLL.
VIC. ARMILVSTR. &c.

Hic Q. Caecilius Metellus is eſt, qui C. Iulium Caeſarem in pontificatu maximo ſucceſſorem habuit, ex Dione lib. XXXVII. Ac recte quidem ex hac inſcriptione Iacobus Gutherius in III de jur. pont. 5. colligit ritum lapidis auſpicati ſive ſacrati (quanquam vide an non LAPIS. AVSPicato Sacratus illae notae ſint exponendae) in fundamenta demittendi. Sed quis ſtupor virum doctum corripuit, ut non etiam Taciti luculentiſſimum locum afferret, quo res univerſa vivis coloribus depingitur? *Curam*, inquit accuratiſſimus ſcriptor IV hiſt. 53. *reſtituendi Capitolii in L. Veſtinium confert* (Veſpaſianus) *equeſtris ordinis virum, ſed auctoritate famaque inter proceres.* Vides obiter, ut Suetonii & Xiphilini fidem Tacitus evertit, qui abſentem eo tempore facit imperatorem, cum illi contra non tantum interfuiſſe fundando Capitolio Veſpaſianum, ſed & praefuiſſe velint, quippe quem ruderibus purgandis manum admoviſſe primum, ac ſuo collo extuliſſe quaedam ſcripſerint, quo minus cetera multitudo operam ſuam denegaret. Pergit vero Tacitus: *Ab eo* (Veſtinio) *contracti haruſpices monuere, ut reliquiae prioris delubri in paludes aveherentur, templum iiſdem veſtigiis ſiſteretur: nolle deos mutari veterem formam. Undecimo Kal. Iulias, ſerena luce, ſpatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingreſſi milites, quis fauſta nomina* (veluti Salvius, Staterius, & ſimilia: Vide Cic. I de divin. Plin. XXVIII, 2. Plut. quaeſt. R. 30. & 31. ex quibus intelliges & in luſtratione numina victimas ducentium proſpera fuiſſe requiſita, & in delectu primum quemque militem bono nomine) *felicibus ramis. Dein virgines Veſtales cum pueris puellisque patrimis matrimiſque aqua vivis & fontibus amnibuſque hauſta, perluere. Tum Helvidius Priſcus praetor, praeeunte Plautio Eliano pontifice, luſtrata ſuovetaurilibus area, & ſuper ceſpitem redditis extis, Iovem, Iunonem, Minervam, praeſideſque imperii deos precatus uti coepta proſperarent, ſedeſque ſuas pietate hominum inchoatas divina ope attollerent, vittas, quis liga-*

ina

Digitized by Google

tus LAPIS, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri magiſtratus & ſacerdotes & ſenatus & eques & magna pars populi ſtudio laetitiaque connixi SAXVM *ingens traxere: paſſimque injectae fundamentis argenti aurique ſtipes, & metallorum primitiae nullis fornacibus victae, ſed ut gignuntur.* Quem locum eo integrum deſcripſi, quo Gutherii lib. III caput qoinrum inde locupletius evadat. Redeo jam ad inſtitutum ſermonem. Ergo cippus ille ea fune ductario dependens fuerit ſane, ſi lubet, lapis auſpicatus in fondamenta proſcenii conjiciendus: alioqui quid ejus cippi demiſſio ſibi velit non intelligo. Quid ſi hoc demum ipſum anaglyptum lapis auſpicatus fuerit: qui in lapide ritum ipſum demittendi cippi exprimere voluerit Lucceius? Quemadmodum columna illa, quam ampliſſimus Cardinalis NICOLAVS CARACCIOLVS nunquam interiturae memoriae Campanorum Archiepiſcopus in area ante Cathedralis eccleſiae periſtylium nuper erexit, priſcis temporibus cereo paſchali ſuſtinendo haud dubie inſervierat: & tamen univerſa illa, quae in columnae ambitu inſculpitur, hiſtoria nihil aliud, quam cerei paſchalis ritum exhibet, ubi & columna ipſa ejuſdem formae cum inſiſtente cereo ſcalpta viſitur. Ea inſcriptione vero ſubjecta cognoſcimus Lucceium illum cognomento Peculiarem (quis enim Paſchali adſenſerit, qui illud PECVLIARIS ad neſcio quam Lucceii commendationem trahit? & cognomen PECVLIARIS occurrit apud Grut. p. 358. 1.) ſed ex inſcriptione, inquam, cognoſcitur Lucceium Peculiarem EX BISO ideſt ex viſo, ſeu per quietem admonitum id anaglyptum feciſſe. Ac ſicuti in Taciti narratione praetor Helvidius aedi fundandae praefectus *vittas, quis ligatas lapis, innexique funes erant, contigit*: ita Lucceius, quod per quietem Palladem ipſam Deam lapidem contingentem ac veluti demittentem videre viſus eſſet, idcirco in eum modum anaglyptum EX. BISO. FECIT.

Atque haec aliquando leviſſime conjiciebam: quae marmoris ipſius inſpectione doctior effectus penitus rejicio. Nam id quidem, quod per tympanum ſive ſuſtollitur ſive demittitur, columna certe videtur, quae nulli ad fondamenta uſui eſſe potuit, & ad ejuſdem columnae, ut videtur, capitulum elaborandum adſidens ſculptor dat operam. Tum ſi lapis ſacer is fuiſſet, in fundamenta conjiciendus, cur non id marmori inſcriptum eſſet, quemadmodum in Gruteriano marmore ſupra recitato? Forma ipſa lapidis, quem laminam Paſchalis appellat, fundando aedificio inepta fuit.

Quidquid tamen hoc fuit; quin ſomnium eo marmore depingatur, vox EX BISO dubitare non ſinit. Idque ſomnium a Lucceio in Campani Capitolii aede captatum, ex inſculptis Capitolinis numinibus, (nam Capuae uti ſupra dicebam Diana pro Iunone colebatur) licet conjicere. Scimus in more olim fuiſſe poſitum, ut in aede Capitolina victimarum pellibus incubarent ii qui ſomnia captarent. Ad illud Virgilii VII Aen. 87.

> *Et caeſarum ovium ſub nocte ſilenti*
> *Pellibus incubuit ſtratis, ſomnoſque petivit:*

ait Servius: *Incubare dicuntur proprie hi, qui dormiunt ad accipienda reſponſa: unde eſt ILLE INCVBAT IOVI, ideſt dormit IN CAPITOLIO, ut reſponſa poſſet accipere.* Reſpexit, credo, Servius ad illud Plauti Curc. II, 2. 16.

> *Namque INCVBARE ſatius te fuerat IOVI,*
> *Tibi qui auxilio in jurejurando fuit.*
> Ca. *Siquidem incubare velint, qui perjuraverint,*
> *Locus non praeberi potis eſt in CAPITOLIO.*

Verum quam ob cauſſam haec tabella inſculpta fuerit, ecquis jam conjectura aſſequetur? Nec vero id magnopere refert: praeſertim cum fieri poſſit ut perridiculum rerum in uſum ea poſita fuerit. Nam vide quid conjecerim. Lucceius iſte REDEMTOR PROSCENI, non a fundamentis, opinor, exſtruendi, ſed tuendi fuit. Apud veteres enim ſcriptores *locare* aut *redimere aedes ſacras* idem fuit, quod earum ſarta tecta locare aut conducere. Cicero lib. I in Ver. n. 50. *Aedem Caſtoris, judices, P. Iunius habuit tuendam*: atqui ejus heres *redemtor* eadem oratione non raro appellatur. Paucis interjectis: *Cum L. Octavius, C. Aurelius COS. aedes ſacras* (ſupple tuendas) *locavissent.* Accedit quod qui apud Labeonem l. 60. §. 8. D. locat. *redemtor pontis* appellatur, a viris doctis is capitur, qui eum ſartum tectum tuendum ſuſceperat: quanquam equidem portorii redemtorem (ſicuti *redemtores vectigalium* dicuntur) ibi interpretari malim. Ad ſartorum tectorum autem redemtores non tantum integrum tecti aedificium pertinebat, verum etiam munditiem quaerere, & urinam aliaſque hujuſmodi ſordes arcere. Ad eas propulſandas injurias deorum imagines in iis angulis Lucceius poſuit, ubi urinam facere vulgo conſueviſſent: nam extremae impietatis fuiſſet eas imagines temerare; qualis illa Neronis temeritas fuit, qui Deam Syriam a ſe antea impenſe cultam *mox ita ſprevit, ut urina contaminaret*, teſtante Suet. cap. 56. Scitum eſt illud Chryſippi apud Plutarchum affirmantis, *recte Heſiodum prohibere, nequis in fluvios aut fontes* (qui veteribus ſacri fuere) *mingat: id tamen eſſe tolerabilius, quam ſi quis contra aram, aut locum deo ſacratum mejat.* Anguem autem potiſſimum Lucceius adpinxit: nam ita fieri mos erat, undecunque eam immunditiem arcere voluiſſent. Perſius Sat. I.

> *Hic, inquis, veto quiſquam faxit oletum.*
> *Pinge duos angues: pueri, ſacer eſt locus: extra*
> *Meiite.*

Verum quo, inquies, ſomnium? Quid illud EX BISO ſibi vult? Ad mentes formidine percellendas EX VISO moniti, ſive, uti interdum in Grutero legitur, *per ſomnii admonitionem* ſacrum eum eſſe locum, atque id ſe vetare veteres teſtabantur; id quod ex duabus apud Fabrettum inſcriptionibus colligo: una eſt p. 604. n. 43. in hunc modum: D. M. C. ANNI-

DIENI. &c. ad finem vero epigrammatiſ DIS. MANIB. NE. QVIS. HIC. VRINA. FACIAT EX VISO NVTRICIS Altera ſepulcralis quoque inſcriptio eſt p. 661. n. 553. , ad cujus finem ſic legitur.

. . . RELIGIOSO. LOCO
. . ANCTVS. POSITVS. EST
NE. QVIS. VELIT
LOCO. INIVRIAM. FECISSE
. . . . PER. QVIETEM
. . . . . . TITVLO. CAVI

Ea Inſcriptio *adeo attrita* dicitur Fabretto, *ut vix legi poſſit*. Itaque quiſquis ille fuit, qui eam excepit, cum τὸ RELIGIOSO. LOCO praeceſſiſſet, putavit, detritis ſequente linea characteribus, SANCTVS legendum fuiſſe: & quia S aberat, idcirco duobus praepoſitis punctis ANCTVS nobis exhibuit. At equidem quovis pignore contenderim, nihil initio lineae defuiſſe, & ANG . . S. hoc eſt ANGVIS in marmore ſcriptum fuiſſe. Quippe ad arcendam urinam ceteraſque hujuſmodi injurias, Perſio teſte, angues inſculpebantur; idque ſe EX VISO aut PER QVIETEM monitos facere dicebant, quo major dictis fides accederet. Atque ea eſt, opinor, anaglypti interpretatio. Hinc etiam in ſepulcralibus cippis non otioſe aut ornatus tantum cauſſa, ſed ad vetandas hujuſmodi ſordes, nonnunquam ſerpentes exſculptos vidi. Quanquam & ceteroqui ſepulcra contaminare veteres religioni ſibi ducebant. Hor. art. poet. v. 470.

Nec ſatis apparet cur verſus factitet, utrum
Minxerit in patrios cineres.

Et tamen nonnunquam eam ignominiam deprecabantur; eoque ſpectant illae formulae, veluti quod in Campano marmore legitur; *rogo te mi viator, noli mi nocere*: & alibi apud Gruterum: *illi Deos iratos, quos omnis colunt, ſi quis de te ſepulcro violarit: rogo per deos ſuperos atque inferos . . ne mea oſſa obviolet*. Alibi expreſſa urinae vetatio: HOSPES. AD. HVNC. TVMVLVM. NE MEIAS. OSSA. PRECANTVR. TECTA. HOMINIS.

Tabellae certe noſtrae ſcalptura tam rudis eſt, ut bene in hunc uſum ſubitario opere fieri potuerit. Etſi pictor elegantius ſecundum graphices canones eam delineavit. Sed quo, inquit, tympanum? An πάρεργον operis? An ea ſpecies indormienti Loccelo obverſata fuerat, ad ſignificandum & ſacrum eum eſſe locum, & diis praeſidibus fuiſſe exſtructum?

Sed piget pudetque tam diu huic ſcalpturae immoratum, putida tandem interpretatione emunctas criticorum nares offendiſſe. Tamen cum mutilo amphitheatri titulo tantum tribuiſſemus, ut juſto in eum volumine commentaremur: an iſta σύνναος imo & σύνθρονος tabella (ſub eadem enim portico ad S. Eligii proſtat, ubi & amphitheatri titulum collocandum Campani ſexviri decreverunt) cum obſcurae praeſertim ſignificationis eſset, poterat jejune ac tantum in tranſcurſu commemorari?

L E C T O R I.

Impune diem conſumſerit ingens
Telephus? aut ſummi plena jam margine libri
Scriptus, & in tergo, nec dum finitus, Oreſtes?

Nam etiamne, inquis, additamenta? Atqui his certe, inquam, non fuiſſet opus, ſi perfecto jam elimatoque hoc commentario, tum demum de eo publicando cogitaſſem. Verum dum haec peſſimo conſilio (ſed ita erat res, faciundum fuit) *inter quotidianae typographi inſtantiae obſtetricias manus, tanquam disjecti membra poetae, fruſtillatim enitimur: & nonnulla, ſat ſcio, prodierunt, quibus ſi diuturnior lambendi cura acceſſiſſet, haud dubito quin forma concinniore conſpicerentur: non pauca vero incogitantem praeterivere; quae ad calcem non inutiliter apponi juſſimus in eorum gratiam, queis viſum fuerit*

Meas eſſe aliquid putare nugas.

ADDI-

Digitized by Google

ADDITAMENTA.

Pag. 2. in ſupplemento amphitheatralis tituli lin. 2. reſcribe ἀλογογραμμάτως AVGVSTA : *lin.* 3. RESTITVIT : *lin.* 4. *loco* τῦ IVSSIT *reſcribe* CVRAVIT. *Nam cum poſt non parvam hujus ſcribendi edendique commentarii progreſſionem, inſcriptionem hanc accuratiore proportione deſignarem: ad eam leviſſimam mutationem quintus nos compulit verſus: qui cum ſit omnino immutabilis, & nec plures nec pauciores litteras admittere potuerit, quam quae modo poſuimus: eſt tamen a fine paullo longior, ita ut ceteras quoque lineas eadem parte produci oportuerit.*

P. 3. lin. ult. dele, ſi lubet, illud fere.

P. 4. lin. 1. poſt vocavit *adde:* Prior Taciti locus ex III hiſt. 57. ſic habet: *A quibus municipia coloniaeque impulſae (praecipuo Puteolanorum in Veſpaſianum ſtudio, contra Capua Vitellio fida) municipalem aemulationem bellis civilibus miſcebant.* Quo Taciti loco Capuam municipium appellatam putat Cluverius Italiae antiq. lib. IV, p. 1176. lin. 52. itemque Burmannus notis ad Velleium, Cluverium, ut opinor, ſecutus. Sed errant viri doctiſſimi; ecquis enim dubitat, quin Puteolos ad *municipia*, Capuam ad illud *Coloniaeque* retulerit hiſtoricus? At colon, inquies, paulo ante Vitelliana tempora Nero Puteolos coloniam deduxerat: *Vetus*, inquit idem Tacitus XIV an. *oppidum Puteoli jus coloniae & cognomentum a Nerone adipiſcuntur.* Sed ut mittam quod ad hunc locum notat Lipſius, Puteolos modo coloniam, modo municipium fuiſſe: crediderim Puteolanos, reſciſſis poſt mortem Neronis ejus actis, ad jus municipii, in quo magis ſibi placerent, iterum rediiſſe.

P. 4. lin. 15. poſt Gellii verba adde: Adhaec Vlpianus l. 1. D. ad munic. cujuſcunque non modo coloniae ſive municipii, ſed cujusvis omnino civitatis cives *municipes* ex uſu recepto appellat: cujus quoque verba adſcribere non pigebit: *Municipem*, inquit, *aut nativitas facit, aut manumiſſio, aut adoptio. Et proprie quidem municipes appellantur muneris participes, recepti in civitate, ut munera nobiſcum facerent, ſed nunc abuſive municipes dicimus ſuae cujuſque civitatis cives, ut puta Campanos, Puteolanos. Qui ex duobus igitur Campanis parentibus natus eſt, Campanus eſt. Sed ſi ex patre Campano, matre Puteolana, aeque municeps Campanus eſt. Niſi forte privilegio aliquo materna origo cenſeatur: tunc enim maternae originis erit municeps. Vt puta Ilienſibus conceſſum eſt, ut qui matre Ilienſi eſt, ſit eorum municeps. Etiam Delphis hoc idem tributum & conſervatum eſt. Celſus etiam refert Ponticis ex beneficio Pompeii Magni (id) competere &c.*

P. 5. lin. 20. poſt legitur ? *adde:* Niſi ſi forte ad quendam Frontini locum aſpexit. Vide p. 43. lin. 32.

P. 11. lin. 26. poſt oportuit, *adde:* Accedit, quod Iulius Exſuperantius is, cujus circumfertur opuſculum de Marii, Lepidi ac Sertorii bellis civilibus cap. VI ait: *Hujus* (Syllae mortui) *acta cum conatur Lepidus in SVO CONSVLATV ſubvertere, contra COLLEGAM Catulum civile proelium geſſit & victus eſt &c.* Nec deſunt tamen &c.

P. 12. lin. 8. poſt immiſſe. *adde:* Quo ſane ſpectat illud Iulii Exſuperantii de bel. civ. cap. VI. de Lepido eo, cujus Brutus partes ſequebatur, Syllae ac Syllanis infeſtiſſimo narrantis in hunc modum: *Hujus* (Syllae mortui) *acta cum conatur Lepidus in ſuo conſulatu ſubvertere ... congregatis iis, in quorum poſſeſſiones NOVOS COLONOS de ſuis militibus Sylla victor IMMISIT .. ingentem congregavit exercitum.* Haec copiuſius &c.

P. 14. lin. 5. dele illud Demum. *Et lin. 6. poſt* dicam. *adde:* Ac poſtremum omnium Nero princeps militum ſupplementum Capuam deduxit. Teſtatur id Tacitus XIII an. 31. *Ceterum*, inquit, *Capua atque Nuceria additis veteranis firmatae ſunt*, idque Nerone ſecundum, L. Piſone Coſ. ideſt an. V. C. 809. Veteranis a ſe huc adſcriptis cum nihil, quod divideret, Nero inveniſſet; Vrbanam, coloniam olim a Sylla conſtitutam, Campanae coloniae attribuit, eoſque agros veteranis diviſit: de Neroniano enim ſupplemento Plinii verba XIV. 6. capienda eſſe arbitror: *Falernus*, inquit, *ager a ponte Campano, laeva petentibus Vrbanam coloniam Syllanam, NVPER* (ideſt a Nerone) *Capuae contributam, incipit. Iſa &c. Deinde lin. 7. poſt* colonia *adde:* ac demum a Nerone ſeptima, praeter illas &c.

P. 15. lin. 5. ad illud expoſtulat *adhibe ſi lubet hanc notationem:* Plinius lib. XVIII, cap. XI. agri Campani modum XL millibus paſſuum definit. quod quemadmodum ſit accipiendum, dicetur notatione 21.

Not. 4. p. 15. col. 2. lin. antepenult. poſt Romanorum *adde:* Quare quod viri docti putarunt multas civitates municipia ſimul eaſdemque praefecturas extitiſſe: nihil video, quominus de Capua id potiſſimum ſit capiendum. Accedit quod ex lege Iulia de civitate Italis danda (quae lata eſt anno DCLXIII) urbes ferme omnes Italicae jure ferendi ſuffragia & adipiſcendorum magiſtratuum donatae fuere, hoc eſt in totidem municipia evaſerunt, jus civitatis aſſecutae.

P. 19. poſt finem notationis 9. adde: Ceterum difficile eſt Latinorum Scriptorum auctoritates eludere, qui de diviſione, non vero locatione agri Campani ſermonem habent. Accedit, quod ante centum amplius annos ager Campanus jam fuerat elocatus, teſte Livio lib. XLII, 19. *Eodem*, inquit, *anno* (is eſt annus V. C. DLXXXI) *quia per recognitionem Poſtumii coſ. magna pars agri Campani, quem privati ſine diſcrimine paſſim poſſederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius tribunus plebis promulgavit, ut agrum Campanum cenſores fruendum locarent. Quod factum tot annis poſt captam Capuam*

non

non fuerat, ut in vacuo vagaretur cupiditas privatorum. Cum tanto ante ager Campanus elocatus fuiſſet: quid reliquum Caeſari fuit, niſi ut eundem maximo cum aerarii incommodo (id quod optimus quiſque civis expoſtulabat) a reip. vectigalibus abſtractum colonis a ſe deductis divideret? Niſi vero legem illam Lucretiam de agro Campano locando promulgatam tantum, non etiam perlatam contendimus: Livius quidem certe promulgationis tantum commeminit.

Not. 10. p. 20. col. 1. lin. 3. poſt ſtatuunt. addes

Verum re diligentius perpenſa, nihil diverſus a ceteris hiſtoricis Appianus abit; qui ſuam reſpiciebat aetatem, qua *jus trium liberorum* habere dicebantur, ſive qui ternos, ſive qui plures filios alerent, uti ex Plinii epiſtolis, & aliis conſtat. Cum ergo Appianus ait agrum Campanum elocatum *τοῖς ἀνὰ πατράσι παίδων τριῶν*, hoc vult, nullum a Caeſare colonorum numerum praeſtitutum, ſed quotquot *trium liberorum jure* fruerentur (ut Appiani aetate loquebantur) invitatos. Rurſuſque cum ait *viginti millia extitiſſe οἱ τὰ τρία τρέφοντες μόνοι*, volt viginti millia ejus tantum generis inventos eſſe, *qui tres filios alerent*, non qui tres tantum, ſed ſive ternos ſive plures; quia ſub Caeſaribus plurium etiam filiorum parentes recepta conſuetudine *trium liberorum patres* dicebantur, quod *jure trium liberorum* gauderent. Ut altius repetam: urbe civili bello exhauſta, Caeſar *πολυπαιδίας ἆθλα ἐπέθηκεν*, uti loquitur Dio lib. XLIII p. 226. quae renovavit Auguſtus apud eundem Dionem lib. LIV, p. 535. (ea eſt lex Iulia *de maritandis ordinibus*) & lege Papia Poppaea jam ſenex confirmavit, ut innuit Tacitus 111 an. 25. Praemia parentum haec fuere, ut mariti & parentes in honoribus capiendis praecederent, Gell. 11, 15. ut honoratius in ſpectaculis ſederent, Suet. Aug. 44. ut heredes ex teſtamento pro ſolido fierent, cum contra plane exciderent coelibes, orbi ſemiſſem caperent, paullo plus ſolitarii patres. Praecipua autem dignatio eorum fuit, qui ternos ſaltem filios ſuperſtites haberent: hi pleniſſimum *jus* conſequebantur, quod *trium liberorum* dicebatur: quod tamen procedente tempore etiam ad infecundos, aut infelices maritos indulgentia principum eſt propagatum. Hinc Martialis lib. 11, 91.

Quod fortuna negat fieri, permitte videri,
Natorum genitor credar ut eſſe trium.

Videatur Paullus lib. 1v recepr. ſent. tit. 9. extr. & Plinius 11 epiſt. 13. qua ſignificat ſe Voconio id *jus* impetraſſe: tum x epiſt. 2. ipſe Plinius eo jure donatus Traiano gratias agit. Demum eodem lib. ep. 95. Suetonio Tranquillo idem jus ab eodem principe petit, *parum felix matrimonium* eum expertum eſſe cauſſatus. Vide quoque Cellarium ad eas epiſtolas, & Lipſium in Taciti annales. Verum de his ſatis.

Hinc Campanae coloniae &c.

Not. 10. p. 20. col. 2. lin. 6. dele a voce illa praeſertim uſque ad coarctandus. Non enim Caeſar diſtribuit, ſed Lentulus. Vide Caeſaris locum cap. 4. hujus commentarii pag. 112. lin. 9. Et loco eorum, quae deleri juſſimus, adde haec quae ſequuntur: Adhaec praeter illos gladiatores, binos ſingulis patribus familiarum, diſtributos, *ſecutorum in ludo* inquit Cicero, ∞∞ (id eſt quinquemilia) *fuerunt*. Quae quidem lectio quid cauſſae eſt quamobrem a Lipſio 1 1 Sat. 7. ſollicitetur, ita ut illas numerales notas in ∞ ∞ hoc eſt duo millia commutet? *Quis enim*, ait ibi vir ſummus, *crediderit quinque millia gladiatorum Capuae fuiſſe, & quidem Secutorianae, id eſt unius armaturae?* Hoccine incredibile putat Lipſius; cum tamen praeter hos quinquemillia ſecutores, quos ludus capere potuiſſet, innumeri praeterea aliorum generum gladiatores, iique minimum ad XL millia, diſtributi per domos detinerentur? Hoſce gladiatores &c.

P. 26. poſt finem ejuſdem paginae addes

Atque haec de colonia Iulia. Ceterum quarto poſt eam deductam anno, Marcellino & Philippo coſ., de ea colonia infirmanda in ſenatu eſt actum. Vide quae in eam ſententiam narrat Freinshemius in ſupplem. Liv. lib. cxv, cap. 88. quae quia nullo teſte adhibito affert, non hunc adivi: nam in or. de aruſp. reſp. quae ad oram libri a viro magno citatur, nihil tale invenitur. Epiſtolae potius Ciceronis Freinshemio citandae fuerant, tum 1 ep. fam. 9. tum etiam 11 ad Q. Fr. 1. Quae jam loca hic recitari operae pretium fuerit.

Primus, quem invenio de agro Campano retuliſſe, fuit Rutilius Lupus trib. pl. Lentulo & Metello coſ. extremo anno: qua de re haec habet Cicero 11 ad Q. Fr. 1. *Sane frequentes fuimus, omnino ad ducentos*: (hunc numerum Aſconius in frequenti ſenatu requirit: Dio tamen Auguſtum ſanxiſſe ait, ut a paucioribus, quam quadringentis S. C. fieri poſſent, cum antea quadringenti ipſi requirerentur. Pergit vero Cicero) *Commorat expectationem Lupus: egit cauſſam agri Campani ſane accurate. Auditus eſt magno ſilentio. Materiam rei non ignoras. Nihil ex noſtris actionibus praetermiſit. Fuerunt nonnulli aculei in C. Caeſarem, contumeliae in Gellium, expoſtulationes cum abſente Pompeio. Cauſſa ſero perorata, ſententias ſe rogaturum negavit, ne quod onus ſimultatis nobis imponeret. Ex ſuperiorum temporum conviciis, & ex praeſenti ſilentio, quid ſenatus ſentiret, ſe intelligere dixit. Milo coepit dimittere. Tum Marcellinus, noli, inquit, ex taciturnitate noſtra, Lupe, quid aut probemus hoc tempore, aut improbemus, judicare. Ego, quod ad me attinet, idemque arbitror ceteros, idcirco taceo, quod non exiſtimo, cum Pompeius abſit, cauſſam agri Campani agi convenire. Tum ille ſe ſenatum negavit tenere.*

Anno ſequente, Marcellino & Philippo coſ. iterum eadem res agitata, decretumque ut Cicero frequenti ſenatu de agro Campano referret. Teſtis ipſe Cicero 1 ep. 9. Lentulo ſic ſcribens: *Quin etiam Marcellino & Philippo coſ.*

eiſ. menſis Aprilis mihi eſt ſenatus aſſenſus, ut de agro Campano frequenti ſenatu idibus Maiis referretur. Quo tamen die relatum non eſſe ſcribit ipſe ad fratrem lib. 1. ep. 7. *Quod*, inquit, *idibus & poſtridie fuerat dictum, de agro Campano actum iri; non eſt actum*. Nimirum quod ſententiam Cicero mutaſſet, Pompeiu gratificaturus, quemadmodum etiam eadem ad Lentulum epiſtola declararat; ſtatim enim ſubjicit Cicero Cn. Pompeium cum Q. fratre Ciceronis ita egiſſe, ut de agro Campano a Cicerone non referretur: ac demum ſubjungit: *Haec cum ad me frater pertuliſſet, & cum ante tamen Pompeius ad me cum mandatis Vibullium miſiſſet, ut integrum mihi de cauſſa Campana ad ſuum reditum reſervarem: collegi ipſe me.. ut officium meum, memoremque in bene meritos animum, fidemque fratris mei praeſtarem &c.* Paulius Manutius commentario in hanc epiſtolam, duas fuiſſe agri Campani partes exiſtimat, unam publicam, quae Caeſaris conſulatu diviſa fuerit, alteram a privatis poſſeſſam, quam cum pecunia publica, & plebi item dividi Caeſar voluerat: unde lib. altero ad Att. ep. 17. legitur: *Quid ager Campanus, quid effuſio pecuniae ſignificant?* Ac de hac demum agri Campani parte, ad quam dividendam publica pecunia requireretur, referendum a Cicerone in ſenatu fuiſſe Manutius affirmat. Eandem agri Campani partem ante civile bellum negat diviſam vir doctus, cum Coelius Ciceroni belli civilis initio ſcribens *actiones C. Curionis de agro Campano* memoret: imo ne ante Caeſaris quidem necem hanc diviſionem factam putat, probatque epiſtola D. Bruti poſt Caeſaris interitum ſcripta, in qua legitur: *Quatuor legionibus iis, quibus agros dandos cenſuiſtis, video facultatem fore ex agris Sullanis, & agro Campano*. Atque in eum, quem dixi, modum agri Campani cauſſam Manutius interpretatur.

Verum nihil cauſſae eſſe video, quamobrem hoc tantum legis Iuliae agrariae caput de Campanorum privatis poſſeſſionibus coemendis ac dividendis (ſi modo id inter capita illius legis erat) oppugnare in animo habuerit Cicero. Imo quae eadem epiſtola nona ad Lentulum Cicero ſubjungit de Pompeii cura, qua *egiſſet ſaepiſſime de actis Caeſaris* (ſupple non reſcindendis) cum Q. fratre Ciceronis, cauſſamque ac dignitatem Caeſaris M. Ciceroni commendatam vellet: ea, inquam, non obſcure ſignificant, de colonia ipſa Capuam deducta abolenda, agroque Campano, quem Caeſar ſuo conſulatu diviſerat, ad jus publicum revocando agendum fuiſſe. Eoque ſpectant illa paullo ante recitata: *Num potui magis in arcem illius cauſſae invadere &c.* Nam de Campanorum quidem privatis agris dividendis nego tum Caeſarem fuiſſe ſollicitum, qui cum abeſſet, nihil ex illa diviſione gratiae aucupari poſſet; Pompeium multo minus, quem in frumento ad urbem undique convehendo occupatum cavere cum primis oportebat, ne publica pecunia, quae in rem frumentariam tunc tum erat inſumenda, in agros coemendos inſumeretur.

P. 28. lin. 6. poſt inveni: *adde*: Niſi quod Iulius Exſuperantius de bellis civ. cap. 5. ait: *Hujus (Syllae) ACTA cum conatus Lepidus in ſuo conſulatu SUBVERTERE, contra collegam Catulum civile praelium geſſit, & VICTUS EST. Nam congregatis iis in quorum poſſeſſiones novos colonos de ſuis militibus Sylla victor immiſit: pollicendo, ſi viciſſent, ſe bona patria reſtituturum &c.* Sed Lepidi molitio conantis Syllae acta reſcindere, & veteribus poſſeſſoribus agros reſtituere infelicem exitum habuit, ut ex ejuſdem Exſuperantii narratione conſtat, & ex Plutarcho & Appiano. Atque ex Appiano jam ut hauriam adeo Syllae acta everſa non fuiſſe, ut regio plane funere elatus fuerit. Scio de honore funeris &c.

P. 28. lin. 26. poſt percipio *adde*: Imo Cicero or. pro do. n. 30. affirmat ſua etiam aerarii ratum manſiſſe, quod Sylla dictator tulerat de agris municipiorum, eorum nimirum quae contra ſe ſteterant, adimendis) & colonias &c.

P. 29. poſt finem notationis 22. adde: Accedit quod quam Calatiam Feſtus inter Romanas praefecturas accenſet, credibile eſt fuiſſe illam celebriorem Tranſtifatinam. Ergo quae ad viam Appiam poſita, ea demum Capuae adjudicata fuit, ideſt una fuit e Campanis praefecturis, de quibus priore auctario agitur.

P. 34. *poſt finem lineae 27. adde*: Bis ergo apud Frontinum τὸ AUG. reſtituendum cenſeo, ſemel initio ejus loci in hunc modum *colonia Iulia Felix AUG.* (vide pag. 33., & not. 56) iterumque in fine ſic: *poſtea Caeſar AUG. in jugeribus &c.* uti modo eſt dictum.

P. 38. lin. 22. poſt conſpiciuntur, *addes*: aqua haec Iulia non eſt confundenda cum aqua Auguſta: illam in Campanorum, hanc in Romanorum commodum in Marciae rivum opere ſubterraneo, uti teſtatur Frontinus de aquaed. corrivavit Auguſtus. De hac memini me legiſſe legem quandam in cod. Theod. ubi *aqua Auguſtea* appellatur non ſine mentione Campaniae. Verum ne forte propter Campaniae mentionem aquam Auguſteam cum Iulia Campana permiſceas: ſcito Campaniam Romanam in ea lege eſſe capiendam, cujus poſteriore aetate frequens appellatio fuit. De agro vero &c.

P. 48. not. 24. col. 2. lin. 6. poſt in eundem modum *adde*: Eadem ratio eſt vocabuli *officium* apud veteres jureconſultos, quod pro officialibus, quos vulgo dicimus, ſaepiſſime ponitur, uti ſunt illae locutiones, *deponere apud officium*, *cavere officio*, *vel apud officium*. Suetonius in Veſpaſiano cap. 21. *Perlectis epiſtolis, officiorum omnium breviariis*. Mitto quod in libris legum *officium* modo pro itenarchis ſumitur, modo pro apparitoribus, aut miniſtris magiſtratuum ac praeſidum: unde *officium praeſidale*, *cohortale*, *comitianum* &c. Haud abſimilis eſto hic *jurisdictionis* notio. Ergo &c.

P. 56. lin. 30. poſt ductum fuerat, *adde*:

Ee

Et vide an non ad haec tempora referri oporteat illud legis Iuliae caput, de quo Calliſtratus l. ult. D. de term. mot. in haec verba: *Lege agraria quam Gajus Caeſar tulit adverſus eos qui terminos ſtatutos extra ſuum gradum ſineſve moverint dolo malo, pecuniaria poena conſtituta eſt: nam in terminos ſingulos, quos ejecerint locove moverint quinquaginta aureos in publico dari jubet: & ejus actionem, petitionem ei qui volet eſſe jubet*. Et ſane, &c.

P. 58. lin. 3. poſt accepiſſet *adde*: Eamque ſententiam viri clariſſimi Antonius Sanfelicius in deſcriptione Campaniae, & Petrus Laſena in gymn. Neap. ſunt ſecuti. Quam &c.

P. 59. lin. 8. poſt fuerit *adde*: Accedit Taciti in Othonis & Vitellii rebus illuſtre teſtimonium de Placentino amphitheatro. *In eo certamine*, inquit ille in ſecundo hiſtoriarum cap. 21. *pulcherrimum amphitheatri opus ſitum extra muros conflagravit ſive ab oppugnatoribus incenſum, dum faces & glandes & miſſilem ignem in obſeſſos jaculantur, ſive ab obſeſſis, dum regerunt. Municipale vulgus pronum ad ſuſpiciones fraude illata ignis alimenta credidit a quibuſdam e vicinis coloniis invidiae aemulatione, quod NVLLA IN ITALIA MOLES TAM CAPAX ESSET*. Si ante Flavium amphitheatrum Placentina cavea erat omnium maxima: ergo per Othonis ac Vitellii tempora noſtrum hoc, quod Romanum prope exaequavit, nondum exſtiterat. Quid quod Lipſius de amph. ext. Rom. cap. 2. Placentinum illud ex parte ſaltem ligneum fuiſſe contendit, alioqui incendi haud facile potuiſſe? Verum ante hoc, quod &c.

P. 59. poſt finem not. 32. adde: Et familiare eſt ſcriptoribus montium ſemilunates orbes cum theatris conferre. Tacitus XII an. *Montium edita in modum theatri*. Plinius IV, 8. *Montes theatri modo inflexi*. Iuſtinus lib. XXIV: *Media ſaxi rupes in formam theatri receſſit*. Parnaſſi latus, ubi Apollinis oraculum, *θεατροειδὴς* Straboni lib. IX dicitur. Longe alia eſt ratio montis, quem amphitheatro comparat Dio: *ὥςτε*, inquit, *κυνηγετικῷ θεάτρῳ τὸ ὄρος συμπεσεῖν ... ἐοικέναι*.

P. 65. lin. 2. poſt. poſſit? *adde*: De Romano Amphitheatro Caſſiodorus Var. 42. *Hoc Titi potentia principalis DIVITIARVM PROFVSO FLVMINE cogitavit aedificium fieri, unde caput urbium potuiſſet*. fortaſſe legendum *potuiſſet*.

P. 66. col. 2. lin. penult. dele illud, quod ſciam non; *& eorum loco reſcribe* raro.

P. 69. lin. 15. poſt NOSTRORVM *adde*: Poſtremo apud Fabrettum p. 677. n. 31. legitur in hunc modum: *ARCVS PILAS ET PLVTEVM EX VTRAQ. PARTE OVATA* (vide obiter an non haec ſit amphitheatri periphraſis) *labore expenſo a VV. CC. & ſpectabilibus Tarpeio Annio Fauſto VC. comite ordinis primi & formarum & Iulio Felice Campaniano VC. excomite ordinis primi & formarum INSTAVRATVM*. Quam inſcriptionem clariſſimus Fabrettus poſt Theodoſii junioris tempora refert, propter *comitivam formarum*, cujus dignitatis nulla eſt ante Caſſiodorum mentio; & hunc Iulium Felicem Campanianum diverſum facit ab altero, qui praefectus urbi fuit, cujus eſt apud Gruterum mentio p. 177. n. 6. Vides jam *inſtaurari* aedificia dictum fuiſſe ex uſu poſterioris aetatis. Itaque &c.

P. 70. lin. 20. poſt prodit. *adde*: Idem Lampridius de Alexandro narrat: *Lenonum vectigal... ſumtibus publicis ad inſtaurationem theatri, circi, amphitheatri & aerarii deputavit. Et lin. 22. poſt Capitolini verba adde*: Deinde Euſebius in chronico, & ſub Macrino & iterum ſub Decio amphitheatrum Romanum incenſum commemorat. *Deinde quod ſequitur*: Tribus his locis &c. *reſcribe*: Quibus locis &c.

P. 72. lin. 18. poſt COLVMNAS *adde*: Cujuſmodi eſt illud propylaeum, quod in lapide Romano apud Grut. p. 85. 3. reperi in hunc modum: COLVMNAS. CVM. EPISTYLIO (quod vulgo architrabem appellant) DEO. MAGNO. SERAPI. IN. INTROITVM. EXORNAVERVNT. Pulchra ſane propylaei templorum deſcriptio: ſecundum quam ſuppleri non inſcite quarta haec noſtri marmoris linea poſſet in hunc modum: *epiſtylium. eT. COLVMNAS. AD. introitum. fecit*. Quam ſupplendi rationem minime aſpernor, imo veriſimilem puto; niſi quod columnae ante epiſtylium nominandae fuiſſent. Verum &c. *Deinde lin. 22. dele illud*: hanc quoque conjecturam ſum aſpernatus, *quorum loco ſcribe*: eo ſupplementi genere non ſum uſus.

P. 77. lin. 23. poſt interceſſiſſe *adde*: Accedit quod locorum ſacrorum dedicationes diu differre religioni ſibi ethnici ducerent, quod ex Plinio didicimus IV epiſt. 1. *Cujus* (templi) *dedicationem, cum ſit paratum, differre longius irreligioſum eſt*. Non eſt ergo veriſimile principem eum, qui a pietate nomen inveniſſet, Antoninum non primo quoque tempore ad hoc opus dedicandum properaſſe. Fortaſſe &c.

P. 78. poſt finem not. 41. adde. Imo ſicut Romanum Capitolium ſaepiſſe non tam pro colle, in quo Iovis aedes, quam pro ipſa aede accipitur: eadem notione Suetonius Capuae Capitolium, id eſt Iovis aedem, a Tiberio dedicatum narrat. Adhaec ſicuti Romano in Capitolio Iupiter, Iuno, & Minerva ſub eodem laqueari eodemque tecto colebantur, ſic etiam in Capitoliis extra Romam, ut alibi dicam. Nam ſemel hoc ſcito, urbes celeberrimas ad Romae imitationem ſua habuiſſe Capitolia. De Capitolio Ravennae mentio eſt in Agnelli libro pontificali in vita S. Apollinaris. Aliarum quoque nobiliſſimarum urbium Capitolia memini legiſſe, quibus nunc requirendis ſuperſedeo.

P. 79. poſt finem not. 42. adde: Verum quid neceſſe eſt e ſequiore latinitatis ſcriptoribus haurire, cum tanto ante Martialis lib. de ſpectac. epigrammate 8. cujus eſt lemma *de feminarum pugna cum beſtiis* dixiſſet.

Nam poſt tua MVNERA, Caeſar,

Hoc

Haec jam feminea vidimus acta manu.

Quid quod Marcilius commentario in eum librum p. 52. etiam ad ſcenicos *munus* transfert auctoritate Ciceronis, Vitruvii & Symmachi, quorum locos recitat?

P. 82. poſt finem not. 45. adde : Et ad hos delicatos referenda quoque mihi videor inſcriptio nuper Romae reperta, quam cum aliis elogiis libertorum Liviae brevi edendam ſentio. Ea ſic habet,

AMIANTHVS. LIVIAE
AD. VENEREM
LIV. HOMERI. L
DED. AMIANTHVS. L

Cujus epigrammatis expoſitio Romanos exercuit antiquarios, quemadmodum mihi vir eruditus Ignatius Comus, qui de ejus ſignificatione tituli me nuper eſt ſciſcitatus, narrabat. Pauca tam expediam. Haec enim demum videtur eſſe ſententia: LIVIae. HOMERI. (id eſt Homeridi, ſicut ISI pro Iſidi, SERAPI, OSIRI &c. in titulis ſaepe leguntur; & occurrit apud Grut. p. 86. 6. MALANIA. HOMERIDE; & ὁμηρίδαι quoque maſculino genere leguntur apud Harpocrationem & Suidam) Libertae. DEDIT. AMIANTHVS. Libertos. (qui) AMIANTHVS. LIVIAE. AD. VENEREM. (hoc eſt delicatus) fuit.

P. 83. not. 47. poſt tres Martialis verſus adde : Tribulis enim apud poetas ſaepe tenuioris fortunae hominem, & unum e multis ſignificat. Eadem notione alibi Martialis:

Et tremulo vix accipienda tribuli:

Et Hor. 1 epiſt. 13.

Vt cum pileolo ſoleas conviva tribulis.

Quare omnes, cum efferebantur, togam eamque albi coloris induebant: & ditiores quidem candidam & recentem, inopes vero, quod candida non ſuppeteret, quod reliquum fuit, *pallentem* ideſt obſoletam uſurpabant.

Quanquam & Caſaubonus ad Suetonii Auguſtum cap. 40. togam ſordidam cum pulla confuſam contendit: ſed vereor ut id ſatis probet. *Pullus* Graecis proprie φαιός dicitur, *ſordidus* vero iiſdem πιναρός. At Graeci, inquit, quam Latini ſordidam togam dixiſſent, φαιὰν interdum appellaverunt, uti Plutarchus in Cicerone de Milone reo μεταλαβὼν ἐσθῆτα φαιὰν ἀπαξιώσαντος. Quid tum? an non ſicuti ſordidam, ſic etiam pulli coloris & αὐτοφυῶς uſurpare rei potuiſſent? Id quidem vel Pollux ab ipſomet Caſaubono prolatus docere poſſit, qui vel λευκὰ διαπινῆ vel φαιὰ aut μέλανα veſtimenta iis attribuit. Plinius, inquit, VII epiſt. 17. *ſordidos pullatoſque* conjunxit. At non ſynonymως, ſed διακεκριμένως iſta Plinius quidem certe: nec ceteroqui video, cur plebeii, quos a lacernae uſu *pullatos* Plinius nuncupavit, iidem ob ceteras ſordes non etiam *ſordidi* recte ſint appellati: non autem continuo *ſordidus* idem quod *pullus*. Deinde quos Calpurnii verſus Caſaubonus affert, in iis *pulla veſtis* & *pulla paupertas* non de toga obſoleta utentibus, ſed de lacernatis (nam lacerna pulli ſeu nativi coloris fuit) dicitur, quos Auguſtus media cavea ſubmovit, teſte Suetonio cap. 44. *Sanxitque*, ait, *nequis PVLLATORVM media cavea ſederet.* Nam eadem notione *pullatos* hic Tranquillus accepit, quemadmodum paullo ante acceperat, pro lacernatis. Venio enim demum ad Suetonii locum, de quo ibi commentatur Caſaubonus: dabiturque opera, ut intelligas *pullatos* eo loco non ſordida toga indutos, ſed lacernatos eſſe accipiendos. *Ac viſa*, inquit Suetonius Octavio cap. 40. *pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans, en, ait,*

Romanos rerum dominos gentemq. TOGATAM.

Ex uſurpato Virgilii verſiculo ſatis quidem percipitur, non ſordes, ſed genus veſtis Auguſtum reprehendiſſe, quod lacernam, quae pulli coloris fuit, pro toga induerent: idque e ſequentibus fit illuſtrius, pergit enim: *Negotium, inquit, aedilibus dedit, nequem poſthac paterentur in foro circove, niſi poſitis LACERNIS, TOGATVM conſiſtere.*

Eadem not. 47. col. 2. lin. 19. poſt Alterum quod, *inſere hanc voculam* Dempſterus.

Demum poſt notationis finem adde, ſi lubet: Ex quibus profecto intelligitur, tantum abfuiſſe, quin mortui *toga lugubri ſive pulla*, uti Dempſterus appellat, uterentur; ut potius toga nova, ſaltem a ditioribus, in funus dedicanda quaeri conſueverit: nimirum ut candidiore toga viſendi efferrentur.

P. 85. lin. 5. poſt proferre. *adde :* Suetonius de Auguſto ſic narrat: *Commiſſione ludorum, QVIBVS theatrum Marcelli DEDICABAT* (ideſt encaeniabat) *evenit ut laxatis ſellae curulis compagibus caderet ſupinus.* Prae ceteris &c.

P. 85. poſt S. Cypriani verba adde: Lampridius Elagabalo cap. 17. *Et lavacrum quidem Antonini Caracallus dedicaverat* (hoc eſt encaeniaverat, nam ſequitur) *& LAVANDO & POPVLVM ADMITTENDO.* Nec obſcuriora &c.

P. 95. poſt finem lineae 7. adde : Et quoniam hoc ſermone progreſſi ſumus: ſicuti a Romanis imperatoribus longa ſaepe itinera fuiſſe ſuſcepta dicebam ad aedem aut opus aliquod dedicandum: eundem morem, olim quidem a ſummis Pontificibus ſaepiſſime obſervatum, poſtea jamdiu intermiſſum, idem BENEDICTVS XIII revocavit: quem jam, vere ineunte, Beneventum ad aedem S. Philippi Nerii dedicandam advolaturum audimus. Per eam vero occaſionem in itu aut reditu ſacri Campani cimeliarchii aram ab eodem conſecratum iri nuntiatur: nimirum enim nihil ſibi reliquum facit clementiſſimus PONTIFEX, undecunque novus Campanae metropoli ſplendor ac dignitas poſſit accedere.

P. 98. not. 54 col. 2. lin. 2. poſt SIVE. FORTVNAE. *adde quae ſequuntur.*

Quanquam, ut fatear, proprie *vis divina* idem prorſus, quod *vis major*, veteribus fuit.

Id quod nuper e l. 25. §. 6. D. locat. aſſecutus, non gravabor eam legem adtexere. *VIS MAIOR*, ait ibi Caius, *quam Graeci Θεοῦ βίαν ideſt VIM DIVINAM appellant, non debet conductori damnoſa eſſe, ſi plus, quam tolerabile eſt, laeſi fuerint fructus: alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur.* Ergo *vis divina* eadem quae *vis major*: quid vero porro haec ſibi velit, nemini obſcurum eſſe arbitror. Nam l. 15. §. 2. eod. tit. *vis major* idem eſt quod *vis cui reſiſti non poteſt*. Cicero II de inven. *Conqueſtio calamitatis eius, quae non culpa, ſed vi majore quadam acciderit*. Praecipue autem *vis major* tempeſtates ſignificat. Plinius XVIII, 28: *Duo genera eſſe caeleſtis injuriae meminiſſe debemus. Unum quod TEMPESTATES vocamus, in quibus grandines, procellae, ceteraque ſimilia intelliguntur, quae cum acciderint, VIS MAIOR appellatur. Alia ſunt illa, quae ſilente caelo ſereniſque noctibus fiunt, nullo ſentiente, niſi cum facta ſunt. aliis rubiginem, aliis uredinem, aliis carbunculum appellantibus*. Eodem ſenſu Columella I, 7. agrum ſedulo cultum compendium afferre ſcribit, *niſi caeli major vis, aut praedonis inceſſit*. Itaque nulli dubium, quin, ſicuti *vis major* tempeſtates ſignificat, eadem quoque *vi divinae* ſubjecta notio fuerit: praeſertim cum, quod de *vi majore* Plinius docuit, idem de *vi divina* diſerte tradat Ulpianus l. 24. §. 3. D. de damn. infe. *Si violentia*, inquit, *ventorum, vel qua alia ratione, quae VIM habeat DIVINAM*. Quare ne dubita, quin in elogio, quod ex Grut. pag. 94. 5. attulimus per *vim divinam* tempeſtates ſint accipiendae. Epigraphe illa tribus arae lateribus inſcripta in hunc modum habet: VI. DIVINAE. SACRVM. C. VETTIVS. C. F. GAVOLVS. Nec cui vero mirum videatur *vi divinae* ſeu majori, hoc eſt tempeſtatibus aram poſitam: ſciat iiſdem aedem Romae a L. Scipione Barbati F. fuiſſe excitatam; ut in vetuſtiſſima inſcriptione apud Sirmondum de illo legitur: DEDET. TEMPESTATEBVS. AIDE. MERETO. ideſt *dedit Tempeſtatibus aedem merito*. Ovid. VI faſt.

Te quoq. Tempeſtas, meritam delubra fatemur,
Cum paene eſt Corſis obruta claſſis aquis.

Nam Scipio ille Corſicam cepit, ut in eadem inſcriptione legitur. Quanquam & illud quoque fatendum eſt & *vim majorem* & *vim divinam* & θεομηνίαν & caeleſtes quaſve injurias ad *VIM Fortunae*, uti appellat Capitolinus ſupra mihi in partes vocatus, ex ethnicorum ſententia rectiſſime referri. Iam vero Metellus &c.

P. 100. not. 55. col. 1. lin. ult. poſt fuerunt *ad de*: Sicuti e contrario *conſtituere* & *dedicare* in veteri inſcriptione apud Fabrettum p. 280. n. 173. ſynonymos uſurpantur. Id epigramma ſic habet: *Signa. tranſlata. ex. abditis. locis. ad. celebritatem. thermarum. Severianarum.* (quarum meminit Spartianus in Severi vita cap. 19.) . . . *Audentius. Aemilianus. V. C. conſ. Cap. CONSTITVIT. DEDICARIQVE. praecepit. curante. T. Annoulo. Chryſantio. V. P.* Qua in epigraphe *conſtituit. dedicarique. praecepit.* unam eandemque rem notat, & κατ' ἐπεξήγησιν inſcriptionibus horum temporum familiarem idem bis inculcatur. Nego enim illud DEDICARI ad ſignorum conſecrationem, quae unctionibus coronationibuſque perficiebatur, referri poſſe: ea quippe jam olim conſecrata oportuit: per tranſlationem vero conſecratio non admittebatur: tantum dedicatio, quae ἐν τῇ ἱδρύσει conſiſtebat, iteranda fuit. Fortaſſis vero in marmore CONSTITVI DEDICARIQVE ſcriptum fuit: ſicut & illud a deſcriptore peccatum fuit, quod CAP. pro CAMP. in adverſaria retulit, cum tamen ille CAMPaniae, non CAPuae, conſularis extiterit. Audentii quoque praenomen, quod fortaſſe detritum deprehendit, quicunque hoc elogium excepit, VINIVS fuit, id quod ex altero Campano epigrammate huic conſulari poſito docebitur, cum omnes noſtrates inſcriptiones in unum volumen compingentur. Et quoniam ſemel digreſſi ſumus: illud SIGNA. TRANSLATA. EX. ABDITIS. LOCIS. Fabrettus, vir cetera eruditus; poſtquam ingenue negat ſe ſcire quid ſibi velint: *aliam*, inquit, *ſimilem, cujus aeque ignorationem profiteor*; *VT CRVCEM CVRIOSIS FIGAM*, *hic expono*. Nam in fundo cujuſdam baſeos ſcriptum tradit in hunc modum: TRANSLATA (ſupple ſtatua, opinor, illa, quae huic baſi ſuperpoſita fuerat) EX. OBSCVRO. LOCO. CVRANTE. IVNIO. GALLIENO. &c. Verum ficulneam (ni potius ſambuceam) crucem curioſis fixit vir eruditus. Legiſſe memini in codice Theodoſiano, quem nunc ad manus non habeo, titulum unum (an plures?) de ſignis aliiſque id genus publicorum aedificiorum ornamentis non transferendis. Ne contra eas leges peccatum videretur, additum expreſſe fuit EX. ABDITIS. LOCIS. aut EX. OBSCVRO. LOCO. Nam quis vetitum fuiſſe affirmaverit, e vetuſto aliquo ac ſubterraneo aedificio nullius uſus, imo tum primum detecto, ſigna aut alia hujuſmodi ornamenta in alias fabricas transferre? Sed poſtquam fixam a Fabretto crucem refiximus: illud potius ſcire lubet, in eadem inſcriptione cur dictum fuerit AD. CELERITATEM. THERMARVM. SEVERIANARVM. Leviuſculum hoc quidem. Sed tamen celeritatem thermarum Titianarum aemulari voluiſſe Severum crediderim; de quibus Suetonius cap. 7. *Amphitheatro dedicato, thermiſque juxta CELERITER exſtructis*. De iiſdem Titianis, puto, Martialis:

Hic ubi miramur VELOCIA munera thermas, &c.

Verum haec in tranſcurſu. Nunc illud quod loſtat e Apuleius &c.

P. 101. lin. 6. dele illa verba e negant juriſconſulti ſanctas: *& eorum loco reſcribe*: negat Plutarchus in quaeſt. Rom. ἱερὰς καὶ ἀβεβήλους eſſe, (quod tamen de muris fatetur) ſive quod per eas funera &c. *Deinde lin. 8. poſt* ſuſtol-

ſuſtolleretur. *adde* : Iuriſconſulti tamen non tantum muros, ſed & portas inter res ſanctas ideſt ſanctione confirmatas recte accenſuerunt; ita ut violari neſas eſſet. Vide l.2. D. nequid in loc. & alibi.

P.103. poſt finem lin. 5. adde : Fruſtra eſt autem Petrus Laſena; qui in Gymnaſio Neap. p.172. illud Suetonii *Amphitheatro dedicato* ita interpretatur, quaſi dixerit, *diis dicato*; & queritur Suetonium non indicaſſe, cui potiſſimum deo ſacratum fuerit: non enim intellexit, dedicationem ibi apud Suetonium non aliud fuiſſe quam ἐγκαινισμόν.

P.110. lin. 30. poſt objacuiſſe *adde* : Fuiſſe & alteram quoque portam ex adverſo Libitinenſis poſitam, ejuſque nomen ignorari Lipſius cap. 28. affirmat. Ejus vero portae nomen ex actis SS. Perpetuae & Felicitatis commonſtrare ſe putat Petrus Poſſinus paralipomenis ad eam paſſionem: idque Graevius quoque ſequitur praef. ad to. 11 theſ. antiq. Rom. Ea in paſſione ſic legitur: *Et coepi ire cum gloria ad portam ſanavivariam*. Et infra: *Et ambae pariter ſteterunt, & populi duritia devicta, revocatae ſunt ad portam ſanavivariam*. Sic enim dictam illam portam Poſſinus arbitratur, per quam vivi efferrentur; ſicut Libitinenſis, per quam mortui, appellabatur. Conjecturam quidem minime aſpernor: de qua tamen amplius cogitandum. Quem enim vocis illius barbaries non offendat, in actis potiſſimum altero, ut videtur, Chriſti ſaeculo conſcriptis? Itaque videndum an non ea vox in mendo cubet, & antiqua ejus vocis ſcriptura fuerit *ſandapilaria*, ita ut porta *Libitinenſis* eadem *ſandapilaria* quoque appellata fuerit, quod per eam ſandapilae, in quas damnatorum ad beſtias imponebantur cadavera, agerentur. Martialis VIII, 75.

Stiparique [illegible]
Grandis in anguſta ſarcina ſandapila.

P.112. lin.12. poſt Caeſaris locum, adde

Sed & ante Caeſarem Capuae ludus gladiatorum celeberrimus fuit, e quo tanquam ex equo Trojano, duces illi, qui anno V. C. DCLXXX bellum ſervile conflarunt, prodiere. De quo bello ſic breviter Velleius lib. 2, 30. *Dum Sertorianum bellum in Hiſpania geritur: LXIV fugitivi e ludo gladiatorio Capua profugientes, duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis, primo Veſuvium montem petiere: mox creſcente in dies multitudine, gravibus variiſque caſibus affecere Italiam. Quorum numerus in tantum adolevit, ut, qua ultimo dimicavere acie, XL hominum ſe Romano exercitui oppoſuerint.* (hoc amplius apud Appianum invenies, ad CXX millia eos aliquando coaluiſſe.) *Hujus patrati gloria penes M. Craſſum fuit, mox Romanorum omnium principem.* Quod ex eo ludo LXIV gladiatores profugiſſe ait, reſcribendum fortaſſe fuerit LXXIV; qui numerus Livianae epitomae, Eutropii, & hiſtoriae miſcellae codices inſedit: nam ceteri inter ſeſe diverſi abeunt: Florus triginta eoque amplius numero fuiſſe tradit, Appianus ſeptuaginta, Plutarchus octo & ſeptuaginta. Ac Livius de eo bello libro XCV exorſus, per duos etiam ſequentes prolixam ſatis narrationem inſtituerat, quorum librorum reſtant tantum epitomae; quarum quae eſt XCV, in ea haec leguntur: *Quatuor & ſeptuaginta gladiatores Capuae ex ludo Lentuli profugerunt, & congregata ſervorum & ergaſtulorum multitudine &c.* Quis ille Lentulus fuerit, qui Capuae gladiatores aleret, ob Livianas decadas amiſſas, nihil propius fuit, quam ut neſciremus, niſi Plutarchi vitae commodum ſuppetias ferrent, qui haec habet in Craſſo. Λέντλυ τινὸς Βατιάτυ μονομάχυς ἐν Καπύῃ τρέφοντος &c. ubi male Xylander interpres *Lentulus*, inquit, *BATIATVS Capuae gladiatorum familiam alebat.* &c. Quis unquam Batiati agnomen, horridum illud quidem, & a Latinis auribus abhorrens vel fando audivit? Vitanda interpreti fuiſſet Graeci nominis inſolentia, & ſuum Lentulo huic agnomen reſtituendum. Non enim dubito, quin intelligi oporteat *Cn.* illum *Lentulum VACCIAM*, de quo apud Ciceronem II ad Q. Fr. 3. fit mentio. Ac de *Cn.* praenomine hiſtoriam miſcellam hic conſentientem habemus. Quanquam in ea, quam modo deſignavi, epiſtola ad Q. Fr. *Cn. Lentulum Vatiam*, pro eo quod vulgo legitur *Vacciam*, eſſe reſcribendum perſuaſum habeo; tum propter Plutarchi auctoritatem, qui Βατιάτυ, non Βαχχιάτυ habet; tum etiam, quod is, cujus in hiſtoria eſt frequens mentio, P. Servilius Vatia Iſauricus, is, inquam, in faſtis Capitolinis apud Grut. p. 294. & 297. col. 3. non *Varia*, ut in libris appellari ſolet, ſed VATIA cognominatur; ut omittam quod idem quoque cognomen occurrit apud Grut. p.1098.5.

Quando autem e Plutarcho haurire coepimus, libet ejus narrationis ſaltem initium latinitate donare: *Lentulo*, inquit, *Vatia gladiatorum familiam Capuae alente, quorum plerique Galli & Thraces erant; cum ii nullum ob ſcelus, ſed emtoris injuria in artes gladiatorias auctorati coercerentur: ducenti eorum de fuga conſilium inierunt. Qua a quibuſdam molitione detecta, duodeoctoginta, quibus ea ſuboluit, fugam arripere occupantes, cultris verubuſque ex quadam popina correptis, exſilierunt. Nactique in itinere plauſtra, quibus arma gladiatoria in aliam civitatem inferebantur, iis arreptis ſeſe obarmarunt. Ita ſatis firmo ad ſeſe tuendum loco occupato,* (hic mons Veſuvius fuit) *e ſuorummet numero duces legere tres. Eorum primo Spartaco nomen fuit, natione Thraci, e Nomadum genere, qui cum robore virium ſpiritus ingentes jungens, ſimul prudentia modeſtiaque ſupra ſuam conditionem pollebat, & ſuper haec cultior quam pro ſua natione . . . . Iam primum omnium iis, qui Capua ad ſe perſequendum venerant, fugatis, bellicisque eorum armis potiti, iis ſe libenter induerunt, illa vero gladiatoria, quippe indecora ac barbarica, abjecerunt. &c.* Ceterum Plutarchi

 nat-

narrationem non opus eſt hoc afferre, (non enim id agimus) quem ſi quis volet, quanti eſt laboris nobilem ſcriptorem adire? Simul etiam Appianus legi poterit, qui ſatis diffuſe lib. 1 *τῶν ἐμφυλ.* ejus belli hiſtoriam perſequitur: a quo hoc diſcimus, poſtquam debellatum de fugitivis fuit, ſex millia eorum in poteſtatem redactos per totam viam, quae in Vrbem itur a Capua, ex intervallo diſpoſitos pependiſſe.

Verum ad Cheronenſem ut redeam: ſoit, cum verba illa initio ejus narrationis poſita, *ὧν οἱ πολλοὶ Γαλάται καὶ Θρᾷκες ἦσαν*, ſic interpretarer, ut *Myrmillones atque Threces* verterem (quam deinde conjecturam e viro docto occupatam deprehendi) ita ut non tam fugitivorum iſtorum nationes, quam qua in claſſe gladiatorum cenſerentur, Graecus ſcriptor indicare voluerit. Scitum illud eſt *Samnitas* in re munetaria non tam nationis, quam generis gladiatorum, nomen fuiſſe; ita ut opinio ſit Lipſii aliorumque, quicunque id armaturae genus ferrent, & ubicunque demum nati eſſent, Samnites gladiatores appellatos: id quod de Thracibus ſive Threcibus quoque intelligi poſſe, not. 65. expoſitum fuit. Iam vero Myrmillones eoſdem etiam Gallos appellatos, Feſtus teſtetur. *Retiario*, inquit, *pugnanti adverſus Myrmillonem cantatur NON TE PETO, PISCEM PETO, QVID ME FVGIS GALLE? quia Myrmillonicum genus armaturae Gallicum eſt, ipſique Myrmillones ante Galli appellabantur, in quorum galeis piſcis effigies inerat*. Quae Feſti verba Iuvenalis ſcholiaſtes ad ſat. 8. deſcripſiſſe videtur. Ac Salmaſius exerc. in Sol. e *mormyre* piſce, cujus ſit ab Ovidio apud Plinium XXXII, II. mentio, Myrmillones appellatos putavit: de quo tamen vide Voſſii etym. Ad rem vero noſtram quod attinet: non abſurde nos quidem *Γαλάτας καὶ Θρᾷκας Myrmillones & Threces* verti poſſe putabamus; re enim vera Myrmillones nonnunquam quidem cum retiariis, plerunque autem cum Threcibus committebantur: itaque veriſimile eſt non tam nationem hominum, quam gladiatorum genus Plutarcho ſcribenti fuiſſe obverſatum. Accedit his, quod apud Florum in hujus belli hiſtoria expreſſa eſt Myrmillonum mentio. *Tandem etiam*, inquit, *totis imperii viribus contra Myrmillonem* (Spartacum) *conſurgitur*. Verum ut ut gladiatores illi maximam partem Myrmillones Threceſque extiterint: vix tamen potarim aliud illis verbis, quam eorum ſervorum nationem Plutarchum notare voluiſſe. Quare tutius feci, ut *Gallos & Thracas* in interpretatione ponerem. Nam, ſi cui ſit libido, liberum eſt *Gallos* illos & *Thracas* ad artificium referre, quippe cum Myrmillones iidem Galli olim dicerentur. Itaque ſic quoque in tuto res erit. Tamen, uti dicebam, nationes, non ſtudia ibi hiſtoricus indicavit: nam revera eos fugitivos ortu partim Gallos partim Thracas fuiſſe, ex Plutarchi ſequente narratione percipitur: *Cum enim*, inquit, *opes Romanas opprimere ſe poſſe* (Spartacus) *diffideret; movit cum exercitu verſus Alpes, cenſuitque iis ſuperatis, domum cuique ſuam, aliis in Thraciam, aliis in Galliam, abeundum*. Ad haec Crixum & Oenomaum genere Gallos fuiſſe in hiſtoria miſcella legi. Demum Spartacum ortum in Thracia omnes conſentiunt: & tamen hunc, quem genere Thracem ſcriptores affirmant, artificio non Threcem, ſed Myrmillonem fuiſſe verbis ſupra recitatis Florus affirmat: ita ut, niſi iſte nos fallit, nec qui a Thracia genus ducebant eos continuo etiam artificio tales fuiſſe neceſſe fuerit, nec qui e Gallia, eos omnino Myrmillones; & nationes, non inſtituta hominum unice Cheronenſis ſpectarit.

Antequam vero manum de tabula: Paeanius is, cujus extat Graeca Eutropii metaphraſis, quod *effracto Capuae ludo* Eutropius dixit, is *ὀρύξαντες τὸ μονομαχικὸν θέατρον* poſuit: quae ſi vera eſſet interpretatio, jam Campani amphitheatri veterem tandem teſtem inveniſſemus. Sed toto aberrat caelo is Graeculus non ſecus, atque ubi in Commodi rebus *μονομαχικὸν ςάδιον* appellat, quod *μονομαχικὸν καταγώγιον*, ut Herodianus vocat, vertere debuiſſet. Ac de Lentuli ludo, quem fugitivorum eruptio apud poſteros celebravit, jam ſatis. Ceteroqui Caeſaris ludus multo frequentior fuit.

At vero *ludus familiae* &c.

P. 517. not. 66. col. a. lin. ult. poſt L. D. D.D. adde: Ad haec inſcriptio eſt Sueſſae apud Grut. p. 475. 3. & 4. poſita C. TITIO. CHRESIMO. AVG. II. Quo loco male Reineſius AVG. LIB. reſcribit: quis enim Auguſtus ex gente Titia fuit? Nec illud melius quod AVG. VI. VIR. reponit; nam *Seviri Auguſtales*, non *Auguſtales Seviri* dicebantur. Atqui AVG. II. non nunc primum in inſcriptionibus legitur, valetque *Auguſtalis iterum*. Verum hoc obiter. Ea in inſcriptione honos biſellii & aquae digitus Chreſimo ob edita munera decernitur: cum in averſo latere cauſſa haec adſcribitur OB MVNIFICENT. &c.

P. 523. poſt lin. 3. adde. Quanquam non nego Placentinum amphitheatrum *ſitum extra muros* fuiſſe, teſte Tacito in ſecondo hiſt. cap. 21. *Et lin. 34. & 35. dele verem* diameter, *cujus loco reſcribe* axis.

P. 550. col. 2. lin. antepen poſt dicebatur *adde:* Etymon ejus nominis obſcuriſſimum eſt: & vide an non vox Etruſcae originis fuerit: certe enim in Etruſca, (an Oſca?) inſcriptione, quae penes me eſt, Etruſcis ſive Oſcis litteris MERK. ſcriptum reperiens; id quod & in veteribus quibuſdam kalendariis notatur. Poſt elapſum &c.

P. 558. col. 2. lin. 7. dele illa verba: quorum hic annus aeque impar atque ille alter DCCVII fuiſſet: *& eorum loco reſcribe:* eo quod hic annus ſolidis bienniis ab illo altero DCCVII diſtaret. *Quae demum loquendi ratio in omnes annorum ab V. C. putandorum rationes aeque convenit*.

Digitized by Google

I N D E X

RERVM, VERBORVM, SCRIPTORVMQVE QVI SIVE NOTANTVR HOC OPERE SIVE ILLVSTRANTVR.

Numerus paginam, littera a. *priorem*, b. *poſteriorem notationum columnam deſignat*.

A.

ACademia cur ita dicta 69. b.
Accius expoſitor 83. a.
Accuſator Bruti cognomen 10. a. b.
Acta SS. Perpetuae & Felicitatis emendatior 171. a.
Addiana, & Iovis Tifatinus, duo haec oppida ubi ponenda 47.
A. D. VIII. Kal. quid ſibi velit 150. a. ejus locutionis cauſa 150. a. Noriſium inter Baluziumque quaeſtio 150. a.
A. D. X. TERMINAlia quid 150. a. ea computandi ratio intercalaribus tantum annis 151. a. & fort. tantum in pagis 151. a.
Aedificia refecta nihilominus dedicabantur 70.
Aediles coloniarum munera edebant 116.
Aerarium etiam in coloniis & municipiis 59. eorum frequens mentio in marmoribus 59. 60. praefecti aerario 60. bona poenae nomine aerario ſaepe addicta 60. quibus modis coloniarum aerarium augebatur 60.
Ager Campanus, vide Campanus ager.
Alica omnium praeſtantiſſima a Campanis fiebat 40.
Ambarvale ſacrificium, ejuſque ritus & formulae 154. a. b.
Ammiano lux 134. b. 160. a.
Amphitheatra editis muneribus dedicabantur 102. quibus Diis conſecrata 100. b. *ἀμφιθέατρον* vocabulum Graecis raro viſitatum 125. & a. b. interiores amphitheatri porticus tenebricoſae 125. & a. portulae per quas ferae emittebantur 126. ſubterranea ejuſdem ſpecua cui uſui 126. amphitheatra in Graecis quoque civitatibus aedificata 142. b. per ſequiorem aetatem munimentorum loco habita 139. 140. & b. Vide etiam podium, orcheſtra, equeſtria, popularia, cavea, praecinctiones, ſcalae, ſcalaria, cunei, vomitaria, cathedra, coliſeum, arena, gladiatores, venatio, ſpecus &c. ſuis locis.
Amphitheatrum Campanum quo tempore extructum 57. 58. non Campanae reip. ſed coloniae tempore 58. fort. non ante Flaviorum aetatem 59. quibus viribus Capua illud extruxerit 64. 65. quando nam ab Hadriano refectum 67. 77. cur poſt breve tempus refectione indiguerit 70. an initio fuerit latericium, & ab Hadriano marmoreum 72. an vero aliquod propyleum Hadrianus adjecerit 72. 186. b. an potius podium 72. ſub Antonini initia dedicatum 77. 93. qui per ſe dedicavit 94. ejuſdem amphitheatri dignatio 78. Amphitheatri Campani deſcriptio 110. &c. in dies ruit 120. Tuſcanicus ordo Campano amphitheatri imam ſaltem partem obtinuit 121. 122. a. b. Dorico ordini Campani in amphitheatro locus 121. b. ordines architectonici an omnes ibidem adhibiti 122. a. idem amphitheatrum an extra pomoerium 123. 172. b. ejuſdem pedatura, aſpectus interior & circumferentia 123. fornicum numerus & dimenſio 123. arenae uterque axis 123. fabricae ſpiſſitudo 123. amphitheatri longitudo & latitudo maxima 123. ſingulorum membrorum dimenſiones 123. 124. exterior aſpectus prope idem qui Flavii amphitheatri 124. porticus triplici aut quadruplici ordine 124. ſubterranae ſpecus deſcriptio 126. Vide ſuis locis voces amphitheatrales ſupra in Amphitheatra notatas.
Amphitheatri Campani per Langobardorum aetatem nomina 133. cur arena & coloſſus appellatum 133. cur Berolaſis appellatum, vide in Berolaſis. iiſdem temporibus propugnaculi loco habitum 136. 139. 140. illaeſum a Gothis 139. quid amphitheatro Campano per Langobardorum tempora contigerit 139. & c. Saracenico urbis incendio ſuperſtes 139. ſepulcrales inſcriptiones inibi repertae 140. a. ſtatuis & elogiis clarorum virorum in eo locus 140. a. b. ejuſdem hiſtoria ex Erchemperto 140. & ſeq.
Amphitheatrum Romanum Veſpaſiani opus 58. primus Romae manſurum amphitheatrum

trum

Digitized by Google

ctum poſuit Statilius Taurus 58.
Anaglypti Campani fuſior explanatio 158. & ſeq.
Ἀνάθημα quid ſignificet 80. num. a.
Anfractus quid 132. a.
Angelonus excuſatur 118. b.
Anguis ad vetandam urinam depingebatur 163. b.
Annus confuſionis menſes quindecim habuit. 151. b.
Antiquitatum Campanarum Peregrinii ſatum 57.
Antoninorum ſaeculum politius 2.
Antoninus Divi praenomen Hadriano aegre impetravit 65. 66. ejus lege legata pecore nomine abolita 60. a. b. ab urbe Nemauſo genus trahebat 67. ejuſdem nomina ante & poſt adoptionem 73. Caeſarum primus Pii cognomen conſecutus 73. diverſae hujus cognomenti cauſae 73. 74. ob inſignem caeremoniarum curam cum Numa collatus 75. & a. b. imo Pius ob eandem caeremoniarum curam appellatus 75. 76. maximus honores Hadriano poſt mortem detulit 74 nummus ejus exponitur 76. primo imperii anno Pii appellationem obtinuit 76. 77. Inſcriptio Antonino poſita illuſtratur 74. quo tempore ipſi collata tribunitia poteſtas 77. ad opera Hadriani plurimum contulit 77. quando Campanum amphitheatrum dedicaris 77. 78. omnino in receſſu Campanienſi 78. in amphitheatri titulo conditorum nomina ſervavit 99. nullas expeditiones praeter Campanienſem obiit 94.
M. Antonius Capuam coloniam deducere molitus paene interficitur 53. cum Capuam non potuiſſet, Caſilinum coloniam deduxit 54.
Apodyterium idem ac ſpoliarium 109. non ſolum de balneis, ſed etiam de amphitheatro dictum 109. ejus uſus 109. apodyterium pro loco exercitationis athleticae 110. enim balneis conjunctum, ab amphitheatro vero ſejunctum aedificium 110.
Appianus exponitur 34. 35. 36. 37. defenditur 19. a. b. ejuſdem error in ſpeciem graviſſimus 19. b. quae tamen erroris ratio diſpellitur 166. a.
Apuleios illuſtratur 85. 87. 100. b. 157. b.
Aqua Iolia ab Octavio Campanis data 38. eadem, quae Carminiana hodie dicitur 38. non eadem quae Auguſta 177. b.
Ara lapidea quid apud Hyginum 51. b.
Aratrum in deducendis ſupplementis coloniarum dubium an circumduceretur 55.
Arbitratu alicujus fieri quid 152. b.
Arbores non plures in acclivi, quam in ſubjecta planitie conſeri antiquis creditum 51. a.
Arena pro amphitheatro poſita 133.
Arpinates vectigalia in Gallia ciſalpina obtinebant 61.
Aſcia. dedicare ſub aſcia quid ſignificet 89. caeterorum ſententiae de hac formula 89. Reineſii ſententia a Fabretti cenſura vindicatur 89. quid aſcia in hac formula 89. 89. illius figura 89. aſcia non ſolum ad macerandam calcem, aut dolandam materiam ſed etiam inſtrumentum lapicidarum 89. 90. a. b. aſcia ex Graeco ἀξίνη 90. a. b. vera dedicandi ſub aſcia notio 90. aſcia pro ipſo aedificationis opere 90. Chriſti ſepulcrum an ſub aſcia dedicatum 91. a. b.
Aſſignare & relinquere verba agraria 38. 39. 61.
Atellani agrum in Gallia Ciſalpina poſſidebant 61.
Atenulfi victoria ad S. Carſium 145. Berolaſis ab eodem recuperata 145.
Athanaſii duo epiſcopi Neapolitani moribus diſſimillimi 141.
Athanaſius junior Berolaſim infeſtat 141. Saracenos foederatos habebat 141. eum ab eo ſcelere Papa deterret, quem dicto non audientem excommunicat 142. tenuit Berolaſim per ſexennium 143. 144. Guaiferium Berolaſi praeficit 143.
Athenae novae ubi locandae 77. Mediolanine an in Delo inſula 77.
Attendolus laudatur 121. a. b.
Auguſta Capuae cognomen, vide Capua.
Auguſtales qui 157.
S. Auguſtinus illuſtratur 81. b.
Auguſtus, vide Octavianus.
Auſpicatus lapis in templorum fundamenta conjectus 162. b. ejus rei ritus a Tacito deſcriptus 162. b.

B.

BAltei quid in amphitheatro 130. b.
M. Baſſaeus Capuae, non Hudrenti duumvir 117. a. b. 118. b. primus Capuae victores produxit, quos ex univerſa Campania pretio excivit 119 ejus inſcriptio illuſtrata 118 &c.
Bellum ſervile Capuae a fugitivis conflatum 171. a. b. 172. a. b. ejus belli hiſtoria 171. a. b.
Beneventum *felix* cognominatum 27. 31. Beneventanae coloniae terminales cippi illuſtrantur 52. Beneventana inſcriptio explanatur 150. a.
Berelais ſeu Berolaſia nunc *Verlaſci* Campani amphitheatri nomen 135. quid ſignificet 136. & ſeq. an a *berſa* 135. an aetem ſignificet 136. an potius παλαίπολιν. 136. &c. cur pro amphitheatro ponitur 138. ea vox, qua παλαίπολιν ſignificat, unde adſciſcenda 138. 139. Berolaſis epiſcopus 138. ejus ſedes in eccleſia S. Stephani 138. Berolaſia ab Athanaſio infeſtatur 141. & vide Athanaſius. Berolaſis Athanaſio paruit per ſexennium 143. 144 Berolaſica obſidio 144. Berolaſis ab Atenulfo recuperata 145. Berolaſi Guaiferius ab Athanaſio praeficitur 141.
Berſa, berſare, berſarii quid 135.

Digitized by Google

Bibliothecae oratione habita dedicatae 103.

Bibulus legis Iuliae agrariae adverſarius 20. ejus faſces perfracti 20. 22.

Brevitas veterum epigrammatum admiranda 57.

M. Brutus primus Capuam coloniam deduxit 5. hujus colonia praefecturam Campanam ſuſtulit, ſed Syllana retinuit 7. Capuae imaginem Romanae reip. deformavit. 8. ejus colonia haud diu ſtetit 8. fuitque Syllana vetuſtior 8. quis iſte M. Brutus 8. & ſeq. omnino pater, ejus qui Caeſarem interfecit 9. quo tempore Capuam coloniam deduxerit 12. perfide a Pompeio interficitur 9. propter eam necem Pompeio conflatur invidia 9. non idem, ac Brutus Accuſator, fuit 10. a. b. eodem anno quo Sylla mortuus 12.

Brutorum (Iuniorum) gens patricia 9. a. Brutorum ſtudium in patriam hereditarium 11. eorundem ſtemma 10. b.

Bulengeri duplex hallucinatio 103. n.

Burmannus notatur 165. a.

Buxentinis ager Campanorum diviſus 64. a. b.

C.

CAeſar (C. Iulius) Capuam deduxit coloniam omnium celeberrimam 13. unus ad arbitrium omnia in rep. adminiſtravit 18. 21. collegam ſibi obnuntiantem foro expulit 18. verſus in eum jactati 18. trium liberorum patribus Campanum agrum diviſit a 8. lege Iulia agrum Campanum colonis diviſeritne an elocarit 29. a. b. 26. 165. b. 166. a. tribuni plebis officio magis quam coſ. functus 22. a. Clodium in Ciceronem inſtruxit 23. ejus calliditas in deducenda colonia 25. Caſilinum coloniam adſcripſit 30. a. b. imperatoris praenomen per prolepſim ei a Frontino tributum 54. quando imperatoris praenomen obtinuerit 56. Tarracinam coloniam deduxit 56. 57. Caeſar ſine alio additamento eſt dictator intelligendus 54. 55. agro Campano diviſo portionem reip. Campanorum reliquit 61.

Caius illuſtratur 84. & a. b. 170. a.

Calatiae duae 29. a. b. Capuenſi coloniae Sylla Calatiam adjudicavit 29. 44. utra Romanis, utra Campanis praefecturis accenſenda 267. b.

Caldaria cella: vide cella.

Calpurnius illuſtratur 128. 132. a. 133. a. b. 169. b.

Campagus, non compagus calceamenti genus. 152. a.

Campana colonia. vide Colonia Capua.

Campani. quo anno civitas iis data 4. jura connubiorum cum Romanis aſſecuti 4. Campanorum duumvirum ſuperbia 5. b. Campani jus civitatis amiſſum quando recuperarint 25. a. b. 26. a. eorundem ſtudium ut Cicero ab exſilio revocaretur 23. homines honeſtiſſimi 24. Campani conſules 24. 25. ſtudium Campanorum in Octavium & odium in Antonium, 36. ab Octavio terram Cnoſiam & aquam Iuliam conſecuti 38. 61. 62. apud eos alica probatiſſima omnium fiebat 40. edendis muneribus addictiſſimi 59. Campani origine Etruſci 123. 125. in ludos propenſiſſimi 113. 115. Campanorum circenſes 113. 114. gladiatores ab iis apud menſam adhibiti 114. Campanorum venatio 119. Diana ipſorum patrium numen 119. Sicopolis ab iis condita 117. vela in theatris primi uſurparunt 147. eorum ludi ſcenici 146. initio Opici fuere 159. a. Dianam pro Iunone colebant 161. a.

Campaniae cognomen *felix* vulgo tributum recens eſt 27. quaeſtori Caieno olim Campania paruit 60. crater olim appellata 159. b.

Campanum amphitheatrum, vide amphitheatrum.

Campanum theatrum, vide theatrum.

Campanus, vox tantum urbis Capuae derivativa 129. 142. a.

Campanus ager xx millibus civium R. diviſus lege Iulia 15. 18. ejuſdem praeſtantia 15. xx. virum Campanorum agro dividundo catalogus 17. a. b. 18. a. trium liberorum patribus a Caeſare diviſus 18. in ejus limitatione diſſentientes ſcriptorum agrariorum ſententiae conciliantur 41. & ſeq. ad meridiem longius quam ad orientem protendebatur 42. & a. b. ejuſdem modus 42. a b. lege primum Cornelia elocandos fuit 165. b. Campani agri ad jus publicum revocatio quando & quo pacto tentata 166 b. 167. a. ejus cauſſae enucleatio a Manutio adhibita refellitur 167. a. de ea re referre debebat Cicero; ſed Pompeio agente non retulit 167. a.

Campus Martius: ibi reges ſepeliri mos erat 28.

Capitolinus illuſtratur 47. 48.

Capitolii fundandi ritus 162. b. Capitolinae aedis dedicatio & inſcriptio 95. mos in ea captandi ſomnia 163. a. b. in ea ſub eodem tecto Iupiter, Iuno, Minerva colebantur 161. a. in coloniarum Capitoliis iidem dii culti 161. a.

Capitolium Campanum 78. & a. b. 161. Tiberius dedicavit 93.

Caprarius Metelli cognomen, vide Metellus.

Capua olim municipium, poſtea Romana colonia 3. a Romanis devicta & in praefecturae formam redacta 4. 5. 49. imago Romanae reip. 8. altera Roma 13. 20. b. cur colonia Iulia appellata 14. ſuperbiae domicilium 24. inter Romanas colonias relata 25. unde Felicis cognomen conſecuta 27. a Sylla Felice 27. 28. & ſeq. Auguſta ab Octaviano cognominata ob colonias ab eo non ſemel deductas 33. & a. b. auctoritate ſenatus id cognomen aſſecuta 33. 34. lege triumvirali deſtinata colonia 34. inter colonias xviii. urbium.

Digitized by Google

urbium Italicarum prima 34. ter eo colonia ab Octavio deducta: vide Octavius: vide etiam Colonia Capua. Roma antiquiorem conſtituit Velleius 57. multa Capuae in gratiam fecit Auguſtus 63. b. quibus viribus Capua amphitheatrum extruxerit 64. 65. Capua vetus quando ſubverſa 137. nova quando exaedificata 137. quo pacto ejus ditionem Landulfi nepotes inter ſe diviſerint 137. 140. Capuae vaſtitas a Genſerico allata 139. eam demum Radelchis cum foederatis Saracenis redegit in cinerem 139. ſerpens Capuae inſigne 159. a. b.
Carminiana aqua 38.
Carthaginem quot coloni adſcripti 20. a.
Caſaubonus notatus 269. a.
Caſilinum ab Antonio deducta colonia 24. quo Caeſar ante deduxerat 30. a. b. poſtea Campana praefectura evaſit 45.
Caſſiodori hallucinatio 102.
Catabuleoſes qui 111.
Catabulum quid 110. 111. a καταβάλλω deductum 110. 111. nonnunquam pro jumentorum ſtabulo 111.
Cathedra quid in amphitheatro 132. cur ita appellata 132. a. b. feminis tantum in ea locus 132. & a. b.
Cato Caeſari legem Iuliam perferenti acriter intercedens 20. 22. in carcerem truditur. 22.
Cavea amphitheatri ima, media, ſumma. 127. media, quam ſumma, honeſtior 127. pullati a media ſummoti 127. verba ad ſummam caveam ſpectantia quae 127. altera caveae partitio quam vulgata, veriſimilior 128.
Celeritas thermarum Severianarum & Titianarum 170. b.
Cella caldaria in gymnaſiis 142. b.
Celſus juriſconſultus notatus 151. a.
Cenſus: in cenſum dedicare quid apud Ciceronem 84. in cenſum deferre & referre quid differant 84.
Ceterus ſine diphthongo 108.
Cicero Pompeio aſſentatur 10. a Plinio laudatus 12. a Campanis patronus, poſita ſtatua, adoptatus 22. a. b. 23. pater urbium ab Horatio dictus 23. b. ob recuſatum xx. viratum eaſalavit 26. ejus σαρκασμὸς in Clodium 26. Rullo vehementiſſime reſtitit 12. lex Iulia ei valde diſplicuit 14. in eum a Caeſare Clodius inſtructus 23. Campanorum ſtudium ut ab exſilio revocaretur 23. Pompeius Capuae de eo reſtituendo decretum fecit 23. jocus in L. Gellium 25. ejus domum Clodius dedicavit 80. ubi & ſignum Libertatis poſuit 99. de agro Campano ad jus publicum revocando frequenti ſenatu referre debebat 167. a. ſed agente Pompeio non retulit 167. a.
Cicero cenſetur 15. reſtituitur & illuſtratur 16. b. 17. a. Cic. ad At. illuſtratur 20. a. b. 69. a. b. ejus orationes explanantur 23. 24. 84. 98. 99. 101. a. b. agrariae illuſtrantur 28. 29. Philippica 2. exponitur 25. 26. 30.
Civitates aut pagi bini communiter quandoque adminiſtrati 152. a.
Clodius xx. viratus repulſam patitur 26. eum Caeſar in Ciceronem inſtruxit 23. Ciceronis domum a ſe conſecratam dedicavit 80. ſignumque Libertatis ibi poſuit 99.
Cluverius notatur 265. a.
Cnoſia terra ab Auguſto Campanis data 38. 61. 62. ſeſtertium xxx millia quotannis reddebat 62.
Coliſei vox unde amphitheatro arceſſita 134. non ab aliquo vicino coloſſo, ſed a coloſſea mole 134. & a. b. in ejus nominis explanatione doctorum hominum hallucinatio 134.
Colonia: coloniis fere ut libertis nomina adſcita 3. quid in iis vox *paterna* ſignificet 3. colonia quid a municipio differat 4. confuſa ſaepe haec vocabula 4. in quas milites deducebantur, non continuo militares coloniae 26. inter civiles militareſque diſcrimen 26. coloniae cognomento Felices 32. vide Felix. coloniae unde nomen acciperent 27. olim ſibi auctoritate ſenatus, poſtea ſuo arbitrio nomina adſciſcebant 31. quo auſpicato ſemel deducta, iterum deducere non licebat 10. coloniae xviii lege triumvirali militibus promiſſae 34. coloniarum ſeditus in longinquis interdum regionibus 61. coloniis ſuum aerarium 59. vide aerarium. equeſter ordo coloniarum 127. earum Capitolia 161. a.
Colonia Capua: quoties Capuam deducta colonia 5. &c. prima a M. Bruto 6. vide Brutus. ſeconda a Sylla 6. vide Sylla. tertiam celeberrimam Caeſar deduxit 13. vide Caeſar. Octavius ter Capuam colonos adſcripſit 14. 34. vide Octavianus. Septimam Nero deduxit 14. 165. b. Rullus eo coloniam molitur 12. Capuae coloniae magnitudo & frequentia 17. 20. a. b. ſcriptores de ea magnifice locuti 20. b. colonia a Caeſare Iulio eodem deducta civilis non militaris 25. Calatia a Sylla Capuae adjudicata 44. & collis Leucogaeus 45. an Gracchus omnium primus Capuae coloniam collocarit 43. Campanae coloniae termini litterati 52.
Coloſſus amphitheatri Campani nomen 133. etymon 134. b. quidquid in altum erectum coloſſus appellatum 134.
Columnae Traianae epigraphe 57.
Columnae amphitheatro ab Hadriano additae cui uſui 71.
Compagus quid 152. a.
Conſecrare & conſecratio, vide dedicare & dedicatio. Conſecratio peragenda lingua non praepedita 97. & mente conſtanti 98. ejus vitii Clodius accuſatur 98. nec manu tremebunda 98. 99. bonorum in deteſtationem conſecratio 99. qui ritus poſito pro roſtris foculo, tibicine, & capite velato peragebatur 99.

Digitized by Google

99. utrum opera omnia publica conſecrarentur 101. 102.
Conſtituere & dedicare in inſcriptione ſynonymos poſita 170. a.
Conſulares Italiae quatuor 73.
Conſules Campani 24. 25.
Conſul aliquando unicus 63. a. ὕστερον πρότερον in conſulibus enunciandis frequens 155. b.
Contra votum in inſcriptionibus quid 46.
Cornelia lex de agro Campano locando an peſlata fuerit 166. a.
Cornelius Balbus major fort. unus e xx.viris 17. b. & 18. a. patronus a Campanis adſcitus ibidem.
Coſconius Campani agri xx. vir. 17. a.
Coſſa (Caeſar) laudatur 122. notatur 123. ſed deſenditur in additamentis 172. b.
Craſſus inter xx. viros accenſendus 17. b.
Crater olim Campania dicebatur 159. b.
Cryptoporticus Campana 143. a. *Pliniana* cryptoporticus deſcriptio 143. a. b.
Cultellare verbum agrarium, & de montibus dicitur 51. & a. b. origo vocis a cultro aratorio 51. a. cultellare agri inaequalitatem ad perpendiculum exigere, an acclivitatem in parvas planities diffindere 51. a. b.
Culter, vide falx.
Cunei quid 130. trigona Vitruvio appellati 130. a.
Cuperus (Gisbertus) refellitur 118. a. b.
Curatores kalendarii 60.
Curavit pro juſſit in elogiis frequens 72.
Cutia Tiſata : vide Tiſata.
Cuſionis verſatile amphitheatrum 118. 119.
S. Cyprianus exponitur 85.

D.

DAnielcap. III, 2. illuſtratur 81.
Dari ad convivendum, vel cohabitandum quid 118.
Dauſquii hallucinatio 82. b.
Decumanus & kardo verba agraria 42.
Decurionum ordo ſenatus quoque appellatus 63. a. decuriones gratuiti qui 157.
Dedicare vulgo idem ac conſecrare 79. proprie tamen different 78. 80. 86. 88. 102. conſecratio & dedicatio res conjunctiſſimae 80. 86. dedicatio, quam conſecratio, patet latius 80. vera dedicationis notio 80. ex Hebraeo Graecoque ſermone 81. 82. dedicare quandoque idem quod dicere 82. & a. b. proprie dedicare idem quod uſui dicare 82. 83. dedicare apud veteres pro dedicare 82. & a. dedicativae & abdicativae enuntiationes 82. b. dedicare togam in funus 83. & b. vide roga. dedicare in ſacrum quid 84 & a. b. in cenſum dedicate quid 84 dedicare, non dedicere apud Accium 83. a. dedicare quid apud Apuleium, Tertullianum, Cyprianum 85. ſaepe etiam in lapidibus idem quod ἐγκαινίζειν 86. dedicare & loco movere ἀντιθέτως poſita 86. b. 87. 100. a. dedicare pro conſecrare, cum ſermo de templis 86. quid dedicare domum 86. 87. ſtatuas, imagines, tabulas, bibliothecas &c. 87. 100. a. b. pontes 87. muros 88. ſua pecunia dedicare 88. etiam poſteriore aetate pro ἐγκαινίζειν 88. dedicare ſub aſcia 89. &c. vide aſcia. jus praeficiendi, qui dedicaret, olim apud populum 93. poſtea ad Impp. translatum 93. quorum nomine alii quandoque dedicabant 94. qui dedicabat, nomen ſuum inſcribebat, etiam ſi alius aedificaſſet 95. opera principi inſcribebantur, etiam ſi alius dedicaſſet, contra vero ſi quis ſua pecunia feciſſet 95. vide inſcribere. templi Capitolini dedicatio 16. quanta ambitio dedicandi & libera rep. & ſub prioribus Caeſaribus 95. 96. dedicationem differre irreligioſum 97. duumviri aedia dedicandae, vide duumviri. uni non duobus dedicationis negotium dabatur 91. 92. cur quandoque a duobus peragi in titulis dicitur 92. & a. b. rerum ſingularum dedicatio ſive encaenia 102. &c. amphitheatri 102. theatri, gymnaſii, bibliothecae 103. pontium, emiſſarii lacus Fucini, aedium, 104. epulum in dedicationibus fere ſemper datum 105. dedicatio pro publica comeſſatione 106. coena recta, aut ſportulae, aut nummi in dedicationibus dati 105. nec minus in eccleſiarum dedicationibus epulae ſeu agapae 106. apud Graecos conſecratio pro dedicatione ferme ponitur.
Delicare idem ac dedicare apud veteres 82. & b.
Dempſterus dupliciter hallucinatur 83. a. b. & additam. 169. a. b.
Deuteron. xxx, 5. illuſtratur 81.
Diana patrium numen Campanorum 159. Capuae pro Iunone culta 161. a. ſub Dianae tutela venatio ruſtica & lodicra 120. Diana Tiſatina vide mons Dianae Tiſatinae.
Dicate idem ac dicere 82. & a. b.
Dio Capuae conſcripſit hiſtoriam 62. a. Dio ſecum ipſe & cum aliis conciliatur & illuſtratur 59. b. 22. illuſtratur 66. a. b.
Diphilus tragoedus in Pompeium invehitur 14.
Divi praenomine principes poſt conſecrationem decorati 40. cum eo praenomine vix aliquando humanos titulos adſciſcunt 67. 68.
Domitiani nomen eraſum 65.
Donatus (Alex.) memoria falſus 104.
Dorico ordini Campano in amphitheatro locus 121. b.
Duodenarius magiſtrorum numerus in pagis Campania 154. b. duodenario numero Etruſci delectabantur 154. b.
Duumviratus tempus quandiu perduravit 25.
Duumviri alias quatuorviri in eadem colonia 63. a. duumvir & praefectus juri dicundo fort. duo magiſtratus diverſis temporibus geſti 49. 50. duumviri aedia dedicandae falſo a Gatherio adſtructi 92. duumviri aedis locandae faciendae 92. duumviri Campani, vide Campani.

Z Ἐγκαι-

E.

Ἐγκαίνια & ἐγκαινίζειν quid 80. 81.
Eae & eabus pro ejus & eis 153. a.
Ei pro ejus antiquis dictum, ut cui pro cujus, alii pro alius, & innumera id genus 153. a. ejus, cujus & ſimilium I medium vocale non conſonum eſt 153. a.
Emiſſarius Fucini lacus naumachia dedicatus 104.
Encaeniare quid apud Latinos ſequioris aevi 80. 81. & a. b.
Epiſcopus Betulaſia 138. ejus ſedes in Eccleſia S. Stephani 138.
Epiſtylia quid 108. falſo columnarum capitula apud lexicographos 108. inter epiſtylium & trabem quid interſit 108.
Epulum in dedicationibus fere ſemper datum 105.
Equeſter ordo etiam in coloniis 127.
Equeſtria quid 127. in iis qui ſederent 127.
Erchempertus paſſim illuſtratus 135. uſque ad finem capitis.
Etruſci duodenario numero delectati 154. b.
Εὐοσ᾽ϑαι quid 74.
Eutropii hallucinatio 102.
Exactores operum publicorum, & exigere opus quid 158. a.
Exſilium Ciceronis ob recuſatum xx.viratum 16.

F.

Fabrettus notatur 89. 90. a. b. crux a Fabretto fixa refigitur 170. b.
Falx in Auguſti lege non meſſoria, ſed culter aratorius 53. a. eadem falx in Plinii loco reſtituitur 53. b. falx praecedens ſolum incidebat, qua aratrum ducendum eſſet 53. b.
Favorini lexicon laudatur 19. a. b. 81. 82.
Fauſta nomina quae 162. b.
Feyus notatur 81. b.
Februarii xxiii dies intercalaribus tantum annis anni extremus olim fuit 150. b.
Felix Campaniae cognomen recens 27. Felicis cognomen unde Capuae obvenerit 27. aliae extra Campaniam coloniae cognomento Felices 27. a Sylla Felice ſic dictae 27. 31. &c. tres coloniae Iuliae Felices 31. Felix in coloniis an idem quod frugifera 33.
Feminae in amphitheatro ubi ſpectarent 132. & a. b. feminis fuſum torquere per praedia cur lege paganica vetitum 152. b. earum genii Iunones appellati 161. a.
Feſtus illuſtratur & emendatur 82. 83. exponitur 51. b.
Flavium amphitheatrum a patre erectum Titus conſecravit & dedicavit 102.
Fortuna, vide etiam Opifera. Fortuna Metellis indulgentior 98. b. fortuna obſequens & reſpiciens 97. b. Romanis impenſius colta 97. b. 98. a. cum ope divina conjungitur ibid. an eadem ac vis divina ibid. an potius vis divina eadem quae vis major 170. b. Nemeſis & Fortuna idem 98. a. b.
Forum epulo dato dedicatum 105.
Freinshemius ſuppletur, 166. b.
Frontinus reſtituitur & illuſtratur 32. & a. b. 33. & a. b. a Goeſii criminatione defenditur 32. a. b. 39. illuſtratur 43. 44. 51. & a. b. 53. & ſeq.
Frontini Siculi libellus 39.
Fuſum torquere per praedia feminis cur vetitum 152. b.

G.

Gades non colonia, ſed municipium 50. cui olim quatuorviri, poſtea duoviri praefuerunt 50. a. b.
Gaditana inſcriptio illuſtratur 49.
Gelenius notatur 18. b.
Gellius exponitur 84.
Genius quomodo depingeretur 160. a. ſingulis hominibus ſuus genius aſſignatus 160. b. geniorum theologia ex Angelorum vera doctrina manavit 160. b. locorum ſingulorum genii 160. b. 161. a. malus genius 160. b. ſerpens genii ſymbolum 160. a. b. Tutela eadem qui genius 160. b. genii marium, Iunones feminarum dicebantur 161. a.
Gensericus Capuae vaſtitatem attulit 139.
Gladiatoribus alendis caeli ſalubritas requiſita 111. & a. b. in ſaginam dabantur 112. a. ex medicorum praeceptis victitabant, unde medicus ludi Gallici, matutini 112. a. Samnites gladiatores qui 114. ad menſam adhibiti 114. a Campanis ad Romanos traducti 114. 115. Conſtantini tempore deſiere 135. Gladiatorum Capuae ingens manus 20. a. b. 115. 171. a. b. 172. a. b. per domos diſtributi cum ludus eos non caperet 115. ingens ibidem eorum numerus etiam ſub Caeſaribus 116. ars gladiatoria Capuae, quam Romae vetuſtior 58. 59.
Goeſius refellitur 21. 32. a. b. 43. 48. & a. b. 49. 63. b. 64. a.
Gothi a venatione amphitheatrali non abhorrebant 135.
Gracchani limites apud Frontinum qui 43. an Gracchus omnium primus coloniam Capuae collocarit 43.
Graſſerus (Iacobus) exploditur 67. a. b.
S. Gregorii liber Sacramentorum illuſtratur 85.
Guaiferius Betulaſi praeficitur ab Athanaſio 143. ejuſdem Guaiferii exilium 145.
Gudius notatus 112. b.
Guicciardinus (Caeleſtinus) exploditur 112. a.
Gutherius notatus 91. 92. ſuppletur 162. b. 163. a.
Gymnaſia quibus Diis ſacra 100. b. eadem olei diſtributione dedicata 103. thermae gymnaſii pars 141. b. 142. a. b. imo gymnaſium thermae appellatum 141. b. 142. a.

caldaria cella in gymnaſiis 141. b. regio, in qua Neapolitanum gymnaſium, thermenſis appellata 142. a. gymnaſium Campanum 141. & a. prope amphitheatrum fuit 141. b. 142. a. b.

H.

HAdrianus quantum nemo alius ad aedificia incubuit 65. 66. vetera quoque aedificia renovavit 69. huic principi aegre Antoninus Divi praenomen impetravit 65. 66. Nemauſenſe amphitheatrum ab Hadriano erectum 66. quando Campanum amphitheatrum refecerit 67. columnae, quas Campano amphitheatro addidit, cui usui 71. qui honores ei poſt mortem delati 74. operibus nomen ſuum non adſcripſit 96. ad ejus opera plurimum contulit Antoninus 77.
Herculaneus pagus ubi fuerit 140. a. Herculanei lex pagana 149. ejus legis ſententia 148. & interpretatio 149. ejuſdem Herculaneuſis inſcriptionis fuſior expoſitio 149. & ſeq.
Herodianus illuſtratur 125. a. 126. b.
Heſychius illuſtratur 134. b.
HOMERI pro Homeridi & ſimilia 169. a.
Hoplomachi qui antea Samnites 114. b.
Horatius illuſtratur 12. b. 13. a. b. 169. a.
Hudrentum ſeu Hydrentum magis quam Hydruntum 119. a.
Hyginus illuſtratur, & cum fragmento agrario conciliatur 41. 42. 43. illuſtratur 52. b. 53. a.

I.

IIn eius, cuius &c. vocale non conſonum 151. a
Imago, quam ſignum vel ſtatua, patet latius 71.
Imperatores cognomento Divi vix aliquando humanos alios titulos adſciſcunt 67. 68. imperatoris praenomen quando Iul. Caeſari tributum 56.
Imperavit pro juſſit abeſt ab inſcriptionibus purioris aevi 72.
Incubare Iovi quid ſignificet 163. b.
Inpenſa cum elemento N aureo latinitatis ſaeculo ſcribebatur 62. a. b.
Inſcribere. Qui dedicabat, etiamſi alius aedificaſſet, nomen ſuum inſcribebat 95. opera principi inſcribebantur 95. contra ſi quis ſua pecunia feciſſet 95. quorundam Impp. modeſtia nomen ſuum non inſcribentium 96. Severus conditorum nomina in Panthei titulo ſervavit 96. idem in Campani amphitheatri titulo fecit Antoninus 96.
Inſcriptio Allifana illuſtratur 118. a.
—— Beneventana reſtituitur 52. 154. a.
—— Campana agraria exponitur 52. & ſeq.
—— Campana de apodyterio illuſtratur 107. & ſeq.
—— Campana de P. Peſcennio illuſtratur 62. a. b. & ſeq.
—— Campana reſtituitur & illuſtratur 157. 158.
—— Caſinas exponitur 52.
—— Fabrettiana reſtituitur & explanatur 170. b. itemque aliae apud eundem 161. b. 164. a.
—— Gaditana explicatur 49. 50.
—— Gortynenſis illuſtratur 38. a. b.
—— Herculaneenſis fuſius exponitur 149. & ſeq.
—— Hadrentina illuſtratur 117. & ſeq.
—— Mediolanenſis explicatur 94.
—— Neapolitana illuſtratur 112. a.
—— Pontis latronis explanatur 46. & ſeq.
—— Puteolana emendatur & exponitur 112. a. b.
—— Reineſiana illuſtratur 74. 75.
—— Romana ſpinoſior explanatur 169. a.
—— Sueſſana illuſtratur 172. b.
Inſcriptiones multae illuſtrantur a pag. 85. ad 89. & alibi paſſim toto opere.
Inſcriptionum veterum mira brevitas, noſtro aevo inepta earundem prolixitas 57.
Inſtaurare pro reſtituere an latinum: vide reſtituere. inſtaurare vias quid apud Statium 69. a. quid inſtaurare monumentum apud Plinium 69. a. b.
Intercalaris annus ante Caeſarem qualis 150. b. & 151. a. b. alter quiſque annus intercalaris fuit ibid. Februarii ax 11 dies intercalaribus tantum annis anni extremus fuit 150. b. annis intercalaribus a Terminalibus putandorum dierum ratio 151. a. in anno biſſextili poſt Caeſarem dies intercalaris prior, non poſterior, bidui fuit 151. a. kalendae intercalares apud Ciceronem quae 151. b. kalendae intercalares priores apud eundem quid ſignificent 151. b.
Iovia Venus unde dicta 152. a.
Iuvis Tiſatinus & Addiana ubi ponenda 47.
Iovus pagus 152. a.
Italia quatuor conſularibus commiſſa 71.
Italicae urbes quando jus civitatis adeptae 165. b.
Iulia, coloniae Capuae nomen 14.
Iulia aqua non eadem quae Auguſta 167. b.
Iulia lex agraria ſeu Campana Ciceroni valde diſplicuit 14. ejus legis capita 18. b. ea lex quid turbarum exciverit 19. 20. in eam optimates jurare coacti 22. lex Iulia agraria de terminis non movendis 168. a.
Iulia lege urbes Italicae jus civitatis quando adeptae 165. b.
Iuno in capitoliis colebatur 161. a. pro hac dea Capuae Diana culta 161. a. Iunones feminarum genii dicebantur 161. a.
Iupiter quo pacto depingeretur 161. a. Iupiter Μηχανεὺς 161. b. 162. a. ſceptrum Iovi peculiare, vide ſceptrum.
Iupiter, Iuno, Minerva in Rom. capitolio ſub eodem tecto colebantur 161. a. itemque in coloniarum capitoliis 161. a.
Iuriſdictionem mittere apud Siculum Flaccum

Z 2 quid

quid 48. a. b,
Ius trium liberorum unde prius arceſſendum 166. a. cujuſmodi fuerit 166. a. cum iis etiam communicatum, qui pauciores alerent 166. a. imo etiam cum infecundis parentibus 166. a. quae praemia inde redundarint 166. a.
Iuvenalis illuſtratur 83. & a. b. 131. a. ejuſdem ſcholiaſtes notatus 83. a.

K.

KAlendae intercalares quid 151. b. kalendae intercalares priores quid ſignificent 151. b.
Kalendarii curatores 60.
Kardo & decumanus quid 41.
Καθιέρωσις de templis, ἀνάθημα de aris, ſignis, clypeis &c. 86. a. b. 87.
Καθιέρωσις apud Graecos quam late pateat 101. 102.

L.

LAboriae pars agri Campani praeſtantiſſima 42. b.
Lampridius illuſtratur 169. b.
Landulfi comitis nepotes Capuam quo pacto inter ſe diviſerint 137. 140. ſchiſma inter Landulfum & Landonulfum epiſcopos 137. 140. 141.
Lapis auſpicatus in templorum fundamenta conjectus 162. b. ejus rei ritus a Tacito deſcriptus 162. b.
Laſena (Pettus) 142. b. 171. b.
Laoredanus notatur 5. ſed excuſatur 43.
Λαξευτήριον quid 90. a. b.
Legata poenae nomine ab Antonino abolita 60. a. b.
Lentulus qui Capuae ludum gladiatorum habuit quis 171. b. fuit is cui cognomen Vaccia 171. b.
Leo Oſtienſis exponitur 47. a. b.
Lepidus Syllae infeſtiſſimus 28. victus a Catulo in Sardinia periit 28.
Leucogaeus collis ad alicam conficiendam aptiſſimus 40. pro eo Neapolitanis Octavius annua vicena millia numerari juſſit 40. coloniae Campanae praefectura 45. 63.
Lex Iulia, vide Iulia lex.
Lex pagi Herculanei, vide Herculaneus.
Libertatis ſignum in domo Ciceronis a Clodio poſitum 99.
Liberti raro referebantur in tribum, ſed libertorum filii fere in Palatinam 46.
Libitinenſis porta quid 110. eadem quae ſanavivaria, ſive potius ſandapilaria 171. a.
Limites agri Campani 42. primarii perticae limites kardo & decumanus 41. hi in agro Campano alternabant 41. 42.
Linea dives in cavea quid 128.
Lipſius notatur 115. 128. & a. b. 130. & b. 131. b. 132. & a. b. 134. & a. b. 166. b.
Livius illuſtratus 63. b. 64. a. b. 91. 92.
Loco movere & dedicare ἀντιθέτως poſita 86. b. 87. 100. a.
Lucanus Campanorum ager . eum P. Peſcennius Secundus Campanis reciperavit 62. ejuſdem agri praeſtantia & latifundia 64. a. b. Peregrinii de eo agro ſententia 62. b. ubi fuerit 63. b. 64. a.b. quibus coloniis diviſus 63. b. 64. a. b. ob coloniarum ſolitudinem, quibus aſſignatus fuerat a Campanis recuperatus 64.
Lucoſetonenſe amphitheatrum 78.
Ludi quibus Diis conſecrati 101. a. ludorum origo ac nomen a Lydis 113. & a. b. ludos qui facerent optimo loco ſedebant 153. b.
Ludi ſcenici Campanorum 146. & in pagis Campanis 147.
Ludii ac ludiones pueri qui 113. a.
Ludus gladiatorius prope amphitheatrum 111. ludus Dacicus, Gallicus &c. 111. ludus magnus prope Flavium amphitheatrum 112. ludi gladiatorii extra Romam, veluti Ravennae & Capuae 111. 112. Caeſaris ludus Alexandreae non ad Iulium, ſed ad Auguſtum referendus 112. & a. marmora de ludo Alexandrino & Dacico reſtituta & illuſtrata 112. a. b. ludus Lentuli Capuae 171. a. b. 172. a. b.
Lupus (Rutilius) agrum Campanum ad jus publicum revocare primus aggreditur 166. b.
Luſtratio pagorum, vide pagus.
Lydi optimi ſaltatores 113. b.

M.

MAbillonii expoſitio anaglypti Campani expenditur 160. & ſeq.
Magiſter & magiſtrare quid 151. b.
Magiſtratus Campani, praetores & conſules appellati 24. 25.
Magiſtri collegiorum, vicorum, pagorum, corporum, ſocietatum, fanorum &c. 152. a. ab his pagorum luſtratio fiebat 153. b. 154. a. duodenarius magiſtrorum numerus in Campanis pagis obſervatus 154. b.
Magnitudo Capuenſis coloniae 17. 20. a.
Mancini fana apud Feſtum quid 51. b.
Mancipia operibus faciendis addicta 64. 65.
Mantia Pompeio conviciatur 11.
Mantua Cremonae praefectura 44.
Manutius junior notatur 105. b. ſenior refellitur 167. a.
Martialis illuſtratur 83. b. 169. a 131. a. 171. a.
Medici gladiatorum, & medicus ludi Gallici &c. 112. a. vide gladiatores.
Mediolanum an novae Athenae 177. 84.
Merkedonius menſis quid 150 b. 151. a. an Etruſcae originis vox 172. b. inter XXIII & XXIV Februarii immittebatur 150. b. 151. a modo XXII, modo XXIII dierum fuit 150. b. 152. a.
Metellus aedis Opiferae dedicator quis 98. b. fortaſſe cui cognomen Capratio 98 b. in hunc extat Scipionis ſcomma 98. b. Metellorum fortuna 98. b. Metellus Macedonicus a quatuor honoratiſſimis filiis elatus. 98. b.

Me-

Digitized by Google

Μηχανεύς, Iovis cognomen 162. b. 163. a.
Μηχανῖτις, Minervae cognomen 162. b.
Minerva quo pacto depingeretur 162. b. Minerva Μηχανῖτις quae 162. b.
Minucius illuſtratur 100. b.
Miſſonius (Maximilianus) notatur 156. b.
Μισθόω & μισθοῦμαι locare & conducere utrumque ſignificat 19. a. b.
Mons Dianae Tifatinae oppidum antea ignotum 47. fort. qui Addiana in tabulis Peutiogerianis appellatur 47. una ex Campanis praefecturis fuit 47. 51.
Montes cum theatris collati 168. a.
Monumentum Ciceronis quale ſit intelligendum 69. a. b.
Muneribus edendis Campani addictiſſimi 59. munus etiam pro venatione 79. a. b. 168. b. imo & pro ſcenicis 169. a.
Municipes qui 165. a. in iis paterna origo cenſebatur 165. a.
Municipium & colonia confuſa ſaepe vocabula 4. quid proprie differant 4. cuivis municipio ſuum aerarium 59.
Munificentiae notio antea ignota 118. a. dicitur cum reſpectu ad utrumque munus, ideſt gladiatores aut venationem 117. b. 118. a. 172. b.
Muri urbium ſancti non ſacri 88.
Myrmillones iidem Galli dicebantur 171. a. carmen quod iis occinebatur 172. b. Myrmillones unde dicti 172. a.

N.

NAevius poeta Campanus 146. ejuſdem epitaphium 146.
Neapolitanis pro colle Leucogaeo Octavius vicena millia numerari juſſit 40. apud eos ars palaeſtrica in pretio 141. a.
Nehemias xii. 27. illuſtratur 81.
Nemauſenſe amphitheatrum quis erexerit 66. 67.
Nemeſis, vide Fortuna.
Nero coloniae Campanae ſupplementum adjecit 45. 165. b. eaque eſt ſeptima eodem deducta colonia. 45. 165. b.
Nicolao Damaſceno lux 114. 115.
Nola cognomento Felix 27. 31.
Nummi veteres illuſtrati 118. a. b. & alibi paſſim.
Nuper quandoque pro longioris temporis intervallo 44.

O.

OPro D in inſcriptionibus 150. a.
Octavianus ter Capuam deduxit coloniam 14. 34. &c. primum poſt quinquennium ab inito triumviratu 34. 35. quid propterea turbatum ſit 35. 36. xviii civitatium militibus promiſſarum Capua prima omnium 34. 35. Octaviuſne an Lucius colonos in eas civitates deduxerit 35. 36. altera deductio poſt Lepidum exauctoratum inſtante contra Sex. Pompeium bello 37. militum ſeditio praemia ſibi repraeſentari vociferantium 37. ea occaſione terra Cnoſia & aqua Julia Campaniae data 38. tertia deductio ab Octaviano jam Auguſto, ideſt poſt Actiacam victoriam 39. priores duae Octaviani coloniae militares, tertia civilis an militaris obſcurum. 40. eo tempore Leucogaeus collis Campanis tributus 40. ob hanc deductionem Capua Auguſta cognominata 39. 40. plurium oppidorum lacinias Campanae perticae tanquam praefecturas applicuit 44. in inſcriptionibus non ἁπλῶς Caeſar, ſed cum aliquo additamento appellatur 54. 55. nihil non in coloniarũ a ſe deductarum in gratiam fecit 62. b.
Officium pro officialibus 167. b.
Opera publica quatuor generum ſacra, ſancta, religioſa, profana 100. 101. utrum omnia haec conſecrarentur 101. 102. ea fuit ſingula numinibus ſacra 100. & b. operum publicorum exactores qui 158. a.
Opici unde dicti 159. a.
Opifera eadem quae fortuna 97. & a. b. Harduini opinio rejicitur 97. a. falſo pleriſque Iuno intelligitur 97. a. Diana etiam Opifera appellata 97. a. b.
Orcheſtra quid 126. 127. quibus in ea locus 127. cur linea appelletur 131. a.
Ordines architectonici omnes in Campano amphitheatro 122. a.
Ordo Tuſcanicus, vide Tuſcanicus.

P.

PAEanius notatus 172. b.
Paganalia & paganicae feriae quid 153. b. paganici dii qui 153. b.
Pagiicitum recene dictum 149. b.
Pagorum luſtratio 153. b. 154. a. a pagorum magiſtris fiebat ibid. non tam menſe Maio, ſed & Iunio 154. a. pagorum magiſtri 152. a. in pagis Campanis duodenarius magiſtrorum numerus obſervatus 154. b. pagi bini communiter quandoque adminiſtrari 152. a. in pagis fortaſſe a Terminalibus dies computabant 152. b.
Pagus Herculaneus, vide Herculaneus.
Palatina tribus, in quam libertorum filii ferme adſcribebantur 46.
Paraſtaticae recta ſcribendi ratio 71. a. b.
Paterculus exponitur, & a falſa emendatione vindicatur 25. a. b. 26. a. 38. 39. 61. 62. a. 171. a.
Paterna in coloniis quid ſignificet 3.
Patronis ſtatuae ponebantur 12. a.
Paullus juriſconſultus illuſtratus 83.
Pauſaniae ſententia defenditur 75. 76.
PEQVNIA pro pecunia in ſaxis non raro 152. b.
Peregrinius (Camillus) notatus 29. a. b. 51. b. 53. & ſeqq. 59. a. b. laudatur 58. 62. b. 63. a. ejus opuſculum de amphitheatro periit 122.
Peregrinius (Camillus) primicerius, poeta eximius in theatri ruinis ruſticabatur 155.
Pertica quid a praefectura differat 42. perticae limi-

limites primarii, kardo & decumanus 41. hic ad orientem dirigebatur, ille ad ſeptentrionem 41. 42. perticae termini erant cippi inſcripti 51.
P. Peſcennius Secundus Lucanum agrum Campanis recuperavit 62. huic Capuae ex S. C. ſtatua ponitur 63. b. Peſcenniana inſcriptio 62. a.
Peutingeri tabulae illuſtrantur 47.
Pighius notatus 12.
Piſo inter xx. viros annumeratur 17. b. una cum Pompeio Capuae duumviratum geſſit 24.
Pius cognomen Antonini, vide Antoninus.
Placentinum amphitheatrum incenſum 167. a.
Plinius illuſtratur 40. 42. a. b. 44. 45. 46. 69. a. b. 97. 98. a. b. Plinio vera lectio aſſeritur 53. a. b.
Plinius junior illuſtratur 92. 103. 104. 169. a.
Plutarchus explicatur 25. illuſtratur 171. b. 172. a. b.
Podium quid 126.
Polybius illuſtratur 59. a. b.
Pompeius M. Brutum perfide interfecit, propter quod ei conflatur invidia 9. Cicero Pompeio aſſentatur 10. Mantia Pompeio convivator 11. inter Campanos xx. viros annumerandus 17. b. duumvir Capuae decretum fecit de reſtituendo Cicerone ab exſilio 23. Diphilus tragoedus in eum invehitur 24. Conſul unicus prodiit 63. a. egit cum Q. Fratre ne Cicero de agro Campano ad jus publicum revocando referret 167. a.
Sex. Pompeius apud omnes gratioſus 15.
Pontes circenſibus editis dedicati 104.
Pontificium jus vulgo Romani ignorabant 101.
Popularia in amphitheatro quid 127. complectebantur etiam equeſtria 128. 130. b. 131. a.
Portae urbium an ſanctae 201. 170. b. 171. a.
Porticus in theatris quae ſint intelligendae 152. b.
Porticus interiores amphitheatri tenebricoſae 125.
Portulae amphitheatri per quas ferae emittebantur 126.
Poſſinus refellitur 171. a.
Praecinctiones quid in amphitheatro 128. & a. cui uſui 128. ipſarum numerus 128. & a. fruſtra in podio praecinctionem admittit Lipſius 128. a. b. cardines balteorum etiam appellatae 130. b.
Praefecti juri dicundo 48. &c. ii ſunt qui ſive Roma ad Romanas praefecturas, ſive a coloniis ad colonicas praefecturas mitterentur 48. & ſeq.
Praefecturae Campanae quaenam fuerint 44. praefecturae colonicae etymon ex Siculo Flacco 47. praefecturae colonicae diverſae prorſus ſunt a praefecturis Romanis 49. praefecturae campanae paullatim peſſum ivere 45.
Primus & ſolus quid 119. b.
Propylaeum Campani amphitheatri 72. 168. b. an in Flavio amphitheatro fuerit 71.
Proſcenium theatri Campani 158. quis fuerit hujus operis redemtor 158.
Pſalmi XIX titulus illuſtratur 81. 104.
Pſalmus LXXIV illuſtratur 90. a.
Pullati a media amphitheatri cavea rejecti 127. in ſumma cavea collocandi 132. & a. pullati iidem qui lacernati 169. b.
Pullus non idem ac ſordidus 169. a.
Puteanus notatur 15. a. b. 150. b.
Puteoli modo colonia, modo iterum municipium 165. a. a Puteolanis ars palaeſtrica in pretio habita 141. a. Puteolana inſcriptio, vide inſcriptio Puteolana.

Q.

QUaeſtores coloniarum 60. quaeſtores provinciarum Italiae 60. quaeſtor Calenus cui Campania provincia obtigerat 60.
Quaſei ſei pro quaſi ſi 153. a. b.
Quatuordecim gradus equiti aſſignati 107. in quatuordecim ſedere quid 127.
Quatuorviri aut duoviri coloniis praeerant 50. a. b.
Quinqueviri pro xx. viris apud Cic. irrepſerunt 17. & a. b.

R.

RAdelchis cum foederatis Saracenis Capuam redegit in cinerem 139.
Redemtor operum publicorum quid 158. non tantum is qui opus faciendum, ſed etiam qui tuendum conducebat 163. b.
Reges in campo Martio ſepeliri mos erat 28.
Regio non ſemper idem ac provincia 141. b.
Reineſius a Fabretti cenſura vindicatur 89. notatur 105. a. 172. b.
Relictus ager idem quod non aſſignatus 38. 39. 61.
Relinquere & aſſignare, verba agraria 38. 39. 61.
Reſpublica paſſim in inſcriptionibus de quovis minimo oppido 61. a.
Reſtituere, quam inſtaurare aedificia, caſtigatius dicitur 68. 69. imo apud veteres inſtaurare nunquam de aedificiis 68. 69. & a. b. 168. a. b.
Rigaltii prava emendatio 48. a.
Romani impenſius Fortunam colebant 97. b. 98. a.
Rullus tribunus pl. coloniam Capuam molitur 12. huic Cicero vehementiſſime reſtitit 12.

S.

SAcer locus quid a ſacrario differat 93.
Salernitanis ager Lucanus diviſus 64. a. b.
Salmaſii prava emendatio 48. a. Salmaſius refellitur 50.
Samnites gladiatores, vide gladiatores.
Sanavivaria porta corrupte pro ſandapilaria 171. a.
Sancta quae proprie dicantur 93.
Sanfelicius (Antonius) notatur 121. a. excu-

ſatur

Digitized by Google

ſatur 156. & a. b.
Saraceni Campanum amphitheatrum illaeſum ſervarunt 139.
Satelliae inſcriptio illuſtratur 107. Satellia gens parum nota 107. 108.
Scalaria ſeu itinera quid in amphitheatro 130. priora ſcalaria orcheſtram non traſcendebant 130. a. ſcalariorum initia & fines non in gradibus, ſed in praecinctionibus 131.
Scalarum ſeries in amphitheatro quo pacto directae 129.
Scenici ludi, vide ludi.
Sceptrum Iovi peculiare 161. a. b. quale id fuerit 161. a. b. in foederibus feriendis ſceptrum pro Iovis ſimulacro adhibitum 161. a. b.
Scholiaſtes Iuvenalis notatur 83. a.
Scipionis dictum in Captarium 98. b.
Senatus conſulto cognomina urbibus imponebantur 34. ſenatus pro ordine decurionum quandoque ponitur 61. a.
Sepulcra urina temerare vetitum 164. a. b.
Serpens Capuae inſigne 159. a. b. Genii ſymbolum 160. a. b. ad vetandam urinam depingebatur 163. b.
Severus conditorum nomina ſervavit in Panthei titulo 96.
Sexviri Auguſtales ſaepe plures quam ſeni 63. a.
Sicopolis a Campanis aedificata 137.
Siculus Flaccus illuſtratur, & a pravis emendationibus vindicatur 48. 49. & a. b.
Signa tranſlata ex abditis locis vel ex obſcuro loco quid ſignificent 170. b.
Sigonii aberratio 6. &c. idem refellitur 27. 28. 29.
Silius illuſtrator 64. b.
Somnia in aede Capitolina captandi mos 161. a. b.
Sordidus non idem ac pullus 169. a.
Spartianus illuſtratur 67. ex Pauſania 125. b.
Specus amphitheatri ſubterranea cui uſui 126.
Spoliarium, vide apodyterium.
Statilius Taurus primus Romae manſorum amphitheatrum poſuit 58.
Statius exponitur 69. a. cum Etymologo collatus 134. b. 144. a.
Statuae patronis ponebantur 12. a. ſtatua Syllae quandiu pro roſtris ſteterit 30. ſtatuae interdum deorum, ſaepiſſime hominum, ſigna deorum tantum 105. a. b. ſtatuis & elogiis clarorum virorum duntaxat in amphitheatro locus 140. a. b.
Stellatis ager, an Caeſare coloniam deducente, ἀνέργαςος fuerit 18. a. b.
Strabo illuſtratur 111. a. b. 112. a. b.
Suetonius explicatur 18. a. b. illuſtratur 86. 87. 104. 105. 111. a. 112. a. b. 141. a. b. exponitur 132. a. 169. b.
SVNT in antiquis elogiis quandoque redundat 133. a.
Sylla acerrimus hoſtium inſectator 6. civitates, quae contra ipſum arma ſumſerant, agro multavit 6. ejus colonia campanam praefectura tenuit 7. eademque diu ſtetit 8. ejus acta non fuerunt reſciſſa 28. huic Lepidus infeſtiſſimus 28. Calatiam Capuae Sylla adjudicavit 29. 44. ejuſdem ſtatua pro roſtris quandiu ſteterit 30. Syllae funus apparatiſſimum 28. Felix cognominatus 27. 30. &c. Syllae colonia impedimento fuit, quin Caeſar novam transſcriberet 31.
Syllanis poſſeſſiones nunquam ademtae 28. 29.
Σύνναοι dii 161. a.

T.

TArracinae terminus litteratus 52. Tarracina colonia a Iulio Caeſare deducta 56. 57.
Tempeſtatibus res divina fiebat 170. a. iiſdem templum extructum 170. a.
Terminalia quid 150. b. terminalia ſacra 154. b.
Termini litterati Campanae coloniae 51. &c. una omnium inſcriptio 52. hi termini ad Caeſaremne patrem an ad filium referendi 52. &c. ab Iulio poſitos fuiſſe veroſimilius 53. 54. 55. cur diu poſt deductam a Caeſare coloniam poſiti 56. terminus qui tolleret eum occidere permiſſum 154. b. lex Iulia agraria de terminis non movendis 168. a.
Tertullianus illuſtratur 85. 130. b. 131. a. 132. & a.
Theatra ludis dedicabantur 103. in his nunquam exhibita venatio 103. a. theatrum Pompeii non venatione, ſed ludis dedicatum 103. a. vela in theatris: vide vela. theatra olim Romae dejecta, aut ſine ſedilibus permiſſa 147. quae fuit eorum porticus 132. b. cum montibus collata 168. a. θέατρα apud Graecos etiam amphitheatra denotant 66. a. b.
Theatri Campani veſtigia 155. quo tempore extructum 156. quo curante 155. 156. proſcenii ejuſdem theatri redemtor quis fuerit 158.
Θεῶ βία & Ἱερομνεία quid 170. a.
Thermae Romanorum ad modum provinciarum extructae 141. a. thermae pars gymnaſii 141. 142. a. b. imo gymnaſium thermae appellatum 141. b. 142. a.
Thermenſis regio Neapoli ubi gymnaſium 142. a. vide gymnaſium.
Tifata quid ſignificent 51. & b. Tifata Curia idem ſunt ac iliceta Curii 51. b.
Tilleomontii ſententia expenditur 67.
Toga. veteres togati efferebantur 83. & a. b. quae quidem toga alba, non pulla ibid. toga pallens eadem ac obſoleta & ſordida 83. b. dedicare togam in funus, idem quod encaeniare 83. & b. non vero in funeris impenſas inſumere 83. toga nova mortui efferebantur 169. b.
Traianae columnae epigraphe 57.
Threces a Threcidica armatura appellati 124. b.
Cn. Tremellius unus ex Campani agri xx. viris 17. a.

Tri-

Tribulis pro tenuioris fortunae homine 169. c.
Tribunitia poteſtas quando Antonino collata 77.
Tribus Palatina: in hanc tribum referebantur filii libertorum 46.
Tricipitina Varronis 17. b.
Trigona quid apud Vitruvium 130. a.
Trium liberorum jus: vide jus.
Triumvirali lege Capua colonis deſtinata 24.
Turbae ob legem Iuliam excitae 19. 20.
Turnebus notatur 8. 9.
Tuſcanicus ordo omnium ſimpliciſſimus 122. b. ejus characteres 122. c. b. imam ſaltem partem in amphitheatro Campano obtinuit 122. a. b. cur hunc ordinem Campani effectarint 122. a. b.
Tutela eadem qui Genius 160. b.
Tympanum quod machinae genus 162. c.
Tyrrheni iidem ac Campani apud Damaſcenum 225.

V.

VAndalaei ſchedieſma de conſecrationibus ethnicis 99. & a. b. 100. a.
M. Varro unus e xx. viris 17. b. emendatur 17. a. illuſtratur 150. b. Varronis tricipitina 17. b.
Vela in theatris a Campanis primum uſurpata 147. Q. Catulus Romam induxit 147.
Velleius, vide Paterculus.
Venatio Campanorum 119. venatio ruſtica & ludicra ſub Dianae tutela 120. munus pro venatione 79. c. b. 168. b. venationi amphitheatrali ſub Gothis honos 135. vide theatra.
Venus Iovia unde dicta 152. a. Venerus, Cererus, Honorus antiqua dictum caſu patrio 152. c. AD. VENEREM quid 160. a.
Verſus in Caeſarem vulgo jactati 18.
Veſpaſianus Romanum amphitheatrum conſtruxit 58.
Via Campana cum Oſtienſi conjuncta 118. b.
Victores Campaniae qui 116. 117. a Curione primum Romae, iidem Capuae a Baſſaeo producti 118. 119. quos quidem Baſſaeus ex univerſa Campania pretio excivit 119.
Vigintivirorum Campanorum catalogus 17. c. 18. a.
Virgilius illuſtratur 131. a.
Vis divina eadem ac vis major, i deſt tempeſtates 170. a.
Vitruvius illuſtratur 128. b. 130. c. 134. b.
Vlpiano vetus lectio aſſeritur 84. 85.
Vniverſitas idem ac pertica 41. quid differat a praefectura 41.
Vomitaria ſeu exitus in amphitheatro 129. non alibi quam in praecinctionibus patentia 129. ſuperiora duplo plura quam inferiora 131. & b.
Vorlaſel, vide Berelaſis.
Voſſius notatus 132. b. ejus etymologicon ſuppletum 133. b.
Vrbana, Campana praefectura 44. 45.
Vrbibus ex S. C. cognomina imponebantur 54. urbes Italicae decem & octo coloniae deſtinatae 34. urbibus agro mulctatis aliqua tamen agri pars publice ſelicta 60. 61. urbes Italicae lege Iulia jus civitatis aſſecutae 165. b.
Vrina ſepulcra temerare vetitum 164. a. b. ad illam vetandam anguis depingebatur 163. b.
Vrſinus notatur 15. a. b.

X.

XIphilini indiligentia 103. a. b.
Xylander notatus 121. b.

E R R A T A.

In epiſtola dedicatoria pag. 4. lin. 12. *pro* &	*reſcribe* eo.
p. 3. *l.* 24. Martia	Martius
p. 19. *col.* 2. *lin.* 28. fines	fine
ibid. l. 30. an non	an
p. 24. *l.* 23. Difilus.	Diphilus?
ibid. l. 34. an non	an.
p. 31. *l.* 8. fueris	fuit
p. 44. *l.* 10. Teſtus	Feſtus
p. 59. *l.* 26. Saborentes	Saborenſes
p. 62. *col.* 2. *l.* 8. auctore Plinio Pepirieno &	*corrige* auctoribus Plinio, Papiriano, &c.
p. 63. *col.* 2. *l.* 11. eſt	eſſet
p. 70. *l.* 20. *pradit*	prodit
p. 103. *col.* 1. *l.* 9. appellevit	appellarit
p. 106. *l.* 13. feſta	templa
p. 109. *l.* 12. inſcriptionibus.	inſcriptione
p. 122. *l.* 8. & 9. *dele puncta omnia in illis verbis* GLADIATORESQVE &c.	
p. 118. *col.* 1. *in Inſcriptione Alliſana Nu.* 8. *reſcribe:* REP. HS. XIIIX. N.	
p. 119. *l.* 2. ſimu-latque	ſimul-atque
p. 121. *col.* 2. *l.* 8. Galeotta	Galeottus
p. 126. *l.* 1. *Berſilaos*	*Berolaſis*
p. 141. *col.* 1. *l.* 11. Buffaei	Baſſaei
p. 147. *l.* 4. *poſt* manſit *adde*	adeo
p. 149. *poſt finem l.* 25 *adde*	ludi
p. 155. *in verſibus Peregrinii v.* 5. *palaggi*	*palagi*

592542

BIBL. NAP. (library stamp)

Digitized by Google

[illegible]

E.

ETαινία & ἐγκαινίζειν quid 80. 81.
Eae & eabus pro ejus & eis 151. a.
Ei pro ejus antiquis dictum, ut cui pro cujus, alii pro alius, & innumera id genus 153. a. ejus, cujus & ſimilium I medium vocale non conſonum eſt 151. a.
Emiſſarius Fucini lacus naumachia dedicatus 204.
Encaeniare quid apud Latinos ſequioris aevi 80. 81. & a. b.
Epiſcopus Berolaſis 138. ejus ſedes in Eccleſia S. Stephani 138.
Epiſtylia quid 108. falſo columnarum capitula apud lexicographos 108. inter epiſtylium & trabem quid interſit 108.
Epulum in dedicationibus fere ſemper datum 205.
Equeſter ordo etiam in coloniis 127.
Equeſtria quid 127. in iis qui ſederent 127.
Erchempertus paſſim illuſtratus 235. uſque ad finem capitis.
Etruſci duodenario numero delectati 154. b.
Εὐσέβεια quid 74.
Eutropii hallucinatio 102.
Exactores operum publicorum, & exigere opus quid 158. a.
Exſilium Ciceronis ob recuſatum xx. viratum 16.

F.

FAbrettus notatus 89. 90. a. b. crux a Fabretto ſua refigitur 170. b.
Falx in Auguſti lege non meſſoria, ſed culter aratorius 53. a. eadem falx in Plinii loco reſtituitur 53. b. falx praecedens ſolum incidebat, qua aratrum ducendum eſſet 53. b.
Favorini lexicon laudatur 19. a. b. 81. 82.
Fauſta numina quae 162. b.
Fayus notatur 82. b.
Februarii xxiii dies intercalaribus tantum annis anni extremus olim fuit 150. b.
Felix Campaniae cognomen recens 27. Felicis cognomen unde Capuae obvenerit 27. aliae extra Campaniam coloniae cognomento Felices 27. a Sylla Felice ſic dictae 27. 31. &c. tres coloniae Iuliae Felices 18. Felix in coloniis an idem quod frugifera 13.
Feminae in amphitheatro ubi ſpectarent 132. & a. b. feminis fuſum torquere per praedia cur lege paganica vetitum 152. b. earum genii Iunones appellati 161. a.
Feſtus illuſtratur & emendatur 82. 83. exponitur 51. b.
Flavium amphitheatrum a patre erectum Titus conſecravit & dedicavit 202.
Fortuna, vide etiam Opifera. Fortuna Metellis indulgentior 98. b. fortuna obſequens & reſpiciens 97. b. Romanis impenſius culta 97. b. 98. a. cum ope divina conjungitur ibid. an eadem ac vis divina ibid. an potius vis divina eadem quae vis major 170. b. Nemeſis & Fortuna idem 98. a. b.
Forum epulo datum dedicatum 205.
Freinshemius ſuppletur, 266. b.
Frontinus reſtituitur & illuſtratur 32. & a. b. 33. & a. b. a Goeſii criminatione defenditur 32. a. b. 39. illuſtratur 43. 44. 51. & a. b. 53. & ſeq.
Frontini Siculi libellus 39.
Fuſum torquere per praedia feminis cur vetitum 152. b.

G.

GAdea non colonia, ſed municipium 50. cui olim quatuorviri, poſtea duoviri praefuerunt 50. a. b.
Gaditana inſcriptio illuſtratur 49.
Gelenius notatur 18. b.
Gellius exponitur 84.
Genius quomodo depingeretur 160. a. ſingulis hominibus ſuus genius aſſignatus 160. b. geniorum theologia ex Angelorum vera doctrina manavit 160. b. locorum ſingulorum genii 160. b. 161. a. malus genius 160. b. ſerpens genii ſymbolum 160. a. b. Tutela eadem qui genius 160. b. genii marium, Iunones feminarum dicebantur 161. a.
Genſericus Capuae vaſtitatem attulit 139.
Gladiatoribus alendis cibi ſalubritas requiſita 111. & a. b. in ſaginam dabantur 112. a. ex medicorum praeceptis victitabant, unde medicus ludi Gallici, matutini 112. a. Samnites gladiatores qui 114. ad menſam adhibiti 114. a Campanis ad Romanos tradocti 114. 115. Conſtantini tempore deſierunt 115. Gladiatorum Capuae ingens manus 20. a. b. 115. 171. a. b. 172. a. b. per domos diſtributi cum ludus eos non caperet 115. ingens ibidem eorum numerus etiam ſub Caeſaribus 116. ars gladiatoria Capuae, quam Romae vetuſtior 58. 59.
Goeſius refellitur 21. 32. a. b. 43. 48. & a. b. 49. 61. b. 64. a.
Gothi a venatione amphitheatrali non abhorrebant 135.
Gracchani limites apud Frontinum qui 43. an Gracchus omnium primus coloniam Capuae collocarit 43.
Graſſerus (Iacobus) exploditur 67. a. b.
S. Gregorii liber Sacramentorum illuſtrator 85.
Guaiferius Berolaſi praeficitur ab Athanaſio 143. ejuſdem Guaiferii exitium 145.
Gudius notatus 112. b.
Guicciardinus (Caeleſtinus) exploditur 122. a.
Gutherius notatur 91. 92. ſuppletur 262. b. 263. a.
Gymnaſia quibus Diis ſacra 200. b. eadem olei diſtributione dedicata 203. thermae gymnaſii pars 241. b. 242. a. b. imo gymnaſium thermae appellatum 241. b. 242. a.

calda-

I N D E X.

caldaria cella in gymnaſiis 142. b. tepida, in qua Neapolitanum gymnaſium, thermenſe appellata 142. a. gymnaſium Campanum 141. & a. prope amphitheatrum fuit 141. b. 142. a. b.

H.

HAdrianus quantum nemo alius ad aedificia incubuit 65. 66. vetera quoque aedificia renovavit 69. huic principi aegre Antoninus Divi praenomen impetravit 65. 66. Nemauſenſe amphitheatrum ab Hadriano erectum 66. quando Campanum amphitheatrum refecerit 67. columnae, quas Campano amphitheatro addidit, cui usui 72. qui honores ei poſt mortem delati 74. operibus nomen ſuum non adſcripſit 96. ad ejus opera plurimum contulit Antoninus 77.

Herculaneus pagus ubi fuerit 140. a. Herculanei lex pagana 149. ejus legis ſententia 148. & interpretatio 149. ejuſdem Herculanenſis inſcriptionis fuſior expoſitio 149. & ſeq.

Herodianus illuſtratur 125. a. 126. b.

Heſychius illuſtratur 134. b.

HOMERI pro Homeridi & ſimilia 169. a.

Hoplomachi qui antea Samnites 114. b.

Horatius illuſtratur 12. b. 13. a. b. 169. a.

Hudrentum ſeu Hydrentum magis quam Hydruntum 119. a.

Hyginus illuſtratur, & cum fragmento agrario conciliatur 41. 42. 43. illuſtratur 51. b. 53. a.

I.

IIn eius, cuius &c. vocale non conſonum 153. a

Imago, quam ſignum vel ſtatua, patet latius 78.

Imperatores cognomento Divi vix aliquando humanos alios titulos adſciſcunt 67. 68. imperatoris praenomen quando Iul. Caeſari tributum 56.

Imperavit pro juſſit abeſt ab inſcriptionibus populoris aevi 71.

Incubare Iovi quid ſignificet 163. b.

Inpenſa cum elemento N aureo latinitatis ſaeculo ſcribebatur 62. a. b.

Inſcribere. Qui dedicabat, etiamſi alius aedificaſſet, nomen ſuum inſcribebat 95. opera principi inſcribebantur 95. contra ſi quis ſua pecunia feciſſet 95. quorundam Impp. modeſtia nomen ſuum non inſcribentium 96. Severus conditorum nomina in Panthei titulo ſervavit 96. idem in Campani amphitheatri titulo fecit Antoninus 96.

Inſcriptio Alliſana illuſtratur 118. a.

—— Beneventana reſtituitur 52. 154. a.

—— Campana agraria exponitur 52. & ſeq.

—— Campana de apodyterio illuſtratur 107. & ſeq.

—— Campana de P. Peſcennio illuſtratur 62. a. b. & ſeq.

—— Campana reſtituitur & illuſtratur 157. 158.

—— Caſinas exponitur 52.

—— Fabrettiana reſtituitur & explanatur 170. b. itemque aliae apud eundem 163. b. 164. a.

—— Gaditana explicatur 49. 50.

—— Gortynenſis illuſtratur 38. a. b.

—— Herculaneenſis fuſius exponitur 149. & ſeq.

—— Hudrentina illuſtratur 117. & ſeq.

—— Mediolanenſis explicatur 94.

—— Neapolitana illuſtratur 112. a.

—— Pontii latronis explanatur 86. & ſeq.

—— Puteolana emendatur & exponitur 112. a. b.

—— Reineſiana illuſtratur 74. 75.

—— Romana ſpinoſior explanatur 169. a.

—— Sueſſana illuſtratur 172. b.

Inſcriptiones multae illuſtrantur a pag. 85. ad 89. & alibi paſſim toto opere.

Inſcriptionum veterum mira brevitas, noſtro aevo inepta earundem prolixitas 57.

Inſtaurare pro reſtituere an latinum: vide reſtituere. inſtaurare viae quid apud Statium 69. a. quid inſtaurare monumentum apud Plinium 69. a. b.

Intercalaris annus ante Caeſarem qualis 150. b. & 151. a. b. alter quiſque annus intercalaris fuit ibid. Februarii xxiii dies intercalaribus tantum annis anni extremus fuit 150. b. annis intercalaribus a Terminalibus putandorum dierum ratio 151. a. in anno biſſextili poſt Caeſarem dies intercalaris prior, non poſterior, bidui fuit 151. a. kalendae intercalares apud Ciceronem quae 151. b. kalendae intercalares priores apud eundem quid ſignificent 152. b.

Iovia Venus unde dicta 152. a.

Iovis Tifatinus & Addiana ubi ponenda 47.

Iovus pagus 152. a.

Italia quatuor conſularibus commiſſa 73.

Italicae urbes quando jus civitatis adeptae 165. b.

Iulia, coloniae Capuae nomen 14.

Iulia aqua non eadem quae Auguſta 167. b.

Iulia lex agraria ſeu Campana Ciceroni valde diſplicuit 14. ejus legis capita 18. b. ex lex quid turbarum exciverit 19. 20. in eam optimates jurare coacti 22. lex Iulia agraria de terminis non movendis 168. a.

Iulia lege urbes Italicae jus civitatis quando adeptae 165. b.

Iuno in capitoliis colebatur 161. a. pro hac dea Capuae Diana culta 161. a. Iunonea feminarum genii dicebantur 161. a.

Iupiter quo pacto depingeretur 161. a. Iupiter Μηχανεὺς 161. b. 162. a. ſceptrum Iovi peculiare, vide ſceptrum.

Iupiter, Iuno, Minerva in Rom. capitolio ſub eodem tecto colebantur 161. a. itemque in coloniarum capitoliis 161. a.

Iuriſdictionem mittere apud Siculum Fiſcum

Z 2 quid

Digitized by Google

quid 48. a. b.
Ius trium liberorum unde prius arceſſendum 166. a. cujuſmodi fuerit 166. a. cum iis etiam communicatum, qui pauciores alerent 166. a. imo etiam cum infecundis parentibus 166. a. quae praemia inde redundarint 166. a.
Iuvenalis illuſtratur 83. & a. b. 131. a. ejuſdem ſcholiaſtes notatus 83. a.

K.

KAlendae intercalares quid 151. b. kalendae intercalares priores quid ſignificent 151. b.
Kalendarii curatores 60.
Kardo & decumanus quid 41.
Καθιέρωσε de templis, ἀνέθηκε de aris, ſignis, clypeis &c. 86. a. b. 87.
Καθιέρωσις apud Graecos quam late pateat 101. 102.

L.

LAboriae pars agri Campani praeſtantiſſima 42. b.
Lampridius illuſtratur 169. b.
Landulfi comitis nepotes Capuam quo pacto inter ſe diviſerint 137. 140. ſchiſma inter Landulſum & Landonulfum epiſcopos 137. 140. 141.
Lapis auſpicatus in templorum fundamenta conjectus 162. b. ejus rei ritus a Tacito deſcriptus 162. b.
Laſena (Petrus) 141. b. 171. b.
Lauredanus notatur 5. ſed excuſatur 43.
Λαξευτήριον quid 90. a. b.
Legata poenae nomine ab Antonino abolita 60. a. b.
Lentulus qui Capuae ludum gladiatorum habuit quis 171. b. fuit is cui cognomen Vaccia 171. b.
Leo Oſtienſis exponitur 47. a. b.
Lepidus Syllae infeſtiſſimus 28. victus a Catulo in Sardinia periit 28.
Leucogaeus collis ad alicam conficiendam aptiſſimus 40. pro eo Neapolitanis Octavius annua vicena millia numerari juſſit 40. coloniae Campanae praefectura 45. 61.
Lex Iulia, vide Iolia lex.
Lex pagi Herculanei, vide Herculaneus.
Libertatis ſignum in domo Ciceronis a Clodio poſitum 99.
Liberti raro referebantur in tribum, ſed libertorum filii fere in Palatinam 46.
Libitinenſis porta quid 110. eadem quae ſanavivaria, ſive potius ſandapilaria 171. a.
Limites agri Campani 42. primarii perticae limites kardo & decumanus 41. hi in agro Campano alternabant 41. 42.
Linea dives in cavea quid 128.
Lipſius notatus 115. 128. & a. b. 130. & b. 131. b. 132. & a. b. 134. & a. b. 166. b.
Livius illuſtratus 63. b. 64. a. b. 91. 92.
Loco movere & dedicare ἀντιθέτως poſita 86. b. 87. 100. a.
Locuus Campanorum ager . eum P. Peſcennius Secundus Campanis recuperavit 62. ejuſdem agri praeſtantia & latiſundia 64. a. b. Peregrinii de eo agro ſententia 62. b. ubi fuerit 63. b. 64. a. b. quibus coloniis diviſus 63. b. 64. a. b. ob coloniarum ſolitudinem, quibus aſſignatus fuerat a Campanis recuperatus 64.
Lucoferonenſe amphitheatrum 78.
Ludi quibus Diis conſecrati 101. a. ludorum origo ac nomen a Lydis 113. & a. b. ludos qui facerent optimo loco ſedebant 153. b.
Ludi ſcenici Campanorum 146. & in pagis Campanis 147.
Ludii ac ludiones poeti qui 113. a.
Ludus gladiatorius prope amphitheatrum 111. ludus Dacicus, Gallicus &c. 111. ludus magnus prope Flavium amphitheatrum 111. ludi gladiatorii extra Romam, veluti Ravennae & Capuae 111. 112. Caeſaris ludus Alexandreae non ad Iulium, ſed ad Auguſtum referendus 112. & a. marmora de ludo Alexandrino & Dacico reſtituta & illuſtrata 112. a. b. ludus Lentuli Capuae 171. a. b. 172. a. b.
Lupus (Rutilius) agrum Campanum ad jus publicum revocare primus aggreditur 166. b.
Luſtratio pagorum, vide pagus.
Lydi optimi ſaltatores 113. b.

M.

MAbillonii expoſitio anaglypti Campani expenditur 160. & ſeq.
Magiſter & magiſtrare quid 151. b.
Magiſtratus Campani, praetores & conſules appellati 24. 25.
Magiſtri collegiorum, vicorum, pagorum, corporum, ſocietatum, fanorum &c. 152. a. ab his pagorum luſtratio fiebat 153. b. 154. a. duodenarius magiſtrorum numerus in Campanis pagis obſervatus 154. b.
Magnitudo Capuenſis coloniae 17. 20. a.
Mancini fans apud Feſtum quid 51. b.
Mancipia operibus faciendis addicta 64. 65.
Mantia Pompeio convitiatur 11.
Mantua Cremonae praefectura 44.
Manutius junior notatur 105. b. ſenior refellitur 167. a.
Martialis illuſtratur 83. b. 169. a. 131. a. 171. a.
Medici gladiatorum, & medicus ludi Gallici &c. 112. a. vide gladiatores.
Mediolanum an novae Athenae 177. 84.
Merkedonius menſis quid 150. b. 151. a. an Etruſcae originis vox 172. b. inter XXIII & XXIV Februarii immittebatur 150. b. 151. a modo XXII, modo XXIII dierum fuit 150. b. 151. a.
Metellus aedis Opiferae dedicator quis 98. b. fortaſſe cui cognomen Caprario 98. b. in hunc exſtat Scipionis ſcomma 98. b. Metellorum fortuna 98. b. Metellos Macedonicus a quatuor honoratiſſimis filiis elatus. 98. b.

Mi-

Μηχανεὺς, Iovis cognomen 161. b. 162. a.
Μηχανῖτις, Minervae cognomen 161. b.
Minerva quo pacto depingeretur 161. b. Minerva Μηχανῖτις quae 161. b.
Minucius illuſtratur 100. b.
Miſſonius (Maximilianus) notatur 156. b.
Μισθόω & μισθοῦμαι locare & conducere utrumque ſignificat 19. a. b.
Mons Dianae Tifatinae oppidum antea ignotum 47. fort. qui Adiana in tabulis Pentingeriania appellatur 47. una ea Campanis praefecturis fuit 42. 51.
Montea cum theatris collati 168. a.
Monumentum Ciceronis quale ſit intelligendum 69. a. b.
Muneribus edendis Campani addictiſſimi 59. munus etiam pro venatione 79. a. b. 168. b. imo & pro ſcenicis 169. a.
Municipes qui 165. a. in iis paterna origo cenſebatur 165. a.
Municipium & colonia confuſa ſaepe vocabula 4. quid proprie diſſerant 4. cuivis municipio ſuum aerarium 59.
Munificentiae notio antea ignota 118. a. dicitur cum reſpectu ad utrumque munus, ideſt gladiatores aut venationem 117. b. 118. a. 172. b.
Muri urbium ſancti non ſacri 88.
Myrmillones iidem Galli dicebantur 172. a. carmen quod iis occinebatur 172. b. Myrmillones unde dicti 172. a.

N.

NAevius poeta Campanus 146. ejuſdem epitaphium 146.
Neapolitanis pro colle Leucogaeo Octavius vicena millia numerari juſſit 40. apud eos ars palaeſtrica in pretio 141. a.
Nehemias x11. 20. illuſtratur 81.
Nemauſenſe amphitheatrum quis erexerit 66. 67.
Nemeſia, vide Fortuna.
Nero coloniae Campanae ſupplementum adjecit 45. 165. b. eaque eſt ſeptima eodem deducta colonia. 45. 165. b.
Nicolao Damaſcano lux 114. 115.
Nola cognomento Felix 27. 31.
Nummi veteres illuſtrati 118. a. b. & alibi paſſim.
Nuper quandoque pro longioris temporis intervallo 44.

O.

OPto D in inſcriptionibus 150. a.
Octavianus ter Capuam deduxit coloniam 14. 34. &c. primum poſt quinquennium ab inito triumviratu 34. 35. quid propterea turbatum ſit 35. 36. xviii civitatum militibus promiſſarum Capua prima omnium 34. 35. Octaviuſne an Lucius colonos in eas civitates deduxerit 35. 36. altera deductio poſt Lepidum exauctoratum inſtante contra Sex. Pompeium bello 37. militum ſeditio praemia ſibi repraeſentari vociferantium 37. ea occaſione terra Cnoſia & aqua Iulia Campanis data 38. tertia deductio ab Octaviano jam Auguſto, ideſt poſt Actiacam victoriam 39. priores duae Octaviani coloniae militares, tertia civilis an militaris obſcurum. 40. eo tempore Leucogaeus collis Campanis tributus 40. ob hanc deductionem Capua Auguſta cognominata 39. 40. plurium oppidorum lacinias Campanae perticae tanquam praefecturas applicuit 44. in inſcriptionibus non ἁπλῶς Caeſar, ſed cum aliquo additamento appellatur 54. 55. nihil non in coloniarū a ſe deductarum in gratiam fecit 62. b.
Officium pro officialibus 167. b.
Opera publica quatuor generum ſacra, ſancta, religioſa, profana 200. 201. utrum omnia haec conſecrarentur 201. 202. ea ſuis ſingula numinibus ſacra 200. & b. operum publicorum exactores qui 158. a.
Opici unde dicti 159. a.
Opiſera eadem quae fortuna 97. & a. b. Harduini opinio rejicitur 97. a. falſo pleriſque Iuno intelligitur 97. a. Diana etiam Opiſera appellata 97. a. b.
Orcheſtra quid 126. 127. quibus in ea locus 127. cur linea appelletur 121. a.
Ordines architectonici omnes in Campano amphitheatro 122. a.
Ordo Tuſcanicus, vide Tuſcanicus.

P.

PAEanius notatur 172. b.
Paganalia & paganicae feriae quid 153. b. paganici dii qui 153. b.
Pagilicium recte ne dictum 199. b.
Pagorum luſtratio 153. b. 154. a. a pagorum magiſtris fiebat ibid. non tam menſe Maio, ſed & Iunio 154. a. pagorum magiſtri 152. a. in pagis Campaniae duodenarius magiſtratuum numerus obſervatus 154. b. pagi bini communiter quandoque adminiſtrati 152. a. in pagis fortaſſe a Terminalibus dies computabant 151. b.
Pagus Herculaneus, vide Herculaneus.
Palatina tribus, in quam libertorum filii ferme adſcribebantur 46.
Paraſtaticae recta ſcribendi ratio 71. a. b.
Paterculus exponitur, & a falſa emendatione vindicatur 15. a. b. 16. a. 38. 39. 61. 62. a. 171. a.
Paterna in coloniis quid ſignificet 3.
Patronis ſtatuae ponebantur 12. a.
Paulus juriſconſultus illuſtratur 83.
Pauſaniae ſententia defenditur 75. 76.
PEQVNIA pro pecunia in ſaxis non raro 152. b.
Peregrinius (Camillus) notatur 49. a. b. 52. b. 53. & ſeqq. 59. a. b. laudatur 58. 62. b. 63. a. ejus opuſculum de amphitheatro periit 122.
Peregrinius (Camillus) primicerius, poeta eximius in theatri ruinis ruſticabatur 155.
Pertica quid a praefectura differat 41. perticae limi-

limites primarii, kardo & decumanus 41. hic ad orientem dirigebatur, ille ad ſeptentrionem 41 42. perticae termini erant cippi inſcripti 51.
P. Peſcennius Secundus Lucanum agrum Campanis recuperavit 62. huic Capuae ex S. C. ſtatua ponitur 61. b. Peſcenniana inſcriptio 62. a.
Peutingeri tabulae illuſtrantur 47.
Pighius notatus 12.
Piſo inter xx. viros annumeratur 17. b. una cum Pompeio Capuae duumviratum geſſit 24.
Pius cognomen Antonini, vide Antoninus.
Placentinum amphitheatrum incenſum 167. a.
Plinius illuſtratur 40. 42. a. b. 44. 45. 46. 69. a. b. 97. 98. a. b. Plinii vera lectio aſſeritur 53. a. b.
Plinius junior illuſtratur 92. 103. 104. 169. a.
Plutarchus explicatur 25. illuſtratur 171. b. 172. a. b.
Podium quid 126.
Polybius illuſtratur 59. a. b.
Pompeius M. Brutum perfide interfecit, propter quod ei conflatur invidia 9. Cicero Pompeio aſſentatur 10. Mancia Pompeio conviciatur 11. inter Campanos xx. viros annumerandus 17. b. duumvir Capuae decretum fecit de reſtituendo Cicerone ab exſilio 23. Diphilos tragoedus in eum invehitur 24. Conſul unicus prodiit 63. a. egit cum Q. Fratre ne Cicero de agro Campano ad jus publicum revocando referret a 67. a.
Sex. Pompeius apud omnes gratioſus 15.
Pontes circenſibus editis dedicati 104.
Pontificium jus vulgo Romani ignorabant 102.
Popularia in amphitheatro quid 127. complectebantur etiam equeſtria 128. 130. b. 131. a.
Portae urbium an ſanctae 102. 170. b. 172. a.
Porticus in theatris quae ſint intelligendae 152. b.
Porticus interiores amphitheatri tenebricoſae 125.
Portulae amphitheatri per quas ferae emittebantur 126.
Poſſinus refellitur 171. a.
Praecinctiones quid in amphitheatro 128. & a. cui uſui 128. ipſarum numerus 128. & a. fruſtra in podio praecinctionem admittit Lipſius 128. a. b. cardines baltheorum etiam appellatae 130. b.
Praefecti juri dicundo 48. &c. ii ſunt qui ſive Roma ad Romanas praefecturas, ſive a coloniis ad colonicas praefecturas mitterentur 48. & ſeq.
Praefecturae Campanae quaenam fuerint 44. praefecturae colonicae etymon ex Siculo Flacco 47. praefecturae colonicae diverſae prorſus ſunt a praefecturis Romanis 49. praefecturae campanae paullatim peſſum ivere 45
Primus & ſuius quid 129. b.
Propylaeum Campani amphitheatri 72. 168. b. an in Flavio amphitheatro fuerit 71.
Proſcenium theatri Campani 158. quis fuerit hujus operis redemtor 158.
Pſalmi XIX titulus illuſtratur 81. 104.
Pſalmus LXXIV illuſtratur 90. a.
Pullati e media amphitheatri cavea rejecti 127. in ſumma cavea collocandi 132. & a. pullati iidem qui lacernati a 69. b.
Pullus non idem ac ſordidus 169. a.
Puteanus notatur 15. a. b. 150. b.
Puteoli modo colonia, modo iterum municipium 165. a. a Puteolanis ars palaeſtrica in pratio habita 141. a. Puteolana inſcriptio, vide inſcriptio Puteolana.

Q.

QUaeſtores coloniarum 60. quaeſtores provinciarum Italiae 60. quaeſtor Calenus cui Campania provincia obtigerat 60.
Quaſei ſei pro quaſi ſi 153. a. b.
Quatuordecim gradus equiti aſſignati 129. in quatuordecim ſedere quid 127.
Quatuorviri aut duoviri coloniis praeerant 50. a. b.
Quinqueviri pro xx. viris apud Cic. irrepſecunt 17. & a. b.

R.

RAdelchis cum foederatis Saracenis Capuam redegit in cinerem 139.
Redemtor operum publicorum quid 158. non tantum is qui opus faciendum, ſed etiam qui tuendum conducebat 161. b.
Reges in campo Martio ſepeliri mos erat 28.
Regio non ſemper idem ac provincia 141. b.
Reineſios a Fabretti cenſura vindicatur 89. notatur 105. a. 172. b.
Relictus ager idem quod non aſſignatus 38. 39. 61.
Relinquere & aſſignare, verba agraria 38. 39. 61.
Reſpublica paſſim in inſcriptionibus de quovis minimo oppido 61. a.
Reſtituere, quam inſtaurare aedificia, caſtigatius dicitur 68. 69. imo apud veteres inſtaurare nunquam de aedificiis 68. 69. & a. b. 168. a. b.
Rigaltii prava emendatio 48. a.
Romani impenſius Fortunam colebant 97. b. 98. a.
Rullus tribunus pl. coloniam Capuam mulctur 12. huic Cicero vehementiſſime reſtitit a 2.

S.

SAcer locus quid a ſacrario differat 91.
Salernitanis ager Lucanus diviſus 64. a. b.
Salmaſii prava emendatio 48. a. Salmaſius refellitur 50.
Samnites gladiatores, vide gladiatores.
Sanavivaria porta corrupte pro ſandapilaria 171. a.
Sancta quae proprie dicantur 91.
Sanfelicius (Antonius) notatur 121. a. excuſatur

ſatur 156. & a. b.
Saraceni Campanum amphitheatrum illaeſum ſervarunt 139.
Satelliae inſcriptio illuſtratur 107. Satellia gens parum nota 107. 108.
Scalaria ſeu itinera quid in amphitheatro 130. priora ſcalaria orcheſtram non traſcendebant 130. a. ſcalariorum initia & fines non in gradibus, ſed in praecinctionibus 131.
Scalarum ſeries in amphitheatro quo pacto directae 129.
Scenici ludi, vide ludi.
Sceptrum Iovi peculiare 161. a. b. quale id fuerit 161. a. b. in foederibus feriendis ſceptrum pro Iovis ſimulacro adhibitum 161. a. b.
Scholiaſtes Iuvenalis notatus 83. a.
Scipionis dictum in Caprarium 98. b.
Senatus conſulto cognomina urbibus imponebantur 14. ſenatus pro ordine decurionum quandoque ponitur 61. a.
Sepulcra urina temerare veritum 164. a. b.
Serpens Capuae inſigne 159. a. b. Genii ſymbolum 160. a. b. ad verandam urinam depingebatur 163. b.
Severus conditorum nomina ſervavit in Pantheī titulo 96.
Sexviri Auguſtales ſaepe plures quam ſeni 61. a.
Sicopolis a Campanis aedificata 112.
Siculus Flaccus illuſtratur, & a pravis emendationibus vindicatur 48. 49. & a. b.
Signa tranſlata ex abditis locis vel ex obſcuro loco quid ſignificent 170. b.
Sigonii aberratio 6. &c. idem refellitur 27. 28. 29.
Silius illuſtratur 64. b.
Somnia in aede Capitolina captandi mos 163. a. b.
Sordidus non idem ac pullus 169. a.
Spartianus illuſtratur 67. ex Pauſania 125. b.
Specus amphitheatri ſubterranea cui uſui 126.
Spoliarium, vide apodyterium.
Statilius Taurus primus Romae manſurum amphitheatrum poſuit 58.
Statius exponitur 69. a. cum Etymologo collatus 134. b. 144. a.
Statuae patronis ponebantur 12. a. ſtatua Syllae quandiu pro roſtris ſteterit 30. ſtatuae interdum deorum, ſaepiſſime hominum, ſigna deorum tantum 105. a. b. ſtatuis & elogiis clarorum virorum duntaxat in amphitheatro locus 140. a. b.
Stellatis ager, an Caeſare coloniam deducente, ἀνέργαςος fuerit 18. a. b.
Strabo illuſtratur 111. a. b. 112. a. b.
Suetonius explicatur 18. a. b. illuſtratur 86. 87. 104. 105. 131. a. 132. b. 141. a. b. exponitur 131. a. 169. b.
SVNT in antiquis elogiis quandoque redundat 133. a.
Sylla acerrimus hoſtium inſectator 6. civitates, quae contra ipſum arma ſumſerant, agro multavit 6. ejus colonia campanam praefecturam retinuit 7. eademque diu ſtetit 8. ejus acta non fuerunt reſciſſa 28. huic Lepidus infeſtiſſimus 28. Calatiam Capuae Sylla adjudicavit 29. 44. ejuſdem ſtatua pro roſtris quandiu ſteterit 30. Syllae funus apparatiſſimum 28. Felix cognominatus 27. 30. &c. Syllae colonia impedimento fuit, quin Caeſar novam transſcriberet 31.
Syllanis poſſeſſiones nunquam ademtae 28. 29.
Σύνναοι dii 161. a.

T.

TArracinae terminus litteratus 52. Tarracina colonia a Iulio Caeſare deducta 56. 57.
Tempeſtatibus res divina fiebat 170. a. iiſdem templum exſtructum 170. a.
Terminalia quid 150. b. terminalia ſacra 154. b.
Termini litterati Campanae coloniae 51. &c. una omnium inſcriptio 52. hi termini ad Caeſaremne patrem an ad filium referendi 52. &c. ab Iulio poſitos fuiſſe veroſimilius 53. 54. 55. cur diu poſt deductam a Caeſare coloniam poſiti 56. terminus qui tolleret eos occidere permiſſum 154. b. lex Iulia agraria de terminis non movendis 162. a.
Terentianus illuſtratur 85. 130. b. 131. a. 132. & a.
Theatra ludis dedicabantur 102. in his nunquam exhibita venatio 103. a. theatrum Pompeii non venatione, ſed ludis dedicatum 103. a. vela in theatris: vide vela. theatra olim Romae disjecta, aut ſine ſedilibus permiſſa 147. quae ſint eorum porticus 152. b. cum montibus collata 168. a. θέατρα apud Graecos etiam amphitheatra denotant 66. a. b.
Theatri Campani veſtigia 155. quo tempore exſtructum 156. quo curante 155. 156. proſcenii ejuſdem theatri redemtor quis fuerit 158.
Θεῶ βία & θεομηνία quid 170. a.
Thermae Romanorum ad modum provinciarum exſtructae 142. a. thermae pars gymnaſii 141. 142. a. b. imo gymnaſium thermae appellatum 141. b. 142. a.
Thermenſis regio Neapoli ubi gymnaſium 142. a. vide gymnaſium.
Tifata quid ſignificent 51. & b Tifata Curia idem ſunt ac iliceta Curii 51. b.
Tillemontii ſententia expenditur 67.
Toga. veteres togati efferebantur 83. & a. b. quae quidem toga alba, non pulla ibid. toga pallens eadem ac obſoleta & ſordida 83. b. dedicare togam in funus, idem quod encaeniare 83. & b. non vero in funeris impenſas inſumere 83. toga nova mortui efferebantur 169. b.
Traianae columnae epigraphe 57.
Threces a Threcidica armatura appellati 114. b.
Cn. Tremellius unus ex Campani agri xx. viris 17. a.

Tri-

Tribulis pro tenuioris fortunae homine 169. a.
Tribunitia poteſtas quando Antonino collata 77.
Tribus Palatina: in hanc tribum reſcribebantur filii libertorum 46.
Tricipitina Varronis 17. b.
Trigona quid apud Vitruvium 130. a.
Trium liberorum jus: vide jus.
Triumvirali lege Capua colonia deſtinata 24.
Turbae ob legem Iuliam excitae 19. 20.
Turnebus notatur 8. 9.
Tuſcanicus ordo omnium ſimpliciſſimus 122. b. ejus characteres 122. a. b. unam ſaltem partem in amphitheatro Campano obtinuit 122. a. b. cur hunc ordinem Campani affectarint 122. a. b.
Tutela eadem qui Genius 160. b.
Tympanum quod machinae genus 162. a.
Tyrrheni iidem ac Campani apud Damaſcenum 225.

V.

VAndalaei ſchediaſma de conſecrationibus ethnicis 99. & a. b. 100. a.
M. Varro unus e xx. viris 17. b. emendatur 17. a. illuſtratur 150. b. Varronis tricipitina 17. b.
Vela in theatris a Campanis primum uſurpata 147. Q. Catulus Romam induxit 147.
Velleius, vide Paterculus.
Venatio Campanorum 119. venatio ruſtica & ludicra ſub Dianae tutela 120. munus pro venatione 79. a. b. 168. b. venationi amphitheatrali ſub Gothis honos 135. vide theatra.
Venus Iovis unde dicta 152. a. Venerus, Cererus, Honorus antiquo dictum caſu patrio 152. a. AD. VENEREM quid 169. a.
Verſus in Caeſarem vulgo jactati 18.
Veſpaſianus Romanum amphitheatrum conſtruxit 58.
Via Campana cum Oſtienſi conjuncta 118. b.
Victores Campaniae qui 116. 117. a Curione primum Romae, iidem Capuae a Baſſaeo producti 118. 119. quos quidem Baſſaeus ex univerſa Campania pretio excivit 119.
Vigintivirorum Campanorum catalogus 27. a. 28. a.
Virgilius illuſtratur 131. a.
Vis divina eadem ac vis major, i deſt tempeſtates 170. a.
Vitruvius illuſtratur 128. b. 130. a. 134. b.
Vlpiano vetus lectio aſſeritur 84. 85.
Vniverſitas idem ac pertica 41. quid differat a praefectura 41.
Vomitaria ſeu aditus in amphitheatro 129. non alibi quam in praecinctionibus patentia 129. ſuperiora duplo plura quam inferiora 131. & b.
Vorlaſci, vide Berelaſis.
Voſſius notatus 130. b. ejus etymologicon ſuppletum 133. b.
Vrbana, Campana praefectura 44. 45.
Vrbibus ex S. C. cognomina imponebantur 34. urbes Italicae decem & octo coloniae deſtinatae 34. urbibus agro mulctatis aliqua tamen agri pars publice relicta 60. 61. urbes Italicae lege Iulia jus civitatis aſſecutae 165. b.
Vrina ſepulcra temerare vetitum 164. a. b. ad illam vetandam anguis depingebatur 163. b.
Vrſinus notatur 15. a. b.

X.

XIphilini indiligentia 103. a. b.
Xylander notatus 171. b.

E R R A T A.

In epiſtola dedicatoria pag. 4. lin. 12. pro &	*reſcribe* eo.
p. 3. *l.* 24. Martia	Martius
p. 19. *col.* 2. *lin.* 28. ſinea	ſine
ibid. l. 30. an non	an
p. 24. *l.* 23. Difilus.	Diphilus?
ibid. l. 34. an non	an.
p. 31. *l.* 8. fuerit	fuit
p. 44. *l.* 20. Teſtus	Feſtus
p. 59. *l.* 26. Saborentes	Saborenſes
p. 62. *col.* 2. *l.* 8. auctore Plinio Papiriano &	*corrige* auctoribus Plinio, Papiriano, &c.
p. 63. *col.* 2. *l.* 11. eſt	eſſet
p. 70. *l.* 20. *prodit*	prodit
p. 103. *col.* 1. *l.* 9. appellavit	appellarit
p. 106. *l.* 23. feſta	templa
p. 109. *l.* 22. inſcriptionibus.	inſcriptionis
p. 112. *l.* 8. & 9. *dele puncta omnia in illis verbis* GLADIATORESQVE &c.	
p. 118. *col.* 1. *in inſcriptione Alliſana lin.* 8. *reſcribe:* REP. HS. XIIIX. N.	
p. 119. *l.* 5. ſimu-latque	ſimul-atque
p. 121. *col.* 1. *l.* 8. Galeotta	Galeottus
p. 136. *l.* 1. *Berſilaos*	*Berolaſis*
p. 148. *col.* 2. *l.* 13. Buſſael	Baſſaei
p. 147. *l.* 4. *poſt* menſit *adde*	adeo
p. 149. *poſt finem l.* 25 *adde*	ludi
p. 155. *in verſibus Peregrinii v.* 5. *palaggi*	*palagi*

592542

Digitized by Google

Digitized by Google